

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

HIKMET FERİDUN ES

Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

HIKMET FERİDUN ES

KAYBOLAN İSTANBUL'DAN HÂTİRALAR

Hikmet Feridun Es

Hazırlayan:
Selçuk Karakılıç

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 834
KÜLTÜR SERİSİ: 433

1. Basım: 2010

2. BASIM

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-975-437-796-5

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Ankara irtibat bürosu:

Yüksel Caddesi 32/4 Kızılay - Ankara

Tel: (0312) 431 96 49

İnternet: www.otuken.com.tr

E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım

Dizgi - Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset

Baskı: Yaylacık Matbaası (0212)6125860

Maltepe mah. Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203

Topkapı-Zeytinburnu

Cilt: Yedigün Mücellithanesi

İstanbul-Temmuz 2013

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İçindekiler

Hâtıralar Hakkında Birkaç Söz	7
Eski İstanbul.....	9
Eski İstanbul'da Kadınlar Hamamı.....	12
Görücü	17
Eski Beyazıt ve Sahafılar Çarşısı	23
Üç Kaleminden Kâğıthane Çek Kayıkçı, Kâğıthane'ye....	29
Eski Deniz Hamamları.....	32
Eski Mısır Çarşısı.....	38
Eski Vapurlar Eski Tramvaylar	43
Eski Şehzadebaşı'ndan Birkaç Çizgi	48
Boğaz'da Kanatlanan Aşk	54
Dün Adliyyede.....	58
Yarım Yüzyıl Önce Esen Müthiş Fırtına: Beyaz Ruslar İstanbul'da	66
Beyoğlu'nun Kalbi Tepebaşı'nda Atardı	72
Nerede O Eski Kışlar?	79
Yaşadığımız "İlk"ler.....	88
Millî Piyango Elli Üç Yıldır Şans Dağıtıyor!	96
Cumbadan Rumbaya.....	105
Çocukluğumun O Eski Seyyar Satıcıları	112

6 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

Nerede O Eski Odunlar!	123
Başımızdaki Püsküllü Belâ.....	131
Oldu Da Bitti Maşallah.....	139
Bizim Hababam Sınıfı.....	148
Sigaraaltı'ndan Kahvaltı'ya	160
Nerede O Eski Deniz Güzelleri	170
Barbunyalının Zaro Ağası.....	177
Masal Olan Yemişler.....	183
Nerede Efendim O Eski Yazlar?	193
Türk Hamamı Târihe Karışıyor.....	202
Çarlestonu Bitirdik Sonra Büfeye İndik!.....	211
Adı Anılarda Kalan Eski İstanbul Lokantaları	220
Çocukluğumuzun Bayram Şekerleri	229
Bir Merdivenin Tarihi: Her Basamağın Ağzı, Dili Olsa.....	239
Hayatımızdan Çekilen Eski Dost: Neredesin Bekçi Baba?	245
Dünkü Numune Mektepleri.....	253
"Soba Kurma Vatandaş, Palamut Ye!"	261
Yıllar Evlerimizden Neler Götürdü?.....	270
Şişli'de Bir Apartman.....	281
Bir Dumanın Târihi	290
Bu Konaktan Kimler Geçmedi Ki?	299
İstanbul, Münif Fehim'e Çok Şey Borçludur!	307
Bizde Reklâm Dediğin!	315
Yeşilköy, Ayastefanos İken... ..	324
Nerede O Eski Sinekler	332
Bu da Bizim Turfandacılık Tarihimiz!	339
İndeks	346

Hâtıralar Hakkında Birkaç Söz...

KAYBOLAN İSTANBUL'DAN HÂTİRALAR, Hikmet Feridun Es'in seri röportajlarından biridir. Bunların bir kısmı *Hayat* dergisinde yayımlanmaya başlanmasına rağmen (22 Temmuz 1965) dokuz sayıdan sonra arkası kesilmiştir. Niçin kesintiye uğradığını ve devamının yayınlanmak için neden uzun süre bekletilmiş olduğunu bilmiyoruz. Fakat aradan on üç yıl geçtikten sonra, serinin devamını *Yıllarboyu Tarih* dergisinde görüyoruz. Yazımızın, seriye başlangıç olan yazısında kaybolmağa başlamış olan İstanbul'la ilgili hatıra ve intibaları yazmak istediğini belirtmişti. Biz burada, bir bakıma ön söz mahiyetindeki bu başlangıç yazısına "Eski İstanbul" başlığını koyduk. Seriyi teşkil eden yazılarının tamamını topladık ve 45 yıl sonra ilk defa kitap halinde okuyucuya sunduk.

Yaptığımız iş, seriyi oluşturan yazıları iktibas etmek, yayınlarken yapılmış olan dizgi ve tashih hatalarını düzeltmekten ibarettir. Bunun dışında yazarın dil ve üslûbuna dokunmadık. Yayınladığı yerlerde resimlerle de desteklenmiş olan yazı serisindeki resimlerden okuyucuya bir fikir verebilecek nitelikte olanlarını yayınladık, kalitesi düşük ve fikir vermekten uzak olanlarını ise kitaba almamayı tercih ettik. Esasen bunun bir eksiklik olduğunu düşünmüyoruz.

8 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

Hikmet Feridun Es, bir İstanbul âşığıdır; bu seride o âşık olduğu İstanbul'un günlük hayatını, kültürel hayatımızın örgüsünü teşkil eden unsurları dikkatle anlatır; öyle ki tespitlerini bir kültür ve edebiyat ziyafeti halinde okuyucuya ikram eder. Bizi takriben yüz yıl öncesine götürür. Kendi ifadesiyle “kaybolup giden eski İstanbul'dan sahneleri, tipleri, eğlence âlemlerini, mesireleri” nevi şahsına münhasır bir üslûpla tasvir eder. Eski İstanbul'un günlük hayatı onun kalemıyla zihinlerimizde canlanır:

Hamamlar, çarşılar, kütüphaneler, tramvaylar, eğlence mekânları, tiyatrolar, cumbalı evler, konaklar, apartmanlar, lokantalar, mevsimler, yemişler, sebzeler, meyveler, tipler, şahıslar...

Hepsi ama hepsi Hikmet Feridun Es'in dikkat süzgecinden geçer. Okuyana tarihî bir İstanbul tablosu çizer. Kaybolmuş, bir daha yaşanmayacak güzelliklerin son şâhidi benim dercesine anlatır. Anlatırken dertlenir, hüzünlenir. Sohbet ediyormuş gibi yazar. Dili sıcaktır. Birtakım anlamsız ve gereksiz bilgilerle boğmaz insanı. Dostça konuşur, arkadaşça yazar.

Bakalım okuyanlar “Ol saltanatın yeller eser yerinde şimdi” diyerek hayıflanacaklar mı? Bakalım ilgilenenler o güzellikleri asrın idrakine uygun olarak yenilemenin kültürel köklerini kavrayabilecekler mi?

İnşallah bu kitap buna hizmet edebilir!...

Selçuk Karakılıç

Eski İstanbul

BİR GÜN Arjantin’de, orta yaşlı bir İstanbulluya rastlamıştım. Neş’eli bir adamdı. Otuz seneden beri memleketi görmemişti. İstanbul’dan bahsederken gözleri pırıl pırıl yanıyordu:

- Bu sene artık gidiyorum. Ne programlarım var bilseniz! En çok da balıkları göreceğim geldi. Onun için ilk işim İstanbul Balıkpazarı’ndaki koltuk meyhanelerinden birine şöyle bir kurulmak olacak! Gelsin Çingene palamudu ve buzlu rakı ve fasulye pilâkisi... Koltuk meyhanesinden çıkıp bir tramvaya atlayacağım.

Yooo, azizim! Yağma yok, taş çatlasa otomobile binmem. İstanbul tramvayları, çocukluğumun bayram salıncakları gibi rüyalarımın giriyor, gözlerimde tütüyor. Onun için dur vatman efendi! Dan dan dan dan dan! Çekilin yoldan, geliyor vatman! Doğru Beyazıt’a. Güüüüü.

Tramvay, havuzun yanındaki mecburî tevakkuf mahallinde duracak. Havuz fiskiyesinin rüzgârla toz hâlinde etrafına savurduğu suların serinliğinde yürüyeceğim. Ve nereye gideceğim bilir misiniz? Doğru Küllük! Ağaçların altında gelsin nargile, gelsin güvercin kanı çay! Akşamüstü oldu mu? Oldu. Haydi, şöyle bir Taksim’e kadar uzanalım. Ver elini Panorama Bahçesi yahut Yorgancı Bahçesi...

* Bu yazı *Hayat* dergisinde başlıksız yayınlanmış olduğundan “Eski İstanbul” başlığını ben verdim (S. K.).

O, bir gençlik rüyasını anlatır gibi devam ederken düşündüm:

Balıkpazarı'ndaki koltuk meyhaneleri... İstanbul tramvayları... Beyazıt Meydanı'nda etrafa toz hâlinde sularını savuran Haydar Bey Havuzu... Küllük kahveleri... Panorama Bahçesi... Yorgancı Bahçesi...

Ya o:

Dün gece Osmanbey'de
Yakaladım seni.
Kör olası gözlerin
Mahvetti beni...

diye bir zamanın kantolarına kadar giren Beyoğlu'nun tam göbeğindeki meşhur Osmanbey Bahçesi¹...

Şimdi hepsi âdetâ târih kitaplarındaki isimler hâlinde. İstanbullu dostum hâlâ:

- Gideceğim; hepsine gideceğim. Ha! Novotni Bahçesini unuttum. Muhakkak oraya da gideceğim, diyordu.

Git dostum, git! Yerlerinde bulabilirsen hepsine git! İstanbul dünyanın en çok değişen şehri.

Hem yalnız semtleri ile değil, tipleri ile eğlence âlemleri ile âdetleri ile yemekleri ve kaybolan bâzı ağız tatları ile değişti.

Nerede akşamları bir sokak feneri altına ayaklı tablasını kurup gece yarılarında kadar muhallebi satan beyazlar giyinmiş seyyar muhallebici?

¹ Bugün, akşamüzerleri trafikten geçilemeyen Osmanbey Caddesi'nin üzerinde, postanenin tam karşısında, şimdiki benzin istasyonunun ve bir kısım apartmanların yerinde koskocaman bir bira ve eğlence bahçesi bulunduğunu zamane gençlerine söyleyecek olsanız, güçlükle inandırabilirsiniz. (H.F.E.)

Nerede: “Naaaaaaaneeeeeee suyu!”, “Keeeeeeekiiik suuuyu!” diye şişeleri meşin ceketinin geniş ceplerinde, sokak sokak dolaşan zat?

Ve bir köşe başından yıldırım gibi önümüze çıkıp, sonra asmalı dar bir sokağın loşluğunda bir hayal gibi kayboluveren alev rengi elbiseli, eli fenerli, yangın habercisi, köşklü?

O sahici san’atkâr Eyüp oyuncakçısı ne yapıyor?

Nerede o usta Beykoz paçacısı? Artık paça pişirmiyor mu?

Nerede “Gökte melek, yerde de bulut! Goy, goy, goy canım!” diye kapı kapı dolaşan goygoycular?

Nerede faytonun bir tarafına yaslanıp bıyık bükerek kadınlara işaret eden Kuşdili Don Juan’ı?

Hepsi sanki koş a koş a bir masalın içine girip gözlerden kayboldular. Bunlar henüz dünün İstanbul’u... Daha eski günler büsbütün buğulanmış hayaller oldu.

Bu kaybolup giden eski İstanbul’dan sahneleri, tipleri, eğlence âlemlerini, mesireleri, Ressam Münif Fehim’in san’atkâr fırçasından bir araya toplayıp size eski hayatımızdan -resimli ve yazılı- bir albüm vermeyi düşündük.

Münif Fehim’in renkli tablolarını aynı mevzua ait yazılar süsleyecektir. Zaman zaman vereceğimiz bu *Kaybolan İstanbul’dan Hâtıralar’ı* toplayıp bir araya getirdiğiniz zaman eski hayatımıza ait bir eser elde etmiş olacaksınız.

Eski evlerde, geçmiş yıllardan kalan fotoğraflarla dolu aile albümü gibi bu da bir şehrin; kaybolan hayatımızın albümü olacaktır.

Hikmet Feridun ES

Eski İstanbul'da Kadınlar Hamamı

AMA ne utanmıştım! Kurna başında yıkanan kadınlar bana bakıp bakıp:

- Bari babanı da getir! demişlerdi.

Hamamın ıslak mermerleri çatlayıp da yer yarılsa, yedi kat yerin dibine geçecektim. O derecede rezil ve rüsvâ olmuştum.

Fakat kabahat bende değildi. Mahallede yeni yeni horozlaşmak alâmetleri göstermeye başlayan bütün arkadaşlar gibi ben de ne zamandan beri evde: "Artık ben büyüdüm. Bir daha dünyada kadınlar hamamına gitmem!" diye direnip duruyordum. Ama kim dinler?

Kadınlar hamamına götürülen biraz gelişmiş erkek çocuklara: "*Gelecek sefer babanı da berâber getir!*" denilmesi o zamanlar salgın bir âdet hâlinde idi. İşte nihayet, o söz benim hakkımda da söylenmişti. Hamamın toparlak toparlak, kandil pencereli kubbeleri küçük başıma yıkılmış zannettim. Kimseye sezdirmeden çıktım. Bohçaları açıp elbiselerimi giyindim ve hamam anasına:

- Evde bir şey unutmuşuz deyip sokağa fırladım.

Kadınlar hamamından böylece kaçmıştım. Kaçış o kaçıştır!

Lâkin o zamanki hayatımızda çarşı hamamının, hele kadınlar hamamının ne büyük önemi vardı. "Hamam telâsesi" iki gün önce başlardı.

Ne yemekler efendim? Kehribar parçası hâlinde sapsarı hıyar turşularından kereviz yaprağına sarılmış çiçek patlıcanı turşularından tutunuz da, çeşitli dolmalara, Rumeli işi kol pide-sine kadar... Çeşitli yemişler arasında, mevsiminde mutlaka hamam bohçalarına birer tane ekmek ayvası atılırdı. Bunlar hamamın mermerlerine vurula vurula kırılarak yenilirdi. Suyu kaçır düşüncesiyle ayvayı bıçakla kesmek cinâyet addedilirdi. Kışın ayvasız hamama gitmek ise usûl ve erkân bilmemeye delâlet ederdi.

Sanki mesireye gidilmiş gibi ayrı ayrı kurulan sofralardan çok defa göbek taşında yer kalmazdı. Sofralardan birbirlerine ikramlar edilir; hele hamilelere, yenilen her şeyden mutlaka tattırılmak istenirdi:

- Ayol iki canlısınız. Sonra bir yeriniz şişer alimallah! diye ısrar üzerine ısrar başlardı.

Bâzen ikram yerine, yersizlikten dolayı tas tasa, saç saça kavgalar da olurdu. Fakat bu sahneler göbek taşından ziyade kurna başında cereyan ederdi.

Dışarıdan getirilen yemekler yetmiyormuş gibi hamamın içinde ufak tefek gıda maddeleri satan satıcılar da bulunurdu. Susam helvacı zenci kadın, dolmacı... Fakat bilhassa gazozcu! Soğukluktaki küçük fıskiye'nin içinde, suda duran bu gazozların mantar veya kapak yerine içlerinde birer cam zıpzıp bulunurdu. Koyu kahverengi veya

yeşil şişelerin zıpzıplarına parmağınızla şöyle sertçe bas-tınız mı şişe açılırdı. Hamam çıkışı sarındığınız silecek-le-rin içinde, insana ne de tatlı gelirdi. Bir hamlede, nefes nefese, gözlerden yaşlar gelircesine içerdiniz. Şişe hemen dibine inerdi.

Hamamda Beğenilen Kızlar

Kadınlar hamamı sadece yıkanılıp temizlenen bir yerden ibaret değildi. Çeşitli cepheleri vardı. Evvelâ mü-kemmel bir “kadınlar kulübü” idi. Onun için sabahın en erken saatinde gidilir, kurna kapılır, yıkanılır, yemek yenilir; göbek taşında saatlerce dinlenilir ve akşam eza-nına kadar, hava kararıncaya kadar tatlı tatlı vakit geçiri-lirdi. Lâkin kadınlar hamamları arasında yüzde doksan dokuzunun tekin olmadığı söylendiği için hava karardıktan sonra asla içeride kalınmazdı. Hattâ buna dâir masal-lar bile vardı. Hamamda uyuyup kalan 14 yaşındaki bir kızın başına gelenleri, bu masalda dehşet ve merakla dinlerlerdi.

Lâkin bu, geceleri hamamlarda hayaletler dolaştığına dâir hikâyelerin çoğunun gene hamamcılar tarafından çıkarıldığı zannedilirdi. Çünkü İstanbul hamamlarının ekserisi gündüz hanımlara, geceleri beylere mahsustu. Hâlbuki kadınlar, hamamda uzun saatler geçirdikleri için gece basmadan hamamı erkeklere hazırlamak fırsat ve zamanını bulmak bâbında hamamcılar böyle bir rivayet çıkarabilirlerdi. İçinde, güldür güldür tahta tokmakların inip kalktığı kalın kapıları, esrarengiz havasıyla hamam-lar bir “perili dekor” olmak için çok müsaitti.

Bu çıplak kadınlar kulübünde bâzen kızlar farkında olmadan görücüye çıkarlardı. Çünkü bir kızı boyasız, düzgünsüz, vücudunun bütün hatları ile görmek için en müsait yer hamamdı. Eskiden İstanbul'da, hamamda

görölüp beğenilmiş ve tanıdık bekârlar için istenilmiş ne çok güzel kız vardı.

“Peştamallı kadınlar kulübü” en çok dedikodu yapılan yerlerin başında gelirdi. Ve dedikodular ekseriya hamamla alâkalı olurdu:

- A kardeşim “Çocuğu ana başında, kadını kurna başında gör!” derler ya, doğru vallahi! Pakize Hanım'ın küçük gelinini geçen sefer hamamda gördüm. Öööö! Midem kalktı vallahi... On oğlum olsa, her birinin on gönlü bulunsa vallahi de, tallahi de bir tanesine almam. Kılı kılı bacaklar... Patlıcan rengi ten...

Böyle dedikodular yüzünden rakiplerinden korkan birçok kadın, hamama en derli toplu şekilde gelirdi. Hele evlenmemiş genç kızlar... O zaman hamamlar bugünkü tiyatroların prömiyerleri, opera temsilleri gibi idi. Kendini gösterecek bir gün!

Hamamın bir cephesi de tedavi edilen yer olması idi. Meselâ doğumdan kırk gün sonra loğusalar, kırk hamamına götürülürler, orada ıslak peştamalla belleri çekilirdi. “Kırk Hamamı” aynı zamanda çok renkli bir âdet, bir eğlence âlemi idi. Hamamda kulunç tedavisi de yapılırdı. Bunlar bir nevi bugünkü radyoterapi tedavilerinin hemen hemen aynı gibi idi.

Kırk hamamından başka sazı ile, oyunu ile, ziyafeti ile gelin hamamları da vardı.

Kadın hamamında yıkanmak da bir ömür törpüsü idi. Saatlerce ve saatlerce sürer ve gene de bitmezdi. Bir kere hamamın kadro teşkilâtı korkunçtu. İleri gelenlerine *Ana kadın* tâbir edilirdi. Sonra *ustalar*, sonra *kalfalar* ve nihayet *natır kadınlar* gelirdi. Bu natırlar, insanı bir keselemeye başladıkları zaman deriniz soyuluncaya kadar ellerinden kurtulamazdınız. Vücudunuzu o zamanın tâbiri ile *kese kapardı*. Kese kapmak, çok sürülen keseden vücuttaki tahrişe tâbir edilirdi.

16 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

Bundan sonra iki tarafı -sık ve seyrek taraflı- fildişi tarakla uzun uzun taranılırdı. Şartlanan ve kırk bir tas su dökmek suretiyle kırklananlar olurdu.

Ve nihayet kuru peştamallara sarındıktan sonra ayaklara hafif serin bir su dökülür ve koltukta hamamdan çıkarılırdı.

Temennalar...

Sıhhatler olsun efendimler...

Hayat dergisi, 22 Temmuz 1965, s. 30

Görücü

EV birbirine girdi. Görücüler gelmişti. Zehra abla yukarda, odasında hazırlanıyor. Hizmetçiler, ev halkı, gü-rültü etmemeye çalışarak -sessiz bir telâş içinde- oradan oraya koşuyorlar.

İşte bugünkü hayatımızda kayıplara karışan çok renkli bir insan daha: *Görücü*.

Hâlbuki daha düne kadar en önemli bir kişi olarak aramızda yaşıyordu. Sadece görücü sözü bile genç kızların yüreklerini ağızlarına getirmeye kâfi gelirdi. Kapıdan içeriye ilk adımını atan Görücü Hanım, evin genç kızı için imtihana gelen en şiddetli mümeyyizlerden daha fazla korku ve heyecan verici idi.

Görücü karşısında helecandan şırak diye düşüp bayılan eski zaman kızlarının hikâyelerini hâlâ dinlemek kabildir.

Görücü evvelâ, komşulardan, yakınlardan “sağlık almak” ile işe koyulurdu:

- Ah kardeşçğim, ne hanım hanımcık, ne kadın kadıncık taze... Helâl süt emmiş. On parmağında on marifet. Bıçkı, dikiş, nakış, yemek... Ut, piyano... Daha eteğinin ucunu kimse görmemiş. Evlerine erkek sinek girmez alimallah; böylesi dostlar başına... gibi uygun tarzda sağlık verildi mi, görücü hanım yola revan olurdu. Daha olmazsa kılavuz kadınlar, bohçacılar araya konulurdu.

Ve bir gün -ekseriya ikindi ezanından sonra- görücü hanımların çaldıkları el biçimindeki tunç kapı tokmağı, yalnız evin kızının değil, büyük hanımdan beslemeye kadar herkesin yüreğini hoplatırdı.

Komşular Sağlık Veriyor:

“Aman kardeş... Ne hanımcık, ne kadın kadıncık taze! On parmağında on marifet... Biçki, dikiş, nakış, yemek... Hepsini bitirmiş. Ut, piyano... Üstelik helâl süt de emmiş. Daha eteğinin ucunu horoz görmemiştir alimalah! Dostlar başına...”

O ândan itibâren de evde korkunç imtihan başlardı:

Genç kızın görücü hanımları çok fazla bekletmesi pek iyiye yorumlanmazdı. Öyle ya, ayna önünde saatler geçirdiğine göre kim bilir ne kusuru vardı tazenin? Yahut da süsüne püsüne lüzumundan fazla düşküdü. Veya aksine çok pasaklı, eteği düşük bir şeydi ki bir türlü kendini derleyip toparlayamıyordu.

Bunun tersi de caiz değildi. Genç kızın görücü hanımları hiç bekletmeden “cırp!” diye karşılırlarına çıkması da asla makbul sayılmazdı. Koca delisi derlerdi kıza. Görücüler aralarında:

- Ayol daha nefes almadan selâmünaleyküm ve aleyküm selâm demeden önümüzde belirdi. Ne arsız, ne koca canlısı şeymiş! diye konuşturlardı.

En iyisi bu zamanı iyi ayarlamaktı.

Müstakbel Gelin Hanım, kahve tepsisi elinde, görücülerin yanına girmek üzere misafir odası kapısı önünde beklerken, rol sırası gelip kulisten sahneye girecek bir artist gibi etrafındakiler kendisinin saçlarına son bir tarak daha atarlardı; elbiselerini düzeltirlerdi.

Heyecandan elleri zangır zangır titrediği için genç kız kahveleri dökmemeye çalışırdı. Ve sonra sağ ayakla atılan

bir adımla büyük imtihanın yapılacağı misafir odasına girilirdi. Arkasından okunup üflenirdi. Görücüye çıkan bazı kızların göğüslerine anneleri tarafından şirinlik muskası konulduğu da söylenir.

Bundan sonra görücü hanımların marifeti başladı. Evvelâ kızı konuştururlardı. Bakalım konuşması nasıl? Kekeme mi? Peltek mi? Sonra mutlaka kızı güldürmeye çalışırlardı. Bakalım dişleri tamam mı? Çürük mü? Takma mı? Ve kız bir punduna getirilip -ekseriya tabla istemek bahanesiyle- odanın içinde şöyle bir yürütülürdü. Bakalım topal mı? Aksaklık var mı yürüyüşünde? Çok mu kırıtkan?

Göğüslere pamuk doldurulup doldurulmadığına, kalçalara yastık sokulup sokulmadığına, yanakların mangala eğilerek pençe pençe kızartılıp kızartılmadığına bilhassa dikkat edilirdi.

Eski gelinlerden ve görücü hanımlardan çok özür dileirim; fakat zannetmiyorum ki en pahalı ve en cins atlar dahi satışlarında bu kadar esaslı bir muayeneye tâbi tutulsunlar!

Genç kızdan sonra bu sefer de hafif tertip evin teftişi başladı. Bazı titiz görücü hanımlar, misafir odasında yalnız kaldıkları bir an kaşla göz arasında, beyaz eldivenli ellerini kanepelerin veya masaların altlarına hafifçe sürerlerdi.

Eğer beyaz eldiven tozlanırsa felâket!

Demek ki, evin gözle görülen temizliği sathî imiş! Köşe bucağın, mobilyaların görünmeyen yerlerinin tozları alınmamış!

Daha esaslı görücü hanımlar: “Affedersiniz, pek sıkıştım efendim!” bahanesiyle evin helâsına da girmeyi ihmal etmezlerdi. Öyle ya, bir evin, bir ailenin temizliği biraz da helâdan anlaşılır. Nalınlar limon gibi ovulup yan yana çevrilmiş mi? Eller yıkandıktan sonra, ev halkı tarafından koşturulup “tutulacak havlu” lâvanta çiçeği ile

mis gibi sandık kokuyor mu? Bütün bunlar tetkik edilirdi.

Sevdalı Kız

Görücü ziyaretlerinde tuhaf şeyler de olurdu. Meselâ eve görücü geldiği halde bazı kızlar misafire çıkmazlardı. Görücüye çıkmamak pek çeşitli yorumlara yol açardı.

Bunların başında evin kızının gayet kibirli, çok burnu büyük veya kaprisli olduğu düşüncesi gelirdi. Vakıa, *“Bir kızı çoban da ister, hakan da ister”* sözüyle daha eski zamanlarda görücüye çıkmamak bir nevi günah sayılırdı. Üstelik görücü beğenmemek yomsuzluk alâmeti idi. Böyle kızlara: *“Kız! Görücü beğenmeyenin kısmeti kilitlenirmiş. Ne oluyorsun? Seni hemen alıp kaçırmadılar ya...”* derlerdi.

Bütün bunlara rağmen görücünün beğenilmemesi olağan şeylerdendi. Böyle vaziyetlerde kız tarafı: *“Vallahi daha bizim evlendirecek kızımız yok. Parmak kadar çocuk!”* diye mırın kırın eder; karşı taraf ise buna karşılık:

- Canım bizim de acelemiz yok. Bir söz keseriz. Bekleriz, beraber büyür giderler, derlerdi ama nafile...

Lâkin görücüye çıkmayan kızlar için en fazla akla gelen şey sevdalı olması ihtimali idi. Sevdalı kızların ekserisi görücüye çıkmazdı. Anasının, babasının zoru ile görücüye çıkanlardan bâzıları da kendilerini beğendirtmek için âdetâ çanak tutarlardı.

Bâzen görücüye çıkmamanın yomsuzluğu sahiden de kendini gösterirdi. Seneler geçtikçe yavaş yavaş görücülerin ardı arkası kesilmeye başlardı. Yavaş yavaş seyrekleşirlerdi. Sonra büsbütün ortadan kaybolurlardı.

Eskiden görücü beğenmeyen evin kızı artık her kapı çalınışında, *“Acaba görücü mü?”* diye heyecandan yerinden fırlardı. Sonra gene kafesli pencerelerin arkasından ümitsiz, gözleri yolda, senelerce görücü gözlerdi. Fakat mahallede birçok evlere geldiği halde kendisine görücü

gelmez, gelmezdi. Bunun üzerine ev halkı, kızın kısmetini açmak için onun kuşak, elbise veya çamaşırlarından birini alırlar, Eyüp Sultan Camii'nin minarelerinden sallandırılırdı.

Bu tedbirin maymuncuk gibi kızın yedi kilitle kapalı kısmetini çatır çatır açacağı söylenirdi.

- Göreceksiniz! Haftasına kalmaz görücüler sokak kapısının eşiğini aşındırırlar, derlerdi.

Çok defa minareden sallanan çamaşırların kerameti bile kendisini göstermezdi. Zavallı kız vaktiyle gelip de beğenilmeyen görücüleri düşünür dururdu.

Bir ziyarete giden görücü hanımlar şayet kızı beğenmişlerse evde damat namzedine ballandıra ballandıra anlatırlardı:

- Aman efendim, o hokka ağız, o hurma burun, o üzüm gözler, o elma yanaklar, o palûze gerdan... O lepiska saçlar belden aşağısını dövmekte. Terbiyeli mi terbiyeli! Doğrusu çok kanım kaynadı. Hayırlısı ise Allah bize kısmet eder inşallah!

Görücüye Çıkan Erkek

Bâzen de, hele varlıklı ailelerin kızları -gönderilen fotoğrafa kanaat etmeyerek- mutlaka müstakbel damadı gözleriyle görmek isterlerdi. O zaman, damat bey namzedi, bir pundu bulunup kız evinin önünden geçirilirdi. Bu tertibi güya konakta, kızdan başka yalnız dadı hanım bilirdi. Herkes de bir pencere, bir kafes arkasında aletta...

Namzet bey geçtikten sonra kızın ağzını aramak maksadı ile dadı kalfanın:

- Ayol çok da yakışıklı delikanlı, boylu boslu! Kaytan bıyıklı... "Erkeğim" diyor vallahi. Hünkâr damadı gibi maşallah! Tarzında sözlerine karşı küçük hanım:

22 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

- Amaaaan dadı! O kadar da değil artık... diye ve yan cebime koy gibisine gülümserdi. Ve böylece anlaşılırdı ki kız da namzedi beğenmiş. Bundan sonra mes'ele kalmazdı.

Bâzı genç kızların kısmetleri de hemen ve akla gelmeyecek bir kolaylıkla çıkıverirdi. Meselâ işitirdiniz:

- Kızı hamamda görmüş de beğenmişler. Hemen istemişler.

Evet, hamam bir zamanlar genç kızların en kolaylıkla koca buldukları yerlerin başında idi. O zamanlar henüz plajlar yoktu ki...

Bugün görücü lâfı sadece nerede kaldı bilir misiniz? Meşhur bir ayı oyununda!

Bâzen Çingenelerin ayılarını:

- Haydi bakalım sarı kız! Görücüye çıkan eski zaman tazeleri nasıl kırıtırıldılar? diye ayıyı oyuna kaldırdıklarını gören bugünün çocukları soruyorlar:

- *Görücü ne demek?*

Hayat dergisi, 5 Ağustos 1965, s. 23-26

Turan Fotoğrafhanesi'nin hemen yanında, sıra sıra resimli dışçı tabelâları... Bir yanağındaki et kaldırılmış da sadece dizi dizi dişleri görünen topuzlu bir kadın resmi...

Fakat böyle etrafa dalıp da yürümeye devam edersek, Sokrat Eczahânesine kadar yolumuz açıktır. Onun için haydi biz yine Beyazıt Meydanı'na dönelim.

Vakit öğle zamanı...

Camiin önünde, ağaçlık içindeki Emin Efendi'nin iki katlı salaş lokantası arı kovanı gibi işlemekte. Binâ kâfi gelmediği için çifte setli bahçede, bütün ağaçların altındaki masalarda, âdetâ dirsek dirseğe yemek yiyenlerin önlerinde dönerli hünkârbeğendiler, bol cevizli Çerkez tavukları, yoğurtlu patlıcan kebabları, buzlu cacıklar, zeytinyağlı patlıcan dolmaları, buzlu çilek kompostoları... Kaşıklar, çatallar elde herkes sanki arkalarından kovalıyorlarmış gibi habire atıştırmakta.

Kışın Pandeli'nin, ağaç altı olduğu için de yazın buranın gedikli müşterisi Şâir Ahmet Hâşim, Emin Efendi için:

- Bu adam her gün İstanbul halkına dört başı mâmur bir ziyafet çekiyor, derdi.

Koro hâlinde hep birden iştahlı iştahlı yemek yiyenlerin zaman zaman neş'elerini kaçırın bir şey olurdu:

Masaların hemen biraz ilerisinden camiye götürülmek üzere yahut camiden çıkarılan cenazeler...

Hoş, son zamanlarda buna da alışmışlardı da böyle vaziyetlerde masalarda oturanlar, etrafta sanki hiçbir şey görmüyorlarmış gibi önlerindeki cacığa veya yoğurtlu pilava karşı aşırı bir dalgınlık gösterirlerdi.

Emin Efendi'de yenilen yemeklerle karın şiş, ağızda kürdan, hemen Küllük kahvelerine geçilir, kahveler orada içilirdi.

İstanbullu münevver için öğle tatilinin yemekten arta kalan kısmında Küllük'te veya camiin öbür kapısının dışındaki ulu çınarın koyu gölgesinde oturup edebiyat-

tan, san'attan, fikir hayatından karşılıklı dem vurmak en büyük dünya zevklerinden addedilirdi. Buradaki derin sükûneti bozan en büyük gürültü, güvercin kanatlarının hışırtısı idi.

Asmalı Çarşı!

Yahut da Sahaflar Çarşısı'na kadar şöyle bir uzanılırdı. Tatlı yemek rehâveti içinde yeni gelen kitaplar tetkik edilirdi. O zamanlar Beyazıt ve civarı daha ziyade edebiyatçılar, münevverler, san'atkârlar, üniversite profesörleri, şâirler, gazeteciler topluluğunun vakit geçirdikleri bir semtti.

Küllük orada, Sahaflar Çarşısı orada, Emin Efendi Lokantası orada, Beyazıt kitapçıları orada, hattatlar orada... Üstelik Mürekkep Çarşısı, Kâğıt Çarşısı, Musiki Aletleri Çarşısı hep orada...

İstanbul'da Beyazıt, Paris'teki san'atkârlar, münevverler semtlerine çok benzeyen bir yerdi.

Bütün bu dekor içinde en renklisi elbette ki Sahaflar Çarşısı idi. Minimini, dar ve kısa sokak, İstanbul'un çehresindeki en önemli çizgilerden biri idi. Eylül'den sonra çarşının üstünü kapayan asmanın üzümleri olgunlaşıp irileşirdi. Başınıza degecekmiş gibi dizi dizi salkımların, tozlu asma yapraklarının altından ve koyu gölgenin içinden geçerdiniz.

Çarşının Beyazıt'a çıkan kapısının yanında iki üstat aşçı daha vardı. Burada üstat tâbirini kullanıyoruz; çünkü yemek yiyenler bu iki aşçıya hep "üstat!" diye hitap ederlerdi. Hakikaten de birer mutfak üstadı idiler. Zaten İstanbul'un münevver semtlerinde iyi fikir gıdasının hemen yanı başında mide gıdalarının en nefisleri bulunurdu.

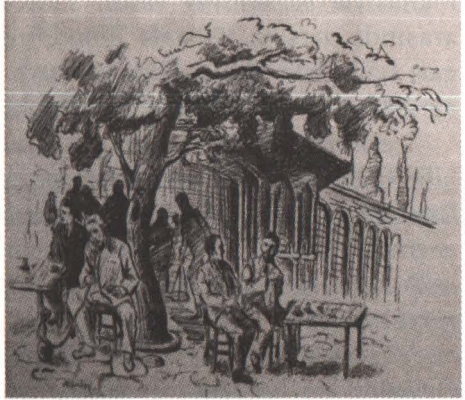
Bu aşçılardan biri, en iftihar ettiği yemeğini, kırmızı-biberli kuru fasulyeyi yahut bol havuçlu, diş sarımsaklı fasulye pilakisini büyük, uzun kayık tabakla vitrininden asla eksik etmezdi. Bir de hazret zerdede üstattı. Fasulye pilakisinin yanı başında, üzerleri siyah kuş üzümüleri, beyaz fıstıklarla süslenmiş zerde kâseleri dururdu. Çarşıda çok namlı bir de kuskusçu vardı.

Eğer ay sonu ise ve Emin Efendi'ye uğramaya pek cesaretiniz yoksa çarşının Beyazıt tarafından değil de, bu yönünden gelerek çok daha ekonomik tarzda, nefis yemeklerle karnınızı Sahaflar Çarşısı'nın tam içinde doyurabilirsiniz. Sırf kuru fasulye yemek için uzaklardan buraya gelenler de vardı.

Kitapçı dükkânlarının arasında, beyaz mermer küpleri ve küçücük bardakları ile İstanbul'un en meşhur ayrıncısı habire bardak yıkayıp bardak doldururdu. En esaslı müşterisi de Hakkı Süha Gezgin'di. Her uğradığı zaman en aşağı 8-10 bardak -evet bir defada- ayran içerdi. Büyük Çınaraltı'nın da ayranı güzeldi. O zamanlar Beyazıt'ta ayran millî içki hâlinde idi.

Sahaflar Çarşısı, Küllük ve Çınaraltı'nın yirmi dört saatlik hayatında iki hatta üç hareketli zamanı vardı. Öğle tatillerinden başka akşamüstleri birdenbire her taraf yeniden canlanırdı. Bu saatlerde meydanın karşı tarafındaki yâni Beyazıt Medresesinin önündeki sıra kahveler de tıklım tıklım dolardı.

Kaldırımlara kadar taşan masalarda oturanların etrafında fırıl fırıl kundura boyacıları döner dururdu. Müşteriler bir yandan kahvelerini içerler, arkadaşları ile konuşurlarken; bir taraftan da kunduralarını boyatırlardı. Bâzen o derece muhabbete dalarlardı ki kunduranın birinin boyandığının farkına varmazlardı. O zaman boyacı, sandığının üzerine tahta fırçasını hızla vururdu. Bu işaret üzerine boya kutusunun üzerindeki ayak değıştirilirdi.

Meydanın bu tarafındaki sıra kahvelerin biraz ilerisinde kırtasiyeciler ve bunların arasında Nakşin Efendi'nin meşhur dükkânı vardı. Mektep zamanı, Nakşin'in dükkânı kız-erkek öğrencilerle kaynaşır dururdu. Hiçbir maarif vekili, İstanbullu öğrenciler arasında Nakşin kadar popüler değildi. Hele kızlar arasında...

Bir de Abbas Bey isminde idamdan kurtulmuş Türkistanlı bir mebusun kırtasiye dükkânı meşhurdu.

Kırtasiyecileri geçince, bu sefer kendinizi ikinci bir sahaflar çarşısı hâlindeki Beyazıt kitapçıları önünde bulurdunuz. Bu dükkânların bulunduğu yer ağaçlıklı ve bol gölgeli idi. Her kitapçı, dükkânından başka ayrıca kapısı-

nın önüne büyük masalar çıkarır, bunları kitapla doldurdu.

Sokaktan geçenler bu masaların önünde dururlar, kitapları karıştırırlardı. Muhtelif eserlerden birer parça okuyup bir nevi çeşnisine bakarlardı. Hatta isterseniz saatlerce okuduktan sonra yürüyüp gidiniz. Kimse size: “Hiçbir şey almayacak mısınız?” diye sormazdı. Yâni sene-lerce evvel, İstanbul'da, bugün Paris'te olduğu gibi tam mânâsıyla *bookinistler* vardı. Yine bu Beyazıt kitapçıları arasında meselâ Mustafa Efendi'nin âdetâ bir uçak hangarı hâlindeki geniş dükkânı vardı ki, içerisi masa masa ayrılmış, her birinin üzerine kitaplar yığılmıştı.

İçeriye girip her masanın üstünde, kitapları istediğiniz gibi karıştırıp hatta bir kenara oturup okuyabilirdiniz de. Beyazıt kitapçıları dağılınca Mustafa Efendi, sahaflara geçmişti. Bugün Babiâli'deki birçok meşhur kitapçı, meselâ Remzi, Semih Lütfi, Beyazıt'tan Babiâli yokuşuna geçmişlerdi.

Yaz mevsiminde Beyazıt kahveleri, Küllük, Çınaraltı civarının en hareketli zamanlarından biri de akşam yemeğinden sonra başlardı. Bilhassa Küllük ve Çınaraltı'nın sıcak gecelerde zevkine doyulmazdı.

Tavla pulu şakırtıları arasında hararetli edebiyat münakaşaları yapılırdı. Meselâ Yedi Meşalecilerin ortasında Nurullah Ataç'ın sarma sigarası elinde: “Monşer!” diye başladığı cümlesini bitirmeye çalıştığı işitilirdi. Biraz ilerde Sait Faikler otururdu.

Evet, bir zamanlar Beyazıt Meydanı çok canlı, hareketli bir yerdi.

Üç Kalem-den Kâğıthane Çek Kayıkçı, Kâğıthane'ye...

“HAYDAAAA beyim, yirmi göbek bir çeyrek!”

Bu meşhur tekerlemeyi ilk defa Kâğıthane'de işitmiş-tim.

Bir çeyrek yâni beş kuruş vereceksiniz; bir bayan Çin-gene size tam yirmi adet göbek atacak. On paraya bir göbek! Kelepir değil mi? Canım, o zamanlar hayat ucuz-du vesselâm. Bugün Hilton'da Amerikalı turistlere on dolara bir göbek atıyorlarmış. On para ve on dolar!

Hem de Hilton'da atılan öyle uydurma striptizci gö-beği değil de hakikî Kâğıthane göbeği...

Kâğıthane'de yalnız böyle seyyar dansözlere değil, ge-zegen şarkıcılara da rastgelirsiniz. Bunlar serdiğiniz sof-ranızın etrafından gruplar hâlinde geçerler, erkeklere seslenirlerdi:

- Paşa! Paşa! Atayım sana yandan çarklı bir göbek. On göbek bir çeyrek, hepsi de yandan çarklı...

Evet, yandan çarklıların yâni çok kıvrıntılı olanların fiyatı artardı; ama yine de ucuzdu doğrusu.

Kâğıthane'de, Çingenelerin dilinde bütün erkekler “Paşa” olup meydana çıkarlardı. Atılan göbeklerin ücreti ödenirken, birer sigara da bahşış verilirdi.

İlkbahar, hıdrellez günlerinde zevk ve sefa erbabı tarafından mutlaka Kâğıthane'de karşılanırdı. Bunun için günlerce önceden hazırlıklar yapılırdı.

Hıdrellez sabahı -hele araba ile gidecekler- daha sabah karanlığında yollara revan olurlardı. Öğle, hatta hava müsait olduğu takdirde akşam yemeği de Kâğıthane'de yenirdi.

Kâğıthane'de yenilen yemeklerin ilkbahar menüsü ayrı idi, yaz listesi ayrı. Meselâ hıdrellez günü, mutlaka Kâğıthane'de süt kuzusu yenilerek ilkbahara girmek şarttı. Bâzen kuzu orada, çayırda çevrilirdi. Kuzunun yanında ilkbahar kokan dereotu, turfanda hıyar salatası, Alibeyköyü'nden kalaylı güğümlemlerle getirilmiş nefis ayrılar, tatlı olarak da sütlü fıstıklı irmik helvası...

Bütün hazırlanmalara rağmen hıdrellez günü havalar İstanbullulara çok defa muziplik ederdi. Ekseriya öğleden sonra korkunç gök gürültüleriyle başlayan şakır şakır yağmur altında, o sabahleyin neş'e ve zevk içinde yollara koyulan kafiye -bir âfetten kaçarcasına- perişan olmuş, sırlıklam ıslanmış, çamur içinde şehre dönerdi.

Onun için havanın bir mızıkçılık yapabileceği düşüncesiyle yemek yenilirken sık sık gözler bulutlara çevrilirdi. Yaşlılar:

- İstanbul havası bu! Hıdrellezde mutlaka bir şeyler karıştırır...

- Ne hıdrellezi kardeş? Ben İstanbul'da kırmızı kiraz üstüne beyaz beyaz kar yağdığını bilirim, derlerdi.

Yaz günlerinde Kâğıthane'de yenilen yemeğin menüsü ise bugünkü sandviç neslini hayretten hayrete düşürecek kadar zengindi.

Koca koca zeytinyağlı patlıcan dolmaları tencereleri içinde, altlı üstlü dizi dizi sıralanmış olarak Kâğıthane'ye götürülürdü. Sonbahara doğru derenin kenarında ateşler yakılır, kocaman kazanlarda Alibeyköyü'nden getirilmiş sütlü mısırlar kaynatılırdı. Haşlanmış mısır, kâğıt yerine

gene kendi sarı yaprağının içine yatırılır, tuzlanır ve müşteriye takdim edilirdi.

Çayırda salıncak kurup kolan vuran genç kız namzet vekillerinin bir yandan sallanırken, bir yandan mısır yedikleri görülürdü.

Benim çocukluğum artık Kâğıthane'nin yıldızının söndüğü günlere rastlar, sözü eskilere bırakıyorum.

Hayat dergisi, 9 Eylül 1965, s. 23

Eski Deniz Hamamları

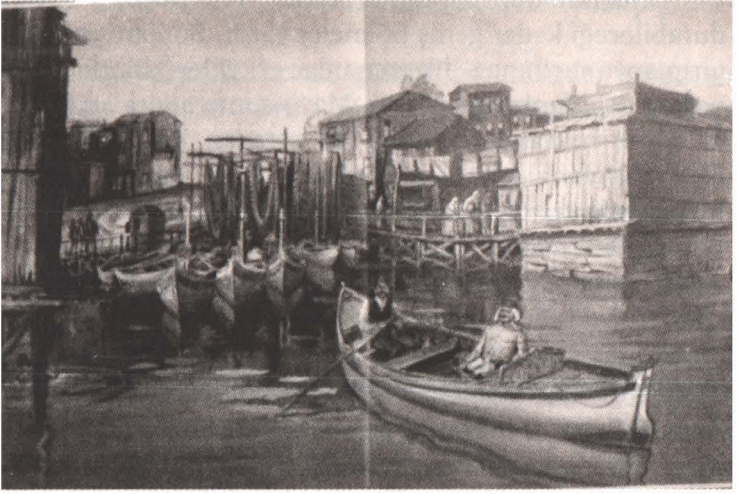
SOKAĞIN başında iki levha: Hanımlara mahsus deniz hamamı; beylere mahsus deniz hamamı...

Her tarafı tahtalarla kaplı bir konak yavrusu büyüklüğünde, muazzam bir portakal sandığını hatırlatan, eski salaş deniz hamamlarına yine tahta köprülerden geçilerek gidilirdi. Hamamlar yan yana bulunduğu için giriş sokakları da ekseriya aynı olurdu.

Kadınlar, hamamın harem kısmına yâni *hanımlara mahsus* olan köprüye saptıkları zaman, erkekler hayaller dolusu gözlerle onların arkasından dalıp dalıp kalırdı. Çünkü deniz hamamlarının kadın müşterisi, sıcak sulu mahalle hamamlarının müşterilerine pek benzemezdi. Sıcak sulu hamamlara ihtiyarlar da, babayaniler de giderdi. Hâlbuki o zamanlar denize girmek ihtiyacını duyanlar daha ziyade gençler, asrî zevkli kimselerdi.

Hatta bâzı mutaassıp evlerde:

- Başımıza taşlar yağacak vallahi! Sen tut, hava sıcak diye elâlemin içinde cumburlop, kaldır kendini denize at! Zamanede utanma, sıkılma da kalmamış kardeş! Kızgınlıkları başlarına vurmuş doğrusu. Hava o kadar sıcaksa gir gusulhâneye, başından aşağı iki kova buz gibi kuyu suyu dökün, ferahla ayol! Ne var, herkese namahrem yerlerini gösterecek... diyenler bulunurdu.

Kadınlar tiril tiril ipekli yazlık çarşaflar içinde, ellerinde güneş şemsiyeleri ile hamamın tahta köprüsüne ilerlerken erkekler arkalarından bakıp şöyle hayal kurarlardı:

“Şimdi gidecekler, çarşaflarını çıkaracaklar sonra soyunup dökünecekler; nihayet çamaşırlara sıra gelecek ve o güzel vücutlarını buz gibi denizin içine kapıp koyuvercekler!”

Bu hayal bile o zamanın erkeklerini heyecanlara boğmaya kâfi gelirdi.

Fırtınaya Tutulan Hamam

Salaş deniz hamamlarının içleri de çok enteresandı. Tahta köprüünün üzerindeki bir kulübeden biletinizi alır, girerdiniz. Karşınıza, suyun derinliklerine kadar uzanan dört beş basamak tahta, yosunlu ve çok kaypak merdiven çıkardı.

Hamamın dört tarafında ancak birer kişinin ayakta durabileceği kadar geniş bölmeler vardı. Bunlardan birine girip soyunurdunuz. İlk zamanlar erkekler külotla, hatta peştamalla denize girerlerdi. Mayo sonra sonra artık tah-ta deniz hamamları yıkılıp da ortadan kalkmak üzere iken meydana çıkmıştı. Kadınların ise denize girmek hususunda çok orijinal bir usûlleri vardı. Etekleri sudan havaya kalkmasın diye gömleklerinin bacakları arasına gelen kısmını çengelli iğne ile iğnelerlerdi. Bu suretle gömleğin alt kısmını âdetâ pantolonlaştıran kendilerine acayip bir nevi mayo yapmış olurlardı. Bununla suya girdikleri zaman çok defa etekleri balon gibi şişerdi.

Deniz hamamının içinde karşıdan karşıya gerilmiş halatlar vardı. Yüzme bilmeyenler bu halatlara tutunup, pek mühim iş yapıyorlarmış edası ile ayaklarını çark gibi pat pat denize vururlar, suları etrafa savururlardı.

Denizden çıkan kadın yüzücülerin ipekli gömleklerinin vücutlarına âdetâ deri gibi yapıştığı görülürdü.

Bir bakıma eski deniz hamamları, İstanbullular için bugünkü plajlardan daha pratik sayılabilirdi. Öyle ya bugün meselâ bir denize girmeye kalksanız tâ Florya'ya kadar uzanmak külfeti vardır. Hâlbuki o zamanlar şehrin her tarafında akla hayale gelmeyecek yerlerinde deniz hamamları vardı.

Hatta Galata Köprüsü'nde vapur beklerken sıcak bastı da biraz serinlemek, şöyle bir denize girmek arzuladınız değil mi? Derhal köprü'nün üzerinde, Yemiş İskelesi tarafında, bu hamamlardan birine rastlarsınız. Soyunup, dökünüp, vapur zamanı gelinceye kadar rahat rahat deniz banyonuzu yapabiliydiniz. Yalnız, Galata Köprüsü'ndeki deniz hamamı sık sık İstanbul halkının yüreğini ağzına getirir; gazetelerin birinci sayfalarına havâdis olarak geçerdi. Çünkü bu hamam, direklerle çakılı cinsinden değildi. Yüzer bir salaş hamamdı. Şiddetli lodoslarda bu asi hamam bütün bağlarını koparıp yallah Haliç içlerine

doğru -hem de bâzen içindekilerle birlikte- yüzüp giderdi.

Bunun üzerine ertesi günkü gazetelerde heyecanlı başlıklar çıkardı: *“Deniz Hamamı Yine Bağlarını Koparıp Kaçtı!”*

Polis Sandalı

Eski deniz hamamlarının etrafında fırıl fırıl dolaşan en renkli sima muhakkak ki sandallı polisi idi. Bu zat bir nevi gezici ahlâk zabıtası vazifesini görürdü. Hanımlara ve beylere mahsus hamamlar birbirlerine son derecede yakın bulunduğu için bâzen erkekler tarafından çıkan cür’etkâr bir röntgenci, polis sandalını heyecanlı bir tâkiye mecbur ederdi. Zira erkek hamamının dışarıya yâni açık denize açılan salaş kapakları vardı. Bunları kaldırıp dışarıya çıkmak ve birkaç kulaçta kadınların hamamına yaklaşmak işten değildi. Sonra kayıklarla da gelip kadınlar hamamının yakınlarına sokulmak kabildi.

Bu gibi vaziyetlerde maazallah uzaktan dahi olsa hanımları, o diz kapaklarından aşağıya kadar inen uzun mayoları veya gece gömlekleri içinde nâmahrem gözler görebilirdi.

Tövbe! Tövbe! İşte o zaman felâketti. Bunun için haremlî-selâmlıklı iki tahta hamam arasında, sandallı polis mekik dokuyup dururdu. İki taraf, kadınlı-erkekli temmuz sıcağında serin deniz suyunun koynunda ferahlar-ken zavallı polisçik, elinde yakalayacağı röntgen mütehassıslarına karşı kullanacağı kırbacı, bir nevi şemsisiper olsun diye kalpağının altına ve başının üzerine yaydığı mendili ile alı al, moru mor gözler tetikte, dolaşır dururdu. Ve semtin namusunu koruduğu için son derecede mühim ve ciddî bir iş yapan hali dikkati çekerdi.

Kadınlar hamamının etrafında en küçük ve şüpheli bir su çırpıntısı oldu mu, sahilde kaçakçı kovalayan gümrük motoru gibi hemen sandalın burnu o tarafa çevrilir, kü-reklere bütün kuvvetle asılılırdı.

Korkunç Bir Röntgenci!

Bütün bu tedbirlere rağmen yine de bâzen akla ve ha-yale gelmeyecek derecede cür'et gösterenler çıkardı.

Meselâ bunlardan birinin macerası senelerce İstanbul halkı arasında bir hikâye hâlinde dillerde dolaşıp dur-muştu. Kalamış'taki hamamlardan birinden çıkan bir erkek yüzücü, biraz uzaktaki polis sandalına görünme-den suya dalmıştı. Denizin dibinden yüze yüze kadınların hamamının içine girmiş, tekrar su üstüne çıkınca ilk dakika etraftan pek farkına varan olmamıştı. Lâkin sonra kadınlar birdenbire yüzen mahlûkun üst dudağındaki Mahmut Şevket Paşa-varî iki kocaman bıyığı görünce çığlıklar koparmışlardı. Hamamdan yükselen:

- Yetişin! Erkek var!

sözleri üzerine civarda ne kadar delikanlı varsa, tabii o ahlâksız yakalamak üzere hamama koşmuşlar; fakat içeriye sokulmamışlardı.

Kadın çığlıkları devam ederken su üzerindeki bıyıklar tekrar kaybolmuş, bu sefer erkek yüzücü bütün mahareti ile dalıp hamamdan dışarıya çıkmış ve işin tuhafı yaka-lanmamıştı da. Yalnız erkekler kısmında bir tek panto-lonla bir gömlek bulunmuş; bunlardan da mahir yüzücü ve o nispette de röntgencinin hüviyeti öğrenilememişti. Adamın boğulduğunu sananlar da olmuştu.

Birkaç hafta sonra aynı deniz hamamında muzip bir Fransız madamı, yüzerken dudaklarına iki takma bıyık ilıştirmiş ve tekrar etrafı heyecanlara, çığlıklara, feryatla-ra boğmuştu. Fakat sonra hırpalanmadan, erkek olmadı-gını ispat edinceye kadar madam akla kararı seçmişti.

İlk Plajları...

İstanbul'da ilk plajlar, daha doğrusu kadınlı-erkekli kalabalığın yan yana denize girmeleri birçokları için âdetâ dünyanın sonu gibi karşılanmıştı. Vakıa erkekler arasında, açıkta denize girenlere rastlamak mümkündü. Fakat kadınların ulu orta açıkta denize girmeleri ne mü-nasebet? Bu modayı da, kısa saç modası gibi İstanbul'da parlatan Türkiye'ye muhacir olarak gelmiş olan beyaz Rus kadınları idi.

Soğuk bir memleketten gelip Türkiye'nin şiddetli yaz sıcağı ile karşılaşan Rus kadını Florya'da kendisini denize atmaya başlayınca artık basında ne karikatürler, mizah mecmualarında ne yazılar...

Beyaz Rus dilberleri, o zamanki tâbiri ile haraşolar arasında İstanbul'da denize girenlerden biri de sonra dünyanın en meşhur yıldızlarından olan Olga Tschekcova idi.

Bu güzel kadının hemen hemen gırtlığından başlayıp diz kapaklarından aşağıya kadar sarkan mayosuyla çıkardığı fotoğraf gazetelere basılınca okuyucular arasında âdetâ fırtına yaratmıştı.

Hey gidi günler!

Hayat dergisi, 23 Eylül 1965, s. 23

Eski Mısır Çarşısı

O ZAMANLAR Yeni Cami etrafı, bugünkü gibi yeryüzünde bir eşi ve emsali daha olmayan bir trafik cehennemi hâlinde değildi. On binlerce otomobil -acayip ve sonu gelmeyen bir âyin yapar gibi- mâbedin etrafında fırıl fırıl dönmezdi. Sıra sıra çeşmelerde, ikindi namazı için abdest alanların tam karşısındaki Kuşçular Çarşısı'nda ispinozların civıltıları, kanaryaların makara çekişlerine karışırdı.

Bugün Paris'in meşhur Cité'sindeki kuşçular bir şey mi idi ki? Kuş satan dükkânların arasında kuşbazların ve kuş totocularının kahvehâneleri vardı. Buralara gelenler bahse tutuşurlar, kuş yarıştırlar, horoz dövüşleri hazırlarlardı.

Şimdi otomobillerin, dört beş sıra hâlinde hep birden çamurluk çamurluğa cehennem yürüyüşü yaptıkları yerde, meşhur Yeni Cami berberleri açık havada ve sonsuz bir sükûnet içinde müşterilerinin yüzlerini ağır ağır sabunlayıp, sonra aheste aheste onları tıraş ederlerdi.

İşte o zamanlar Mısır Çarşısı civarı böyle bir yerdi.

Güneşli bir günde, çarşının Paçacılar Kapısı'ndan içeriye girdiniz mi, karanlıkta gözleriniz bulanır; bir müddet âdetâ etrafı göremezdiniz.

Mısır Çarşısı'nın loşluğunda Hindistan, baharat konusunda Çinmâçin vardı.

Gözleriniz karanlığa alıştıktan sonra ilk dikkatinize çarpan şey dükkânların saçaklarında asılı kavanozların içinde, zeytinyağına batırılmış Ebucehil karpuzları olurdu. Sonra koyu mavi şişelerde eşek sütü, yine su dolu kavanozlar içinde canlı sülükler...

Ebucehil karpuzuna en fazla iltifat eden yaşlı başlı kimselerdi. Çünkü Ebucehil karpuzu bir zamanların en iyi romatizma ilâcı idi. O kadar geniş bir şöhret yapmıştı ki, vaktiyle Türk bahriyesinde yıllarca çalışmış olan meşhur Wood ailesinden bir İngiliz, memleketine dönerken romatizmaları için İstanbul'dan tâ Londra'ya, Ebucehil karpuzu götürmüştü. Romatizmalıları pek fazla olan İngiliz adalarında Ebucehil karpuzu şöhret kazanmıştı.

Eşek sütüne gelince... O da boğmaca ve verem için pek meşhurdu. İçene, kuvvet ve kudret verdiği söylenirdi. Mısır Çarşısı'nda yalnız eşekler sıpalandığı aylarda eşek sütü bulmak kabildi. Başka zamanlarda eşek sütü bulmak güç olurdu.

Mısır Çarşısı, uzun yıllar Hint'ten, Çin'den, Birmanya'dan, Afrika'nın birçok yerlerinden, bilhassa Zengibar'dan, Sudan'ın Ummu Derman şehrinden getirtilen çeşit çeşit, türlü türlü, akla hayale gelmez ilâçlarla dolu idi. Dünyanın en büyük eczahanesi idi.

Kaplumbağa yumurtasından tutunuz da, yılan gömleğine, tavşan yağına varıncaya kadar, gelinfenerine ve yedidükkân süprüntüsüne kadar her derde devâ bulurdunuz.

Kaplumbağa yumurtası, mayasıl ve bâzı deri hastalıklarına karşı birebir sayılırdı. Ayrıca su kaplumbağasının eti de son derecede gıdalı olduğu için ciğerlerinden hasta olanlara, veremlilere yedirilirdi.

Aynı ete ihtiyar damatlar gerdekten önce fazla rağbet gösterirlerdi. Bugün Avrupa ve Amerika'nın birçok yerlerinde zevkle, iştah ile yenilen; çorbasının lezzetine doyum olmayan kaplumbağa, gıda bakımından ıstakozla bir

ölçülmektedir. Demek ki bizimkiler bunu çok daha önce keşfetmişler...

Yine bugün Uzak Doğu'da, Çin'de, Japonya'da vereme karşı yılan eti, gençlik, kudret ve kuvvet ilâcı olarak da yılan likörü tavsiye edilir. Bu tedavi asırlarca önce bize kaplumbağa yumurtası ve kaplumbağa eti ile gelmiş.

Yalnız Mısır Çarşısı'nda satılanın tütsülenmiş kaplumbağa eti olduğu söylenir. Bu bir nevi kaplumbağa pastırmasını yiyenler lezzetinin de pek güzel olduğunu söylerler.

Yılan gömleğine gelince... Birçokları bunun büyü makamında kullanıldığını zannederler. Hâlbuki yılan gömleği sıtma için tütsü olarak kullanılırdı. Tavşan yağı da kulak ağrıları içindi. Tavşan yağından başka bir de domuz yağı vardı ki, işte o büyü için kullanılır; birisini başka birine domuz gibi çirkin göstermek için gizlice bir tarafına veya civarında bir yere sürülürdü. Ancak domuz yağı Mısır Çarşısı'ndan değil de daha ziyade Galata'daki Domuzcular Sokağı'ndan tedarik olunurdu.

Gelifeneri enfiye gibi bir tozdu; burna çekilirdi. Baş dönmesine karşı iyi gelirdi. *Balık nefsi, balık kanı*, nefes darlığına karşı idi.

Yedidükkân süprüntüsü zamanımıza kadar kendisinden en çok bahsedilmiş bir Mısır Çarşısı ilâcıdır. Nazar için tütsü makamında kullanılırdı. Nesillerce isimleri herkesin ağzında dolaşan meşhur ilâçlar arasında meselâ *Kel Ermeni* diye yanlış olarak söylenen *Kilermeni* uyuz ilâcı idi.

Bir de bugün hâlâ:

- Ne karın ağrısı, ne sinameki adam! deriz.

Sinameki müshil ilâcı idi. Galiba, "karın ağrısı, sinameki adam..." sözünün membaı da budur.

Daha ne garip ilâçlar vardı:

Deve yağı, ciltteki çatlaklara merhem.

Kudret helvası, müshil.

Kısaca mahmut, kadın hastalıklarına karşı.

Körükçü macunu, uyku ilâcı.

Çadır uşağı, merhem.

Çarşıdaki esnaf arasında mesleğin pîrleri, baharatçıların âdetâ ordinaryüsleri vardı. Bunlar dükkânların daha yüksekçe olan arka kısımlarında otururlar ve âmirâne bir sesle etrafındakilere, gençlere ilâç tarif ederlerdi:

- At üç dirhem *sarı halile*! Yanına dört parça *kuru nar kabuğu*... Nar kabuğu kaynatıldıktan sonra içine bir miktar *zamk-ı Arabî* karıştırılacak. Biraz da *kebabiye*... Tamam! Allah şifalar versin!

Çarşının bir de -tâbir caizse- parfümeri kısmı vardı. Bunların içinde misk yağcı dükkânları göze çarpardı. Fildişi veya gergedan boynuzundan yapılmış minimini ve kapağı burgulu kaplarda yahut küçük teneke kutularda çeşitli kokular satarlardı. Bunların sattıkları eşya arasında en kıymetlisi de *misk kuyruğu* denilen acayip, kurumuş bir deri parçası idi. Tabii hakikî *amber* de çok pahalı idi. Fakat *amber-i sara* denilen çeşidi hepsinden makbul sayılırdı. Hint Denizi'nde yaşayan bir cins balıktan çıkarıldığı söylenirdi.

Gerek *misk kuyruğu*, gerek *amber* bir nevi şirinlik muskası hâlinde de kullanılırdı. Bilhassa zengin kadınlar bunları muska biçiminde boyunlarına asarlar, vücut sıcaklığı ile misk kuyruğu veya amber etrafa koku vermeye başlardı. Bu koku mukabil cins üzerinde o kadar baş döndürücü bir tesir uyandırır mış ki, muskayı taşıyanın cazibesine kapılmamak imkânı kalmazmış. Bir de iğde çiçeği kokusu aynı tesiri uyandırır mış.

Mısır Çarşısı bugünkü birçok tıp problemlerine daha asırlarca önce çareler bulmuştu. Meselâ bunlardan biri doğum kontrolü ilâcı idi. Bunun için siyah bir horozun ödünü kullanmak kâfi imiş...

Hamileliğe mâni olmanın ilâcını buldukları gibi çocuğu olmayan hanımlara da hamilelik ilâçları bulunmuştu.

42 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

Bunlardan birini bir Mısır Çarşısı tarifnamesinde okuyalım:

12 dirhem sinameki

4 dirhem çöreotu

6 dirhem badem (haşlanmış).

Bunları dövüp çiğ bal ile karıştırıp altışar dirhemlik haplar yapmalı. Sabah, akşam birer tane istimal etmeli. Evlâdı olmayan hatun yese biiznillâh hamile olur.

Mısır Çarşısı'nda yalnız insanlar için değil, hayvanlar ve nebatlar için de ilâçlar vardı. Mısır Çarşısı'ndaki eski dükkânlardan birinde bulunmuş ilâç kitabından şu satırlara göz atalım:

Baldırıkara diye maruf olan ot, horoza yedirilse dövüşte sair horozlara galip geleceği mücerreptir (denenmiştir).

Papağana fıstık, susam ve pirinç yedirseler serian tekellüm eder (konuşur).

İncir ağacının dibine sedef otu dikilse meyveleri gayet kuvvetli ve büyük olur.

Eski Mısır Çarşısı, alelade bir çarşıdan ziyade âdetâ bir nevi tıp ve eczacılık fakültesi hâlinde idi.

Hayat dergisi, 7 Ekim 1965, s. 23

Eski Vapurlar Eski Tramvaylar

TRAMVAYLARIN ortasında çift parçalı bir perde gerili idi. Vişneçürüğü rengindeki bu perdenin ön tarafında kadınlar, arka tarafında ise erkekler otururdu. Tekerlekli bir harem-selâmlık!

Zaman zaman tramvayın harem kısmından bu perdenin iki parçası ortadan aralıklanır ve biletçi efendi, şanoya çıkan bir kanto yıldızı gibi ortaya fırlardı. Sonra ön tarafta oturan hanımlar görünmesin diye hemen arkasındaki perdeyi yine sıkı sıkı kapatırdı.

Vişneçürüğü perdeler, halkalarla bir tel üzerinde gidip geldiğinden bâzen aralık da kalırdı. Bunun için tramvay Don Juanları, ekseriya perdenin tam önündeki yerleri tercih ederlerdi. Buraya oturup kaçamak bakışlarla içeriye gözetlerlerdi. Fakat biletçi gelip hızla, hiddetle, şiddetle perdeyi çekip kapatırdı.

Hele o sıcak yaz günlerinde, camlar açıkken ve tramvay da biraz hızla giderken rüzgârdan kadınlarla erkekler arasındaki perde tatlı tatlı havalanmaz mı? Birçoklarının yürekleri ağızlarına gelirdi. Perdenin öyle nazlı dalgalandığı ânlarda meselâ öndeki hanımlardan biri ile göz göze gelinmiş! Vay efendim vay! Ne çılgın bir mâcerâ! Ne unutulmaz bir hâtıra!

Artık bütün gün bu tatlı hayalin, bu inanılmaz rüyanın içinde yaşıyordı. Dalgalandıran bir vişneçürüğü perde ve göz göze bakışmalar... Tramvayda aşk başkadır!

Birinci mevki tramvaylar kırmızı renkte idi. Taşıdıkları numaralar da tekti: 111, 113 vesair gibi. O zamanlar âdetâ bir "birinci mevki yolcusu" vardı. Otomobil bolluğu bugünkü gibi bir rezalet hâline gelmediği için o vakitler şehrin kibar hatta sosyetik sınıfına mensup kimselere kırmızı renkli birinci mevki arabalarda rastlamak pekâlâ kabildi. Pıllım pıllım kıyafette birini birinci mevkie kurulmuş görenler pek şaşarlardı.

İkinci mevkilerin rengi yeşildi. Atlı tramvaylar zamanında ise birinciler sarı renkte imiş.

Resimli Tabelalar

Tramvayların gidecekleri semtleri gösteren tabelalar da çok eğlenceli idi. Okuma yazma bilmeyenlere bir kolaylık olsun diye tabelalara birtakım resimler çizerlerdi. Meselâ Yedikule tramvaylarında kule resimleri, Topkapı tramvaylarında top güllesi şekilleri vardı. Bunlara bakıp câhil cühelâ da yolunu yâni tramvayını bulabilirdi.

Ya istasyon isimleri? Büsbütün bir âlem idi. Meselâ Beyoğlu tramvaylarından birinde bir madamın biletçiye:

- Kes bir Kroker!

Yahut:

- İki tane Pöti Şan (Petit Champs)!

dediğini işittiğiniz zaman çok şaşardınız. Fakat biletçi hiç şaşmazdı. Çünkü Kroker tatlı su Frenklerinin dilinde Altıncı Dâire'nin ismi idi. Petit Champs da Tepebaşı! Nitekim köprüde vapur gişesinden:

- İki Pirenkipo! diye bilet isteyenler de çoktu.

Tramvay biletlerine gelince... Tam mânâsıyla korkunçtu. Biletçinin tahta kutusunda belki yirmi beş çeşit

bilet vardı. Üç kuruş otuz paradan tutunuz da en çetrefil fiyatlı biletler! Bir zamanki İstanbul tramvaylarında çalışmak için Einstein olmak kâfi gelmezdi. Yedi adet üç kuruş otuz paralık, iki tane iki kuruş on paralık, dört tane yedi buçuk kuruşluk... Yekûn? Maazallah!

Vaktiyle tramvay kapıları, trolleybüs kapıları gibi açılır kapanır yâni körüklü olmadığından o zamanın genç erkeklerinin en büyük sporu cakalı cakalı koşup tramvaya atlamak yahut hızla giderken tramvaydan yere... Hele geçen tramvayda bir sevgili yahut bir göz âşinâsı filân görülürse hemen koşulup yetişilirdi.

Köprü'nün iki başında, Eminönü ve Galata cihetinde tramvaya atlayanlar çoğalırdı. Bunların ekserisi anaforcuları. Çünkü o günlerde köprüden geçen yayalardan köprü parası toplanırdı.

Hâlbuki tramvaylarda köprü parası biletle alınırdı. Bâzı açık gözler, Eminönü'nden yahut Karaköy'den tramvaya atlarlar, para toplayan köprücü memurları geçtikten sonra bilet almadan yine inerlerdi. Bu suretle para vermeden "köprüye kaçmış" olurlardı.

İlk zamanlar tramvaylar öyle pek uzun mesafelere gitmezlerdi. Ya Beyazıt'tan havuzun etrafını dolaşarak geri dönerlerdi yahut da Eminönü'nden... İlk uzun menzilli tramvay, İstanbul'dan kalkıp köprüyü aşarak tâ Harbiyelere kadar giden "Fatih-Harbiye" arabası idi ki edebiyata kadar girmiş, roman adı bile olmuştu.

Tramvay Çapkınlıkları...

O zamanlar Fatih de, Harbiye de daha havalarını iyice muhafaza eden semtlerdi. Onun için Fatih-Harbiye tramvayı şarktan kalkıp garba giden bir vasıta gibi idi. Muharir bunun için romanına bu ismi seçmişti.

İstanbul o devirlerde, Amerika'daki San Francisco gibi biraz da "tramvaylar şehri" idi.

Ve tramvay çapkınları vardı.

Bakardınız, kelli felli, mazbut, ciddî bir adam. Belki de bir dairede müdür! Gözü yerde, efendiden zat... Fakat kalabalık bir tramvaya girince birdenbire aslan kesilirdi hazret! Kalabalık arasında nerede genç bir kadın görse yallah o tarafa...

Doktor Mazhar Osman:

"Tramvay çapkınlığı artık tamâmen laboratuara aksedecek dereceye gelmiş klasik bir ruh hastalığıdır!" derdi.

Tramvayların ortasındaki vişneçürüğü perde kaldırıldıktan sonra işi büsbütün azıtmışlardı. Bunlar avlarına yaklaştılar mı, evvelâ bir el iskandili başlardı. Sanki tramvayın sarsıntısından devriliyormuş gibi birtakım numaralarla kadın yolcunun tutunduğu sarı demire uzanırlardı. Güya ayakta duran hanımın tuttuğu demirden istifade edilecek! Yavaş yavaş el hafifçe kadının eline değdirilir. Ne baş döndürücü bir mâcerâ...

Sanki el başka bir ele değil de, üstü açık bir elektrik teline değdirilmiş gibi bu temastan hazan yapırları gibi tiril tiril titreyen tramvay Don Juanları vardı.

Karşı taraf çektiğe öteki el tâkipte... Nihayet kadıncağız usanır, elini sarı demirden ayırıp tepeden sarkan sucuk biçimindeki meşinlerden birini tutardı.

El faslı ile iktifa etmeyip daha ileri gidenler, hanımların üzerlerine yaslananlar filân da vardı. Bâzen kalabalık bir tramvayda bir kadının çılgılığı kopardığı olurdu:

- A... Terbiyesiz adam! Ayol ne yapıyorsun öyle?

Hiç gözümün önünden gitmez. Bir yaz günü tramvay kalabalığı içinde şişman bir madamın alı al, moru mor, kendisine yaslanmış bir adamı Ermeni şivesiyle terslediğini hatırlarım. Adam evvelâ şöyle kafa tutacak olmuştu:

- Ne yapmışız madam? Bir kusur mu ettik? der demez, kadın içini boşalttı:

- Daha ne yapacaksın ayol? Senin ilem gerdeğe girmeye sözleştik ki, baksana ha evlendik ha evleniyoruz. Biraz çekil bakalım geriye!

Yaz aylarında sık sık tramvaylarda acayip polis vak'aları olurdu. Bir defasında tramvayda, önünde oturan bir hanımın dekolte ensesini hart diye ısırın adamın mâcerâsı bütün gazetelerin birinci sayfalarını günlerce işgal etmişti.

Boğaziçi vapurlarının güverte kısımlarında kadınları ayırmak için perde olduğu gibi aşağıda bir büyük "kadınlar kamarası", sonra yine kadınlara mahsus birer yan kamara vardı.

Köprüde, iskelelerde kadınların bekleme yerleri de ayrı idi. Buraya girenler peçelerini kaldırır, sigara tiryakileri birer sigara tellendirir yahut karşiki meşhur Şekerci İsmail Efendi'den aldıkları şekerleri yiyerek vapur beklerlerdi.

Tünel de komikti. Evvelâ trenlerden birini birinci mevki, ötekini ikinci yapmışlardı. Sonra yine trende bir vagon birinci öteki vagon ikinci oldu. Kadınların yeri daima ayrı idi. Yine vagonlar perdelerle ayrılmıştı.

Eski Şehzadebaşı'ndan Birkaç Çizgi

ŞEHZADEBAŞI o zamanlar, New York'taki 42. Sokak gibi bir yerdi. Her adımda bir sinema, her adımda bir tiyatro... Kapıların üzerinde el ile çizilmiş, renk renk, boy boy oyun ilânları... Millî Sinemada Sinabar...

Bakalım Hilâl'de ne oynuyor? Evvelâ *manzara*, bir kısım... Sonra *Hâkime-i Cihan* meşhur san'atkâr Mia Mae tarafından temsil edilmiş. Ve iki kısımlık komedi: *Zigota Cambazhânedel Felek'te Zoro'nun İşareti!*

Derken Ferah Tiyatrosu civarından geçenlerin birdenbire bando mızıka sesleri ile yürekleri ağızlarına gelirdi. Naşit Bey'in kantoları başlamak üzere!

Tiyatrolarda, her temsil başlamadan önce dışarıda veya binanın antresinde gümbür gümbür bando çalardı. Sonra temsile bir dakika kala çalgıcılar hemen içerideki yerlerini alırlar, orada çalmaya başlarlardı.

Sinemaların çoğu serili idi. Meselâ bu Mia Mae'nin meşhur *Hâkime-i Cihan'ı*, üç devreden tamam otuz altı kısımdı. Her devre on iki kısım...

Filmin en heyecanlı yerinde, meselâ Mia Mae'yi kurtarmaya gelen Çinli Doktoru Şanghay haydutları yaka paça tutup nehre attıkları zaman, daha biçare adam ha-

vada çırpınırken perdede bir yazı: “Birinci devre, on ikinci kısmın sonu, mabadı gelecek hafta...”

Ertesi hafta, ikinci devre bittiği yerden biraz daha evvelki kısmından başlardı. Haydutlar bir hafta önce dövüp nehre attıkları adamı, sille kötek tekrar yakalarlar; bir kere daha pencereden dışarı, nehre fırlatırlardı.

Sessiz sinemanın en tatlı taraflarından biri de, biraz erken gidip loş salonda piyanocu matmazelin gelmesini beklemektir. Nihayet matmazel gelir, piyanonun kapağını açar, önündeki küçük ampulü yakardı. Hele bir iki tuşa basıp, perakende birkaç ses de çıkardı mı filmin başlaması yakın demektir.

O zamanki filmlerin hâtıraları da çok tesirli olur, bâzen senelerce sürerdi. İvan Mojukin'in *Mişel Stroçoş'u*, *Esrarengiz Hane'si*, hele Brigitte Helm'in *Metropolis*, *Atlantid'i*, öyle kolay kolay unutulur şeyler mi idi ki? Ya Eddy Polo serileri, ya o Houdini?

Adamın elini kolunu zincirlerle bağlarlar, bu halde bir tahta sandığın içine sokup, her taraftan çiviler çakarlar. Böylece denizin dibine atarlardı. Bakardınız biraz sonra Houdini zincirlerini koparmış, içinde bulunduğu sandığı kırmış, suyun dibinden yukarıya çıkmış kulaç atmakta! Sonra canım efendim, o sessiz filmin yıldızları da gene o zamanki tâbirleriyle daha füsunkâr şeylerdi galiba...

O Pola Negri'nin baygın gözleriyle bir bakışı seyirciyi kırıp geçirirdi. Ya komikler? Pat-Pataşonlar, Max Linderler, Şişko Fattyler, Harold Lloydlar...

Sonra sesli filmler başladı. Bunlardan ilk geleni hemen bütün İstanbul halkı seyretmeye koşmuştu.

Wilma Banky ile Ronald Colman'ın çevirdikleri *Seher Vakti* filmi aylarca Beyoğlu'nda oynadıktan sonra nihayet Şehzadebaşı'na gelmişti. Ve bir ay sonra İstanbul gençlerinin yüzde sekseninin üst dudağında birer Ronald Colman bıyığı...

Filmde, iki sevgili seher vakti birbirlerinden ayrılırlar. Ronald Colman askerdir. Cepheye gidiyor. Bölüğü şarkılar söylerken o, kapının önünde sevgilisini kucaklar ve hemen koşa koşa gidip arkadaşlarına yetişir. Wilma Banky gözlerinde yaşlar, saçlar dağınık, başını dertli dertli kapının çerçevesine dayayarak şarkı söyleye söyleye uzaklaşan askerlere şöyle bir bakar. Sonra kapıyı yavaş yavaş kapatırken, askerlerin şarkısı da perde perde hafifler... Hele bu kapı kapanırken, seslerin de azalması seyircileri ne derin bir hayret ve heyecana düşürmüştü.

Kantolar, Kantocular

Lâkin Şehzadebaşı deyince tabiidir ki, akla daha ziyade tiyatrolar gelirdi. Tiyatro programları da hiç yavan değil, aksine gayet dolu ve esaslı idi. Sinemada evvelâ bir *manzara*, arkasından asıl oyun ve nihayet ekseri iki kısımlık bir komedi gösterilmesine karşılık tiyatrodaki da ana temsilden önce ne kantolar, ne düettolar hatta ne kuartetler! İşin dikkate değer tarafı, *Demirhane Müdürü* gibi, *Ekmekçi Kadın* gibi asıl okkalı piyeslerin yanında eğlence-lik makamında olan bu kantoların, düettoların kuartetlerin seyirciyi çok daha fazla sarması idi.

O günlerde bilhassa kantoculuk hakikaten mühim bir san'attı. San'atkârların çoğu okuyacakları yahut oynayacakları kantoları, düettoları, kuartetleri ekseriya kendileri kaleme alırlardı. Meselâ Şamran Hanım o meşhur kantoların hemen hepsini bizzat oturup kendi yazmıştı. Bir defasında Şişli'deki evinde bana dört büyük sandık göstermişti. Hepsi de ağzına kadar defterle doluydu.

- Hepsi kanto, düetto ve kuartet! Kendim yazdım, demişti.

Kantoculuğun en parlak devri Peruz-Şamran çiftinin karşı karşıya bulunduğu zamanlardı. Bu iki sahne şöhreti, yakın akraba idiler. Ya teyze veya hala kızları...

Kantoculuğun en meşhur öncüleri Peruz da, Şamran Hanım da etli canlı güzellerdi. Zaten kantonun Türk sahnesine hâkim olduğu zamanlarda güzellik ölçülerine "*Bir dirhem et bin ayıp örter...*" kaidesi hâkimdi. Bunun için Peruz'la, Şamran'dan sonraki kantocu nesilleri de tombul tombul kişilerdi. Kollar sakız kabağı gibi olacak. Kalçalar yastık, gerdan paluze ve göğüs minder... Sahneye çıkıp kantoya başlanıldığı zaman her taraf bıllık bıllık titreyecek...

Peruz Hanım'ın tiyatroya dört kişinin taşıdığı bir sedye ile gelip gittiği meşhurdur. Ama bu, san'atkârların şişmanlığından dolayı yürüyemeyecek halde olduğundan değil de sedyenin araba gibi bir nakil vasıtası olmasından ileri geliyordu.

Haydi Peruz!

Peruz ile Şamran'ın karşılıklı:

*Haydi Peruz,
Kalk gidelim!
Gül bahçesinde
Dans edelim.*

*Oh ne güzeldir.
O güller,
Feryat ediyor bülbüller.
Dikenine el sürülmez
Koncasından vazgeçilmez.*

Düetτοςu, şöhetini nesilden nesle atlayarak muhafaza etmişti.

Peruz Hanım'ın bir de meşhur *Kuzucuk* kantosu vardı. Sahneye doldurulmuş yalancı bir kuzu ile çıkar ve:

“Kuzucuğum! Kuzucuğum!” diye başladığı zaman tiyatroda yer yerinden oynardı:

- Kuzun ben olayım?

- Kuzun, kurbanın olayım!

Sesleri yükselir, Peruz Hanım yeniden:

“Kuzucuğum! Kuzucuğum!” diye tekrarlayınca bu sefer salondan, paradiden cevaplar verilirdi:

- Meee... Meeeee...

- Meeeee...

Peruz da, Şamran da bütün salonu coşturmayı çok iyi bilirlerdi. Meselâ Şamran Hanım meşhur:

“Mavi gözlük takarım

Ben güzele bakarım!”

kantosunu söylerken cebinden hemen camları mavi bir gözlük çıkarıp burnunun üzerine ilîştirirdi. Mâlûm ya zamanın şıkları arasında siyah kordonlu, mavi kelebek gözlük pek moda idi. Sonra meselâ:

“Dünyaya geldim, gülmek için

Ben ağlıyorum için için...”

söyleniyor değil mi? Tam:

“Al canımı Allah

Kurtulayım ben

Şu zalimin, şu hâinin

Aaaah elinden”

Derken zalim, hâin, alçak diye en önde oturan seyircilerden birkaçı birer birer işaret edilirdi. Zalimlerde, hâinlerde, alçaklarda bu iltifattan dolayı ağızlar kulağa varırdı.

Amelya ile Niko da sahnede tatlı bir rüzgâr hâlinde idiler. Sarhoş düettoları pek meşhurdu. Genç kadın başlardı:

*“İçme! derim içersin.
Kendinden de geçersin,
Rakı senin neyine?
Eğil bir bak cebine.”*

Erkek çakır keyif, yerinde sallanır cevap verir:

“İçme” dersen, içerim...

(Hayalî bir şişeyi başına kaldırıp içme taklidi yapar)

*“Kendimden de geçerim.
Daha fazla söylersen,
Senden de vazgeçerim.”*

Eski Şehzadebaşı, kantosu bitip kulise dalan bir eski zaman tazesı gibi gözden kayboldu gitti...

Boğaz'da Kanatlananan Aşk

NE heyecanlı gündü.

Beyoğlu hop oturuyordu, hop kalkıyordu. Fransızca gazeteler ikinci baskı yapmışlardı. Tünel'in üst başındaki gazetecilerin sesleri yükseliyordu:

- Staaaaamboul... *L'Akşam* (Türkçe, *Akşam* gazetesinin Fransızcası). *La République*, (*Cumhuriyet* gazetesinin Fransızcası).

Neydi bu telaş, bu heyecan? Türkiye savaşa mı girmişti? Hayır!

Sadece, Pappas İstanbul'dan kız kaçırmıştı. Havadan, uçakla... Hem de Türkiye'nin en zengin iş adamının kızı-nı!

Evet, Pappas, Musevi milyonerin güzel kızı ile uçağa atlayınca, Büyükdere'den havalanmıştı: Pıırrrrr! Ver elini Pire...

Yanlış okumadınız. O zamanlar İstanbul'un tek hava limanı: Büyükdere... Hatta Asya'nın Avrupa'ya açılan ilk hava kapısı...

Türkiye'nin Avrupa ile hava yolunu Aero Expresso adında bir İtalyan şirketi sağlamaktaydı. Aero Expresso'nun deniz uçakları, Büyükdere-Pire-Brindisi'ye uçuyordu.

Bindiniz mi, Boğaz suları üstünde beyaz köpükler sa-
ça saça şöyle bir hızlanır; sonra yavaş yavaş havalanırdı-

nız. Ama ne sallanma! Sanki... Sanki uçan bir konak... İlk durak: Pire!

Büyükdere-Pire arası dört saat yirmi beş dakika. Bilemediniz 5 saat. Medeniyete bakınız siz! Ne sürat ne sürat! Beş saatte İstanbul'dan Pire... İnsanoğlu kuş misali...

Daha sonra Büyükdere-Brindisi, direk seferleri başlamıştı. Bu seferlere "B.B" diyorlardı. Aşırı hız meraklıları: - B.B.'ye atla! 6 saat sonra tamam, Brindisi'desin, diyorlardı.

O zamanlar henüz Brigitte Bardot olmadığından bu "B.B." lafından kimse fena mânâ çıkarmazdı..

Fransızca *Akşam* gazetesi *L'Akşam*'ın yazı işleri müdürü, ünlü gazeteci Gilberto Primi, İtalyan diktatörü Benito Mussolini'den özel randevu almıştı da, Büyükdere'den B.B.'ye atlayınca -Allah sizi inandırсын-bir iki saat içinde doğru Roma! Ve sen tut Mussolini ile konuş! Ertesi gün dön, *L'Akşam*'da sütun sütun yaz. Parmağımız ağzımızda kalmıştı.

İnanılır şey değildi bu o zaman! Primi, *Akşam* sâhibi ve başyazarı Necmettin Sadak'tan prim almıştı. Mussolini ise bu yıldırım hızından dolayı İstanbullu İtalyan gazeteci Gilberto Primi'ye, Şövalyelik Payesi ve nişan vermişti.

Artık bitişiğimizdeki odada bir şövalye çalışıyordu. *L'Akşam* yazı işleri müdürü, "Şövalye Gilberto" olup çıkmıştı. Evet, o günlerde, Avrupa'nın tek hava kapısı, Büyükdere'ydi. Yeşilköy de neresi?

İşte Pappas, zengin ve güzel sevgilisini kaçırmak için bu yolu, B.B'yi seçmişti. O zaman kimsenin aklına gelmeyen bir kaçış yolu! Pappas'ın kız kaçırması, yalnız Türkiye'ce değil Avrupa'da da manşet olmuştu. Bir Alman gazetesi şu manşeti çekmişti:

"Saray'dan Kız Kaçırma'dan sonra İstanbul'dan ve bulutlar arasından bir kız kaçırdılar!"

Belki de, bu, havadan kız kaçırma olayı dünyada da ilkti. Eeee, ne yaparsınız? Medeniyet ilerledi. Artık kızları eski âşıklar gibi atla kaçırarak değiliz ya, uçak varken...

İllâ velâkin bu âşık Pappas, "her gün pilav yemez!" diye tanımladığımız papazlardan değildi. İsmi Pappas'tı. Mesleği reaktörlük. Şeytan gibi zekiydi. Aslında ayırt edilemeyecek derecede Charles Boyer'e benzerdi. O günlerdeki yakışıklı erkekler "Charles Boyer'e benziyor" diye târif edilirdi. Öylesine alımlı çocuktı. Oynadığı yabancı tiyatro grubu Fransız tiyatrosunda temsiller veriyordu.

Her gece, kapalı gişe oynuyorlardı. Aynı tiyatroyu, bir müddet önce İstanbul'a gelen hakikî Charles Boyer ile Marie Bell bile bu kadar dolduramamışlardı. Bütün azınlık madamları tiyatroya hücum ediyordu. Ama piyes için değil, Pappas'ı görmek için!

Bir zamanlar, erkekler tarafından operet yıldızı Viyanalı Miloviç'in yolunun beklendiği aynı tiyatro pasajında, bu sefer de genç madamlar yakışıklı Pappas'ın önünü kesiyor hatta kendisine hafif tertip saldırıyorlardı. Fakat adam işini bilir cinsinden, birinci sınıf jigolo... Avını çoktan seçmiş. İstanbul piyasasına hâkim bir milyoner Musevi'nin tek varisi, biricik güzel kızını ayarlamıştı.

Âşıklar, bu işe muhalif olan kız babasının arkalarına taktığı profesyonel hafiyelere rağmen (Türkiye'de ilk özel hafiyeler) kaçmayı çok iyi planlamışlardı. Büyükdere'den uçağa atlayınca, yallah...

Genç kızla sevgilisi, Türkiye'den kaçacaklarını kimseye çaktırmamışlardı. Matmazel, bir akşam önce evinden çıkmış, Beyoğlu'nun dâhi berberi Marcel'de saçlarını yaptırmıştı. Alnına o günlerin modası, Billy Dow kâkülü çektirmişti. Sanki ertesi gün gideceği çaya hazırlık yapı-

yormuş gibilerden... Sonra, kunduracısı Paçıkakis'e uğrayıp iki çift iskarpin satın almıştı.

Ve en nihayet Carlman Pasajı'ndaki Turkuvaz'ın arka kapısından heyecanla girip, orada sevgilisi Pappas ile buluşmuştu. Son kararlar için!

Kızın zengin babası, kuşların kafesten uçtuklarını öğrendiği zaman Aero Expresso, Pire'ye iniyordu.

Bu, havadan kız kaçırma olayı hakkında Papas'ın iyi arkadaşı Fikret Adil, koskoca bir kitap yazmıştı.

İşte Türkiye'den uçakla ilk kız kaçırma...

İkinci olay ise acıklıdır:

Gayet meşhur bir doktorun Venüsler kadar güzel ve daima hayır işlerinde çalışan, saygıdeğer karısı İstanbul'a gelen başka bir aktörle, bir sinema yıldızı olan Don Joze Mojika'yla ve aynı yolla Avrupa'ya kaçmıştı. Sonra kocası gidip Avrupa'dan onu geri getirmişti.

İstanbul'da, o zamanlar aşk ciddiye alınırdı!

Meselâ tam Galatasaray Lisesi önünde, bir yakışıklı trafik memurunun serüveni dillere destan olmuştu. O da, sahasında bir otorite olan çok sevilen ve çok sayılan zengin bir profesörün güzel hanımı ile kayıplara karışmıştı. Bu âşıklar için de "uçakla kaçtılar..." rivâyeti çıkarılmıştı; ama gitmemişlerdi. Küçük bir evde yaşıyorlardı.

Hey gidi günler...

Dün Adliyyede

İSTANBUL'A bir *Yılanlı Kadın* gelmişti. İki sepet dolusu yılanı vardı. Aslen Üsküdarlı olan bu genç kız, Avrupa'da büyük şöhret olmuştu. Yıllarca, oralarda numaralar yaptıktan sonra Türkiye'ye yeni dönüyordu. Çıplak göğsüne ve çıplak beline dolanan yılanları kaydıra kaydıra dans ederdi. Türkiye için inanılmaz bir numaraydı o zamanlar... Gazeteler, Yılanlı Kadın'a bir de isim bulmuşlardı: *Şahmeran'ın kızı!*

Prenses Şahmeran, mâlûm... Şahmeran, yılanların büyük hükümdarı, yılanlar padişahı. Yılanlı kadın da onun kızı: Üsküdarlı Prenses Şahmeran!

Gümrükten çıkışı bir hâdisе olmuştu. Sonra da yılanlar kaçır diye başta Tokatlıyan olmak üzere hiçbir otel kendisini almamıştı. Ama Pera Palas'ın sâhibi Misbah: "Buyursun otursun. Para da istemem!" deyince, Prenses, Pera Palas'a yerleşmişti.

Aslında Misbah'ın bütün hayvanlara karşı dostluğu yoktu; ama dünyaca ünlü bir kedi dostuydu. Nitekim en sevgili kedisi öldükten sonra pek az yaşamıştı; ikinci kedisine de mirasından büyük pay bıraktığını gazeteler yazmıştı. Misbah, herhalde yılanlara karşı da bir sevgi duymuş olacaktı. Yalnız, onların kedilerine bir zararı dokunmasından korkuyordu.

Ama bir gün Prenses  ahmeran, Pera Palas Otelinden sepetleriyle beraber kaybolunca kıyametler koptu. Yılanlı Kadın, d airesinin bir aylık kirasını da Misbah almak istemediği halde peşinen  demişt . Türkiye’de o günlerin en büyük ücretini aldığı Garden Bar’da da numaraları birdenbire kesilmişt .

 stanbul kazan, polis ve polis muhabirleri kepçe... Ama nafile! Sanki yer yarılmış, Prenses  ahmeran ve yılanları yerin dibine girmişt . Günlerce...

Bir sabah, *Akşam* gazetesinin telefonu çaldı. Tatlı bir kadın sesi polis muhabirini arıyordu. “Benim efendim” dedim. Karşımda Safiye Ayla vardı. Safiye, Yılanlı Kadın’ı aradığımızı biliyordu. Telefonda:

- Burada, benim evimde! Bekliyoruz  ğle yemeğine, diyordu.

Yılanlı Kadın’ın yakın arkadaşıydı. Taksim’deki oturduğu apartmana girdiğim zaman Prenses  ahmeran’ı orada buldum. Safiye, evindeki yemeğe, iki polis muhabiri daha çağırmıştı: *Son Posta*’dan Naci Sadullah ve Kemal Tahir. Lütfen, şimdi buraya bir nokta koyunuz. Bir başka polis olayına geçelim:

Büyük Ressam şevket Dağ’ın evinin karşısında bir cinayet işlenmişti. Bir adam, çocuğu olmayan karısını:

- Haydi, niyet toprağı alalım da çocuğumuz olsun, diye Rumelihisarı’nın tepesine çıkar mış; oradan aşağı atmıştı.  stanbul cinayet târihinin belki en ilginç olayı! Cinayeti “vak’a mahallinde tâkip eden” iki polis muhabiri daha vardı:

Esat Mahmut Karakurt ve Cevat Fehmi...

Bu iki olayı niçin ele aldım?

Vaktiyle gazetelerde polis ve adliye muhabiri denilen kişileri daha yakından anlatmak için!  şte iki olay ve dört isim: Naci Sadullah, Kemal Tahir, Cevat Fehmi, Esat Mahmut...

Dördü de daha sonra, kendi sahalarında en popüler isim. Türkiye çapında en büyük halk topluluklarına hitap eden kimseler.

Daha düne kadar gazetecilikten gelen büyük Babîâlî şöhretleri hep aynı kapıdan "polis ve adliye muhabirliği" kapısından geçmişti.

Zaten bu işe başlanırken, polise ve adliyeye verilecek genç gazetecinin cümlesinin güzelliği, hikâye ve hayal kudreti araştırılırdı. Eski bir tâbirle, kaleminden tıp tıp kan damlaması lâzımdı. Kurduğu her cümlenin albenisi olacaktı. Parmağına doladığı her olayı canlandıracaktı. Böylece polis ve adliye muhabirliği bizde, imzalı gazete yazarlığının, fıkıracılığın, hikâyeciliğın, romancılığın fide-liği, mektebi oldu.

Kimler geçip büyük şöhrete ulaşmadı ki bu kapıdan? Yukarıda saydığımız isimlerden başka, Kenan Hulusi, Sait Faik Abasıyanık, Osman Cemal Kaygılı, Nizamettin Nazif'ten tutunuz da, devrin parti liderlerine, bakanlarına mesela Tahsin Banguoğlu'na kadar...

Şimdiki gazetelerin spor servisi gibi kalabalık bir polis kadrosu var. Oysa eskiden tek kişi ile idare edildiğinden sahiden zor işti.

Bir kere haber almak için polis istihbaratı asla kâfi değildi. Pek çok kimseyi tanımanız hatta zamanın en azılı sabıkaları ile içli dışlı olmanız gerekirdi.

O tek başına Şehzade Karakolunu basıp, bütün me-mur ve masaları pencereden dışarıya, sokağa fırlatan "Turşucu Cemal"ler, doksan dokuz kadını evlenmek vaadiyle dolandıran "Eyüplü Halid" ve ötekiler... Acaba bunların yanında şimdiki Berbat Süleyman'ların, Sülün Osman'ların esâmisi okunur muydu? Hepsi yanlarında birer melek kalırdı.

Bitmedi. Sonra bütün büyük vak'aları ezbere bilecek-tiniz. Şişli güzeli Mediha Hanım cinayetinden tutunuz, Meymenet Hanı cinayetine kadar... Ünlü Aktör Ferdi

Tayfur'un² başrolü oynadığı meşhur *Kadriye Hanım*'ın *Esrarı*, *Mercan Altunyan Çetesi Baskını* gibi siyasî olanlar da cabası...

O zamanlar gazetelerin tirajı, politika yazarlarının değil zabıta ve adliye muhabirlerinin omuzlarındaydı. Bunların da birer kalem ustası, kalemşor olmaları lâzımdı. İnanır mısınız ki Ali Naci Karacan, *Akşam* gazetesinin sâhiplerinden olduğu halde bâzen kendisini tutamaz, Esat Mahmut'la birlikte cinayete giderdi. Meselâ zamanın İstanbul valisinin yeğeni olan, çok güzel bir sosyete kızı başkasıyla kıyılacak nikâhından bir gece önce, bir Boğaz otelinin denize bakan odasında, yakışıklı sevgilisi Arif Bey tarafından tabanca ile delik deşik edilmişti.

Türkiye'de bir savaş haberi belki bu kadar ilgi uyandıramazdı. Gazeteler kapışılıyordu. Eski *Akşam* gazetesinin sahiden yatak çarşafı büyüklüğündeki birinci sayfasında yalnız iki yazı vardı. Tek sütunluk güdük başmakale: Necmeddin Sadık... Alt tarafı Boğaziçi cinayeti ve Esat Mahmut... Oysa polis istihbaratı, valinin yakın akrabası olduğu için vermemişti cinayeti... Ama Esat Mahmut 15 dakika sonra duymuş ve kaleme sarılmıştı.

O günlerin polis müdürleri dehşet verici kimselerdi. Meselâ Ekrem Bey'den (Ekrem Paşa) İstanbul'un ödü patlardı; herkes tir tir titrerdi. Polisin vermediği vak'ayı yazmak büyük cesaret işiydi.

Vilayet karşısındaki polis istihbarat odasında günde iki defa buluşurduk. İstihbarat bizden garip bir haraç alırdı. Yazılacak raporlar için hepimiz, gazetelerin müsveddellik kâğıtlarından birer tomar getirmeye mecburduk.

² *Ferdi Tayfur*, (d. 1904 ö. 21 Mart 1958). Sinema oyuncusu, yönetmeni ve dublaj san'atçısıdır. Özellikle komedi filmlerindeki kendine özgü seslendirme çalışmalarıyla tanınmıştır. Pek çok filmde rol alan Tayfur, meddahlık da yapmıştır (S.K.).

Ölüyü Bekleyen Kediler

Bu arada çok renkli birkaç adliye muhabirine işaret etmek isterim: Evvela meşhur Kedici Selim Bey... Adliye muhabirliği demek, biraz da Kedici Selim Bey demektir. İşinin kralı idi. Millet yakasında gayetle hamasî rozetler taşıırken, Selim Bey'in ceketinin yakasında rozet olarak ne vardı bilir misiniz? Bir altın kedi! Adliye muhabirlik târihinin bu en ünlü simasının korktuğu tek şey vardı. Birisine ricâ etmek! Hayatta kimseye de ricâ etmemişti.

Uzun yıllar bekâr yaşamıştı. Bütün kazancını sayısını bilmediği kedilerine ciğer almak için harcardı. Selim Bey bir gün işsiz kaldı. Kendini, oturduğu apartman en üst katından bahçeye atarak intihar etti. Ölüsünün başında 30-35 kedi sabaha kadar beklemişti. Belki kalkar da, ciğer getirir diye... Ceketinden bir mektup çıkmıştı. Cebindeki son para ile kedilerine ciğer alınmasını istiyordu.

Aslında polis ve adliye muhabirleri sadece yasak savmak için istihbarata giderlerdi. Yoksa asıl haberler özel kaynaklardan çıkardı. Meselâ cinayetlerde son raporu veren polis doktoru... Kendisiyle mutlaka çok iyi dost olacaktınız. Özellikle kırk sene İstanbul zabıtasında Başhekim Haydar Bey'le...

Haydar Bey, tonton bir ihtiyardı. Yaz kış takır takır sert kolalı gömlek, kolalı dimdik yaka, simsiyah elbise giyerdi. Başında rüzgâra karşı sıkı sıkı tuttuğu melon şapkası ile... Mahallî vak'aya motosikletin sepetinde pata pata gürültülerle giderdi. Polis muhabirleri için hakiki bir hazine.

Haydar Bey'e karşılık adliyecilerin de meşhur hapis-hane doktoru İbrahim Zâti Bey'i vardı. Bugün Amerikan ekranlarında moda olan tv doktor tipinin dünyada belki ilk numunesi. Tam bir ekran doktoru... Yarım yüzyıl, ömrü mahkûm olmadığı halde hapishanelerde geçmişti. İpe çekilecek adamın elini en son sıkan da o olurdu.

Bir polis ve adliye muhabiri için bu ahbaplıklar da kâfi gelmezdi. Şehirde, sabaha kadar uyumayan birtakım kimseler bulmanız lâzımdı. Bunlardan biri Beyoğlu'nda, Fransız Tiyatrosu Pasajı'ndaki meşhur Fıstık ı Nuri Bey'di. Eski bir tulumbacı reisi olan Nuri Bey bütün gazetecileri iyi tanırdı. Yunus Nadi'den, Ali Naci'den, Esat Mahmut'tan son yıllarda *Yeni Sabah*' ı Safa Bey'e kadar... Yalnız fıstık ılık etmez, a ı  de asardı. Bizler için Fıstık ı Nuri,  imdiki Fıstık ı Carter'den çok daha önemliydi. Çünkü 24 saat içinde Beyoğlu'nda ku  u sa Nuri'den sorunuz.

Vakıa ayrıca, gazetelerin Beyoğlu muhabirleri de vardı; ama onlar yalnız siyasî mah file yâni sefarethaneleler, konsolosluklara bakarlardı. Olup bitenlerden yine polis ve adliyeciler sorumluydu. Onların i leri sadece adliyenin ve polis müdürlüğünün duvarları arasında bitmezdi. Jandarma, liman, itfaiye, gelenler gidenler, Beyoğlu, daha sonraları Yeşilköy... Hep polis ve adliyeciden sorulurdu.

En çok olay da Beyoğlu'ndan çıktığından Fıstık ı Nuri en büyük, en zengin haber kayna ıydı.

Bir aralık intihar olayları salgın hâline gelmişti. İntihar yazıları en çok okunan yazılar oldu. Her ne hikmetse, bütün intiharlar, hele ölenler biraz genç insanlarsa, mutlaka "a k yüzünden" hayatlarına kıyıyorlardı.

1930'larda Türkiye en romantik yıllarını ya ıyordu. İntihar olayları alabildiğine artınca, bunları yazmak yasaklandı. Ama polis muhabirleri onun da çaresini bulmu lardı. Meselâ karısını, açığı ile yakalayan adam, ikisini de öldürdükten sonra ko up kaçarken yere d  y yor ve elindeki tabanca patlıyordu. Gelgelelim tabancadaki son kurşun, istikametini de i tirerek geri dönüyor ve kendisinin  aka ına giriyordu. İntihar diyen kim beyefendi?

Sen Sallandın Kardeşim! Kaç Kadeh?

Zelzele de polis muhabirinden sorulurdu. Rasathâne-den çok çekerdik. Pek garibinize gidecek ama bâzen dep-remi rasathaneye biz haber verirdik.

Aldığımız cevap da şu olurdu:

- Bizim sismograf sarsıntıdan bozulmuş. Kaçta olmuştu bu zelzele?

Ah bu sismograf! Hep bozulurdu. Bir defasında da gece nöbetçisi arkadaş:

- Şimdi bir deprem oldu, hem de az buz değil, diye rasathaneye telefon etmişti. Daha orijinal bir cevap almıştı:

- Sen sallandın kardeşim! Kaç kadeh?

Gerek adliye gerek polis muhabirleri arasında unutulmaz isimler vardı:

Meselâ Cemal Refik, adliye muhabirliğine modern bir Hüseyin Rahmi havası getirmişti. *Adliye Koridorlarında* ve *İstanbul Hayatı* dizilerindeki tatlı mizahı ile...

Polis muhabirliğinde Rüştü Baba'yı, Remzi Baba'yı, Ali Karakurt'u, hem "iktisadî mahâfile" hem "Kulle-i zemin"e bakan meşhur katran öksürük şurubunun sâhibi Katran Hakkı'nın oğlu Hikmet'i nasıl unutursunuz?

O zamanlar polis haberlerinde isimleri geçenler her şeyden alınırlardı. Hava karardıktan sonra, bâzen matbaa kapısında polis muhabirinin yolunu beklerlerdi. Fena bir niyetle değil, hani kendisini vurmak için!

Ama polis ve adliye muhabirini bekleyen bundan daha korkunç bir iş daha vardı: İnfaza gitmek! Ne gariptir ki "infaz" denilince sadece akla idam infazı gelirdi. Polis ve adliye muhabirlerinin meşhur idamlarda mutlaka hazır bulunmaları gerekirdi. İstanbul'daki idamlar ya hapishane avlusunda, ya Sultanahmet Meydanı'nda, ya Beyazıt'ta, ya da Eminönü Meydanı'nda darağaçlarında yerine getirilirdi.

Aylarca mahkemelerinde bulunduğunuz, tevkifhaneye gelip giderken ahbap olduğunuz mahk mu, karar geces i ilmikleri ya lı iplere u urlamak sahiden zor i ti. Hapishaneye gecedan girerdik. Hapishanede sabahlardık. -

Sabah ezanından biraz önce imam efendi, hapishane doktoru, savcı ve balmumundan çehresiyle hükümlü... İki bileğinde tek kelepçe; fakat ağzında bir sigara... Sigara içsin i mesin, dara acına böyle gidilirdi. Ve siz yüzünüzü bile yıkamadan matbaaya ko ar yazardınız? Bütün gün yemek yiyemeyece inizi bilerek... İdam sahnesi ekseriya saatlerce bırakılırdı. Sabahleyin i lerine giden İstanbullular, k pr ba ındaki dara acında sapsarı yüzlü bir adamın sallandığını g r rlerd i.

Ben, Osman Cemal Kaygılı ile bir hapishane odasında, "infaz" beklerken tanıştım.

İ te bizim Babı ali'nin önemli bir adamı: Polis ve adliye muhabiri! Ve onun kısa t arih esi...

Haaaaaa! Mühim bir i imiz daha vardı. Foto raf ı, gece resim çekerken, kibriti  akıp magnezyumu parlatmak... Magnezyum sıırğı bizim elimizde olduğu için alevden kirpiklerimiz tutu urdu.

 ilesini biz çektik bu i in canım...

Yarım Yüzyıl Önce Esen Müthiş Fırtına: Beyaz Ruslar İstanbul'da

İSTANBUL'DA korkunç bir fırtına gibi estiler: Haraşolar fırtınası!

Beyaz Ruslar İstanbul'da! Kadınları, sanki bir korsan gemisinden çıkarılmış da, Sultan'a takdim edilmek üzere Saray'a veya esir pazarına götürülen, o zamana kadar görülmemiş güzellikte sarışınlar ordusu! Erkekler ise bir acayip kalabalık... Çar ordusunun yüksek rütbeli subayları, dimdik ve kıpkırmızı yakalı üniformalar içinde generaller, kocaman kalpaklı Kazaklar, Rasputin'e benzeyen Rus Ortodoks kilisesi rahipleri...

Beyoğlu sokaklarında sanki Tolstoy'un roman sahifelerinden kaçmış bir kalabalık dolaşıyordu. Hani *Savaş ve Barış*'taki Prens Pierre'in vefasız karısı Helene var ya... Memeleri daima dışarıda gezen güzel Helene...

İşte, Taksim ve Galatasaray bunlarla dolmuştu. Çünkü Kızıl Ordu'nun önünden yıldırım gibi kaçan Çar artıkları, İstanbul'a kapağı güç atmışlardı.

Gelenlerin çoğunun, Moskova ve Petrograd yüksek sosyetesine mensup oldukları giyinişlerinden anlaşılıyordu. O sefâlet içinde, kirli üniformaları üzerinde birinci rütbeden Çar nişanları taşıyan erkekler; yollarda altın saçları bitlenmiş, fakat gerdanları pırlanta kolyeli kadınlar...

Göçmenlerin dört yol ağzı İstanbul, çok muhacir görmüştü; ama hiç böylesini görmemişti. Sanki İstanbul'u bir grandükler ve grandüşesler kalabalığı doldurmuştu.

Oysa bu, Rusların toplu halde Türkiye'ye ikinci göçleri idi. Daha önce, Kazaklar atlarının sırtında Türk sınırını aşarak bize sığınmışlardı. Tâ Büyük Petro zamanında...

Türkiye'ye sığınmalarının da çok tuhaf bir sebebi vardı: Sakallarını Çar'ın usturasından kurtarmak için! Büyük Petro, büyük devrim olarak köylülerin sakallarını usturadan geçiriyordu. Kazaklar, sakal uğrunda terk-i diyar ettiler. Osmanlı hükûmeti onlara Manyas Gölü kenarında bir yer verdi. Meşhur Kazaklar Köyü, böyle kuruldu. Son yıllara kadar orada yaşadılar.

Kazaklar, çalışkan insanlardı. Eğlenceyi seviyorlar, çok da içiyorlardı. Hatta su katılmamış ispiroto bile... Manyas Gölü'nün balıkçılığında büyük rol oynuyorlardı. Köyde bir de kilise yapmışlardı. Belirli zamanlarda köyden yükselen çan sesleri işitilirdi. Kadınları sarhoştı; ama birer dünya güzeliydi. Halk çok ikramcı... Bir defasında köylerinde Menderes'i bile ağırlamışlardı. Sonra Sovyetler'le yapılan anlaşma ile Kazaklar Köyü halkı yeniden Rusya'ya döndüler. Erkekler sakallı gelmişler, sakalsız gitmişlerdi.

Sonradan gelen Haraşoların ise bunlarla hiç ilgisi yoktu. Onlar asâletlû kişilerdi, Manyas'takiler mujik!

Kendimi hatırladığım zamanlar, Beyaz Ruslar çoktan İstanbul'a gelmişlerdi. Ama çok uzun zaman kaldılar. 1930 ortalarına kadar! Hâlâ da Türkiye'de o kafileden kalmış olanlar vardır.

O yıllarda, evlerde, Beyaz Ruslardan *semavi bir âfet* gibi laf edilirdi. Halk onlara toptan: "*Haraşolar*" derdi. Güzel insanlar olduklarından, kıskanç kadınlar bayağı kaygılanmışlardı. Kocaları bir Haraşo'ya abayı yakacak, evi barkı unutacak diye!

Mizah dergileri Haraşolara ait karikatürlerle dolu idi. İşte bunlardan biri:

- Beni boşa herif! Ayağımın bağını çöz. Ben gidiyorum, di-yen kadın...

Kocası cevaplıyor:

- Güle güle hanım! Ben de alırım bir Haraşo, keyfime baka-rım!

Haraşo hayatımıza böylesine girmişti. Onlar gelir gel-mez, İstanbul'un, özellikle eğlence hayatının çehresi bir ânda ve tamamen değişmişti. Bu bir avuç Rus aristokra-tının çalışabilecekleri tek alan eğlence dünyası idi. Onlar da bu işi sevmişlerdi. Beyoğlu, değil Balkanların belki Avrupa'nın en namlı eğlence merkezi hâline gelmişti.

Eğlence kralı Arditi'nin Pera Palas Oteli kapısı bitişi-ğinde, ahşap olarak yaptırdığı sivri çatılı Garden Bar, dünya romanlarına girecek kadar şöhret salmıştı. Tahta-dan barın kapısında, Çar ordusunun general üniforması-nı giyen bir kapıcı bekliyordu: Albay Serj! Vestiyer de galiba bir kontes...

İçeride de kim oynuyordu? Dünyanın en ünlü kazaska san'atçısı, Atatürk'ün iltifatına mazhar olan Kafkasyalı büyük Kazbek... Ve sahiden bir peri kadar güzel karısı...

Kazbek, Rusya'da, en büyük kazaska ustası idi. Çar'ın karşısında kazaska oynadığı söylenirdi. Ağzı ile güzel karısına yirmi beş hançer fırlatırdı. Dudakları arasından!

O zamanlar Rusça şarkılara Türkçe aranjmanlar ya-parlardı. Kazaskaya da uydurdukları şey çok meşhur ol-muştu. Kazaska oynanırken, el çırpılır, bağıra bağıra söy-lenirdi: "Rus geldi aşka, Rus'un aşkı başka..."

Ve millet coşardı.

İstanbul bu yıllarda, Garden Bar'da yeni bir keyif maddesi tanımıştı: Kokain ve eroin... Gırla gidiyordu. İçkiler arasında da yeni bir şişe: Votka! İstanbul ilk vot-

kayı Beyaz Rusların elinden tadıyordu. Her şeylerini yollarda bırakan Haraşolar sıkı sıkı sarıldıkları votkalarını İstanbul'a kadar getirmişlerdi.

O günlerde gözde olan içki viski değil votka idi. Ama Rusya'dan gelen votkalar bitince, ilk yerli ürün votkalar boy göstermeye başladı. O zamanlar her gün imbikle rakı çeken yeraltı fabrikaları basılıyordu. Sonra bu fabrikalar işi votkaya çevirdiler. Patatesten yapıyorlardı. İşin başında Ruslar olduğu için çok güzel votka çekiyorlardı. Bugün dünyaya sattığımız Rus ve Polonya votkasından sonra, dünya üçüncüsü İzmir'a'nın büyükbabası işte bu kaçak votkalardır.

Garden Bar'a karşılık, İstanbul tarafında, Çarşıkapı'da meşhur Bahçesaray Bar'ı açmışlardı. O da ahşap... Onun da kapısında yüksek rütbeli Rus subayı üniformaları görünüyordu. Rusya'dan kaçtıktan sonra büyük şöhret kazananlar, Olga Checovalar, hatta Ivan Mujukinler hep Çarşıkapı'da ilk defa sahneye çıkmışlardı. Bahçesaray Bar'ında...

Barlarda çalışmayanlara yeni açılan pastahanelerde rastlıyorduk: Turkuaz'larda, Nisuaz'larda...

Ama Petrograd hepsinden başka idi. Yirmi dört saat açıktı. Hiç kapanmadan... İstanbul'un rakipsiz eğlence merkezi, Garden Bar'da sabahlayanlar şaşmaz huylar edinmişlerdi: Garden'de sabahlamak, Petrograd'da kahvaltı!

Petrograd'ın çavdarlı kahvaltıları meşhurdu. Bu da Petrograd'ın spesiyalitesi idi. Anasonlu taze çavdar ekmeği, hafif haşlanıp bardağa kırılmış yumurta, tereyağı, gravyer peyniri... Çaylar gümüş zarflı ve gümüş kulplu cam bardaklar ile gelirdi. Ruslar kendilerine, kısa boylu tombul sosisler de ısmarlarlardı.

Galata'da, Tünel'in yanındaki Domuz Sokağı'nda, baş döndürücü bir faaliyet göze çarpıyordu. Yirmi dört saat

açık, her ân yiyecek sıcak bir şeyler, kışın konyaklı punca kadar içilecek nesne bulunduğu için Petrograd, entelektüel bohem dünyasının tek merkezi olmuştu. Belki biraz kozmopolit; ama bir Avrupalı havası getirmişti. Gece yarısı, dolgun bir bahşiş verdikten sonra eve giderken beyaz giysili, sahici bir kontes garsona hanımın elini öpen bir üniversite profesörü: Mustafa Şekip Bey!

Gedikli müşteriler arasında kimler yoktu? Ahmet Hamdi Tanpınar, Çallı İbrahim, Nahit Sırrı Örik, Kâzım Sevinç... Hemen yan sokaktaki, içkili Bizim Lokanta'nın sâhibi Aktör Raşit Rıza... Ve saat yirmi dörtten sonra gece yarısı müşterileri: Sait Faik, Ferdi Tayfur, Bahriyeli Kırmızı Rıdvan (Ajda Pekkan'ın babası)...

Daha kimler? Kimler? Servet-i Fünuncular için Tepebaşı Bahçesi... Ziya Gökalp için Çınaraltı... Yedi Meşaleciler için Küllük... Petrograd böyle bir toplantı merkezi idi. Otel bulamayanların veya otel parası çıkışmayan entelektüel bohem, geceden arta kalan son bir iki saati geçirdikleri bedava otel...

Modern Sabahçı Kahveleri

Beyaz Ruslardan pek azı da Ankara'ya gitmiş, orada lokantacılığa başlamıştı. Ama ellerinden hiçbir şey gelmeyenler de Galata'ya ve Abanoz'a düşmüştü. Buraları bebek kadar güzel kızlar, saçlarına yeni ak düşmüş; ama hâlâ mihrap yerinde kadınlarla dolmuştu. Bütün gün veya bütün gece çalıştıktan sonra, bunları kocaları gelip alırdı. Ve günah kapısından çıktıkları ân, kocaları tarafından öpülerek, sahici bir kontes muamelesi görerek...

İstanbul'un hayatına yalnız renk katmakla kalmamışlar, acayip modalar da getirtmişlerdi. Meselâ *Rus başı!* Beyaz Ruslardan çoğunun, özellikle kadınların saçları kesikti. Yollarda bitlendikleri için!

Sonra ne oldu Abanoz Sokağı'ndan, Petrograd pastahanesine ve milyoner ailelerine kadar giren Beyaz Ruslar? Garden'den Roznuvar'a kadar sevdiğiniz ile otururken, masanıza taze menekşeler bırakan çiçekçi kontes? Tepebaşı'nda eteklikli kırmızı balıklar satan Petersburglu albay?

Nereye mi gittiler? Hep beraber Arjantin'e! Haraşo rüzgârı Patagonya'lara kaymıştı. Haraşo rüzgârı, serüven rüzgârı...

Niçin mi? Yalnız Arjantin'den vize alabilmişlerdi.

Beyoğlu'nun Kalbi Tepebaşı'nda Atardı

ÇOCUKTUM. Annemle beraber Harbiye'de bir akrabaya gidecektik. Fatih-Harbiye tramvayına bindik. Hem de kırmızı renkli, birinci mevki. Acaba şimdiki, iki katlı, 550 yolcu taşıyan 747 uçağına binmek bir şey mi ki? Fatih-Harbiye en uzun mesafeli tramvay! Adına romanlar yazılan Fatih-Harbiye...

Peyami Safa'nın kalemi ile Türk edebiyatına giren tramvay! Biz ön sahanlıktan binip, annemle yine ön taraftaki tramvayın harem kapısına girmiştik. Tramvay arabalarının ortasındaki vişneçürüğü çuha perde henüz kalkmamıştı. Tramvaylarda harem-selâmlık vardı. Yer bulduk oturduk. Ben pencere kenarına! Derken bir grup kadın geldi. Ayakta kalmışlardı. İçlerinden biri hâin hâin bana bakarak:

- Evladım, bari babanı da getirseydin. Koskoca erkek olmuşsun. Burada işin ne? Gitsene öbür tarafa, dedi.

Yan tarafta oturan iki şişman madam beni savundular:

- Ka... Leblebi kadar çocuktur. Anneciğinden ayrı mı otursun kuzucuk?

Biletçi Efendi de perde arkasından çıkıp bilet kesmeye gelmişti. Adam alı al, moru mor hâlime acımış olmalı ki o da beni tuttu. Fakat kadınlar acar mı acar! Biletçi Efendi'ye dayattılar:

- Peki, madem küçük çocukmuş. Sen niçin bilet kesiyorsun ona?

- Beş yaşını geçmiş tabii!

- Tamam, erkek sayılır. Bugün evlendirsен yarın çocuğu olur.

Haydaaaa! Benim erkekliğim yüzünden tramvayda kavga çıkacak. O çağlarda iken bizim gibi genç horoz adaylarının iki yerde başları belâya girerdi. Biri, bütün dayatmalarına rağmen daha iyi keselesinler diye zorla kadınlar hamamına götürdükleri zaman! Mutlaka münâsebetsiz bir hatun meydana çıkar: "*Oğlum, babanı niçin getirmedin?*" diye sorardı.

Bir de işte bu tramvayların harem kısmında... Ama bu sefer, ben centilmence davranıp: "Buyurun teyzeciğim!" diye yerimi ikram edince erkeklik kavgası bitti. Bu sırada beni savunan şişman madam biletçiye para uzattı ve:

- Bir tane Petit Champs! Bir tane de Kroker, dedi.

Biletçi hiç yadırgamadan biletleri kesti. Nereye gidiyorlardı madamlar?

İstanbul'da bu isimde iki semt var mı idi? Ağzımın iki yanını ellerim ile perdeleyerek annemin kulağına eğildim ve sordum. Cevap verdi yavaşça:

- Petit Champs, Tepebaşı! Kroker de Daire! Altıncı Daire!

Doğrusu hiç işitmemiştim. Oysaki o günlerde Beyoğlu'nun kalbi Taksim'de değil, Tepebaşı'nda çarpardı. Arditi'nin büyük eğlence imparatorluğu o civarda kurulmuştu. Barlar, komedisi ayrı, dramı ayrı tiyatrolar... Devrin en büyük oteli Pera Palas. Tipik bir Viyana pastanesi olan Tilla... Türkiye'nin en meşhur kahvehanesi, târihî

Kanunuesasî Kıraathanesi... Hemen her gece konserler verilen Tepebaşı Bahçesi, başta Haçaduryan olmak üzere dans salonları ve lokantalar... Çardaş'ın bulunduğu pasajın içinde, Tilla'nın tam karşısında bir Paris lokantası: Champs Elysees... Caddede İzmir Lokantası, meşhur mezesi ile kâğıtta fırınlanmış pastırma bohçası!

İnanır mısınız ki, kentin bu bölgesinde, bıldırcın yemekleri ile zengin işadamları arasında şöhret salmış bâzı küçük lokantalar vardı. Büyük spesiyaliteleri: Bıldırcın şışı, domatesli bıldırcın, tepside bıldırcın, bıldırcın çömlek... Tabii sonbaharda ve sokakta bol bol bıldırcın, düzinesi 125 kuruş. İnsaf! Bu bıldırcın lokantalarının iki tanesi son zamanlara kadar Yüksekalkadırım'ın en yukarısında yan yana dururlardı. Şimdi şehirde, av eti veren lokanta var mıdır, bilmiyorum.

En iyisi ben, bugün, sizi tramvaydaki madamların bilet aldıkları yerlere götüreyim. Bir zamanlar Beyoğlu'nun kalbinin çarptığı eski Tepebaşı'na...

Zaman tüneli içinden Kroker yâni Altıncı Daire'ye... Petit Champs yâni Tepebaşı'na!

İşte Şişhane yokuşu! Dikkat Vatman Efendi... 9 mile kaldırayım deme arabayı, İstanbul tramvaylarının en kritik bölgesinden geçiyorsunuz. Zira Fatih-Harbiye tramvayı, yalnız Türk edebiyatına girmekle kalmamıştır; Raşel Hanım'ın evine de girmiştir!

Karlı bir kış günü, Şişhane'den yokuş aşağı inerken birden yoldan çıkmış, hızını kesemeyerek başını alıp, uzun uzun gittikten sonra doğru Madam Raşel'in köşe başındaki evinin içine ve yatak odasına! Madamcık yatağının içinde, dehşetle doğrulunca arabayı kullanan Vatman Efendi ile göz göze gelmişti. Tramvay tarihinin en ilginç kazası... Daha sonra tramvay idaresi bu evi satın alıp tamir ettirdi sanırım. Hâlâ da durur.

Biz yolumuza devam edelim. İlk durak, tramvaydaki bizim madamın adlandırması ile Kroker yâni Altıncı Dai-re!

İşte kimsenin bilmediği; fakat adı ile sanı ile meşhur Kroker Hanı... Türkiye'de işgal kuvvetleri tarafından yakalanan milliyetçi için Kroker Hanı'na götürülmek, korkunç bir kâbustu. İşkenceler Hanı!

Lütfen inelim tramvaydan! Karşıda Novotny ve Kohot Birahaneleri. Özellikle Novotny, değil Beyoğlu, değil İstanbul, bütün eğlence tarihimize damgasını vurmuş bir isim. Union Française'in karşı tarafında, Amerikan Konsolosluğuna gitmeden önceki büyük binâ. Şimdi Millî Eğitim Bakanlığı Erkek Terzilik Okulu sanırım.

Burayı, en iyi birayı yapan ve binlerce insanın bir arada bira içtikleri, yemek yedikleri gayet büyük birahaneleri işleten Çekoslovakyalılar açmışlardı. Çok büyük de sermaye koymuşlardı. Münih ve Prag'daki büyük birahanelerden farksızdı. Kapıdan içeri girdiniz mi merdivenlerle inilen bir salon... Ve kalabalık bir orkestra... Her yer tıklım tıklım...

Salondan çıkınız, set set bahçeler, Haliç'e karşı... İğne atsanız yere düşmeyecek bir kalabalık... Pazarları, iç salonda, Viyana operetleri bitince bahçedeki çalgı başlardı. Bu tıklım tıklım dolu masaların arasında, omuzları üzerinden havaya kaldırdıkları tepsilerde sayısız bira dubleleri taşıyan tam otuz iki garson! Evet, Novotny'nin garson kadrosu otuz iki idi. Hatta Noel ve Yılbaşılarda elliye çıkarmış. Ve bu mahşer kalabalığı arasında Novotny kardeşler, ağızlarında çok uzun yaprak sigaraları ile dolaşırlar; müşterilerin hatırlarını sorarlardı.

Orkestra âdetâ bir Salzburg orkestrası... Şimdi Türkiye'de, böylesine kalabalık bir halde ve hiç kazıklanmadan, halkın eğlenebileceği bir yer var mı? Ben bilmiyorum.

Novotny'nin bâzı özellikleri vardı: Meselâ en çok fıçı birası satılırdı; ama isterseniz Çeklerin meşhur Keçili birası... Kapağında keçi resmi olan... 9 derece... İsterse-
niz, çok özür dilerim, Almanların meşhur (...) birası. İster-
seniz mezenizi büyük bir paket yaptırıp birahaneye
getirebilirdiniz. "Hariçten meze getirmek memnudur!"
tabelası yoktu, aksine... Meselâ aldığınız kehribar gibi
sapsarı ufacık ufacık biber turşuları... Mercan rengi tarama-
lar, tütsülenmiş altın sarısı ringa balığı... Çerkezo'dan
mortadella... Rus kardeşlerden kırmızı, boncuk boncuk
Japon havyarı... Başgarson paketi elinizden kapar gider-
di. Mezeleri belki yirmi tabağa dağıtır, pişirilecek olanları
pişirir, masanızı donatırdı. Hesaba hiçbir şey ilave etme-
den! Birçok Avrupa ülkelerinde olduğu gibi... Ama
Novotny'nin kendi spesiyalite mezeleri de vardı. Zeytine
sarılmış ançüez, kaşar, gravyer, Bulgar kaşkavalı üzerine
serpilmiş kırmızıbiber ve anasonlu francalada fırınlan-
mış, sıcak Viennois sandviçleri!

Novotny, birkaç kuşağın Beyoğlu'nda hatırlayacağı en
renkli dekor... Ama biz gene yolumuza bakalım. Böylece
geldik Pera Palas Oteli önüne. Bakınız camda, aynen
spiker Can Akbel'in biraz daha yaşlısı bir zat. Kucağında
da tekir bir kedi... Pera Palas Oteli'nin sâhibi Misbah...
Kucağındaki kedi de meşhur Mestan! Türkiye'de ilk defa
büyük mirasa konan kedi... Ama Mestan bu mirası yiye-
medi; sâhibinin hemen arkasından öldü. Kalp kırıklığı-
ndan dediler.

Pera Palas'ın karşısındaki köşe başı, şimdi bir mobil-
yacı dükkânı. Dünkü "Matmazeller" denilen yer... Ev-
lenmemiş Avrupalı iki genç kızın işlettiği minik lokal...
Upuzun iki salon... Ortada bir piyano... Güzel bira; li-
monlu votka, solo piyano... Masalarda başbaşa sevgili-
ler... İstanbul, ilk defa matmazellerin elinden sosisi tat-
mıştı. Bir de nefis gulâşları vardı.

İlerleyelim. Barba'nın fırını... Etap Oteli'nin tam altı. İhtiyar Barba dapdaracık dükkânındaki fırından çıkardığı meşhur kremalı pastalarını, böreklerini sıcak sıcak müşterilerine ikram ederdi. Hesaplı bütçe ile Beyoğlu'na çıkanların karınlarını doyurdukları yer. İki börek bir pasta yedi buçuk lira değil, kuruş... Afiyetler...

Ama daha da tuzlanmak isterseniz yürüyün benimle! Burada yiyeceğiniz tavada palamudu dünyanın hiçbir yerinde bulamazsınız. Şimdiki Etap Oteli'nin bulunduğu bloğun arka yanı bir açık hava balık lokantası hâlinde idi, sıra sıra balık tavacısı... Bâzı cumartesi ve pazarları midye hatta karides de yaparlardı. Biraz ileride de şarap depoları... Kaldırıma bırakılmış fiçilerin üstünde kırmızı soğandan piyazları ile sıcak sıcak palamutlar, midyeler, karidesler... Ve yanında bardak bardak şaraplar... Tepebaşı'nda bir Çiçekpazarı...

Ve işte karşıda Çarşı yahut Haçaduryan'ın Pasajı... Adımınızı attığınız ân nefis bir koku... Eeee, bir yanda Tilla, bir yanda Champs Elysées... İleride de "Kâğıtta pastırma bohçası" ile meşhur İzmir lokantası ve oteller...

Kontinental, Bristol, Londra... Arkaları İngiliz Sefareti bahçesine bitişik sıra sıra bir sürü otel... Bunların içinde en renklisi, Türkiye'de bir eşi daha bulunmayan küçük bir Avrupa oteli idi: Alp Oteli.

Birkaç ay önce yıkılmaya başlandı. Merdivenlerle çıkılan pırıl pırıl bir yemek salonu, Haliç'e bakan balkonlu odalarının manzarası ile birinci sınıf, fakat çok ucuz bir oteldi. Vala Nureddin (Va-Nu) senelerce bu otellerde kalmıştı. Bekârlık yıllarında...

Ev gibi uzun zaman otelde yaşayan bir edebiyatçımız da Ercüment Ekrem'di. Aynı yıllarda, o Tokatlıyan'da kalırdı. Yahya Kemal'in ise Park Oteli'nde daimî bir odası vardı. Beyoğlu'nda üç otel, üç edebiyat adamı... Onlar otelde kaladursunlar, o günlerde, Tepebaşı bir "Aktörler

78 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

Mahallesi" olmuştu. İki tiyatroya da yakın olduğu için en büyük sahne şöhretleri civarda otururdu. Cumhuriyet Bahçesi'nin yanındaki Reşat Paşa Apartmanı âdetâ bir "*Darülbedayi Hanı*" hâline girmişti. Küçük Kemal burada otururken ölmüştü. Büyük Behzat'ın evi aynı sokakta, biraz ileride... İsmail Galip tam Tepebaşı durağı karşısında...

Daire ve Tepebaşı yazısını bitirirken Asmalımescit ve buradaki aydın-bohem hayatı nasıl unutulur? Ama o başlı başına bir konu...

Bir zamanların eğlence, san'at, kültür, aydın-bohem çevresi, ucuz konfor bölgesi Tepebaşı'na bugünlerde yolunuz düştü mü?

Gözlerinize inanabildiniz mi?

Yıllarboyu Tarih dergisi, Şubat 1979, s. 64

Nerede O Eski Kışlar?

BEN inanmıyorum, bu senenin, içinde bulunduğumuz yüzyılın en soğuk kışı olduğuna! Bizim o eski kışlar çok daha soğuktu gibime geliyor. Zamane gençleri kış görmemişler!

“Efendim, nerede o eski kışlar?” diye yazıya başlamak istemiyorum; ama şimdi gözlerimin önüne geliyor. Akşam gazetesi yazı işleri odası... Bir tarafta güldür güldür yanan kara soba... Bitişik küçük odada, Necmeddin Sadık (Sadak) Bey paltosunun içinde baş makalesini kaleme almakta...

Yazı işleri odasında Va-Nu, Selâmi İzzet (Sedes), Cemal Nadir (Güler), İskender Fahrettin, Enis Tahsin (Til) çalışıyorlar. Derken içeriye, elinde bir kar bastonu ile iri yarı bir zat giriyor: Zamanın yıldız polis muhabiri Esat Mahmut Karakurt...

Gazetenin birinci sahifesi değişecek. Haberler ciddi! Esat Mahmut manşetini patlatıyor: *“Dün Gece, Levent’i Kurtlar Bastı.”*

Vay canına! Esat Mahmut devam ediyor:

“Dün gece Levent civarına inen aç kurt sürüleri, İstanbul’a heyecanlı bir gece daha yaşatmışlardır!”

O zamanki kurtlar, Levent'i nedense pek severlerdi. Soğuk gecelerde, kar fırtınası içinde, Levent'e kadar küçük bir promönat yapmayı âdet hâline getirmişlerdi. Ayakları fena alışmıştı. Bir kere de Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde bir adamı parçalamışlardı. Kunduralarına kadar! Ama en çok sevdikleri Levent, Birinci Levent...

O zamanlar Levent, böyle numara numara değildi. Tek bir Levent vardı; o da Allah'ın dağı... Mecidiyeköyü'nde, Ertuğrul Muhsin'in sevgili eşi Neyire Neyir ile beraber oturdukları minik köşkten sonra, kuş uçmaz kervan geçmezdi. Tipili gecelerde, kurtların, Muhsin'in evi önüne kadar indikleri, ertesi sabah kardaki ayak izlerinden anlaşıldı.

Bir defasında da Türkiye'nin meşhur karanfilcisi Nurullah Baba(Nurullah Karanfilci)ya saldırmışlardı. Mecidiyeköyü'nün civarı sâdece karanfil tarlalarından ve dut bahçelerinden ibaretti. Mecidiyeköyü karanfili, hele katmerli ve sert kokulu bir cinsi dünyada öylesine meşhurdur ki, Hollanda'dan gelip incelemeler yapan karanfilciler, laleciler oluyordu. Bunlar torba torba katmerli karanfil tohumlarını alıp Avrupa'ya götürmüşlerdi.

Bugün Avrupa ve dünya piyasasını tutan en pahalı karanfiller Mecidiyeköyü'nden kaçırılan bizim karanfillerdir. Kurtların saldırdıkları Nuri Baba'nın, kenarları pembe çizgili katmerli Türk karanfili yetiştirmek hususunda büyük çalışmaları vardı. Demek isterim ki, İstanbul'un kışı, Levent'ten hatta Mecidiyeköyü'nden başlardı. Kurtların teşrifi ile...

Önce Deve Çanı Duyulurdu!

Ama şehir halkı, kışı karşılamaya çok daha önceden hazırlanırdı. Teşrîn-i evvel yâni ekim, teşrîn-i sâni yâni kasım aylarında, İstanbul sokaklarında birtakım çan ses-

leri işitilmeye başlanırdı. Kalın sesli bariton hatta bas çan sesleri... Deve çanları...

Kömürcüler çıktı. Kervanlar hâlinde... Kafesli cumbadan şöyle uzanıp bakacak olursanız, sokakta birbirine bağlı develerin temkinli adımlarla ve büyük bir ciddiyetle, kafalarını sallaya sallaya geçtiklerini görürdünüz. Kervanı çeken adamın bağırıldığını işitir; fakat söylediğini anlamazdınız. Şöyle ki:

- Eeeellemeeeeee! Bulgaaaaaaaarrrr! Ellemeeeeeee! Trakyaaaaaaa!

Yâni elleme Trakya ve Bulgar kömürü. Bulgar usûlü yakılmış kömür...

O vakitler kömürünü teşrîn-i evvelden yâni henüz yazdan alıp kömürlüğüne attırmak bir varlık alameti idi. Odun da öyle tabii!

Kömür kervanı durdurulur. Uzun bir pazarlık... İndir oğlum üç deve yükü! Bir deve yükü, iki taraftaki ikişer çuvaldan dört çuval... Üç deve yükü on iki çuval! Bu kış başka türlü geçmez. Kömürler indirildikten sonra kendilerine istirahat verilen develer evinizin önüne çökerler, köpüklü ağızları ile Amerikan çikleti çiğner gibi geviş getirirlerdi. Çocuklar, tencere içinde evden su getirip onlara içirmek isterlerse de deveçiler: "Hayvanlar terli. Deve kadar nazik hayvan var mı?" diye içirtmezlerdi.

Kömürü aldıktan sonra da epey iş vardı. Deve yükü hesabına almadı iseniz büyük bir sopaya bağlanan kantarla çuvalar birer birer tartılacak. Sırıgın iki ucunu omuzlarına alan iki kişi kantarın topunu ileri geri çekerek kömürün ağırlığını anlamaya çalışırken kömürcü habire:

-Güle güle yakınız. Bütün çuvalda tek marsık yoktur. Şimdi çuvalar boşaltılırken kömürün sesinden de anlayacaksınız ya!

Kömürün sesi... İşte tarihte kalan bir deyim! Ama sahi kömürün sesi vardı. Birçokları iyi kömürün sesini, Emel Sayın'ın sesinden bile zevkle dinlerlerdi. Şıkır şıkır...

Ya Pencereleler?

Kasım girmeden, kışa karşı alınacak öteki tedbirler de çok önemli idi. Pencere kenarları unlanır, kâğıtlanır, kapıların önüne perdeler takılır, altına pamuk fitilli bezler çakılırdı. Sedir üstlerine kadar, kaba halılar serilirdi. Kış odasının hazırlanması pek mühimdi. Çünkü bâzen yirmi odalı bir konakta, koca kış ancak iki odada geçerdi. Hakiki mânâsı ile...

Yüklükteki tiftik yahut Karaman yününden şilteler çok daha önce sökülür, yünler yıkanır, didiklenir, tahta-boşa serilip kurutulur, sonra yeniden dikilirdi. Şimdi kaç evde kaldığını bilmem; ama bu yün şilteli yatağa girdiğiniz zaman fırına girmiş gibi olurdunuz. Hele yorgan ve yastık da yün olursa...

Kış ev gardırobu büsbütün başka idi. Pazenler, fitilli pamuk hırkalar çıkar, içleri kürk taklidi tüylü pantuflu terlikler alınırdı. Çocuklara da fotin ve içleri kırmızı astarlı lastikler...

Ya kış kileri? Türkçede "*kışlık kavurma basmak*" diye bir deyim vardı. Teneke teneke kavurmaktan tutunuz da vişne kurusuna, armut kurusuna, dut kurusuna, üryani eriğine kadar her tür meyve ve sebze kurusu...

Eeeee, o zamanlar nerede şimdiki gibi bir mevsimler? Öteki mevsime uzanan mercan domatesler, nerede üzerlerine kar yağın topaz renkli üzümleler, nerede zümrüt yeşili taze Ayşekadın? Hepsi elini ayağını çekerdiler. Sonbaharda *Akşam* gazetesinin "Ev, Kadın, Moda" sahifesinde öğütler çıkardı:

“Kış aylarına kadar taze domatesi nasıl muhafaza edebilirsiniz? Yılbaşı gecesi domates salatası, karpuz, kavun yiyebilirsiniz. Öyle ise hemen bir boş teneke alınız. Bir sıra domates, bir sıra talaş veya odun külü, bir sıra domates, bir sıra kül... Karpuz ile kavunu saplarından tavana asınız.”

Patlıcan bile kuruturduk alimallah! Saplarından, tah-taboştaki çamaşır iplerine sıra sıra asarak... Ama o kadar uğraştan sonra, yılbaşında talaşların altından çıka çıka yarısı çürük, cırtlak bir domates, iplerden de içinden gümbür gümbür sudan başka bir şey çıkmayan bir kavun... Aaa! O zamanlar, yılbaşında domates salatası, kavun yemek? Ne demek efendim?

Sonra, “kış mevsimi, şeker mevsimi” derlerdi. Kış kilerinde acayip bir teneke belirirdi: Bulama tenekesi. Ve çocuklar girip çıkıp parmaklardık. Bulamadan tatlı da yapardık. Özellikle en meşhur kış tatlısı, kuru incir tatlısı...

İkinci Dünya Savaşı sırasında âdetâ millî bir tatlı hâline gelmişti. Kuru inciri açıp içine dilim hâlinde ceviz içi yerleştireceksiniz. Pekmezde yahut bulama içinde fokur fokur kaynatacaksınız. Ve sıcak sıcak yiyip cırcır gideceksiniz. Nefis olurdu; ama işte bu mahzuru vardı. Bu meşhur kış tatlısını yiyemezseniz size maşa inciri tavsiye olunur. Maşa üstünde, ateşte kızartılmış kuru incir. Ama kilerde cevizli sucuk veya köfte varsa daha âlâ...

Ve de Sokaktan Geçenler...

Tahta evlerin çevirdiği, sokaktan geçen satıcıların kış kadrosu bütünüyle değişti. Akşamları en çok işitilen sesler: “Taaaaaaaan... Peeekmez”di.

Tahin pekmez satan adam... Aman elinizdeki boş tabağın darasına dikkat! Sonra melankolik sesi ile: *"Laaaaana bibeeeeer turşusuuuu... Hani ya da bunun ekşisiiii?"*

Ve daha sonra da:

"Eeeeeey... Buuuuu... Zayyyyyy... Ekşi buza ey!"

Ki bu ses bir dün anısı hâlinde hâlâ işitilmekte! Ama kaybolan bir başka ses de: *"Usta yapaaar çırak sataaar. Satamazsa dayaaak atar: Geeevrecik, mısır buğday! El yakıyor, sıcak sıcak..."* sesidir. Mahallede her şey, hatta aile boyu tabaklarda aşure satan gezici muhallebiciye kadar ayağınıza getirilirdi. Tam gece yarısında! Gece yarısı ekspresi gibi gece yarısı simidi çıkardı.

Atasözlerimize kadar girmiş *beşlik simit* budur işte! Fırından çıkar çıkmaz, sıcak sıcak, çıtır çıtır, gevrek gevrek mahallelere dağıtılırdı. Beş para! Bir kuruşa sekiz simit... Bir liraya 800 simit... Üç liraya 2400 adet simit! Bugünkü tek simidin fiyatı? Beşlik simit mühim simitti. *"Adam beşlik simit gibi kurulmuş"* derlerdi. Öylesi kral simitti.

Tahta evlerde, eski kış akşamları dayanılmaz derecede hüznü olurdu. Hele ev kadınları için! Kasvetli bir akşam hazırlığı, ateş konulacak, mangal ovulacak, limon kabuğu ile bakır mangalın kenarları silinecek... Mangal yakması bir ömür törpüsü, kör olası marsık! Onun için kömürden çıkan alevin maviliği gidinceye kadar bekleyeceksiniz. Sonra ateşin üstüne bir kesme şeker... Kokmasın diye! Soba ise aynı dert! Ya ışık konusu? Lamba şişeleri, içine çubuk ve bez sokularak silinecek. Döndürüle döndürüle. Ama bir de bakarsınız, gaz da bitmiş. O zaman da sokaktan *"gaaaaazcı"* diye seslerin en kasvetlisi ile bağırarak geçen zat beklenecek. Lambalara gaz konulacak. Çatlamasın diye lamba şişelerinin kenarına firkete yerleştirilecek. Yoksa beş numara şişeyi çatlatırsanız, yandınız!

Bir de Vatmanlara Sorun Kış!

İsterseniz biraz da dışarıya çıkıp şöyle eski İstanbul kışını görelim!

İşte kar azıtınca İstanbul belediye reisini en çok düşündüren iki yer: Biri Şişhane yokuşu dönemeci, öteki Beyazıt, Zeynep Hanım Konağı dönemeci... Aman bol bol tuz dökelim ki tramvaylar yoldan çıkmasın! Dikkat Vatman Efendi oğlum dikkat, gaaaaaarç!

Tramvay, Beyazıt'tan Vezneciler'e dönmekte. Vatmanlar ayakta ve iki tarafı tamamen açık sahanlıklarda çalışırlardı. Kar tipisi bir yandan girer öte yandan çıkardı. Adamların kaşlarına, kirpiklerine ve bıyıklarına kadar bembeyaz! Kardan adam! Her taraflarını sararlar, yalnız gözleri ve karlı bıyıkları, atkı dışında kalırdı.

Sabah karanlığı olmasına rağmen İstanbul sokaklarında, ellerinde çalı süpürgeleri ile binlerce kar amelesi görürdünüz. Kar süpürüyorlar! Ve minyon bir adam, Başkan Fahrettin Kerim Gökay³ bunlara bardak bardak pekmez içirtiyor; üşümesinler diye!

O zamanlar çöpçülerin şeker devri idi. Minik vali sayesinde, kendilerine pekmez içirmek, akide veya lokum yutturmak âdet hâline gelmişti. Bugün Avrupa'da kar işçisine şekerli madde dağıtımı âdeti evvela İstanbul'da başlamıştır. *Küçük Vali* eliyle...

³ *Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay*, (d. 1900 ö. 22 Temmuz 1988). Akıl hastalıkları profesörüdür. 1949'da CHP iktidarınca İstanbul Valiliği ve belediye başkanlığına getirilen Gökay bu görevini 1957'ye kadar sürdürmüştür. 1961-1965 arası İstanbul milletvekilliği görevini de üstlenmiştir. Çeşitli görevlere getirilen Gökay'ın birçok eseri (hassaten tip üzerine) bulunmaktadır (S.K.).

Aç kurtlar Levent'e inedursunlar, gece yarısı İstanbul'un bir semtinde, meselâ Kumrulumescit'teki bir mahallede korkunç bir gürültü kopardı: Sansar!

Evet, mahallede sansar çıkardı. Özellikle kış gecelerinde, aç kalan sansarlar gıdalarını evin kümesindeki tavuklarda ararlardı. İnanılacak şey değil; ama eski evlerde sansar yuvası da olurdu. Gece çıkan sansar, mahalleyi telaşa düşürürdü. Buna bir şey daha eklemek istiyorum:

O zaman İstanbul nüfusu şimdikininki belki altıda biri idi. Boğaz sırtları bomboş, birçok yerler de öyle; ama tahta evlerin omuz omuza verdiği mahallelere şöyle bir baktığınız zaman garip bir kapı görürdünüz: Tavuk Kapısı!

Evlerin bodrumlarında beslenen tavuklar için açılmış minimini kapı. Bahçesi olmayan bâzı tavuklar ve horozlar gecelerini ve balaylarını buralarda geçirirler, şafakta tavuk kapısından çıkarak mahalleyi dolaşırlardı. Sonra yeniden bodruma dönüş... Ve gıt gıt gıdak... Yumurtam sıcak... Ancak bâzı huysuz ve nankör tavuklar gider, başka bodrumlara yumurtlardı. Ev sâhipleri de bu acı hakikati öğrenince... Kopse kefali! Yahut sansara havale...

Mazhar Osman ve Fatin Hoca

O zamanki havalardan ve insanlardan, iki kişiyi sorumlu tutardık: Sokakta davranışlarını beğenmediğimiz birini görürsek:

- Gözün kör olsun Mazhar Osman! Nasıl görmedin bunu? derdik.

Havalar istediğimiz gibi gitmezse bu sefer de kabahati Fatin (Gökmen) Hoca'ya atardık.

Mazhar Osman⁴ ve Fatin Hoca⁵... O günlerde en geniş halk toplulukları arasında en büyük iki şöhret... Fatin Hoca, Kandilli Rasathanesi müdürü. Bereli, sakallı, cin gibi bir zat! Atatürk, kendisini çok sevdiği için İstanbul'da en çok ismi geçen o idi.

İşte, eski kışlardan ve eski mahallelerden birkaç efsane...

Yıllarboyu Tarih dergisi, Mart 1979, s. 22

⁴ *Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman*, (d. 1884, ö. 31 Ağustos 1951). Ruh ve sinir hastalıkları uzmanı. Türkiye'de ilk modern ruh sağlığı hastahanesini kuran Türk hekimi. Mazhar Osman büyük çabalar harcayarak Dr. Refik Saydam'ın da yardımı ile Toptaşı Bimarhanesini kapatarak, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastahanesini Bakırköy'deki geniş arazi içinde kurmuştur (S.K.).

⁵ *Mehmet Fatin Gökmen*, (d. 1877, ö. 1955). Türk astronom, meteorolog, milletvekili. Kandilli Gözlemevi'nin kurucusu ve ilk müdürüdür. İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurucularındandır. TBMM'nin VII. ve VIII. dönemlerinde Konya milletvekilliği görevini üstlenmiştir (S.K.).

Yaşadığımız “İlk”ler

Biz, Türkiye’nin “ilkler” kuşağıyız. Sanmıyorum ki, bizim kadar çok “ilk” gören ve “ilkler” yaşayan bir başka nesil olsun...

Çocukluğumda, ilk otomobiller İstanbul sokaklarında çoktan dolaşmaya başlamıştı. Ama bir gün bizim mahalleye bir otomobil girdi. Yer yerinden oynadı, kıyametler koptu sanırsınız. Otomobilin peşinde, çığlıklar atarak koşan korkunç bir çocuk kalabalığı... Mahalle halkı camları açmış, kafesler kalkmış, başlar dışarıya fırlamış. Sahiden de târihî bir gün! Mahallede bir otomobil... Belki de mahallede ilk otomobil...

Zaten çocuklar için otomobiller bir, turistler iki... Bunlardan daha merak edilecek ne vardı ki? Kara gözlüklü, omuzlarında fotoğraflar asılı, ıstakozlar gibi yanmış ilk tipik turistler daha yeni yeni İstanbul sokaklarında boy göstermeye başlamışlardı. Bunlar, biz çocuklar için aydan yeni gelmiş insanlardı. Civarda turist göründü mü? Aşağı ve yukarı mahallenin bütün çocukları, tabur tabur peşlerine takılır: “Coni! Coni!” diye koşardık.

Bütün turistler, çocuklar, büyükler için de “Coni!” idi. Bakır rengi yanmış suratlarının ortasındaki çini çini mavi gözlere baktıkça da cin görmüş gibi korkardık. İltifat etmek için zavallı adam elini uzatsa, feryatlarla kaçardık. Turist bu! Maazallah insanı yer de...

Daha büyüyünce Türkiye’de ilk lüks otomobiller, ilk otomobil yarışları, ilk kadın şoförler!

Sınıf arkadaşlarımdan birkaçı, Sanayi-i Nefise Mektebi-i Âlisine (Güzel Sanatlar Akademisi) geçmişlerdi. Bir gün bu çocuklardan Hakkı, şimdi Paris’te ünlü Türk ressamı Hakkı Anlı: “Bak, Namık İsmail geçiyor!” dedi.

Akademinin meşhur hocası Namık İsmail ve altında İstanbul’un en ünlü otomobili... Basık, alçak, yerden yapılı, upuzun ve yıldırım hızı ile giden meşhur Lancia arabası...

Kaç oktanlı benzin yakıyordu, bilmiyorum. Ama köşeyi bir uçak gürültüsü ile döndü. Ve gözden kayboldu Namık İsmail...

Derken çok meşhur bir kadın şoför... Hem de otomobilcilik târihimizde romancı Burhan Cahid Morkaya’nın eşi Samiye Morkaya! Girdiği yarışların hemen hepsini kazandı ve bir keresinde de korkunç bir tehlike atlattı; ağır surette yaralandı. Samiye Morkaya ne yazık ki, spor târihçilerimizin hatırlayamadıkları bir isim. Bir kadın rekortmen! Hem de ilk!

İstanbul’a Elektriğin İlk Geldiği Günler

Yine o tarihlerde, gazetelerde şöyle ilânlar çıkardı: “*Elektrik cereyanını haiz kiralık hane...*”

Şehrin İstanbul yakasında elektrik yeni yeni evlere giriyordu. Aynı günlerde, Büyükdere’de, Bahçeköy’deki Orman Fakültesine imtihan verip girmiştım. Bir de okula gittim ki, koca mektepte elektrik yok! Gaz lambası ile Orman Fakültesi!

Okulda iki gece yattıktan sonra sıkıntı bastı; bu işten vazgeçtim. Dönmedim. Eğer o zamanlar Orman Mektebinde elektrik olsaydı, şimdi ben yazar değil yüksek orman mühendisi idim.

Elektrik öylesine yeni bir şeydi ki, İstanbul Erkek Lisesinde teneffüs zamanlarında çocukların en büyük eğlencesi şu idi: El ele tutuşurlardı, en uçtaki çocuk çıplak elektrik prizine elini değdirince hep birden: "Tırrrrrrrrrrr..." diye sallanmaya başladık. Cehâlete bakınız siz!

İlk Radyolar, İlk Gramofonlar

Ve Türkiye'de başka bir ilk: İlk radyolar...

İnanılmaz bir şeydi. *Akşam* gazetesinin sâhibi Kâzım Şinasi'nin kardeşi Kâzım Dersan pek iyi bir insandı. Bütün yazı işlerine taksitle radyo almak istiyordu. Elli lira fiyat ile ayda beş liradan taksitle ödenmek üzere! Hemen bir liste yaptık. Va-Nu, Cemal Nadir Güler, Selami İzzet Sedes, Enis Tahsin Til, İskender Fahreddin...

Nurullah Ata (Ataç) bile listeye girdi. Öyle medenî bir konfora sâhip olmak kim istemez? Ve ilk radyolar geldi. Gayetle ağır madenî birer kutu... Ayrıca iki kutu da makara... Kimi bakır, kimi kurşun telle sarılmış. Bunlar "dalga bobinleri" imiş. Hangi dalgayı dinlemek isterseniz makinenin kenarına o makarayı takacaksınız. En kısa dalga: Kısa dalga, Orta dalga, Uzun dalga... En uzun dalga! Hepsinin makarası ayrı... Tak bobin çıkar bobin! Bir gün bir "Radyo Müzesi" kurulsa, başköşeyi alacak olan demir kutular şimdi antika... Tıpkı borulu gramofonlar, silindir şeklindeki plaklar gibi...

Türkiye'de ilk sesli film, renkli film, üç buutlu film... İlk gösterildikleri zaman yer yerinden oynamıştı. Roland Colman ve Vilma Banki'nin *Şafak Sökerken*'i, Anita Paje'in *Broadway Melody*'si hâdise olmuştu.

Bir gün, İsmail Cem'in babası, dünyanın en iyi insanı İhsan İpekçi, bizi İpek Sinemasına çağırdı. Sadece iki aile için özel bir matinede bizlere üç buutlu film gösterecekti.

Elimize garip birer gözlük sıkıştırdı. Bir gözün camı koyu yeşil, bir gözün camı koyu kırmızı... Ve sinema başladıktan sonra, sahiden de perdede kalkan şimendifer sanki çiğneyecekmiş gibi üzerimize doğru koşmaya başlamıştı. Aslanlar nerede ise omuzlarımıza çıkacaktı.

İhsan İpekçi, Türkiye’de sinema san’atının en önde giden adamı idi. “İlkler Kuşağı”nın tabur çekicisi idi. Ve galiba da yeryüzünde ilk kez üç buutlu filmler birçok memleketlerden önce Türkiye’de onun eliyle gösteriliyordu. Aynı tekniğin ürünü olan sinema, Londra’da bile çok sonra gösterildi. Bizde ilk Türkçe dublaj filmlerini İhsan İpekçi yapmıştı.

Santral, Matmazel Olunca...

Gelelim telefon babına: O günlerde, telefon edecek abone ahizeyi kaldırdığı zaman meselâ şöyle derdi: “Matmazel: 323...”

Haydi, telefon numarasının kısalığını bir tarafa bırakalım; ama niçin matmazel? Çünkü otomatik olmayan telefon santrallerinde çalışanların hepsi azınlıklara mensup genç kızlardı. Yâni matmazeller!

Hâlâ da telefonu açınca “Matmazel...” diye başlayanları görüyor ve işitiyoruz. Hâlbuki o zamanın matmazelleri şimdi çoktan haminne...

Ya Türkiye’de ilk daktilo makineleri? Ve ilk daktilo bayanlar? Şarkıları bile çıkmıştı:

*“Daktilo! Daktilo! Küçücük daktilo...
Telefon başındayım... Alló... Allo...”*

diye...

O zamanki daktilolar, haksız yere, ev bark yıkan birtakım fettan güzeller sanılırdı. Şöyle konuşulduğunu işitirdik:

- Ayol adam büyüdü, zengin oldu. Gül gibi karısını boşayıp daktilosunu nikâhlanıyor mu imiş?

O sıralarda Yeni Cami karşısında nefes kesici bir yenilik görünüyordu. Bir açık hava arzuhalcisi, şemsiyesinin üzerine şöyle bir ilân yapıştırmıştı:

"Daktilolu asrî arzuhalci! Daktilo ile müessir arzuhaller yazılır."

Ve herkes makineli arzuhalciye koşardı. Daha muhkem yazılsın diye.

Derken ilk yolcu uçakları... İstanbul'dan Avrupa'ya giden ilk yolcu uçaklarının o zamanlar Büyükdere'den kalktıklarını yazmıştım.

İtalyanların Aero Expresso şirketinin İstanbul-Brindisi arasına koyduğu deniz uçakları çok da rağbet görüyordu. Yine aynı yazıda dediğim gibi uçakla İstanbul'dan Avrupa'ya kız kaçırmaya başlamışlardı. Yeşilköy Havalimanı, Büyükdere'den çok daha sonra açıldı. Ve ilk tecrübe uçuşlarında, ilk uçanlar arasında biz de vardık.

Hava yolları, zamanında bir günlük gazeteden çok daha önemli dergi olan *Yedi Gün*'den üç kişiyi ilk uçuşa dâvet etmişti. Usta gazeteci Sedat Simavi, ben ve Naci Sıddık... İbrahim Alaaddin Gövsa'dan başka bütün kadro... Öteki gazetelerden gelen bir arkadaşı, annesi Yeşilköy'e kadar getirmişti. Uçağa binmeden önce ana-oğul defalarca sarılıp sarılıp helalleştiler.

Bindik, bağlandık ve havalandık. Ne inanılmaz bir şey! On beş dakika İstanbul üzerinde, işte Adalar, işte Bostancı, işte Sultanahmet, işte Ayasofya, işte Beyazıt... Hepsi on beş dakika içinde...

Ve Yeşilköy'e indik ki *Yedi Gün* ekibinden başka ayakta kalan yok. Havalanmadan önce annesi ile helalleşen

arkadaşımız için ambulans lâzım olmuştu. Hey gidi günler!

Sonra ilk sivil havacılık hareketleri...

Meselâ Mühürdar'dan Feneryolu'na doğru ilerlerken bakarsınız tepenizde pırpır küçücük bir uçak... Süzülür, gelir, önünüzde sokağın ortasına inerdi: Vecihi!

Kendi eliyle yaptığı uçakla, biraz sonra da pırpır yine sokaktan havalanırdı. Tipik havacılık delisi Vecihi⁶... Öylesine gözü pek adamdı ki, en cür'etkâr Amerikan pilotlarından biri -hem de iddiaya girdiği halde- onun uçağı ile uçmaya cesâret edememiş, memleketine döndüğü zaman da Vecihi için yazdığı bir yazıda: "*Mukaddes havacılık deliliğine tutulmuş olan bu adam!*" sözlerini kullanmıştı.

Vecihi kutsal hastalığını kızına da geçirmişti. Baba-kız beraber uçuyorlardı. Vecihi, onu planörcü ve paraşütçü olarak yetiştirmek istiyordu. Fakat bir havacılık gününde, bir büyük törende daha 20 yaşını doldurmamış güzel kız, babasının ve yurt büyüklerinin gözleri önünde uçaktan paraşütle atladı. Ve yere çakılıp can verdi. Paraşütü açılmamıştı!

İlkokul sıralarında, bize ilk öğretilen mektep şarkısı havacılara aitti:

*"Kahraman Fethi, Nuri, Sadık
Düşüp caaan verdileeer..."*

diye.

Ama daha yaşamının nisan ayındaki Vecihi'nin kızı da Fethi, Nuri, Sadık gibi unutulmaz bir hava kurbanı idi.

⁶ *Vecihi Hürkuş*, (d. 6 Ocak 1896, ö. 16 Temmuz 1969). Türk pilot ve mühendis. Türk havacılık târihinin önemli isimlerinden biridir. İlk Türk Sivil Havacılık Okulunu (Vecihi Sivil Tayyare Mektebi 1932) açmıştır (S.K.).

Deniz Hamamları Bir Başka Âlem

İşin trajik yanını bırakıp biraz da eğlenceli "ilklere" göz; atalım:

İlk plajlar... Çocukluğumuzda nerede bugünkü plajlar? Ahşap, etrafı sıkı sıkı tahta kapaklarla kapalı deniz hamamlarından ne haber? Sıcak günlerde büyüklere takılıp, biz de bu deniz hamamlarına giderdik. Yedikule, Samatya, Yenikapı, Salıpazarı ve Boğaz bunlarla dolu idi. Çapkınlar yüze yüze deniz dibinden gelip tahtaların aralıklarından gözetlemesinler diye etraflarında devriye kayıkları dolaşırdı, kadınlar hamamının...

Pek de derme çatma şeylerdi. Deniz mevsimi gelmeden bir iki gün önce ve birkaç saat içinde çakılır, içeride karşıdan karşıya ipler gerilirdi. Çocuklar, koltuklarının altında kurutulmuş kabaklar ile girerlerdi. Alınan bütün tertibata rağmen deniz çapkınları yine de kayıklarla dolaşıp veya dipten dalmak sureti ile yaklaşıp kadınları dikiz ederler ise bekçi kayıkları peşlerine düşerdi.

Beyaz Ruslar İstanbul'da

Tâ ki, beyaz Ruslar İstanbul'a gelinceye kadar...

Beyaz Ruslar geldi, işler değişti. Millet kadınlı erkekli ve açıkta denize girmeye başladı. Aman yarabbi! Kıyametler alâmeti! O günlerde evlerde konuşulan tek konu...

İstanbul sahillerinde, Florya kıyılarında Deccal'ın çıkması eli kulağındaydı. Dünyanın sonu gelmişti. Erkekler ve kadınlar mayo nâminı verdikleri ve ancak diz kapaklarından biraz aşağı inen birtakım deniz fanilaları giymek suretiyle denize girmekte idiler. Kollar, omuzlar tamamen üryan! Ah bu beyaz Ruslar ah!

Ve yine sözlerimizi, neş’eli bir “ilk” ile bitirelim. Türkiye’de ilk danslar, ilk dans salonları, ilk dans konkurları... Bu ayrı ve upuzun bir tarihî araştırma konusudur.

İlk Cumhuriyet balosundan sonra Türkiye’de dans öğrenmek hevesi bir hastalık hâline gelmişti. Profesör Hatchaduryan’ın “Livre d’angajman” adını verdiği “Öğrenci Anlaşma Defteri” tamamen dolmuştu. Milletvekilleri çarleston, tango, vals, one step, fokstrot öğrenmek için kuyruğa girmişti. Türkiye’de dans kuyruğu... Gülhane Parkı’nda concours de dancelar yapılıyordu. Bu yarışmaları kazananlara ödülleri veriliyor hatta Avrupa seyahatleri temin ediliyordu. Türkiye’de ilk dans rüzgârları ne lodosa benzer, ne poyraza, ne de karayele.

Millî Piyango

Elli Üç Yıldır Şans Dağıtıyor!

ÇAT orada çat burada! Tâlih kuşu aramızda! Çekiliyor! Size de çıkabilir, 4 milyon lira...

- Bana mı? Çıkmaz!

- Ya çıkarsa? Tâlih kuşu bu!

Ekrandaki beyaz tâlih kuşunun tarihini hiç düşündünüz mü? Bir kuşun tarihi? Neden olmasın? Yalnız insanların tarihi olacak değil ya!

Ama daha evvel sizinle ve büyük usta Hüseyin Rahmi Gürpınar ile 80 yıl önceki Kadıköy İskelesi'ne kadar şöyle bir uzanalım, etrafı dolaşalım.

Bakınız o günlerin Kadıköy İskelesi'ndeki seyyar piyangocuları anlatıyor üstat:

"Yanı başındaki sucu dükkânının camlarını süsleyen resimlere, elvan şekerlere, pastalara, bisküvilere alık alık bakınırken elindeki simidi köpeklere kaptıran çocuğun feryadı:

- Aneeeee! Simidimi hoşhoş kaptı. Gidiyoor!

- Yavrum bak yarısı yere düşmüş. Önünde duruyor. Onu oradan al. Şimdi onu da kaparlar!

- Bankanın biletleri burada satılıyor. Lotariyya piyango! Lotariyya piyango! (Gürpınar hoca "Loteriyya" diye yazmıyor ve ayrıca onun yanında piyango sözünü de kullanıyor. Hem loteriyya hem piyango!)

Kazanan 600.000 frank alıyor! Lotariyya Piyango... Lotariyya Piyango... Haydi çekiliyor; kazanan 600.000 frank alıyor!"

600.000 İsviçre frangı!

Bugünkü kurdan 18 milyon lira. Anlaşıyor ki, Türkiye'ye ilk giren tâlih kuşları yabancı kuşlar... Piyango denilen kolektif tâlih oyunu da bize Avrupa'dan gelmiş. Avrupa piyangolarını kazananlar gidip Bank Ottoman'dan, "Kredi Lione"den dövizlerini tıkr tıkr çekebilirler. Yüz binlerce Frank... Bozdur bozdur, ister Türkiye'de ye; ister git Paris'te, Nis'te yaşa.

Nitekim bunu yapanlar da çıkmıştı. Meşhurlar arasında her ay muntazaman yabancı piyango bileti alanlar vardı. Bunların en meşhuru da eski *Sabah* gazetesi sâhibi Mihran Efendi!

Sırık hamallığı ile hayata atılan Mihran Efendi, tâlih oyunlarına pek düşküncü. Kazandığı paralarla hayatının son yıllarını Monte Carlo Kumarhanesi masalarının başında geçirmişti.

Kendisini Monte Carlo Kumarhanesinde gören eski *Sabah* gazetesi yazı işleri müdürünü evvela tanımamalıktan gelmiş, sonra da ahbablığı tazelemişti. Yine anlatırlardı:

İhtiyar bir paşazâde, konaktaki bir kızı iğfal etmiş. Ölerken de, genç halayığa bir İsviçre bankasının piyango biletini vermiş. Adam her zaman almış; ama bir şey çıkmazmış. Öleceğini anlayınca son biletini kıza hediye etmiş. İster misiniz büyük ikramiye bu bilete çıksın! Fakat küçük beyin ölümünden sonra evden de atılan Çerkez kızı böyle şeyleri bilmediğinden zengin olduğunun farkında dahi değil! Tam 10 ay...

Üzeri Fransızca yazılı bileti bir yere atmış ama nereye? On ay sonra İsviçre Bankası avukatlarından biri İs-

tanbul'a gelmiş. Arayıp tarayıp tâlihli genç kadını bulmuş. Her ne hikmetse, genç Avukat Henry Medlerre sünnet olup, Mehmet Hayri adını almış. Cevriye Hanım'la birlikte kayıplara karışmışlar. O zamandan beri, zaten kimsesiz olan Cevriye Hanım'dan ve kocası Mehmet Hayri Efendi'den hiçbir haber yok. Bu yazıdan sonra çıkarsa memnun oluruz.

Donanma Cemiyeti Piyangosu

80 yıl önce İstanbul'da, Kadıköy İskelesi'nde, "Loteriyya" diye işitilen bu sesi bugün birçok Avrupa şehirlerinde duymak kabildir. Mesela Madrid'de akşamüstleri caddeler inler durur:

- Loterriyya Nazionale! Loterriyya Nazionale!

Yâni millî piyango...

Bizde ilk büyük yerli piyango, savaş gemisi yaptırmak için bütün milletin kollarını sıvadığı günlere rastlar. Ve ünlü Donanma Cemiyeti Piyangosunu görürüz... Bu, sahiden de Türkiye'de bir hâdise olmuş. Piyangoya konulmak üzere ailelerden, müesseselerden, derneklerden gelen bir buçuk milyon parça eşya... Boş yok! Donanma Cemiyeti menfaatine...

Ne kadar tâlihsiz olursanız olunuz biletinize hiç değilse bir büyük paket zarf kâğıt çıkıyor. Hem de mektup kâğıtlarının üzerinde donanmamızın ünlü gemilerinin resimleri ile süslü...

Bu arada, Şark Şimendiferleri tahvil sâhipleri arasında özel piyangolar düzenlendiği olurdu ki, büyük ikramiye dağıttığı her yerde anlatılır durulurdu. Ve tâlih kuşunun hayatında en büyük köşe başı: Tayyare Piyangosu!

Genel müdürlük, Bahçekapı'daki Şişman Yanko Mağazası'nın kapı bitişik komşusu... Umum Müdür Fikri Baba. Tayyare Piyangosu'nun altın çağı! Milyonlarca in-

sanın tâlihini, ümidini, hayâlini bağladıkları, her ay heyecanla bekledikleri çekilişler... Çekilişler şimdiki gibi ayın dokuzu, on dokuzu ve yirmi dokuzunda değil; ayın on birinci ve on ikinci günleri.

İlk zamanlar o kadar kalabalık olurdu ki gazeteciler, polis marifeti ile keşide salonuna duvardan atlatılarak alınırdı. Ayın on birinci günü yapılan çekilişten sonra İstanbul sokaklarında feryatlar:

- İkinci tabı! Tâlihlileri yazıyor!

Evet, ayın on birinci günleri çok gazetelerin muntazaman "ikinci baskı" yaptıkları günlerdi. Yılbaşı gecesi olduğu gibi...

Çekilişler, Beyazıt'ta, Zeynep Hanım Konağı'nın bahçesindeki salaş konferans salonunda yapılırdı. Ama bu salonun müşterisi çoktu. Meselâ meşhur inkılâp dersleri de burada yapılırdı. Bâzen dersi veren Recep Peker kendisini konuşmaya kaptırırdı. O zaman piyangocular büyük bir kalabalık hâlinde kapıda beklerdi. Bir defasında bir yabancı profesör bu büyük kalabalığı görünce:

- *Aferin! Dünyanın hiçbir yerinde bu kadar kalabalık bir konferans salonu görmemiştim, demişti.*

Nimet Abla ve Tek Kollu Cemal

Keşide günleri eğlenceli idi. Birçok kurumlardan, ünlü kişiler murakıp olarak geliyordu. İstanbul Başsavcısı Hicabi'den tutun da Ayasofya Müzesi Müdürü Feridun Dirimtekin'e kadar... Hemen bütün piyango bayileri...

Halk arasında bu bayiler bayağı şöhret olmuşlardı. Her zaman sıkma başı ile Eminönü'ndeki minik dükkâ-

nını âdetâ elbise gibi giyen Nimet Abla⁷... Ve vefakâr kocası İsmail Bey! Müşterileri, biletlerini kendileri çekmezdi de ona çektirirdi. Nimet Abla'nın uğurlu elinden alınan biletin numarasına da çekiliş sonuna kadar bakılmazdı. Yılbaşı çekilişinden bir akşam önce Nimet Abla'nın önünde, bir tâlih kuyruğu uzardı. Elinden bilet bekleyenler!

Babacan bir kadın olan abla ile kocası bu işten iyi de kazanmışlardı. O kadar ki Nimet Abla piyango bileti satarak kazandığı para ile Esentepe'de bir de cami yaptırmıştı.

Nimet Abla'nın hemen yanında Tekkollu Cemal Bey'in küçük dükkânı... Hanımı ile beraber otururlardı. Onun da eli uğurlu sayılırdı. Hatta bir bilet Nimet Abla'dan, bir bilet Tekkollu'dan alanlar bile olurdu.

Köprü'nün öbür ucunda, Cenyo Birahanesi'nin omuz başında, Uzun Ömer'in ilk dükkânı... Gittikçe uzayan Ömer durmak bilmiyordu. Beyoğlu cihetinde, Taksim'de ise Aktör Hazım Körmükçü'nün daracık; fakat şık gişesi!

Gezici bayiler arasında da çok renkli simalar vardı: Cüce Simon... Saray'dan çıktığı söylenirdi. Büyüklerden tanıdıkları vardı. Falih Rıfkı Atay, onun için bir yazı bile yazmıştı. Her gün iki cebine deste deste doldurduğu biletleri bir iki saat içinde satıp bitirirdi.

⁷ *Melek Nimet Özden* nam-ı diğer *Nimet Abla*, (d. 1899, ö. 28 Temmuz 1978). Millî piyango satıcısı. 1928 yılında, eşinin Eminönü'ndeki dükkânında Millî Piyango biletleri satmaya başladı. Sonraları Türk Tayyare Cemiyeti'nden bayilik aldı. 1931 yılında sattığı bir bilete, yılbaşı ikramiyesi olan yüz bin lira çıktı. Basının fotoğraf ve röportajlarla hâdiseyi kamuoyuna duyurması neticesinde, Nimet Abla Gişesi'nin ünü bugünlere kadar gelmiştir (S.K).

Kazancı hakkında o kadar masal rakamları rivâyet edilirdi ki, hırsızlar kendisini soymaya karar vermişler ve bir gece evine girmişler. Ama Cüce Simon, minik bir aslan gibi kendisini müdafaa etmiş, hırsızı yerden yere vurmamıştı; ama kaçırmıştı. Silâhlı müsademeyle... Yanından hiç eksik etmediği incecik ve küçücük bastonu ile adama: “Namussuz! Parçalarım seni!” diye bağırmasından zebella gibi hırsızın nasıl tiril tiril titrediğini anlatırdı.

Gezici bayiler yavaş yavaş Beyazıt’taki Leblebiciler Sokağı’na yerleşmeye başlamışlardı. Eski Leblebiciler Sokağı âdetâ Talih Sokağı olmuştu.

Çekilişteki İki Ayrı Dolap

Çekilişlerde sadece iki dolap kullanılırdı. Büyüğünde bilet numaraları, küçüğünde mükâfatlar... Evvela büyük dolaptan bir fiş çekilirdi. Diyelim 445654. Sonra mükâfat dolabından bir fiş: 30 lira... Onda bir bilet tam 3 lira! Fena para değil hani. Bir de “teselli mükâfatı” vardı. Büyük ikramiyeye çok yaklaşmış veya ona çok benzer numaralara...

Fişleri halk arasından, çoğunlukla kız çocukları çekirdi. Çikolata renkli minimini bir kız vardı ki, yıllarca Türkiye’nin tâlih trafiğini idare etmişti. Şimdi torun torba sahibidir sanırım. Fiş çekip herkese tâlih dağıtan küçük bir kız da sonraları Türkiye güzellik kraliçesi olmuştu.

Üniversite konferans salonu yıkılınca çekilişler, Tepebaşı’ndaki Asri Sinema’ya alınmıştı. Âdetâ bir tiyatro matinesi varmış gibi tıklım tıklım dolardı. Aynı yerde oynayan komedi tiyatrosu san’atçılarından biri:

- Ağzımızın suyu akıyor. Biz de yerleri böyle doldurabilsek, demişti.

Hele milyonluk yılbaşı çekilişleri... O zamanlar milyon tam bir masal rakamı... Gece yarısından sonra İstanbul sokakları çın çın öterdi:

- Yılın tâlihliilerini yazıyor! Yılbaşı çekilişi! İkinci tabı!

Ve büyük ikramiyenin kendi sattıkları biletlere düşeceği ihtimali karşısında, büyük bayiler ellerinde deste deste, gıcır gıcır yepyeni paralar bulundurlardı. Tâlihlinin kim olduğu anlaşılır anlaşılmaz hemen bayiler, gazeteciler doğru tâlihli eve! Ve resimler çekilirdi. Bandajları açılmamış deste deste paranın önünde...

Nimet Abla bir eliyle tâlihlinin elini sıkıyor, öteki eliyle de piyango kazanan bileti alıyor. Yahut paraları uzatıyor. Ama çok kez tâlihliyi bulmak pek güç olurdu. Bir keresinde, en büyük ikramiyeyi kazanan adam, kendisine büyük para çıktığını akraba ve yakınlarına çaktırmamak için tam beş buçuk ay saklanmıştı.

Çekilişlerde de enteresan şeyler oluyordu. Mesela, kapı hikâyesini herkes bilir. Adam, kaybolmasın diye biletini oda kapısına yapıştırmış. Büyük kapıyı sökmüş. Hamalın sırtına vermiş. Her adımda bir:

- Aman dikkat! Kamyonun altında kalırsan yandık. Gitti kapı dermiş. Böylece gelmişler Şişman Yanko Pazarı'nın üstündeki Piyango Müdürlüğüne... Bakmışlar bilet tamam. Adama parası ödeneceği zaman bir murakıp:

- Olmaaaaaaz, demiş. Biz biletin sâdece bir yüzünü görüyoruz. Ya öteki yüzü? Akan sular durmuş. Sıcak sular getirmişler. Bilet yerinden çıkarılmış. Adam parasını ve kapısını alarak evine dönmüş.

İkinci olay hazin:

Tâlihli, büyük ikramiyeyi kazandığını işitince biletini bir kez daha kontrol etmiş, sonra da:

“Hay Allah’ım, tam zamanında yetiştin!” diye sevin-
cinden şıkır şıkır oynarken küçük oğlu al bileti, güldür
güldür yanan sobaya at! Sokakta, gezici satıcıdan alınan
ve hiçbir kayıt yapılmayan bilet, kıvrıla kıvrıla yanıp si-
yah bir kül hâline gel... Çılgına dönen “büyük talihli” de
çocuğu kapınca pencereden aşağı fırlat!

Gazeteci olarak girdiğim en mâtemli ev... Çocuk
hastahânede, baba hapiste. Biletin numaralarını taşıyan
kısımları yanmamış... Belirli bir süre bekletildikten ve
başka sâhibi de çıkmadığından da ödeme yapıldı sanırım.

Üçüncü olay yine hazin ve komikti: Genç, çok güzel
yüzlü; fakat kambur bir zat şirkette beraber çalıştığı gü-
zel bir daktilo ile evlenmek ister. “Bu bizim yuvamızın
temel harcı” diyerek kıza bir bilet hediye eder. Numara-
sını da almadan... Ayın 13. günü yâni piyango çekilip
bittiği gün, bekle ki sevgili daktilo dâireye dönsün! Ayın
14., 15., 16. günü de yok!

Kambur genç, sözlüsü daktilonun evine gidip kızın
nerede olduğunu sorunca: “Onlara büyük ikramiye çıktı.
Buradan taşındılar. Adres bırakmadılar.” cevabını alır.

Anadolu’da satılan ve esaslı ikramiyelerden birini ka-
zanan bir bileti de adamın sütlü keçisi yemişti. Kapı gibi
keçiye yakalayıp götürmek de kabil değil. Adam sütlü
keçisini boş yere kesti.

Fakat en güzeli, arkasında erkeksiz dört kız, dört to-
run bırakan memurun hikâyesi... Adamın, elbiselerini
satarken bir de bakıyorlar ceketin cebinde bir tayyare
piyangosu! Büyük ikramiyelerden biri çıkan bilet... Bilet
değil, Hızır!

Tayyare piyangosu da sahiden milletin hayatına gir-
mişti. Bir teminat mektubu ile ve yüzde 12’ye kadar çı-
kan komisyonla insanı servet sâhibi edebilirdi. İadeleri

104 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

zamanında yapmak şartıyla! Ama bir küçük bayi, elindeki biletlerin hepsini sattıktan sonra geri kalan son üç bileti:

- Al bunları, gişe kapanmadan hemen iade et! diye oğluna vermişti.

Ama o gün Galatasaray-Fener maçı vardı. Çocuk ise koyu Fenerli... Oğlan maç bileti bulup girmiş stadyuma... Maçtan çıkmış ki her taraf kapalı. Biletlerin iadesinin imkânı yok. Eve gelince elde kalan üç bilet için pederden dört başı mâmur bir dayak! Ama ertesi günkü çekilişte ikinci büyük ikramiye biletlerden birine...

Bugün de Millî Piyango, işte tâlih kuşu aramızda. Çat orada çat burada! Size de çıkabilir...

Yıllarboyu Târih dergisi, Ağustos 1979, s. 46

Cumbadan Rumbaya...

SON elli yıllık yaşantımızda, özellikle İstanbullunun hayatında inanılmaz bir değişme oldu. Çarşıftan blucine, cumbadan rumbaya, çinko duvarlı gusülhaneden, swimming pool'a yâni yüzme havuzuna...

Geçenlerde, blucin pantolonlu bir hanım yolumu kesti. Dapdaracık pantolonu içinde gerilip kalmıştı. 50-55 yaşlarında kadar görünüyordu. Kendisini tanıyamadığımı anlayınca ismini söyledi. Nasıl tanımam? Çocukluğumun geçtiği mahallenin, âdetâ "Fahriye Ablası" gibi bir şeydi. Yandan yırtmaçlı, siyah tango çarşafını hâlâ anımsarım. Ama hayalimde hep çarşafli bir mahalle arkadaşı olarak kaldığından birdenbire tanıyamamıştım. İşte tipik bir "çarşıftan blucine" olayı!

Geçen yaz sonu ise, Hilton havuzunun kenarında, göbekli, kıranta, parmakları yüzüklü bir mahalle arkadaşım daha rastlamıştım. Kapı bitişik, iki tahta evde otururduk. Komşum orada evlenmişti. Zifaf odasının bir köşesine daracık bir gusülhane yaptırmışlardı. Genç damat, her sabah bâzen gece yarısı -icap ettiğinden dolayı- kalkıp foşur foşur yıkanır; gusül abdesti alırdı. Mahallede, çocuğa bu yüzden "gusülhane faresi" adını takmışlardı. İşte bir "gusülhaneden yüzme havuzuna" olayı...

Cumbadan rumbaya misallerinin ise ne haddi var ne hesabı! Bütün bunlardan son elli yıllık yaşantımızda, döndüğümüz keskin virajı anlamak kabil.

Geçenlerde, sahil yolunda, bir yabancı misafire öğle yemeği yedirdikten sonra, Ahırkapı'dan Ayasofya'ya çıkan yokuşa vurduk. Ve birdenbire kendimizi ekranda bir ay seyrettiğimiz Ramazan Sokağı'nda bulduk.

Belki yetmiş beş yıllık hiç el değmemiş tahta bir İstanbul sokağı! Çocukluğumun önemli kısmı bu orta hal-liden biraz daha hallice mütevazı tahta evlerde geçmişti. Sanki müzelik eşyalarmış gibi nasıl da dokunulmadan kalmışlardı? Türlerinin son numuneleri... Köşesine bu-cağına kadar çok iyi bilirdim bu eski bir İstanbul şarkısını anımsatan sevgili evleri...

Nerede bugünün apartmanı, nerede bu eski mütevazı İstanbul evleri? Aslında yine tahta, kocaman bir konakta hayata başlamışım. Gözümün önüne geliyor: Sokak kapısından girdiniz mi? Malta taşlıkta, kaldırım misali iki set... Ve bunlarda, ikişerden dört tane gömme küp... Saka, sokaktan gelince kimseyi görmeden, içme sularını bunlara boşaltırdı. Malta taşlıkta, merdivenle çıkılan yukarı kattaki kütüphane yâni hatırlı erkek misafirlerin kabul edileceği asıl selâmlık... Taşlığın sağında iki kanatlı mutfak kapısı ve döner dolap, döner yemek dolabı...

Kadın hizmetçiler, aşçılar, sofracılar nâmahreme görünmeden yemekleri dolaba koyarlar. Dolabı çevirince, hoop kebablar, imambayıldılar, hindi dolmaları selâmlığa geçerdi.

Mutfağın yanında ise konağın hamamı... Çift kurnalı, altından odunla ısınan minik bir çarşı hamamı... Nitekim bu hamamın kubbesinde de -çarşı hamamları gibi- cam vantuz şeklinde pencereler vardı. Ve kurnanın yanındaki sette oturduğunuz zaman sıcaklığını duyardınız. Ertesi gün kullanılacak hamam geceden yakılırdı.

Mutfağın bir kapısı da bahçeye açılırdı. O zamanın bahçeleri... Ağaçların kadrosu bile bir başka! Meselâ bahçede çarpık iğde ağacı! Bugün tamamen unutulmuş iğde, Trabzon hurması, duvar diplerinde, çitlembik ve fındık; çiçek tarhlarında ise bugün âdetâ kaybolmuş çiçekler, anaya babaya payverenler, akşamsefaları, şebboy-lar, fesleğenler, kralkızılar, aslanağzılar, saksıgüzelliler...

Bahçenin bir köşesinde yazlık yemek köşkü, yere kadar inen pencerelerin önünde kasımpatıları ve pencere güzelleri...

Rafli Lamba Tezgâhları

Eski konakların ve konak yavrularının en meraklı yerleri, merdiven başlarındaki rafli lamba tezgâhları idi. Evin bütün lambaları burada dururdu. Bâzen 15-20 lamba... Böyle dörtbaşı mâmur konaklar Beyoğlu'nun göbeğinde bile görünürdü. Meselâ meşhur Kuyumcu Babayan'ın Osmanbey'deki saray yavrusu...

Bugün Osmanbey Postahanesi'nin de arasında olduğu, kırk binânın yerinde bulunduğu bütün bir ada... Arka tarafında ise şimdiki mezarlığa kadar uzanan üç sokak... Hepsi Babayan'ın konağı... Son zamanlarda burayı büyük iş adamı, Debreli Fuat Bey -daha sonra Arnavutluk'ta hariciye bakanı olan- kiralamıştı.

Çocuk olarak gördüğüm bu konak, Türk tahta ve konak mimarisinin eşsiz bir örneği idi. Karşısında bulunan, şimdiki benzin istasyonlarının ve sıra sıra apartmanların yerinde ise hemen her kantomuzda adı geçen ünlü Osmanbey Gazinosu vardı. Peruz Hanım'la Şamran Hanım'ın söyledikleri düettolarda daima lafı geçen yer!

Bütün bir semte ismi verilen Osmanbey:

*"Dün gece Osmanbey'de
Yakaladım seni.
Yanındaki mamzel...
Çok süzdü beni.
Tiki tak tiki tak...
Ederken bira kadehleri..."*

Artık ne Osmanbey Gazinosu, ne Babayan'ın konağı... Sadece konağın eski kiracılarının çocukları aramızda...

Neyse biz konakları bırakalım da, vaktiyle daha büyük toplulukların yaşadığı kendi hâlindeki eski evlerimize dönelim.

Daha yeni eve eşya girmeden hane halkında faaliyet başlardı. Her köşeye, *"Al ağzının tadını, ver ağzının tadını!"* diyerek her köşeye, mutfağa şerbetler dökülürdü. Zira evin yeni kiracılara uğurlu gelip gelmeyeceği kararını ancak iyi saatte olsunlar verebilirdi. Her şeyden önce onları memnun etmek gerekti. Bahçedeki incir ağacının dibi de unutulmazdı. Çünkü incir, tekin sayılmazdı. Eski intiharlarda bile eskiler kendilerini incir ağacına asarlardı. Geceleri cinlerin ve perilerin toplandığı incir ağacının köküne de şerbet dökülürdü.

Evin birkaç kedisi olması gayet doğaldı. Ama bâzı evlerin vahşi hayvanları bile vardı. Meselâ zaman zaman özellikle sıcak yaz günlerinde, deliğinden çıkan yılan keskinlikle bir şey yapılmazdı. Ev yılanının tam bir dokunulmazlığı vardı. Çıktığı zaman evin en tecrübeli hanımları kendisine: *"Haydi evladım, Şahmeran'ın başı için!"* dediler mi, süzülür giderdi.

Şahmeran'ı tanımıyor musunuz? Yılanların padişahı... Güzel söz yılanı deliğinden çıkardığı gibi Şahmeran ismi de yılanı tekrar deliğine sokardı. Korkulup da ev

yılanı öldürüldü mü; felaket! O evde ne bet kalırdı ne bereket ne uğur...

Eşya arabaları kapıya dayanmadan önce, biz de bu Ramazan Sokağı evini şöyle bir gezelim müsaadenizle... Bu evlerde, bugünkü zamane apartmanlarında göremeyeceğiniz bâzı kısımlar vardı. Meselâ Tahtaboş... Bir tür balkon! Daha yukarıda, dam düzeyinde cihannümâ ve eski evlerin en mühim dekoru, âdeta simgesi: Cumba...

İki türlü cumba vardı: Biri minik bir balkon şeklindeki dörtgen üstü açık cumba... Buna kadınlar çıkamazdı. Öteki, üstü, her tarafı kafeslerle kapalı harem cumbası... Daha ziyade sokak kapısının yanında! Evin hanımı meyhaneden, kahveden dönecek kocasını bu cumbada beklerdi. Bâzen saatlerce... Dirsekleri acımasın diye cumbaya minder koyarlardı.

Harem Cumbası, mahalledeki birçok gizli flörtlerin de en mühim dekoru idi. Gece yarısına doğru evine dönen genç bekârın cumbanın içinde, her tarafını çeviren kafeslerin arkasında çakılan bir kibrit alevini görmesi yahut yanan bir sigara ateşini fark etmesi çok şey ifade ederdi. En azından bir maceranın başladığını... Kafes arkasında bir sigara ateşi... Aman yarabbi ne çılgın macera! İşte “cumbadan rumbaya...” sözünün ilk durağı olan esrarengiz harem cumbası...

Gündüz, sokak kapısı çalınınca evin sorumlusu kadın yahut genç kız bu cumbaya koşar ve gevrek, çingiraklı bir sesle dışarıya bağırırdı:

- Kim ooooooooooooo?

Ve dışarıdan şöyle cevap gelirdi:

- Aaaaaaaac!

Yukarıdan çekilen ve katlar arasından geçen bir iple sokak kapısı açılırdı:

Çocukların ömrü öteki, üstü açık cumbada geçerdi. Küçükler bu kafes duvarlar arkasındaki minik hapisha-

nede kendilerine ne hâince eğlenceler yaratmamışlardı ki...

Meselâ fıskiye eğlencesi! Cumbaya bir tas -bâzen de boyalı- su getirilir. Fıskiye doldurulur. Kafes delikleri arasından fişşşşt gelip geçenlerin üzerine... Cumbanın altındaki delikten, geçenlere tüküren arsızlar bile vardı.

Eski ev mimarisinin bugün kaybolan en renkli köşesi de: Gusülhane idi. Yatak odasında, dolap şeklinde, penceresiz bir hamam... Tahta duvarları çinko kaplı... Sıçrayan sudan lamba şişesi çatlamasın diye çok yükseklerle asılmış bir idare kandili... Tahta bir gusülhane iskemlesi... Özellikle yeni evlenenlerin yatak odasında mutlaka bir gusülhane bulunurdu. Sıcak ve soğuk su, ayrı ayrı tenekelerle taşınırdı. Burada yalnız gusül abdesti alınmaz, yıkanılırdı da.

Sandık Odasız ve Kuyusuz Ev Olur mu?

Eski evlerde, erzak ambarı kilerden başka bir de ünlü *sandık odası* vardı. O günlerde, üstleri İstanbul manzaralı meşhur yeşil sandıklar dururdu. Sonra yüklükler, yer yataklarının, şiltelerin, yastıkların konulduğu büyük dolaplar... Yerden 75 santim yüksekte...

Ve evin en önemli odası: Misafir odası! Hani tercüme romanlardaki şatolarda girilmesi yasak, esrarengiz odalar vardır ya, çocuklar için misafir odası böyle bir yasak cennetti. Bâzen küçüklerden birinin bağırdığını duyardınız:

- Anne koş, Selâmi misafir odasına kaçmış!

- Neeee? Seni yumurcak seni!

Aksi gibi de karıştıracak pek çok şey olduğundan çocuklar için mıknatıs gibi bir oda idi misafir odası... Çeki-ci!

Ve dört odalı evde altı-yedi bodrum. Merdiven altlarında, yaramazlık eden çocukların kapatıldığı bodrumdan tutunuz da, en alt kattaki toprak bodruma kadar...

O zamanlar yalnız folluktan alınan yumurta içilirdi. Herkes tavuk beslerdi. Bahçesi olmayanlar da bodrumda tavuk beslerdi. Evet, bodrumda... Tavuklar, bodrum kapısındaki küçük bir delikten, tavuk kapısından sokağa çıkarlar; dolaşırlar, at tezeklerinde eşinirler ve dönerlerdi. Bâzen yumurtlayacakları follukları şaşırınca da komşuları birbirine düşürürlerdi.

Eski evin en önemli yeri de kuyu idi. Suyu temin eden, yazın buzdolabı görevi yapan kuyu! İster karpuzunu sarkıt, ister kavununu!

Konuşmalar işitirdik:

- Çok güzel bir ev buldum; ama kuyusu yok. Biz alışmışız gümbür gümbür kuyu rahatına... Nasıl yaparız kardeş?

Evet, o zamanın modern konforu: Kuyu! Şayet ip kopar da kova düşerseeee... Kuyu çengeline müracaat...

Evde yerleştirilen eşyada âdetâ bir insan kimliği düşünülürdü. Meselâ ayna canlı bir varlıktı. Bilmeceler yapmıştık onun için...

"Bilmece bildirmece, suret yapar gündüz gece..." Yahut: *"Duvarlara asılır, gidip gelip bakılır."* derdik. Ve hava kararken evdeki cinler şaşırp, insanlara çarpmasın diye aynanın üstü bir tülle örtülürdü.

İşte dünkü evimizin kısa bir tarihçesi... Sahiden büyük değişiklik! Cumbadan rumbaya, çarşıftan blucine, gusülhaneden yüzme havuzuna, cumbalı tahta evden, salonu barlı ve "Swiming-Pool"lü eve...

Çocukluğumun O Eski Seyyar Satıcıları

KÖPRÜBAŞINDA, Üsküdar İskelesi'nin önünde bir seyyar satıcı yırtınıyor:

“- Valdeeeee! Oğlunu beslemeden evlendirmeeee! Oğlunu beslemeden evlendirme! Hanım teyzeeee, oğlunu beslemeden evlendirmeeeeeee! Mahcup olur çocuk! 250 gramı 25 lira...”

Adam ne satıyor diye, ihtiyar bir hanım ters ters baktı. Kuru üzümle karışık, kavrulmuş fındık...

Satıcı devamda:

- Kan yapıyor, can yapıyor; ölüleri diriltip kaldırıyor! Fındık üzüüüüm!

Büyük edebiyat!

Seyyar satıcı edebiyatı; ama dünkülerin yanında bugünküler solda sıfır, dut yemiş bülbül! Nerede o parti liderlerine taş çıkaran, eski rotatif çeneli, leke sabuncuları? Nerede o bütün dünya sokak satıcılığı edebiyatında en büyük espriyi yapan bizim seyyar sütyenciler?

Sütyenin işportada satıldığı günlerde: “İkizlere takke! İkizlere takke! Bebelere takke!” diye bağırان san'atkâr sütyencilerimiz ve ötekiler...

Ne oldular bilmiyorum; birer çocukluk masalı kahramanı gibi ortadan kayboldular.

Gece, sobanın ağızını kapatıp tam yatmaya hazırlanırken, dışarıdan bir ses yükselirdi. Şiirli ve müzikli:

- Ustaaa yapar, çırak sataaar. Satamazsa dayaaak atar; geeeeevrecik! Mısır buğdaycı, sıcak sıcak!

Kız koş, kalaylı tepsiye yüz dirhem koydur. İki de mani söyleyin. Hey gidi mısır buğdaycı hey! Ne kadar da züppeleştin.

New-York sinemalarından Şişli sinemalarına kadar, artık kapılarda, otomatik camlı fırınlarda fırlaya fırlaya patlıyor; selofan torbalarda satılıyor, kahvaltıda yeniliyor. Ve bilir misiniz ki, en büyük eğlencesi kolunda sevgilisi, elinde mısır buğday kâğıdı ile sinemaya giren Amerikan âşığı bu zevki kime borçludur? Yine bizim Ubeydullah Efendi'ye...

Keten helva gibi Chicago Sergisinde mısırı ilk patlayan Türk! Bugün mısır buğday, Amerika'nın büyük endüstrilerinden biri. Mısır buğday gibi bugün keten helvası, başta Amerika, dünyada altın çağını yaşıyor. Ya bizde? Siz bu sene keten helva tattınız mı? Yoooo! Başkaları yiyor. Gül yağını eller sürünür, çatlasa bülbül... Keten helvacı, bizim sokakların en büyük şâiri idi. Helvacı manileri edebiyatımızda ayrı bir bölüm oluşturur.

Kayıplara Karışanlar...

Yalnız keten helvacı mı kayıplara karışan? Ya öteki helvacılar? Sanırım *helva*, Arapçada tatlı mânâsına gelir; ama helvanın öz vatanı Türkiye'dir. Seyyar satıcıların sattığı daha ne helvalar vardı:

Yaz bahçelerine çıkan âşıkların pek iltifat ettiği, bir tarafı kabartma tavus kuşu desenli, öteki yanı çiçek de-

senli *kâğıt helvası*, baklava biçiminde ve sadece susamdan yapılmış *susam helvası*, bugün Paris şekerçilerinin bile beceremediği kadar nefis bir nuga, *koz helvası*, cevizlisi ve fıstıklısı ile... Ve fındıklı *kâğıt helvası*, küçük yuvarlaklar şeklinde... Bir tabaka *kâğıt helvası* üstünde, kavrulmuş şekerlenmiş fındıklar... Üstüne bir tabaka daha *kâğıt helvası*... Tv dili ile sahiden de: Neffisssss!

Malını müzik ve manilerle satan eski İstanbul satıcılarından biri de macuncu idi. Macun tepsisini, başında ve elleri ile tutmayarak yürürdü artist macuncu. Çünkü yürürken, iki eli çaldığı klarnette veya zurnada idi. Mahalleye neş'e sala sala gelip macun tepsisini başından indirirdi.

Tepsi, tam on dört ayrı çeşit macun için üçgen(lere) ayrılmıştı. Koyu yeşil, fıstıklı macun, kıpkırmızı kızılıkcık macunu, vişneçürüğü zencefilli macun, kahverengi tarçınlı, açık yeşil Şam fıstıklı vesaire...

Macuncu zurna çalarken, mahallenin bütün çocukları etrafını sarardı. İnce uzun tahta çubukla, macunlar çalınır, çocuklara ikram edilirdi. O zamanki çocukların en büyük sevgilisi macun... Böyle bulamaç şeklinde olanlardan başka, kalem gibi uzun ve renk renk kâğıtlara sarılmış kuru macunlar da vardı.

Ve derken, perde perde kararan sokakta en acayip satıcının sesi yükselirdi:

- Aman vermez. Zaman vermez. Hemen gelir gelmez, carppp, yakalar. Aman vermez Avni markaları bunlar...

Kim ola ki? Ne satıyor adam? *Aman Vermez Avni*, Peyami Safa'nın yani Server Bedi'nin meşhur romanı... Fakat ne münasebet? Ama o zamanki İstanbullu bu bağırışın anlamını çok iyi bilirdi. "*Aman vermez, zaman vermez, hemen gelir gelmez!*" diye satılan şey fare kapanı idi. Hem de Aman Vermez Avni marka!

“Gecenin bu saatinde fare kapanını kim alır?” demeyiniz. O zamanki tahta evlerde, farelerle daha bir içli dışlı yaşadık. Her evin kedisinden başka çeşitli fare kapanları vardı. Tahta kapılı, tel duvarlı, kuş kafesi gibi olanları, bir yay şeklinde farenin üzerine kapananları, eski yumurta sepetlerini andıran yine telden top biçiminde olanları... Gecedен, içine bir dilim pastırma koyup kapanı hazırlamadan yatılmazdı.

Fare kapancıdan da acayip bağırان satıcılar çoktu. Meselâ Beyoğlu’nda oturuyorsanız bâzen şöyle bir ses işitirdiniz sokaktan:

- Çerveeeeeeeeeelo! Çerveeeeeeeelo!

O da nesi? Pencereye gidip baktığınızda da -şayet yabancı iseniz- adamın ne sattığını yine de anlayamazdınız. Sirtında oda kadar bir tel dolap... İçinde tepsi tepsi beyinler, dizi dizi paçalar, salkım salkım işkembeler, sıra sıra ciğerler yan yana başlar, kokoreçler, koç yumurtaları, sakatatçı!

Ama niçin “Çrveloooo!” diye bağırır mübarek zat Beyoğlu sokaklarında? Fransızca “*cervelet*” yâni “cervelo”dan geliyor galiba.

Kediler için ciğer satan da ayrı idi. O büsbütün festival! Omzunda gayetle uzun bir sırık ve beyaz kedi ciğerleri sıra sıra bu sırığa dizilmiş. Yedi mahallenin kedisi cemaat hâlinde peşinde... Ciğerci gider onlar gider, ciğerci durur onlar durur. Yürürken de birbirleri ile kavga ederek, adamın ayaklarına dolaşırlar. Zavallıyı düşürecek olurlar.

O zamanlar hayat çok daha rahattı. Kedinizin ciğeri, akşam sofranızın balığı bile kapınıza kadar gelirdi. Palamudun Boğaz’a baskın verdiği mevsimde, İstanbul sokaklarında koro halinde sesler:

- Derya kuzuları! Derya kuzuları!

Aynen yoğurtçu veya saka gibi omuzluklu bir adam... Çağırın derya kuzucusunu: "Kes evladım iki derya kuzu-su!"

Adam bir tahta üstünde ve naralar atarak balıkları yarar, temizlerdi. İnce ince tavalık dilimler yahut dört parça ızgaralık ve sizin mutfaktan getirdiğiniz kayık tabağına dizerdi. Sokak kapısında alınan, ayıklanmış, yıkanmış, dilim dilim balık dünyanın neresinde?

Eeeee, bunun yanında bir turşu gitmez mi? İşte geliyor aslan turşucu:

- Lahanaaaaa, bibeeeeer, Turu...şusuuuu! Hani ya bunun eeeekşisiiii?

Mahalle mahalle dolaşan turşucunun âdetâ günlük aboneleri vardı. Omuzluğunun ucunda kapaklı iki çinko kova ve boy boy maşrapalar... Lahana, hıyar, patlıcan, biber, yeşil domates hatta kavun turşusu... Bunları bir tahta üstünde doğradıktan sonra kâseye boşaltırdı. Üstüne yarım maşrapa turşu suyu... Yarım maşrapa kırmızı acı... Aslında seyyar turşucu, ev için olduğu kadar sokaktaki müşteri içindi de. Belindeki kemerde bardakları da vardı. Dilimlediği hıyar turşusundan sonra yaya müşteri-sine acısı bol bir bardak da turşu suyu ikram ederdi.

Dünün gazozu turşu suyu! Sokakta bardak bardak, lıkır lıkır içilirdi. Kim korkar karaciğerden? Kim korkar karaciğerden?

Palamut tavaşı, turşu... Ya tatlı ne olacak? Sokağa kulak versenize:

- Tahaaaaan... Pekmeeeeer!

Bir çinko tas daha kapıp kapıya ininiz. Aynı tasa, yarı yarıya tahan, yarı yarıya pekmez! Taze francalayı bandıra bandıra yeme de yanında yat...

Ama sevmezseniz biraz bekleyin. İşte geliyor! Akşamüstleri mahallemizin en kibar satıcısı, seyyar muhalle-bici... Estetik ameliyata girecek bir operatör gibi beyazlar

içinde. Köşedeki havagazı lambası altında, üçayaklı seh-pasını indirir. Tablasını bunun üstüne yerleştirir. Zence-fil ve tarçınlıklarını çıkarır. Etrafa dağıtır muhallebileri, sütlaçları, aşureleri...

Onun da aboneleri vardı. İsterseniz Muharrem ayında, kendisine üstü kuru incirli, cevizli, nar taneli, kuş üzüm-lü hatta hurmalı, haşlanmış kestaneli aşure ısmarlayabi-lirsiniz.

Ekmekçi mi? Atı ile sabah kapınızda! Mahalledeki ka-zıkçı bakkala kompliman yapmanıza hiç lüzum yok! Hem de sıcak sıcak... En meşhur fırından... Bu ekmekçilerden biri, her ekmekten aldığı on para kârla, Boğaz'ın meşhur "10 Para" apartmanını yaptırmış, iki çocuğunu da Ame-rika'da okutmuştu.

Ve Bir Zenci Kadın...

İşte sokaktan, üstü örtülü bir tepsi ile geçen ihtiyar bir zenci kadın... Bağırışı: "*Doluma doldurdum!*" Afrika'da bile böylesine rastlayamayacağınız bir satıcı: "*Dolmalar doldurdum. Doluma dondurdum!*"

Sahiden de nefis yaprak dolması... Yalancı... Daha başka seyyar yemekçiler de vardı. Sokakta kepçe kepçe, tabak tabak nohutlu pilav satan zat... Her nohut, her pirinç tanesi ayrı, nefis bir şey...

Aman seyyar köfteciyi unutmayınız. *Akşam* gazetes-i-nin önünde bir Sabahat abla vardı. Dörtte bir ekmeğin içine on cızbiz köfte koyup satardı. Bir defasında, gazete-nin başyazarı ve Türkiye Dışişleri Bakanı Necmettin Sa-dak bile dayanamamış, Sabiha ablanın sokak köftesinden yemişti. Köftenin üzerine biraz ağız tatlandırmak ister-seniz işte meşhur Şambaklavacı geliyor!

Ama bakınız başka bir satıcı daha:

"Denizzzzlili! Denizli horozları!" diye bağırان biri. Elindeki sopanın ucunda hasırdan yastığa geçirilmiş horoz şekerleri, elma şekerleri, düdüklü şeker üfleyince öten; hem ye hem öttür!

Eğer midenizi bozmuşsanız, işte bugün tamamen unuttuğumuz bir satıcı:

.. - Naaaaane... Kekik suyuuuuuuu!

Sâdece nane ve kekik suyu satan adam! Günde ne kadar nane suyu satar? Ne kadar kekik suyu? Bununla nasıl geçinir? Meçhul! Bugün olsa, Beyoğlu'nda, kollarında dolaştırdığı köpek yavrularını satan yahut elindeki telden havaya balonlar fışkırtan adam gibi kendisinden şüphe lenilirdi. Acaba polis mi diye? Oysa bu satıcı öylesine yaşamımıza girmişti ki şarkılarda, kantolarda bile yer almıştı hazret:

*"Nane suyu, kekik suyu
Her güzelin var bir huyu.
Nane suyu, nane şeker,
Benim canım seni çeker..."*

Ve "Siyiiiiiii... keeeeeee"ci... O da sadece sirke satarak geçiniyordu. Ama ne sirke! Bardağa koy iç! Seyyar bozacıdan söz etmeyeceğim; o hâlâ aramızda, daha târih olmadı.

Yaz Doktoru

Eski kış akşamları içimizi kasvetle dolduran bir ses daha işitirdik. Oysaki şimdi sokaktan bir "Gaaaaaazcı!" sesi yükselse de içimiz açılsa!

Yine zaman tünelinden düne dönelim. O da kim? Elinde iki kavanozla: *"Yaaaaaz doktoru!"* diye bağırان adam...

Yaz doktorları ise kavanoz camına yapılmış sülükler... O zamanlar sağlığını düşünen yaşlılar, orta yaşlılar sülük vurdurmadan yahut hacamat olmadan yaza girmek istemezlerdi.

Nihayet mahallede gevrek; fakat şüpheli bir kadın sesi:

- Yataaaaaak çarşafıları! Fistolu gecelikler! Dantelli kombinezonlar vereyim. Bohçacı kadın!

Aslında işi çok başka idi bohçacı kadının. Sert kuralların egemen olduğu zamanda, evden eve mekik dokuyabilen aşk postacısı... Mektup taşıyıcı, aşk mesajcısı... Ev yıktıkları gibi ev yaptıkları da olurdu.

Sokaktan gelen bir garip ses de: *"Kuru kuru gestene! Kuzu kuzu gestene..."* sesi idi. Kurutulmuş kestaneleri, ortalarından bir sicim geçirip kolye hâlinde kollarına asan genç adam, "çocukları sevindiriyor" feryadı ile mahalleyi dolaşan fırıldakçı, kaynana zırlıtıcısını da unutmamak lâzım!

Seyyar berber, ağzı tahta çivi ile dolu, köşe başına oturup bütün semtin ayakkabısını tamir eden, pençele-yen seyyar kundura tamircisi ve ötekiler: *"Taşaaa vuralım! Paaası alalım!"* diye yırtınan bileyci, artık sesini hiç işitmediğimiz en garip olanı: *"Lağımccıu..."* Dolu, dolu...

İstanbul belediyeçilik tarihinin en önemli siması: Lağımıcı! Henüz koca şehrin kanalizasyonu yapılmadığı için sık sık bu muhterem zâta ihtiyaç hâsıl olurdu. Kanalizasyona ancak Operatör Emin Bey zamanında başlanmıştı.

İstanbul o günlerde görülecek şeydi. Her mahalle, her sokakta sanki bir iç savaş varmış gibi siperler açılmıştı: Kanalizasyon çukurları... Geceleri buralara düşüp ölenler bile oluyordu. Lağımıcı vatandaşın önemi anlaşıyor.

Seyyar satıcı bakımından en ilginç yer de, Galata Köprüsü idi. Tam bir çarşı:

- 10 zarf, 10 kâğıt... 5 kuruşa...

Köprü üstünde zarf kâğıt satan bir Musevi vatandaşı-mız milyoner olmuştu. O zamanlar İstanbullular daha mı çok mektup yazıyorlardı acaba?

Bir başka ses:

- Otuz altı Osmanlı padişahı bir arada beş kuruşa!

Bu da çok mühimdi. Yine bir başka Musevi vatandaş otuz altı Osmanlı padişahının resimlerini açılır kapanır uzun bir kâğıda basıp, beş kuruş fiyat koymuştu. Ve tabii milyoner de olmuştu. O zamanın milyoneri... 5 kuruşa bütün bir tarih!

Bugünkü gibi İstanbul satıcıları acayip bir çarşı argosu kullanıyorlardı. Sokak edebiyatından âdetâ bir lügatçe çıkmıştı ortaya. Şöyle ki:

Kurabiye: Karpuz

Kuru kaymak: Yoğurt

Derya kuzusu: Palamut

Arnavutköyü'nün beyaz çileği: Dut

Çiğ bal: Dut

Tere yağ: Armut

Eğlencelik: Kabak çekirdeği ve yandaşları

Sabah doktoru: Karpuz

Yaz doktoru: Sülük

Bu lügatçe böylece uzayıp gider; ama biz en iyisi sözü Ahmet Rasim'e bırakalım.

Eşkal-i Zaman eserinde, üstat eski İstanbul satıcıları-nın taklidini şöyle yapar:

- Gadaaaaa...yif!

- Kuş..lo..ku..mu.. Riva...niiii...

- (Ciyak ciyak) Kalaycıu...

- Eski lastikler alayuum...

- (Bariton) Venedik sepetleri var. Çamaşıra sepetler...

- (Yılışık yılışık) *Bici bici... Muhallebici...*
- (Primadonna) *Biiilluuuuur bardaklar, hoşaf kâseleri var...*
- *Sıcak börek, teze börek...*

Görülüyor ki, eski satıcılar kendilerini yeniliyorlar. Bizim çocukluğumuzdaki “*Bici... Bici...*” muhallebici değil; leblebici idi. Kantosu bile vardı:

*“Bici... Bici... Bici... Leblebici...
Leblebimi kavuram,
Dumanını savuram!”*

Elinde leblebi eleği, sırtında leblebi helvasına, leblebi ununa kadar bugün unutulmuş tatlı şeyle dolu heybesi... Bâzen çocuklar bunları almak için para kullanmazlardı da çinko ile, kurşun boru ile takas yaparlardı. Sabah uyanınca musluğu yerinde bulamayan büyükler küplere binerlerdi:

- Seni hınzır yumurcak seni! Yine mi leblebi aldın?

Bu sırada sokaktan geçen Yahudi’nin sesi işitilirdi:

- Tenekeciiii! Muslukçuuuuu!

Sözlerimi en tipik sokak satıcısı ile bitireyim: Salepçi!

Kış mevsiminin canlı heykelleri... Omuzlarında, altları kömür mangallı salep güğümleri... Delikli zencefillik ve tarçnıklar... Çok meşhurları vardı: Bayram ağa, Muharrem ağa, Şaban ağa gibi... Kış sabahları, Galatasaray Postahanesi önünde ve kaldırım üstünde karargâh kurarlardı.

Bâzen 20-25 müşteri paltolar ve atkılar içinde, ağızlarından dumanlar çıkara çıkara, keyifli keyifli ohlar çekerek tarçnılı, zencefilli saleplerini yudumlardı. İçleri yana yana...

Ve Bayram ağa, şafak sökerken güğümlerin dibine darı ekerdi.

122 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

Hey gidi günler!

Belki bir gün eski tipik sokak satıcılarının İstanbul, İzmir, Ankara şehir müzelerinde balmumundan heykellerini göreceğiz.

Ama kim bilir ne yanlışlıklar yapılarak...

Yıllarboyu Tarih dergisi, Aralık 1979, s. 27

Nerede O Eski Odunlar!

NEREDE efendim o eski odunlar? Fırında kızartılmış anasonlu gevrek gibi kupkuru, kıtır kıtır odunlar? Dilim dilim kes, çıtır çıtır ye! Nerede bir zamanın meşeleri? Nerede fi tarihinin gürgenleri? Zaten çeki taşı kalkıp da odun basküle bindikten sonra çek elini! Meşe odunu da Frank usûlü, tonla satılır mı birader?

75 seneden beri, Altunîzade'deki tahta konağında, üzeri çiçek desenli pembe seramikten dev çini sobasını yakan ihtiyar dostum, bir yandan dışarıda küfe küfe odun taşıyan adamları pencereden kontrol ediyor; bir yandan da böyle konuşuyordu. Çok üşüdüğü ve evinde dört soba kurulu olduğu için bu yıl oduna bir servet ödemişti. Tonu, ona 3.000 liraya gelmişti. Taşınması, istifi de caba...

İhtiyar dostum kızılıyordu da:

- Mîrim! Bütün hayatımda, muharrir ve Üsküdarlı komşum Felek Burhan gibi ustura ile tıraş olurum. Ve yalnız odunla ısınırım. Yetmiş küsur kış, bedenime odun hararetinden başka bir sıcaklığın eli değmemiştir. Türkiye'nin en eski odun müşterisi, en vefalı odun dostuyumdur. Hali vakti yerinde olanların, kaloriferleri kurup ısındığı günlere kadar ben odundan şaşmamışımdır.

Bu sene ne oldu? Altına hücum gibi oduna hücum! Karşımızdaki yeni apartmanın sâhibesi hanımefendi: "Aman efendim, ne rahatlık ne rahatlık! Fuel-oil, bas

dügmeye; her taraf cennet-i âlâ!” diye caka satmakta idi. Dün baktım, kamyon kamyon odun almış. Fuel-oil vefasızına güvenilir mi?

Dostum haklı idi. Bu yıl eskiden bayağı hor gördüğümüz, adını küfür olarak kullandığımız odunun “altın yılı!” Herkes gürgenin, herkes meşe odununun peşinde... Kaloriferleri olanlar dahi!

Ahbabım:

“Nerede o eski meşeler!” diyor; ama meşeler yine aynı meşe. Fiyatlar korkunç! O kadar ki, birçokları küfe küfe, kilo kilo odun alıyor. Sizin anlayacağınız, bu memlekette meşe odunları artık altın gibi gram gram miskal ile tartılmaya başlandı.

Bu yılı “oduna dönüş” yılı olarak ilân ediyoruz. Ama zaten bizim en eski kış yakıtımız: Sevgili odun! Çok daha sonra kömür... Taşkömür ise son yüzyılların... Ve züppe bir Avrupalı yakıt hâlinde... Ondan önce kış velinimetini hep odun... Ekmekle doyan ve odunla ısınan bir milletiz biz...

On Altı Gün Aralıksız Kar Yağınca...

Ta Bizans devrinde, İstanbul'un bütün dünyaya ün salan korkunç kışları... 401, 739, 755, 763, 928 ve 1222 yıllarında Bizans buzdan bir şehir hâline girmiş; Fetih'ten sonra ilk korkunç kış, 1620 kışı...

On altı gün durmadan, lapa lapa kar yağmış. Denizler donmuş, yollar kapanmış. Eski kayıtlara göre bütün bu yıllarda İstanbul'a yakıt özellikle odun, Yalova, Mihaliç, Şile, Kandıra, Biga, Ayancık ve Karadeniz kıyılarından gelirdi. Odun kömürü ise Midye ve Terkos Gölü civarından... Ama kış ağır basıp, kar yolları kapatınca ne odun ne kömür; fiyatlar yükselirdi. Ne kadar? İki akçe!

Çok eskilere gitmeye ne hacet? Yakın günlerin *odun tarihine* ve odun fiyatlarına bir göz atalım. *Çalığışu* yazarı Reşat Nuri maarif müfettişi idi. Anadolu'yu adım adım dolaşıyordu. Kendisini yakından tanıyanlar iyi bilirler, hazret çok üşürdü. Hatta bir yazısında aynen şöyle der: *"Soba başında pişercesine ısınmalıyım ki benden bir iş çıksın!"*

Bitmez tükenmez yolculukların birinde üşütmüştü. İndiği palasta(ki) yâni kasaba otelindeki saç sobayı gözü hiç tutmamıştı. Bu soba, bir kibrit çakışta -Reşat Nuri'nin tâbiri ile- bomba gibi ateş alıyor; çatırtılar ve sarsıntılar içinde yanmaya başlıyordu. Ama on dakika sonra sanki o telâşçı, o farfaracı soba değildi. Buz mübârek!

Reşat Nuri, teftişlerini yaptığı maarif daireleri kadar yakından tanıdığı Anadolu otellerinde hatırlı müşterilere, günde yalnız ve yalnız iki ağız soba yakıldığını da iyi bilirdi. Ama bütün ümidi, açığız Karsun Efendi'de...

Daha önce de onun kulağını bükmek istemişti. Şöyle ki:

Reşat Nuri:

- Oğlum ben çok üşürüm. Beni hiç odunsuz bırakmayacaksın. Parasını veririm!

Karsun Efendi:

- Allah Allah! Ataşa da mı para vereceksin?

Evet, o zamanlar Türkiye'de ısıya para verilmediği günler.

Karsun:

- Korkma, ben sana odun bulur getiririm. Şuradan buradan... diye pencereden sokağı ve civar bahçeleri gösterince, Reşat Nuri'de büsbütün şafak atıyor. Demek adı "Palas" olan otelde ne odun var ne de odun deposu...

Teftişten otele döndüğü bir gün, sevgilisini görse daha fazla heyecanlanamayacağı birini görüyor. Sokaktan geçen bir oduncu! Bundan sonra sözü *Çalığışu* yazarına

bırakalım. Ve daha "henüz dün" denilecek bir zamandaki odun fiyatlarını öğrenelim. Reşat Nuri şöyle anlatır:

"Otele geldiğimin üçüncü günü... Sokaktan odun yüklü bir katır geçiyor. Kalbim çarparak pencereyi sürüyorum.

- Satılık mı? diye soruyorum.

- Satılık!

- Kaça?

- Otuz kuruşa.

Acele Karsun'u çağırıyorum:

- Şu katırı yıktır çabuk!

Karsun bana akıl öğretmeye kalkıyor:

- Vazgeç efendi, vazgeç! Çok pahalı, sen parayı sokakta mı buldun? Günah! Allah razı olmaz. Hem sen, yarın öbür gün gideceksin. Satsan satamazsın; yazık olur!

Karsun, bir türlü sokağa inip odunu almak istemiyor. Adamcağız nasıl insin ki dile kolay 30 kuruş bu! Topu topu bir katır yükü odun... Olsun olsun da iki çeki... Bilemedin üç çeki! Karsun Efendi ağırdan alınca, Reşat Nuri bütün otoritesini kullanarak odunu yıktırıp, odasının önüne istif ettiriyor. Ve şöyle diyor:

- Oda komşularımın koridordan geçerken: 'Yahu bu odunlar kimin?' diye sorduğunu işitiyorum. Geceleri bâzı kapıların yavaşça açıldığını, komşularımın terliklerinin ucuna basarak odun çalmaya geldiklerini duyuyorum.

Tatlı bir dille de şu masum itirafta bulunuyor koca romancı:

- Ben de olsam aynı şeyi yapmayacak mıydım?

Ama bavulunu toplayıp otelden ayrılırken de odunların yarısından fazlasını bırakıyor. Karsun Efendi'nin:

- Ben dimedim mi? Satamazsın, götüremezsın diye söylenmesine rağmen...

Bolu Meşesi, Bey!

Reşat Nuri'nin anlattığı seyyar odunculara, İstanbul sokaklarında dört mevsim boyu rastlanırdı. Kışın etraftakilerine pek aldırış etmezlerdi. Sıcak yaz günlerinde, süngüleri düşük, gözleri pencerelerde yırtınırlardı:

- Oduuuuncuuuuu!

Eğer sizi ezkaza pencere önünde yakalarsa hemen seslenirlerdi.

- Bolu meşesi bey! Gastamonu gürgeni bey! Meşe odunu bey! Depoda 50 kuruş...

Pazarlık sırasında adam, mutlaka kaç katır yükü alacağını öğrenmek isterdi ki ona göre fiyat versin! Nihayet üç aşağı beş yukarı katırların yükleri boşaltılır; odunların kesimine başlanırdı. Sonbaharda, İstanbul sokaklarından geçerken görürdünüz. Odun dağları arasında habire balta sallayan bir adam! Kalın kestiklerini bir tarafa ayırıyor; tutuşturmak için ince kestiklerini öbür tarafa...

Odun depoları bu seyyar odunculardan çok sonradır. Ve ilk depolar Hatapkapı, Yenikapı, Salıpazarı, Fındıklı arası... Çakır'ın gazinosu daha önce odun deposu idi. Gazino açılınca da eğlenmeye gidenler, yüksek odun dağları arasından geçerlerdi. Depolar, Amerikan filmle-
rindeki tahta askerî garnizonlara benzerdi. Odundan duvarlara ayrılmış, ortada darağacı gibi bir çeki taşı!

Ama sonraları bu depoya korkunç bir medeniyet icadı girdi. Türkiye'de ilk odun testeresi! Baltanır! iflası... Koca kütüğü testerenin bir tarafından sokuyorsunuz "gıırrrrrç!" ikiye bölüyordu. Ne kolaylık ne uygarlık!

Dün Gibi Hatırlarım

Keriman Halis⁸ dünya güzeli ilân edilmişti. Atatürk çok sevindi. Keriman ve ailesine “Ece” soyadını verdi. Şimdiye kadar belki kimse pek farkında değildi; ama Atatürk’ün bunda belirtmek istediği bir şey vardı. Keriman artık sâdece Türkiye güzellik kraliçesi değildi. Dünya güzeli, dünya güzellik imparatoriçesi idi. Ece daha ziyade imparatoriçe anlamına geliyordu. Bütün Türkiye ayağa kalkmıştı.

Üstelik Keriman’ın ailesi de bir “güzeller ve san’atçılar ailesi” idi. Halis Bey’in kardeşi Muhlis Bey... Muhlis Sabahattin... Onun kızı, zamanın en güzel operet yıldızı güzeller güzeli ünlü Melek... Kocası, meşhur yakışıklı Aktör Ferdi Tayfur, Ferdi’nin kız kardeşi Adalet Cimcoz⁹, Keriman’ın halası yâni babasının ve Muhlis Sabahattin’in kız kardeşi büyük Bestekâr Neveser Kökteş¹⁰, Türk san’at ve güzellik târihinde bir eşi görülmemiş aile... Keriman, Abidin Daver’in¹¹ ısrarı ile yarışmaya girmiş ve onu

⁸ *Keriman Halis ECE*, 1913 yılında İstanbul’da doğdu. 31 Temmuz 1932 yılında Belçika’nın Spa şehrinde yapılan Dünya Güzellik Yarışması’nda Dünya Güzeli seçilmişti. (S.K.)

⁹ *Adalet CİMCOZ*, (d. 25 Temmuz 1910, ö. 13 Mart 1970). Türk dublaj ustası, mütercim, münekkî, yazar. Gazetelerde san’at yazıları yazdı. Ağabeyi Ferdi Tayfur’la dublaj da yapan Cimcoz’un Almancadan tercümeleri de vardır.

¹⁰ *Neveser KÖKTEŞ*, (d. 1904 ö. 1962). Türk besteci, güfteci, tamburidir. Genellikle tango, vals, operet ve şarkı formlarında eserler besteledi. Bâzı kaynaklara göre beş yüzden, bâzı kaynaklara göre de binden fazla eser bestelediği tahmin ediliyor. Ancak ölürken bütün eserlerinin yakılmasını vasiyet ettiği için yaklaşık yüz tanesinin notası bugüne ulaşabildi.

¹¹ *Abidin DAVER*, (d. 1886, ö. 8 Şubat 1954). Türk gazeteci ve politikacı. *Tasvir-i Efkar*, *Yeni Gün*, *Tercüman-ı Hakikat*, *İkdam* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde “Hem Nalına Hem Mihnâna” başlığı altında fıkralar yaz-

elinden tutarak sahnede, Peyami Safa halka takdim etmişti.

Türkiye güzeli olduğu zaman yazdığım birkaç yazıyı Abidin Daver pek beğenmişti. Dünya güzeli olunca da aldı beni, Peyami Safa ile birlikte dünya güzelinin evine kendi götürdü. Kerimanlar, Fındıklı ile Salıpazarı arasında bir apartmanda oturuyorlardı. Aşağıda da belki o zamanlar İstanbul'un en büyük odun deposu...

Apartmana gelince baktık, bizimkilerden başka, yabancı gazeteciler de orada. Daver Bey, kraliçe seçimleri hakkında daha önceden tahminler yürüttüğüm ve bu tahminler de tuttuğu için bana bir ayrıcalık tanımak istiyordu. İlk sözü bana vermişti.

Ben de Keriman'a sordum. Genç kız tam cevap verecek, aşağıdan: "Gırrrrrç!" diye canhıraş bir ses... Tüyleri diken diken eden korkunç bir testere gıcirtısı! Konuşmak değil, birbirimizi iştirmek kabil değil. Sorgumu tekrarladım, aynı şey! Üçüncüde de böyle olunca, o zamanlar *Cumhuriyet* gazetesinde çalışan arkadaşım Mekki Sait Esen (sonradan Ankara mebusu) yerinden fırlamıştı:

- Ama ben bu herifi döverim!

Hani kendisini hiç haksız bulmamıştık. Bu kararlar aşağı inse yardım bile ederdik. Mekki inmedi ama aşağıya haber saldık. Dünya güzelinin güzel hatırı için testere sesini bir süre kestiler.

Odun Almak İhtisas İşİ

O zamanlar odun almak da, et almak gibi bir ihtisas işi idi. Herkes odun alamazdı. Bâzen evin büyük beyefendisinin küçük damada şöyle çattığı olurdu:

- Meşe diye sana sidikli meşe yutturmuşlar!

Evet, insana, kasapta kıvırcık diye karamanı yuttururlar; oduncuda da meşe diye sidikli meşeyi! Ve ah bu meşenin sidiklisi... İnsanı canından bezdirir. Geç yanar, ısı vermez. Yanarken de alt tarafından "fıssssss!" diye bir sesle, sanki incecik bir borudan istim fışkırmış gibi çıkan ince bir duman! Biraz kül, biraz duman! İşte sidikli meşe...

Eski kadınların deyimi ile odunu yakmak da bir ilimdi. Bir kez, sobadan çıkacak odun ateşini muhafaza etmek için iki kapaklı kara saç mangalınız olacak. Ateşi geceden sobadan çıkarıp, üstünü külle iyice kapatırsanız sabahleyin hazır...

Bugün "dünyanın en lüks yemek pişirme ısısı" diye anılan mangal kömürünü Amerika'da yayan biziz; Bulgarlar değil! Hele ilk döner kebab ocakları dünyaya yayıldıktan sonra...

Şimdi Amerika ve Avrupa gazetelerinde en lüks lokantaların reklâmlarını görüyoruz "Mangal kömüründe pişmiştir!" diye... Acaba odun ateşinin yanında mangal kömürünün esâmisi mi okunur? Sobadan çıkarılan o kadife gibi yumuşak hafif odun ateşinin üzerinde, açılır kapanır tel ızgarada kızarmış kış uskumrusu! Gözleri beyaz beyaz, inci inci dışarı fırlamış uskumruların yanında, tepeleme, bol maydanozlu kırmızı soğan piyazı... Yeme de yanında yat! İstanbul evinin en güzel kış yemeği...

Odun sobası, odun ateşi yaşamımızı değiştirirdi. Suya yatırıldıktan sonra, şahrem şahrem yarılmış Bursa kestaneleri... Her evin rüyası... Bir mısır patlatma makinesi! Değirmen gibi ortasından çevrilerek döndürülen... Yahut da mısır buğday eleği...

Bu yıl odun yılı olduğuna göre, kestane ve mısır buğday yılı da sayılır.

Söylemesi geç oldu ama:

Hayırlı ve sıcak kışlar efendim!

Başımızdaki Püsküllü Belâ

HAY yazmaz olsaydım! Tv’de gösterilen, eski hayatımıza ait filmlerde, aktörlerin fes denilen şeyi ne kadar yanlış, ne kadar komik şekilde giydiklerine işaret etmiştim.

Ayrıca, bugünkü filmlerde giyilen feslerin kendileri de ibret kudretti. Mesela, geçen Ramazan programlarında, çok meşhur bir komedi san’atçımızın başında, evden dikme bir fes vardı. Yakın plan çekimlerinde yan dikişleri ayan beyan görünüyordu. Âdetâ evden dikilmiş, kırmızı bir takke! Daha böyle, ekranda, sinemada birtakım ne uydurma, ne komik fesler vardı.

Faraza yine kıymetli bir aktörümüz Dâhiliye Nazırı Paşa Hazretleri rolünü oynuyor. Ama Dâhiliye Nazırı Paşa’nın başında bir hafiye fesi! Oysa hafiye fesi, İngiliz hafiyesi Sherlock Holmes’in İskoç kasketinden daha meşhurdu. Hafiyelerin dışında kimse giymezdi. Hele bir Dâhiliye Nazırı? Asla! Sonra bakıyorsunuz, İttihatçı bir zat, başında meşhur İtilafçı fesi! Oldu mu ya?

Fesin renginden ve şeklinden giyenin mesleği, siyâsî terfisi, o zamanki deyimi ile “fırkası” hemen anlaşılırdı.

Filmlerde fesin yanlış giyildiğini ileri sürerek: “Bugünkü Rejisörün Başındaki Püsküllü Belâ!” konulu bir yazı yazmıştım. Sen misin yazan?

Bir gün, iki sinemacı dostum, beni "Sen bu işin uzmanısın" diye yaka paça film stüdyosuna götürdüler. Ne uzmanı imişim? Fes!

- Baylar! Ben ömrümde iki kez fes giymişim. O da çok küçükken... Resim çıkartmak için dediysem de, para etmedi.

Sanki filmlerdeki atom uzmanı imişim gibi fes uzmanını kaçırp stüdyoya götürdüler. Kullanacakları fesleri birer birer gösterdiler. Baktım baktım, hiçbirini gözüm tutmadı. Oynayacakları rollerden hiçbirine uymayan, birtakım ortalarından kesilmiş gibi yarım yarım fesler! Nereden bulmuşlardı bunları?

Yeni fes almalarını söylediğim zaman güldüler:

- Bunların tanesini 425 liraya aldık, dediler.

Eski ve kenarları yağlı fesleri bir Lübnan vapurundan çıkan Arap tayfalardan satın almışlardı! Başka nereden bulacaklardı ki? Arap tayfaların İstanbul'da, karaya ayak basar basmaz ilk işleri, eski feslerini, sinemacılara, gardıropçulara 400-500 liraya satıp Beyoğlu'nda eğlenmek oluyormuş! İki fese felekten bir gece... Kârlı iş doğrusu!

Bir Ramazan Günü

Bugünkü rejisörün başındaki bu "püsküllü belâ" bir zamanlar bütün bir Türkiye'nin başında idi. Sert, ihmal edilmez, affetmez kuralları vardı.

Bir Ramazan gününü anımsıyorum. İftara hatırlı bir misafir gelecekti. Evin büyüğü, erkek çocukları karşı sırta dizdi:

- Limon kabuğuna dönmüş başınızdaki fesler, dedi.

Her yağmurdan sonra böyle olurdu. Fesler limon kabuğuna dönerdi. Evin büyüğü ilâve etti:

- Alın şu parayı! Hemen gidip fesleri kalıplatın. İftara misafir var...

O zamanlar, Sultanahmet Parkı'nın tam karşısı, şimdi Romancı Halide Edip Hanım'ın büstünün bulunduğu yer -Cızbız köfteci dükkânlarından önce- sıra sıra fes kalıpçıları ile dolu idi. Fatih semtinde ise en ünlü fes kalıpçıları Hafız Paşa Caddesi'nde...

Bunlar bâzen, meselâ bayram arifesi geceleri öylesine kalabalık olurlardı ki, içeriye girmek imkânını bulamazdınız. En usta fes kalıpçıları orada idi. Tâ Şişlilerden Maçkalardan feslerini kalıplatmaya gelenler olurdu.

Kalıpçı dükkânına girince, fes kalıpçısı başınızdan hızla fesinizi kapar, ilk iş olarak da püskülünüzü çeker koparırdı. Sonra fesi tekrar başınıza geçirir, bazen de:

- Küçük geliyor! Bir numara daha büyük kalıba çekeceğiz, derdi.

Ve evvela fesin üzerine bir şişeden su püskürtür, sonra da aynen fesin şeklinde, sarı madenî kalıplardan birine geçirirdi. Bir numara büyük kalıba... Altında ocak yanan fes kalıbına...

On dakika sonra fes, dumanlar içinde fırından çıkarılmış, sıcak börek gibi kalıptan alınarak kaynar kaynar başınıza geçirilirdi.

Bir de bakardınız ki, kulaklarınıza kadar geçmiş! Eeeee kabahat sizin! İster misiniz? Bir numara büyük kalıp alın bakalım! Fesinizin içi hasırlı ise kalıplatmak işlemi daha da uzun sürer ve daha pahalıya otururdu size. Bâzen bütün hasır astar sökülürdü. Fes kalıplandıktan sonra da hasır astar yeniden dikilirdi. Hasırdan başka fesin içinde bir de ipekli astar vardı.

Dilerseniz, püskülünüzü de değiştirirlerdi. Kaç numara püskül istiyorsunuz? Yuvarlak püskül mü? Yaygın mı?

Bugünkü câhil rejisörün kulakları cınlasın! O sadece bir püskül bilir ama: Kara püskül! Oysa eski feslerde kara püskülden başka ne püsküller vardı: Mavi püskül, inek püskül, tel püskül, yuvarlak askerî püskül, ibrişim püs-

kül, gümüş püskül, meşhur “omuz döven” püskül. Gümüş çuha feslerin Avusturya'dan ithali gibi, bu çeşitli püsküller de çeşitli yerlerden gelirdi.

Bir de Püskül Nizamnamesi

Fesin püskülü, fesin şekli, fesin rengi, fesin uzunluğu öylesine önemli sayılırdı ki, 1845 yılında, bir “Püskül Nizamnamesi” çıkarılmıştı. Özellikle, er ve subayların, memurların fes ve püsküllerine dâir... Püsküllerin kaç dirhem çekecekleri bile tâyin olunmuştu.

Ayrıca püsküllerin tellerinin karmakarışık bir halde gezilmesi, kıyafetin ihmaline en büyük delil sayılıyordu. Hatta bir zamanlar, çarşı ve pazarda, İstanbul cadde ve sokaklarında, kundura boyacıları gibi “püskül tarayıcıları” dolaşmış. Genellikle Musevi çocukları: “Aydaaa! Puskullari tereyaliiiiim!” diye bağırarak dolaşan bu püskül tarayıcılarından eski kayıtlar çok bahsederler.

Püskülleri birbirine dolaşanlar, sokakta dururlar, feslerini verip püsküllerini taratırlarmış. Fes püskülü öylesine hayatımıza girmişti ki, oyunları, eğlenceleri ve “püskül açları” bile vardı. Eski okullarda, yumurta tokuşturmak gibi çocuklar arasında bir de, “püskül çekiştirmek” vardı ki fes kuşağı çocuk oyunlarının en ünlüsü idi.

Püskül maçı şöyle yapılırdı: Püskülünüzden bir tel koparacaksınız. Rakip arkadaş da aynıını yapacak. Sonra birbirlerine dolayıp püskülleri çekeceksiniz. Bakalım, hangisi kopacak? Sabahtan başlayıp akşama kadar süren yarışmalardan sonra çok defa da eve püskülsüz dönülürdü. Tabii evde dört başı mâmur bir dayak! Bugünkü futbol delisi çocuklara ayakkabı yetiştirilmediği gibi o zamankilere de püskül dayandırılmazdı. Bâzen de ucuza taktırılan, bir püskül durup dururken birdenbire, kendi kendine dağılıverirdi. Artık eve anlatabilirsen anlat!

O zamanlar püskülsüz gezmek, kravatsız gezmekten çok ayıp sayılırdı. Ancak külhanbeyler, serseriler... Ama bunların yanında bir de püsküle isyan eden bir aydın ve san'atçı sınıf vardı. Meselâ İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi profesörler, büyük san'at adamları, bâzı tiyatrocular püskülsüz fesle sokağa çıktıkları zaman devrim yapmış kahramanlar gibi karşılanırlardı. Püskülsüz bir profesör, püskülsüz bir aktör... Düzene ilk isyan püskülden başlardı. Üstelik bu zevat feslerini de asla kalıplatmazlardı.

Fes kalıpçısında ise daha başka ne kalıplar: Aziziye, Hamidiye, Cezayir kalıbı, İttihatçı kalıbı, İtilafçı kalıbı, meşhur "Saksı dibi" kalıbı... Ama ne kadar sıcak kalıba vurulursa vurulsun yine de ilk yağmurda, fesler limon kabuğuna dönerdi. Daha eskiler bunun da çaresini bulmuşlardı. Daima kalıplı durması için fesin tablasına "Ferahî" denilen madenî bir yuvarlak koyarlarmış. Ferahî hem kalıbı muhafaza eder hem de püskülün rüzgâr ve yağmurdan dağılmasına mani olurmuş.

O zamanlar çocuklara verilen en meşhur bahşiş: "Al şunu da git fesini kalıplat! Kunduralarını boyat!" sözü ile başlardı. O günkü delikanlı adayının en büyük ihtiyacı da fesini kalıplatmak, kunduralarını boyatmak...

Püskül, Servet-i Fünûn edebiyatında da rol oynamıştı. Romancı İzzet Melih Bey'in bir kahramanı, Avrupalı sevgilisi, bir İngiliz kadını ile bir fayton arabası içinde Pera Palas Oteline giderken fesinin püskülü, habire sallanır. Kadınlar, yakışıklı Osmanlı delikanlısının püskülünün sallanışlarına bakıp bakıp, fıkır fıkır gülerler. Ama hayran da olurlar. Sanki püskül, adamın fesinde değil de İngiliz kızlarının kalbinde sallanmakta ve onları gıcıkla-maktadır.

Fesin rengi de çok önemli idi. Açık veya koyu olmasından büyük anlamlar çıkarılırdı. Biraz kırmızı renkli fes giyenlere şöyle takılırlardı:

- Lan! Ciğer sanıp çaylak kapacak başından fesini...

Ve bir kere de korkulan şey başa gelmişti. Çaylaklar, İnegöl Kaymakamının kırmızı fesini başından kapmıştı. Günlerce gazetelere manşet olmuştu.

Yazıma bir Ramazan akşamı ve iftara gelecek hatırlı bir misafirden söz ederek başlamıştım. Yine aynı geceye dönelim. Tam sofraya oturacağız. Evin büyüğü:

- Sizi terbiyesizler siziiii! Ulan böyle sofraya oturulur mu?

Şaşırmıştık. Sofraya nasıl oturacaktık ya? Büyüğümüz kükredi:

- Fessiz sofraya oturulur mu? Hele iftar sofrasına? Giyin fesleri!

Bütün çocuklar, püskülleri arkaya gelmek üzere fesleri kafamıza geçirdik. Sırtlarda da entariler... Büyükler de öyle, fesli ve entarili... Sofra başında, çorbaya atılan her kaşığa, fes püskülleri sallanarak tempo tutmakta...

Böylesine bir fes adab-ı muaşeret-i vardı. Fessiz sofraya oturamazdınız.

Bize fes ihraç eden ülkelere birkaç kez boykot ilân etmiştik. Fes satın almamak üzere... Ama kabil mi? Yine de almıştık. Hem de ucuz ve berbat fesleri! Bunların boyları korkunçtu. Meselâ yeni fesiniz başınızda sokağa çıkmışsınız. Birdenbire bir sağanak! Başınızdan oluk oluk akan sular, fesinizin bütün boyasını akıttırdı. Yalnız bu kadar ile kalsa yine öpüp başınıza koyun. Ama bâzen okula giden çocuklar, feslerden akan kırmızı boylarla küçük kızıl derililere dönerlerdi. Kıp kırmızı suratlarla...

Bugün gelin götüren arabalara çeşitli çiçekler takıyorlar. Eskiden düğüne götürülen erkek çocuklarının feslerine, püsküllerine gümüş gelin telleri bağlanırdı. Feslere nazar boncuğu, muska, altın bağlanması ise pek tabii idi.

Son yıllarda püskülsüz ve kalıpsız fes giymenin aydınlar arasında âdetâ bir devrim sayıldığını yazmıştım. O

zamanın tâbiriyle yalnız “münevver tabaka” değil kaba-dayılar da buna dikkat ederlerdi. Hatta feslerini kalıplatmak şöyle dursun, attıkları bir yumrukta, fesin üstlerini çukurlaştırırlardı. Bu çukura “kuş yuvası” yahut “yar tekmesi” denilirdi. Eski kayıtlara nazaran...

Rütbeye Göre Değişik Fesler

Fesin, ordu mensupları, memurlar ve diğer sınıflar arasında rütbesi de vardı. Meselâ çavuşlar, mülâzımlar (teğmenler) yüzbaşılar, “dal fes” giyerdi. Fesin en sade-si...

Rütbe, yükseldikçe fes süslenir, kıymetlenirdi. II. Sultan Mahmut’un fesi altın sırma işlemeli idi. Püskülü de, mavi ipek ve gümüş telli... Ama daha süslü ve kıymetli fesler de vardı. Elmaslı, pırlantalı, altınlı fesler... Mustafa Reşit Paşa’nın elmaslarla süslü “tören fesi” gibi... Hiçbir törende, hiçbir silindir şapka, Mustafa Reşit Paşa’nın “murassa fes”inden daha göz alıcı olamazdı.

Halkın başındaki fesler ise zamanla yağlanır, kenarları kesile kesile küçülür, kesile kesile de Aziziye fesine dönerdi.

Tabii kadınlar fes babında, erkeklerden hiç eksik kalmırlar mı? Onlar da fes giyerlerdi. Hatta XVI. yüzyılda fes giymeye başlamışlardı. Bâzı târihçiler, Eyüp Sultan’da, Pertev Paşa Türbesi’nde, fesli kadın mezar taşları olduğunu yazarlar. Hem de kadınlar fesin en pahalısını giyerler; ünlü “Fino fesleri”ni tercih ederlerdi. Fino fesi, feslerin kralı sayılırdı. Kadınlar fino fesinin üstünü altınlarla donatırlardı. Fino fesi, bizim divan edebiyatına kadar geçmişti. İşte Enderunlu Vasıf söylüyor:

*“Sar bir değirmi pullu yemeni fino fese
Olma sokak süpürgesi hanım hanımcık ol...”*

Ve başka bir mısırda da:

“Fino fesin giy başına!” demektedir. Bu arada, Amerikan filmlerinde, bâzen birçok fesli adam görürüz. Mesela New-York'ta bir toplantıda... Masonlar, Amerikan masonları...

Yıllarboyu Târih dergisi, Haziran 1980, s. 57

Oldu Da Bitti Maşallah

GELİN de şimdi: “Nerede efendim o eski sünnet düğünleri?” diye söze başlamayın!

Eskiler: “Kızların bir mürüvveti var. Erkeklerin iki mürüvveti...” derlerdi. Kızların tek mürüvveti evlenmeleri, erkeklerin ise ilk mürüvveti sünnet; ikinci mürüvveti evlenmek! Sünnet düğünü böylesine önemli olaydı.

Yaşı ilerleyip de sünneti gecikmiş bir erkek çocuğu, mahallede arkadaşları arasında alaya alınırdı. Evde kalmış kız gibi ailenin gairesi olurdu.

Anne, her akşam kocasının başının etini vır vır yerdı:

- Ayol bey! Bu çocuğu ne zaman kestireceğiz? Vallahi konu komşunun yüzüne çıkamıyorum. Koskoca delikanlı oldu. Bugün evlendirsek yarın çoluk çocuğa karışacak. Hâlâ sünnetsiz! Mektep dönüşü araba altında kalsa öldüğüne yanmam; sünnetsiz gidecek ciğerpârem evladım!

Ama bey de ne halt etsin? O zamanlar sünnet törenleri pek şatafatlı, pek debdebeli ve ailenin şanına uygun bir biçimde olurdu. İncesazından tutunuz, hokkabazına ve ayrı ayrı kurulan sofra ziyaretlerine kadar her şeyi ile kız evlendirmekten daha pahalıya patlardı.

Bâzen bir sünnet düğünü bir ev bütçesini değil, koca bir devlet bütçesini, bir imparatorluk bütçesini bile sarırdı. Osmanlı târihinde böyle debdebeli sünnetler çok-

tur. En son büyük sünnet, Nişantaşı'nda yapılmıştı. Sonradan tahta geçecek olan Sultan Reşat ile birlikte, çoğu İstanbul'dan olmak üzere memleketin çeşitli yerlerinden gelen 10.000 çocuk kesilmişti.

Yanlış okumadınız: 10.000!

Muazzam sünneti, biz yaşta olanlar büyük babalarından çok dinlemişlerdir. Bu sünnetin hikâyeleri ile başı dolan *Akşam* gazetesindeki arkadaşım Târihçi Mustafa Ragıp Esatlı neler anlatmazdı ki... Daha sonra bu sünnet hakkında bir dizi yazı da yayınlamıştı. Şöyle anlatırdı:

"Sünnet için uygun görülen bölge, Teşvikiye Camiinden itibaren bütün Nişantaşı, İhlamur ve bugünkü Topağacı'nı içine alan çok geniş bir saha idi.

O zamanlar buralarda ev filân yoktu. Böylesine geniş sahaya, bir karış yer açık kalmamak üzere binlerce Acem halısı serilmişti. Saraydaki târihî çadırlardan başka, en pahalı kumaşlardan yüzlerce yeni çadır yaptırılmıştı. Nişantaşı sırtlarında, âdetâ rengârenk bir ordugâh kurulmuştu. Geceleri binlerce mumun yakıldığı, yine renk renk yüzlerce Venedik avizesi...

Dâvetli olan bütün yabancı elçiler ve hanımları için de muazzam çadırlar kurulmuştu. Bu resmî bir sünnet düğünü idi. On iki gün, on iki gece... Cambazından hokkabazından, orta oyunundan, konserinden tutun Viyana'dan getirilen bir operet grubunun temsillerine kadar! Ara verilmeksizin... Bin iki yüz aşçı ve yamağının çalıştığı, yüze yakın mutfak çadırı... Kaynayan binlerce kazan, kurulan hesapsız sofralar..."

Sünnet edilen on bin çocuğa ilk el olarak beşer altın lira hediye... Ve ayrıca bütün büyükelçilerin, kendilerinin ve karılarının getirdikleri görülmemiş derecede nadide hediyeler... Atlas kutular içinde binlerce pırlantalı saat başta olmak üzere...

Bu sünnet düğünü yüzünden Osmanlı maliyesi iflasın eşiğine kadar gelmişti. Bu kadar çok şey harcanmıştı; ama tek şey kazanmıştık: Nişantaşı! O zamana kadar kimse buranın masal güzelliğinin farkında bile değildi.

Büyük düğünden sonra Nişantaşı, Nişantaşı oldu. Dostum Mustafa Ragıp da yarım asır orada oturmuştu.

İşte eskiden debdebeli sünnetler böylesine bir yıkımdı. Padişahların bile güç dayandığı bu masrafa, evkaf ketebesinden Rükneddin Bey nasıl dayanır? Ama bir akşam, efendi, eve gelince ne görsün? Hanımın başında çatkı, gözler ağlamaktan fincan fincan: “Ne o hanım?” der demez, kadıncağız boşanır:

“Ah daha ne olsun! Daha ne olsun! Dostlar, bana yine lakırdı saktular. Önüne gelen bizim oğlanı gösterip soruyor. Ayol, bu delikanlının pilav zerdesini ne zaman yiyeceğiz diye? Geçen hafta çocuğu çarşı hamamına götürdüm de: ‘Git babanı da getir. Yakında sakalını da kestireceksin, ikisini beraber kestirirsin!’ diye az daha çocuğu hamamdan çıplak kovuyorlardı.”

Bunun üzerine artık bıçağın kemiğe dayandığına hükmedilir ve borç harç sünnete karar verilirdi.

Evet, ama kime? Koskoca Ubeydullah Paşa’nın torununu kim sünnet eder? Hacı Fidan! Kaç para olursa olsun! Ya incesaz? Komşumuz Udi-i Şehir Agop Efendi nezaretinde bir heyet... O da oldu. Peki hokkabaz? İşte bu mühim... En uygunu yine Portakaloğlu!

Çengi? Vazgeçin efendim! Sonra yemek olarak üç kazan fıstık üzümü hatta bademli pilav, üç kazan çam fıstıklı kuş üzümü zerde, yirmi adet binlik şişe rakı... Ya Staflina, ya da Üzüm Kızı’nın açık rakısı; fiçıdan! Ne o? Binlik şişeyi bilmiyor musunuz? Üç kiloluğu da olurdu, beş kiloluğu da... Ama mahallenin tulumbacıları gelecekse şayet yirmi binlik şişe yetişmez. Tulumbacılar eski sünnet düğünlerinde tam sandık kadrosu ile “tabîî dâvet-

li" sayılırdı. Tabii Senatör gibi... Burada şimdiye kadar kimsenin üzerinde durmadığı hatta farkında bile olmadığı bir noktayı açıklamak istiyorum:

Mahallenin o afili, o fiyakalı, o belâlı tulumbacıları bölgelerindeki fakir çocuklar için kendilerini birer "sünnet meleği" sayarlardı. Fakir çocukların sünnet babası addederlerdi. Eski tulumbacılar için mahallede sünnet, yangın söndürmek kadar önemli işti. Çeşitli tulumbacı sandıkları ne yapar yapar, ucuzundan hatta bedavaya eli çabuk sünnetçi amatör saz takımı, beleş hokkabaz, meccanî rakı bulurlar, mahallenin fakir çocuklarını toplu bir halde kestirirlerdi.

Hem de ekseriya her zaman tulumbanın "alesta" durduğu büyük meydanda, Cinci Meydanı'nda, Çeşme Meydanı'nda, Karagümrük Meydanı'nda... Davul zurna, tef, dümbelek sesleri arasında ve çardaklar altında... Çingeneleler oynatılırken, tulumbacılar da onlarla karşılıklı göbekler atarlardı. Hele Bahriye çiftetellisinde...

Bir defasında Cinci Meydanı'na tel çekip cambaz bile getirmişlerdi. Gazellerine pek hayran oldukları Hafız Burhan'ı yaka paça götürdükleri olurdu sünnet düğününe...

Ve de Paşazâdeler

Tulumbacıların tertipledikleri böyle toplu sünnetlerde, fakir çocuklar arasında bir yahut iki paşazade de olurdu. Ve çok garip biri bulunurdu. Yaşlanmış, sünneti çok gecikmiş; fırsat bulup sünnet olmamış biri yahut meselâ "Tatavla" sandığından, Müslüman olmuş eski bir Rum tulumbacı...

Sünnet edilecek zâtın mutlaka eski bir tulumbacı olması şart değildi. Hak dinine ulaşmış hatta 45'lik, 50'lik kim olursa olsun! Böyle yaşlı sünnetliklere: "Baltalık"

unvanı verilirdi. Onlara da çocuklar gibi sünnet entari ve takkesi giydirilir; başlarına gümüş tel takılırdı.

Sünnetçi, hokkabaz, incesaz, düğün yeri aranırken bir taraftan da evdeki büyük hazırlıklara başlanırdı. Evvela hallaç çağrılıp bütün yataklar attırılırdı. Günlerce... Sonra çocuğun sünnet kıyafeti, mavi sünnet entarisi üzerinde sırma işleme ve hotoz şeklinde mavi sünnet takkesi, “maşallah” yazan mavi hotoz... Çocuğun bu kıyafette Eyüp Sultan’a gitmesi şart! Bizde fes gibi sünnet takkesinin de mazisi pek eskilere kadar dayanır sanılırsa da öyle değildir. Sünnet takkesi, II. Abdülhamid zamanında ortaya çıkmıştır.

Ondan önce, telli sünnet kavuğu, destarî kavuk, telli sünnet külâhı... Çocukları Eyüp Sultan’a bunlarla götürürlermiş. Nitekim bugün de sünnet kıyafeti, sünnet üniforması çok değişmiştir. Hakan’dan Yaver’e kadar... Değişmeyen tek şey omuzdan atılan kırmızı kurdele... Çağdaş târihçilerimizin yazdıklarına göre bugün sünnet teli âdetine de yalnız İzmit ve dolaylarında uyulmakta imiş.

En Ustaları Yahudi Hokkabazlardı

Eveeeeet! Şilteler pufla gibi atıldı. Sünnet üniformaları dikilip bohçalandı. Sünnetçi bulundu. Şimdi geelim, çocuğu kesilirken oyalayacak insana: Hokkabaza... Onlarla nasıl anlaşacağız?

O tarihlerde, büyük hokkabaz denilince akla yalnız Yahudi hokkabazlar gelirdi. Hokkabazlıkta rakipsiz birer dâhi idiler. 1591 yılında yaşayan dünyanın en inanılmaz hokkabazı Samurkaş’tan tutun, Portakaloğlu’na kadar... Meşhur cümleleri ile ortaya çıkarlardı:

*"Aman benim pehlivanım,
Buyur sultanım ustacığım..."*

O devrin nefes kesici illüzyonistleri! Ama sonra sahnelerimize Herman geldi. İstanbul'da bir Alman hokkabaz, korkunç bir adam!

Herman, marifetlerini Beyoğlu'nda ünlü Naum'un Tiyatrosu'nda sergiliyordu. Seyredenlerin dili tutuluyordu. Bunları gören bir tarihçi aynen şöyle diyordu:

"Eğer bu yaptıklarını cehâlet devrinde yapsa idi, peygamberliğine verirdi..."

Evet, İstanbul'a gelen Herman böyle bir Herman'dı. Gösterdiği marifetleri seyredenler gözlerine inanamıyorlardı. Seyircilerin mendil ve saatlerini alarak parça parça edip, cayır cayır yaktıktan sonra tekrar sapasağlam olarak sahiplerine iade ediyordu. Elindeki iskambilleri, seyircilerin başlarındaki şapkaları uçuruyor ve havada tutuyordu. En sükseli numarası da "Japon Kelebeği" numarası idi. Herman Efendi, renk renk kâğıtlardan yüzlerce kelebeği tiyatro salonunda uçuruyordu.

Bizim Yahudi hokkabazlar, o zamanlar Alman Herman'ın da Yahudi olduğunu hatta dedelerinin meslek pîri Samurkaş'tan el aldığını iddia etmişlerdi.

Eyüp Sultan Ziyaretleri

Ne ise, biz bunları bir tarafa bırakalım da kendi işimize bakalım. İşte her şey tamam! Şimdi sıra geldi Eyüp Sultan ziyaretine... Arabî aylarının her ilk cuması Eyüp Sultan tıklım tıklım... Bir ayak bin bir ayak! Mahşerden bir numune... Sünnet çocuklarından başka kısmeti bağlı kızlar... Öğle ezanında müezzin efendi bu kızların öteberi eşyasını minareden sallardı. Kısmetleri açılsın diye...

Sonra da bu eşyayı yine kendilerine geri verirdi. Fakat kızların kismetlerinin açılmasında en büyük keramet, Eyüp Sultan Hazretleri'nin musluklarında idi. Evlene-memiş kızlar hatta bâzen kuyruk hâline gelip: “*Bu mus-luktaki su gibi kismetim açılsın*” diyerek musluğu açarlar ve açık bırakıp yürür giderlerdi. Hâlâ da öyledir. Musluğu kaparsanız kızın kismetine mani olursunuz. Onun için sünnet olacak yaramaz çocuklara sıkı sıkı tembih edilirdi: “Sakın musluğu kapama; dayağı yersin!” diye!

Çocuklar buna son derecede dikkat ederdi. Fakat ar-kadan gelen ve kismetinin açılmasını dileyen başka bir kız musluğu evvela kapar, sonra açık bırakıp yürür gider-di. Âdet ve inanış böyle...

Niçin Eyüp Sultan? Çünkü bütün dinlerde Noel Baba, Santa Claus yâni Saint Nikolas dâhil bütün yatırırlar, aziz-ler içinde en büyük “çocuk dostu” Eyüp Sultan’dır. Yal-nız sünnet için değil, kız veya oğlan her başı sıkılan ço-cuğu Eyüp Sultan’a, çocukların sevgilisine götürürlerdi. Hatta Hristiyan çocuklarını da...

Eyüp Sultan dönüşü mutlaka meşhur Eyüp oyuncak-çlarına uğranırdı. Aynalı araba almak için! Oyuncakçılar, kız çocuklar için aynalı beşik; erkek çocuklar için de ay-nalı araba yaparlardı. Ve tahtadan kaynana zırlıtısı, dön-dürülünce sesler çıkaran... Her kaynana zırlıtısının aynı sesi çıkardığını sanırsanız aldanırsınız. Ne münâsebet? İncesi, ortası, kalını yâni bariton sesli kaynana zırlıtları da vardı. Oyuncakçı bunları iyi bilirdi.

Tabii asıl büyük heyecan sünnet gününde toplanırdı. Eski evlerin hemen hepsinin bahçesi olduğu için sünnet töreni ekseriya orada, ağaçların altında yapılırdı. Binlik şişeler koltuklarının altında, ansızın çıkagelen tulumbacı-lar için de rahat olurdu. Saz heyeti çardak altında icra-yı âhenk eylerdi.

Belirli sünnet hediyeleri vardı. Saat ve mürekkepli hokka takımı başta... Bâzen öylesine çok saat hediye gelirdi ki, dut ağacının altında, karyolasına kurulan sünnet çocuğunun bileklerinde 10-15 saat görölürdü. İster sen beşini alaturka kur beşini alafranga!

Bahçede yapılan bu sünnet düğünlerinde, bugün akla yatmayacak bir hediye daha vardı o zamanlar... Kuzu veya oğlak keçi yavrusu... Çocuklar bu iki küçük güzele bayıldıkları için babalarından sünnet hediyesi olarak isterlerdi. Kuzular ve oğlaklar karyolanın yanına bağlanırdı en yakın ağaca...

Şimdi kuzu oğlak yerine bisiklet istiyorlar. Kuş ve zengin çocukları için midilli de hediye edildiği olurdu.

Sünnet yapılırken hokkabaz def vurup: "*Oldu da bitti maşallah!*" diye avaz avaz bağıırdı; farfaracı çocuğun acı feryatlarını annesi duymasın diye! Ama mahallenin öteki yaramaz küçükleri yâni sünnet olacak çocuğun arkadaşları, bu sırada hep bir ağızdan "*Yumurtanın Sarısı*" şarkısına başlardı. Hani "*Yumurtanın sarısı, Gitti gitti yarısı*" şarkısı...

Kirvenin elinde tepinip ağlayan çocuk, tam kesim sırasında: "*Gitti, gitti yarısı*" sözlerini işitince büsbütün feryadı basardı. Karga tulumba yatağına götürülürken "*Yumurtanın Sarısı*" şarkısını söyleyen haylazlar da birkaç tokat ile ödülleniirdi.

Daha sonraları ucuz olsun diye iki yüz üç yüz kişilik toplu sünnetler moda hâline girmişti. Düğün yeri için Küçük Çiftlik Parkı, Belvü Bahçesi hatta meşhur gazinolar seçilirdi. Bu surette oranın saz heyetlerinden de faydalanmış olunurdu. Bunlara müşteri bulmak için gazetelere şöyle ilânlar verilirdi: *Muhteşem hitan cemiyeti*...

Düğünlerdeki sünnet yemeği menüsü de hemen hemen belirli idi: Düğün çorbası, haşlama kuzu eti, do-

matesli hıyar salatası, fıstık üzümlü pilav ve zerde; ama nerede? Meşhur tekerlemenin zerdesi?

*“Pilav da zerde,
Düğün de nerde?”*

Evet, nerede o eski sünnet düğünleri şimdi?
Nerede?

Bizim Hababam Sınıfı

VAKTİYLE, yazı işlerini idare ettiğim bir dergide yayınlanmak üzere, bana uzun bir mektup anısı getirmişlerdi: *“50 yıl önce Galatasaray Lisesinde Geçen Günler!”*

Çok tatlı bir “talebelik hatıraları” idi. Eski bir Galatasaraylı olan yazar, öğrencilik zamanlarındaki olayları bir “Hababam Sınıfı” esprisinde, işi tamamen hafif tutarak, alaya vurarak, tatlıya alarak anlatmıştı. Ama mektebin bütün mazisinden yalnız birkaç yılını kapsayan bu anılar, aynı zamanda Galatasaray’ın tarihinin önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Hatta bunlar, Türk eğitim tarihinin bir parçası idi.

Yazıların bütün meziyeti ve bütün kabahati, ciddi bir tarihçe yazmak hevesinden uzaklaşarak tatlı bir mizah havası içinde, tipik hatıra şeklinde kaleme alınması idi. Bu da onun çok daha dikkatle, ilgi ile, zevk ile okunmasına yarıyordu. Oysaki hatıralar elimize getirildiği zaman:

- Bizim bütün okuyucularımız Galatasaraylı değil. Sınırlı okuyucusu olan bir konu. Öteki okurlarımız sıkılabilirler. Okuyalım bir kez demiştik.

Ama okuduktan sonra da hemen yayınlamıştık. Galatasaraylı olsun olmasın herkes tarafından derin bir ilgi ile izlenmişti.

Sultânî'den Lise'ye...

Galatasaray bu bakımdan çok tâlihli bir irfan ocağı-mızdı. Hakkında cilt cilt kitaplar, çeşit çeşit yazılar yazılmıştır. Buna karşılık, bizim zavallı İstanbul Lisesi de, tamamen aksi... Bu yönde hiç tâlihi olmamıştır. Oysa bu mütevazı okul, özellikle Cumhuriyet'ten sonra Türkiye'nin en büyük kıymetlerini yetiştirmiştir. Bâzen tek bir hükûmet içinde dört-beş İstanbullu bakan görüldüğü olmuştur.

Ben bu satırlarla, biraz da makûs tâlihe karşı durmak istiyorum. Bizim devreye ait öğrencilik anıları içinde, "İstanbul Lisesi Tarihi"ne küçük de olsa bir katkıda bulunmak ümidiyle...

Üstelik de anlatacağım dönem, bu eski irfan ocağının en renkli günlerinin enstantanesi olacaktır. Elifbe'den alfabe'ye geçiş gibi eğitim hayatımızda "sultânî'den lise'ye" geçiş zamanıdır bu...

İstanbul Sultânîsi izcilerinin giyinip kuşanıp, sarı siyah eşarplarını takıp:

"Biz vatanın nevnihâli, gülşen-i irfanıyız...

Bizler İstanbul Sultânîsi şâkirdanıyız..."

diye neşideler terennüm ederek, Anadolu'dan gelen ilk kumandanı, Refet Paşa'yı Türbe'de, "Şark Mahfeli" önünde karşılamaya gittiğimiz günler...

Bizim sınıfta geçen "iğneli fıçı" değil "iğneli minder" hâdisesi... Ve bütün bir sınıfın sürülmesi... O zamanın dersleri, o devrin meşhur hocaları... Ve içlerinde Sait Faik Abasıyanık'tan aktör Zihni Rona'ya, ünlü Dr. Rahmi Duman'dan İhsan Sabri Çağlayangil'e kadar... Bu da bizim hababam sınıfı!

Size bunları anlatacağım. Tarih değil, anı!

İstanbul Sultânîsine girmeden önce ben, evvelâ Tomtom Sokağı'ndaki İtalyan Lisesinde okumuştum. Aktör Küçük Kemal ile... Sonra ünlü gazeteci Kemal Salih (Sel) ve kardeşlerinin açtığı Aşiyân Liselerine yazıldım.

Maarif tarihimizde, büyük sermayeli ilk özel okullardan biriydi. Aşiyân orta kısımları Cağaloğlu'nda, lise kısmı Kadıköy'ünde... Mektebin sahipleri gibi hocaların çoğu da gazeteci. Hatta mektebin ismi ile yâni Aşiyân diye bir de günlük gazete çıkarırlardı. Evet, günlük gazete...

Habib Edip'in *Yeni İstanbul*'undan yıllarca önce, mavi başlıkla, mavi mürekkeple basılırdı. Hocalar arasında Kemal Salih'ten, Agâh Sırrı'ya (Levent'e) kadar kimler yoktu? Vâlâ (Va-Nu) da imtihanların değişmez mümeyyizi... Ben Vâlâ'yı, edebiyat imtihanında mümeyyiz olarak tanımıştım. Kemal Salih bana:

*"Yürüyordum, mevsim yaz,
Mehtap var, gece beyaz..."*

diye başlayan uzun bir şiir okutmuş, sonra da bunun şâirini sormuştu.

Ben biraz önce imtihana giren, kelebek gözlüklü, kadiye yakalı, çok zayıf mümeyyiz beyi göstererek cevap vermiştim:

-Vâlâ Nureddin Bey efendim!

Müfettiş Bey mutluluktan dört köşe! Sonra hoca başka bir sual sordu:

- Türkçede en uzun kafiye hangisidir? Bana okur musunuz?

Okumuştum:

*"Ay asar kandilini,
Suya sarkan dilini..."*

İlk iki hece müstesnâ, baştan başa kafiyeli iki mısra... Türkçenin en uzun kafiyesi... Kemal Salih bu şiirin de kime ait olduğunu sorunca yine kelebek gözlüklü müfettişi gösterip yanıtlamıştım:

- Vâlâ Nureddin Bey'in efendim...

Vâlâ Bey nerede ise bayılacak! Hocalar yüksek sesle konuşuyorlardı:

- Tam numarayı hak etti; 10 ama... Bize şâirin hal tercümesinden bahsetsin biraz...

İşte o zaman, çocuk yaşımda, Vâlâ'nın yaşını 50 tahmin edince gitti bir çuval incir! Vâlâ'nın yaşı yüzünden bir numaramı kırdılar: 9!

Nereden aklıma gelirdi ki, yıllar sonrası bu kelebek gözlüklü müfettiş beyle aynı gazetede, aynı sahifede, aynı sütuna komşuluk edeceğiz! O üçüncü sahifede "Akşamdan Akşama"yı yazacak ben "Bir Çırpıda"yı...

Aşîyan'dan, İstanbul Sultânîsi'ne...

Bizim Aşîyan mektebinin kurucuları, başta Kemal Salih olmak üzere bütün hocaları, Mustafa Kemal Paşa'ya katılmak üzere Anadolu'ya geçince okul da kapandı. Biz açıkta kaldık. İstanbul Sultânîsi'ne müracaat... Bir imtihan, bir sıkı sınav!

İstanbul Lisesi, o zamanlar, Yüksekaldırım'daki Saint-Benoit binasından Saraçhane'deki Münir Paşa Konağı'na taşınmıştı. Orta ve lise kısmı Münir Paşa Konağı'nda... İlk kısmı, sokağın karşısındaki sanırım Suphi Paşa Konağı'nda... İki konakta bir okul... Yarıları orada, yarıları burada... Zaten bu, İstanbul Lisesi'nin acı kaderi idi: Göçebe mektep, gecekondulu okul! Bu kadar binasızlığa, bu ardı arkası gelmeyen taşınmalara rağmen İstanbul

Lisesi'nin gösterdiği gelişme sahiden bir eğitim mucizesidir.

Nitekim bir süre sonra, Münir Paşa Konağı'nda da di-kiş tutturamadık. Beyazıt'ta, Maliye Nezareti diye tanı-nan binaya taşındık. Leylek yuvasını taşır gibi kimya ve fizik laboratuvarına varıncaya kadar cam tüpleri, cam bo-ruları, cam kavanozları biz çocuklar taşıyarak! Ama anfi şeklinde sınıfları ile maliye binası da güzel bir okul bina-sıydı. Hele muhit, yâni Beyazıt ve civarı... O zamanki Beyazıt ve çevresi, Türkiye'de bir Quartier Latin gibiydi. Tam bir mektep ve öğrenci semti... Her şey her yaştaki talebe için! Karşıda yekpare, kocaman bir eğlencelik Ye-mişçi Çarşısı, Leblebiciler Sokağı, leblebi endüstrisinin bütün çeşitleri, leblebi unu, leblebi helvası, sarı, kırmızı, mavi, yeşil leblebi şekerleri, tuzlu leblebi, sakız leblebisi, dükkânların önlerinde, çuval çuval öğrenci yemişleri, keçiboynuzları, iğdeler, dut kuruları, vişne kuruları...

Sevdalı Liseliler

Onun karşısında "sevdalı liseliler" için nâmlı şanlı Beyazıt muhallebicileri, kuytu köşelerde, mermer masa-lar başında, el ele genç çiftler, daha ileride Koska'da, büyük öğrencilerin gece yarısı uğrağı: Namlı Hasanpaşa Fırını... Gece yarısından sonra çıkan, nefis peynirli böre-ği, sıcak sıcak yemek için!

Meydanda, tramvay durağının tam karşısında, İstan-bul'un meşhur kırtasiyecileri ve Nakşin'in dükkânı, daha arka cadde de Vefa Lisesi... Yine büyük bir uğrak yeri: Vefa Bozacısı, Süleymaniye'de Müftülük binasının bah-çesinde İstanbul Kız Lisesi, bir güzeller yurdu... Hele mektebin yandığı o heyecanlı gece... Hepimiz, bütün leylîler genç tulumbacılar gibi imdatlarına koşmuştuk!

Beyazıt'tan birkaç adım aşağı indiniz mi Bezm-i Âlem Valide Sultan Kız Lisesi, Erkek Muallim Mektebi, Ticaret Lisesi hatta Baytar Mektebi, Zeynep Hanım Konağı parasız talebenin bütün gününü geçirdiği Beyazıt Kütüphanesi yanında Eczacı ve Dişçi mektepleri, Çınaraltı...

Sahaflar Çarşısı'nın kapısında, İstanbul'un en nefis kuru fasulyesini pişirip, sudan ucuza satan iki talebe aşçısı ve Sahaflar Çarşısı tabii... Yalnız sahaflar mı? Etrafta kaç kitapçı çarşısı? Maliye binasının karşısında, sıra sıra Beyazıt kitapçıları, her kitapçının önünde, dükkândan başka ayrıca bir açık hava kitap sergisi, büyük ve uzun masalar üstüne yığılmış cilt cilt kitap... Minik minik basılmış, pembe kapaklı, Ebüzziya'nın ilk cep kitaplarından tutunuz, yazmalara kadar...

Ünlü Editör Remzi, ilk dükkânını burada açmıştı. Meşhur Sahaf Musa Efendi'nin açık hava sergisi en zengini... Gâvur İmam bile burada kitaplarla beraber kartpostallar satmakta... Cadde çok işlek olduğu için gelip geçenler masalar üstündeki kitapları saatlerce karıştırırlar, istedikleri gibi okurlardı. Daha aşağıda, İs Mürekkepçileri Çarşısı, kâğıtçılar ve başta Şamlı İskender olmak üzere nota tabî'leri ve çalgı ticareti ile meşgul san'at-kârlar çarşısı!

Biraz daha yürüyünüz. Bir kitapçılar köşesi daha... Gözleri kırmızı kırmızı aşağıya sarkmış meşhur Mihran Efendi'nin sahaf dükkânı... İşte o zamanki Beyazıt, böyle bir Beyazıt'tı! Tam talebe şehri... Burayı bir de tiyatrolar, Darülelhan, Darülbedayi ile ve meşhur Şehzadebaşı kahveleri ile süsleyin!

Başta, Şehzade Darülfünunu diye anılan didon sakallı Nazmi Acar'ın kiraathanesi sahiden de akademi gibi yerd. Hoca'nın kahvesi... Başta Halil Nimetullah birçok profesör, Darülbedayi aktörleri, Darülelhan hocaları, ressam, heykeltıraşlar, meşhur muharrirler...

Ama bütün fakülteleri ile üniversiteye meydan okuyan bir "Ağaçaltı Akademisi" daha vardı Beyazıt'ta: *Kül-lük!* Ve paranız varsa Eminefendi Lokantası yâni Mahir... Ahmet Hâşim'in: *"Bu adam, her gün İstanbul halkına bir ziyafet çekiyor!"* dediği yemek cenneti... Ve hiç de öyle pahalı değil...

Kız Lisesi boşanınca, Erkek Lisesi neharî talebesine (gündüz öğrencileri) bir telaştır gelirdi. Hemen fırlarlardı. Kızları Nakşin'de, sarı yapraklı not defteri alırlarken ellerine bir mektup sıkıştırmak hayali içinde...

Bâzen işler iyi giderse, muhallebicide birer kaymaklı ekmek kadayıfı... Sonra da kim bilir, belki de bir sine-ma... Hilal, Millî, Turan ne güne duruyor?

Hayır, görüyorsunuz ya! Quartier Latin bile, talebeye bu kadar hitap edemezdi. İşte ben, bir büyük ve eğlenceli konağa içgüveyi girer gibi böyle renkli bir talebe semtinde, Türk Quartier Latin'inde, İstanbul Sultânîsi'ne içgüveyi olmuşum. Yalnız iki yıl için leylî olarak... O devirde memur maaşları kolay kolay çıkmazdı. Bâzen aylarca, bâzen bir sene... "Müterakim maaşlara mahsuben" maarif mekteplerinde, leylî çocuk okutmak kabildi. Ben de böyle bir leylî girmiştim mektebe.

Öteki geceli okulların üstünde, bir idaresi vardı. En usta aşçılar en nefis yemekleri yapıyorlardı. Hele o haftada iki kez verilen kadıngöbeği! Galatasaray'ın pilavı veya böreği gibi âdetâ bir mektep mutfağının bayrağı sayılabilirdi.

Hakkı Tarık'tan, Hakkı Süha'ya...

Ama mektepteki kadıngöbeğinden daha şaşırtıcı bir şey vardı: Öğretmen kadrosu! Orta sınıflara gelen Türkçe, edebiyat öğretmenlerine bir göz atınız. Sanmıyorum

maarif tarihinde böyle bir kadro daha olsun! Hepsi basının ve edebiyatımızın en ünlü kâlemleri:

Hakkı Tarık Us, Hakkı Süha Gezgin, Baha Tevfik (Meşhur Sakallı Baha), Hasan Âli Yücel (sonradan Maarif Vekili), Hıfzı Tevfik... Hatta bir ara Memduh Şevket Esendal, Hakkı Tarık başta *Vakit* olmak üzere iki günlük gazete çıkarıyordu. Hıfzı Tevfik, edebiyat ve eğitim sahasında pek büyük bir isim.

Hakkı Süha, kalem adı ile "seyyah" bizde anlatılmış bir harika gazeteci idi. "Seyyah" imzası ile yazılan günlük fıkraların sahibi... Neyzen Tevfik kadar ney çalar, Rıza Tevfik kadar güreş tutardı ve ayran içerdi. Her yerde değil! Sahaflar Çarşısı'nın kapısında bir meşhur ayrıncısı vardı. Uğradığı zaman en aşağı altı bodur yuvarlardı. Bodur, en küçük bardak...

Gelelim Hasan Âli Yücel'e... Edebiyatçılığı da, eğitimciliği de mâlûm. Hıfzı Tevfik de öyle! Kıpırmızı sakalı, mavi gözleri ile Baha Bey her devirde öğrencilerin sevgilisi. Öbür dersler, meselâ Arapça... Onlarda da büyük isimler: Kilisli Rifat Bilge. Ve iğneli yastığa oturarak bizim sınıfı, maarif tarihine sokan Salih Hoca... Ve Fransızca öğretmenlerimiz: Esat Lâm, Nurullah Ataç...

Fizik, zamanın adı ile "Hikmet-i Tabiiye..." devrin en büyük otoritesi: Fizikçi ve sıfırcı Tatar Mahmut, daha sonra Hikmet Bey, Coğrafya: Şükrü Bey, Târih: Muhsin Hoca, Musiki: Büyük Bestekâr Kâzım Hoca... Bir üniversitede bile böylesine bir kadro bulamazdınız.

Bir gün, muallimler odasında, bir tabanca sesi! Ve feryatlar:

- Hakkı Tarık'ı öldürdüler!

Bir sedye içinde, Hakkı Tarık Us'u Cerrahpaşa Hastahanesine götürdüler. Sonradan öğrendik. Tarık Bey'i, öğretmenlerden Bedii Bey vurmuştu. Tabanca ile... Ama kurşun, beyne değil yanağa saplanmıştı. Ameliyatla çı-

kardılar. Yaşamının sonuna kadar Tarık Bey'in sol yanında taşıdığı izin hikâyesi budur işte...

“Süpürgeler” ve “Odun”lar...

Öğretmenleri değil, mubassır denilen muidleri de çok renkli kişilerdi. Meselâ bir Baki Bey vardı. Çocuklarla bir konuşmasında: *“Ben hatab (odun) gibi sert bir adamım!”* demişti. İsmi hemen “Hatap” kalmıştı. Tatlıların tatlısı bir Zeki Bey vardı. Bir kez çocuklara: *“Sizin peşinizde süpürge gibi dolaşamam!”* demişti. Sen misin söyleyen? Adı Süpürge'ye çıkmıştı. Ama bizim Süpürge, dünyanın en iyi süpürgesi idi.

Hafta sonunda, mektepte izinsiz kalanları, oyalamak için gece tabur eder; kapı komşumuz Darülbedayi'e götürdü. “Renkli Fener”e yahut Yesari'nin “Hanımlar Terzihânesi”ne... Ne Darülbedayi idi o ama? Neyire Neyir'ler, Bedia Muvahhit'ler...

Biz oyunu, tiyatronun en tepesindeki parodiden izledik. O günlerde paradi çok önemli idi. Tiyatrodan anlayan aydınların ortak locası... Ertuğrul Muhsin o günlerde, yalnız parodi için oynardı. Temsil bitip de, son perde iner inmez yıldırım gibi merdivenlerden iner, Süpürge'nin kumandasında, sahne kapısında iki sıra olur, Neyire ve Bedia çıkınca avuçlarımızı patlatırcasına alkışladık. Hatırlar Bedia o günleri... Hatta bir gece kendisine bir demet de çiçek vermiştik. Kulaklarında toparlak toparlak meşhur Arap küpeleriyle teşekkür etmişti. Böylece de “izinsiz kalmak” zevk hâline girerdi, sevgili Süpürge sayesinde...

Bugünkü öğrenci kuşaklarına, “izinsiz” sözü bir şey anlatmaz. Bir tür ceza idi bu. Çeşitleri vardı: Meselâ sınıf defterine şöyle yazılırdı: *Bir izinsiz “Kabil-i Af”... Af etti-*

rebillirdiniz bu izinsizi; ama defterde, isminizin yanında şöyle yazıyorsa yandınız: “Dört izinsiz, Bilâ Af!”

Af edilmez dört izinsiz ile bir ay süre ile mektepten çıkamazdınız. Buna karşılık ödüller: *Aferin, Tahsin, İmtiyaz...* Dört aferin, bir tahsin ederdi. İki tahsin, bir imtiyaz, dört aferin verip bir izinsiz affettirebilirdiniz. Şayet izinsiz “Kabil-i af” ise!

Çok garip bâzı okul argosu da vardı. Meselâ *Tophane güllesi!* Bir dersten sıfır almak mânâsına gelirdi. Çünkü o zamanki sıfır, şimdiki gibi değil nokta hâlinde yazılırdı. Ve öğretmen, “0” atınca şöyle atardı:

Karnelerde de öyle! İşte bu üst üste üç sıfırın adı: *Tophane güllesi* idi. Yahut bir imtihanın neticesini sorar da: “*Havan...*” cevabını alır ve anlamazsanız açıklarlardı size: *İbka...*

Onu da anlamazsanız âdetâ bağırırlardı:

“*Havan... Havan...*”

Yâni sınıfta kalmış! Havan sınıfta kalmak, top atmak anlamına gelirdi. Derslerin isimleri de bir tuhaftı: Hikmet-i Tabiiye (Fizik) Malûmat-ı Vataniye (Yurt Bilgisi), Musahıbat-ı Ahlakıya, Hüsn-ü Ahlak, Terbiye-i Bedeniye vesaire...

Ve şimdi bizim “Hababam Sınıfı”na girelim. İşte 228 Sait Efendi, ünlü ismi ile *H/2 O...* Sulu Sait, Timurlenk ordusundan kaçmış bir Tatar süvarisi! Bıçakla kesilmiş gibi çekik çekik çakır gözleriyle Sait Faik Abasıyanık!

İşte 697 Rahmi, ünlü doktor, politikacı, şehirci, şâir Rahmi Duman, hastahane sahibi...

İşte 725 Feridun, Hikmet Feridun Es... İşte Zihni, ünlü aktör Zihni Rona. İşte Adnan, hangi Adnan? Orman Fakültesi’ne beraber imtihan vererek girdiğimiz, benim cayıp, onun sonradan Orman Fakültesi Dekanı olduğu Prof. Adnan!

İşte büyük bilgin, Hoca Zihni Efendi'nin yeğenleri: Adnan ve Asım kardeşler (Sözmen'ler)... İşte 748 Saffet Nezihi Bülükbaşı ünlü avukat, 714 Namık, 102 İbrahim, 677 Bedri, 101 Talat, 650 Halit, 702 Şinasi, 735 Refik, 696 Cevat (Sarı Cevat), 718 Abdülkadir, 95 Midhat, 758 Cemaleddin ve kendisi için mecburi olmadığı halde zevk için girerse, Ulum-u Diniye'den daima 10 alan Hayatî Efendi, Musevi Vitali Efendi, Linguaфон'un sahibi... Türkiye'ye plakla dil öğretimini getiren adam... Ve işte meşhur Caaaaaandırmaaaaa!

Bu isim kendisine şöyle verilmişti: Hiç suçu olmayan bir işten ötürü Nurullah Ataç, bir gün kendisini sınıftan çıkarmak istemiş, o da meşhur Rumeli şivesiyle yanıtlamıştı:

- Caaaaaandırmaaaaaalar gelse çıkmam!

Sait Faik ile aynı sınıftaki Ratip de Adapazarı'nda otururlardı.

Sait'e Sulu derlerdi de Ratip sınıfın en ağırbaşlı çocuğu idi. Aile zengindi. Büyük Adapazarı Bez Fabrikası onlarındı. Sınıfta herkes için ileride meşhur bir yazar olacağı akla gelebilirdi; ama H/2 O için? Asla! Meselâ, içimizde bir İhsan Bekir vardı, olsa olsa o olurdu muharrir... Kaleminden kan damlardı. Hatta bir ara, meşhur edebiyat öğretmenleri kadrosuna katılan Memduh Şevket Esendal hikâyelerini o kadar beğenmişti ki, hepsini kendi çıkardığı bir dergide yayınlamıştı.

Topumuz İhsan Bekir'in hikâyeci, Sait Faik'in avukat olacağını beklerken bir gün baktık: İhsan Bekir avukat, Sait Faik hikâyeci! Ya Zihni Rona? Ratip'den sonra sınıfın en ciddi çocuğu... Onu Talat Artemel ile birlikte Darülbeydi imtihanlarına girerken gördüğüm zaman ne şaşmıştım! Ama büyük karakter aktörü oldu.

Son günlerde, sanki marifetmiş gibi iğneci sınıftan olduklarını iddia edenler çoğalıyor. Çoğunu hatırlamıyorum bile...

Hey gidi günler hey!

Haydi, oğlum 725... Tahrir vazifen burada bitiyor!

Sigaraaltı'ndan Kahvaltı'ya

MEŞHUR tarihî fıkra:

Çar I. Alexander, ünlü Fransız politikacısı Talleyrand ve Prens Metternich... Salonun bir köşesinde baş başa vermişler, hararetili hararetili bir şeyler konuşuyorlar.

O sıralarda dünyanın politik durumu da çok kötü. Hemen hemen Avrupa siyasetinin dizginlerini elinde tutan üç büyükler arasındaki bu esrarengiz konuşmanın konusu nedir acaba? Hangi ülkenin dünya haritasından silinmesini tasarlıyorlar? Hangi gizli ittifakın müsveddeleri yapılıyor? Hangi diyarlara açılacak savaşlar? Mâlûm ya, o zamanlar ilân-ı harp denilen tuhaf bir âdet vardı. Şimdi yok böyle bir enayilik!

Salonda, üç namlı politikacıya yaklaşılabilecek tek adam Saksonya Sefiri... Ekselans, temkinli adımlarla ilerliyor. Konuşmalara şöyle bir kulak misâfiri oluyor ki... Bir de görsün değil de ne işitsin? Kulaklarına inanamıyor!

F. Metternich, Rus Çarına "Kipfel" in nasıl pişirileceğini, Talleyrand'a da kahvaltılık Damson çöreklerinin (mürdüm çöreği) nasıl kızartılacağını anlatmıyor mu?

Kipfel, Türklerin Viyana kuşatması zamanında, tâ Avrupa içlerine kadar götürdükleri meşhur yarım ay biçimi-

mindeki kahvaltı çöreği... Biçimi Türk bayrağından alınmış dillere destan çörek...

Çar Alexander ile Talleyrand o sabah, Kipfel ve Damson yemişler. Tatları damaklarında kalmış. Bunları memleketlerinde nasıl yaptıracaklarını sormuşlar. Avusturya Şansölyesi de kendilerine târiflerini yapıyormuş. Hem de yazılı olarak!

O unutulmaz kahvaltıdan sonra, Fransız Talleyrand özellikle kipfel ile ilgilenmekte... Nitekim bu tarihten sonradır ki, Paris fırıncıları, Türk bayrağındaki ay biçiminde, pek ünlü çöreklerini yapmışlar. Ve aynı isimle dünyaya tanıtmışlar: *Croix Sant*... Aynı çörek, oradan kuzeye, İskandinav ülkelerine, İzlanda'ya ve Amerika'ya geçmiştir. Dünyayı dolaşan ay!

Dünyayı dolaşan, çörekten Türk bayrağı! Dünya kahvaltı sofralarını süsleyen Viyana kuşatması hâtırası...

Bugün kipfel'in en güzelini yine Avusturyalılar, *Croix Sant*'ın en lezzetlisini Fransızlar yapıyor. Biz ise solda sıfır...

Mürdüm Eriğini Avrupa'ya Biz Götürdük!

Damson'a yâni mürdüm eriğine gelince... Mürdüm eriğini Macaristan'a, Avusturya'ya ve bütün Avrupa'ya götürenin Türkler olduğunu namuslu Macar kaynakları daima tasdik etmişlerdir. Kendilerine müteşekkirimiz.

Orijinal Viyana usulü *Damson Dumpling* aslında, tam bizim *amel-i ahçıbaşı*'dır. Sofra kurmadan, oturmadan, bir yandan dövüşülürken bir yandan at üzerinde ağza atılıp yenilsin diye...

Nitekim bugün, Macarların öğle yemeklerine, akşam yemeklerine, çocukların sabah kahvaltılarına kadar götürdüğümüz büyük ağız tadı hâlâ Türkçe ismiyle "*poğaça*"

bu düşüncenin eseridir. Yolda, at üstünde yemek için! Hem buğdayı hem içinde eti ve peyniri olarak...

Karaköy Poğaçacısı yıkıldıktan sonra, bizde âdetâ iflas etti poğaçacılık! Ama Macaristan'da yaşıyor. Hem dediğimiz gibi Türkçe ismiyle... Daha düne kadar lüks lokantalarda bile kara ekmeğin dilim dilim kızlar tarafından gezdirilerek satıldığı Budapeşte'de, bugün otelde önünüze getirilen ekmek sepetine bakıyorsunuz; çeşitli ekmekler arasında, bizim sıcak ve nefis poğaça!

Türk fırıncılığının ve Türk börekçiliğinin arması Türk poğaçası... Bütün bunlara bakıp dünya: “*Şu Türkler kahvaltılarında amma da önem veriyorlar!*” diyorlar. Yanlış! Asırlar boyu Türklerin yaşamı, harpte darpta, atı üstünde, dövüşte geçtiğinden şöyle doğru dürüst, sakın sakın yatağından kalkıp bir kahvaltı etmek imkânını bulamamıştır.

Fatih Sultan Mehmet'ten ve Türkiye'ye tütün de geldikten sonra, dünya dillerinde hiç işitilmemiş bir deyim ve bir savaşçı âdeti ortaya çıkmıştı: “*Sigaraaltı!*” Evet, Türkçede kahvaltı gibi, sigaraaltı...

İtiraf edeyim, doğma ve büyüme İstanbullu olduğu halde bu satırların yazarı ilk defa “sigaraaltı” deyimini Kunuri'de, sevgili dostu, büyük asker, çok insan adam, Kore kahramanı Tahsin Yazıcı'dan öğrenmişti. Büyük çekilişte... Kunuri Köprüsü'nde bana, didik didik edilmiş bir bayat ekmek uzatmıştı:

- *Kopar bir lokma Feridun! Sigaraaltı yap. Mideye bir lokma ekmek girmezse tütün çarpar insanı, demişti.*

Biz de kahvaltımızı değil; fakat sigaraaltımızı yapmıştık. Ve o zamanlar, gazetede, cephedeki bu sigaraaltı âlemini uzun uzun yazmıştım.

Kahvaltıdan sigaraaltına! Hey gidi günler... Ama Kore'ye gelinceye kadar daha evvelki savaşlarda, bir asker tayınının elden ele dolaştırılarak sigaraaltı yapıldığını

eski askerlerden dinliyoruz. Çünkü bizim harpte kahvaltıya değil, ancak sigaraaltına vaktimiz oluyordu.

Ama saraylarda, büyük konaklarda, hatta Petersburg Sarayı'ndaki siyah havyarlı kahvaltıları bile gölgede bırakacak ne ihtişamlı kahvaltılar hazırlamıştık. Çeşitli kuvvet macunları ile... Ne badem ezmeleleri, ne fıstık ezmeleleri, ne hünnap reçelleri, ne güvercin kızartmaları ile...

Çocukluğumu hatırlıyorum. Okula giderken yolumun üstünde, bir arkadaşa uğramak zorunda idim. Beraber gitmek için... Varlıklı bir aile... Bir konak yavrusunda oturuyorlardı. Sabahleyin kapıdan girince, alt kat dumanları içinde... Kızaran böbreklerin kokusu, kızaran sucukların kokusu, kızaran pastırma kokusu... Hepsi birbirine karışmış. Ayrıca mangalda, maşa üzerinde kızartılan kırmızıbiberli kaşkaval peyniri, sahanda yumurtaların kimi pastırmalı, kimi sucuklu, kimi kıymalı...

Nedir bu korkunç trafik? Ailenin kahvaltı telaşesi... Taze ekmek alsın diye fırına koşturulan besleme kızcağzı, iki koltuğunun altında dumanları buram buram tüten iki ekmek...

Eeeeeee, hava çok soğuk olduğundan çocuklara, üşümesinler diye tahin pekmez yedirilecek kahvaltıda! O da nasıl yenir? Sıcak taze ekmek, tahin pekmez çanağına bandıra bandıra; taze ekmeğe içirile içirile!

Bâzen de kış kahvaltılarında, meşhur pekmez bulaması... Helva gibi kalıp kalıp kesilmiş, reçellerden başka, bal, peteklişi, süzmesi ayrı, çeşitli peynirlerin çeşitli salamuraları...

Mesela, suyuna yeşil dolmalık biber karıştırılmış beyaz peynir salamurası... İşbu "Paprikalı peynir salamurası" aslında Rumeli vilayetlerinden özellikle Yugoslavya'dan gelmişti. Sofraya çanaklar içinde, peynir suyu ile yeşilbiber beraber getirilirdi. Yeşil dolmalık biber beyaz peynire ayrı bir aroma verirdi.

Ama bu kadar şey içinde bile bizim arkadaş hâlâ ağlayıp tepinmekte:

- Nerede benim helvam? Akşamdan ayırıp saklamıştım terlesin diye!

Hoppalaaaa! Ama o zamanlar midesine düşkün çocuklar, böyle akşamdan sabah kahvaltısına tahin helvası saklardı. Sahiden de ertesi sabah, helva daha yumuşar, yağlanır ve terlerdi. Emsalsiz bir kahvaltı yiyeceği olurdu. İşte bütün Afrika'ya, Mısır'a, Sudan'a, Arabistan'a, Habeşistan'a götürdüğümüz bir kahvaltı daha: "*Tahin helvası...*"

Karantinada On Gün

İki üç sene önce, Habeşistan'ın Addis Ababa şehrin-den Kahire'ye geldiğim zaman yanımda "Sarı Humma" aşısı kâğıtları yoktu. Bizi doğru Kahire Hava Meydanı karantinasına... Yeryüzünde bir eşi daha bulunmayan bir karantina!

On gün kaldık bu dünyanın en modern karantinasında. Her sabah kahvaltısında karşımızda bir memleketli: Tahan helva! Ve bir Mısırlı: Bakla ezmesi, bir Afrikalı: Yaş yaş taze hurma... Üçü de birbirinden güzel...

İlk çalışma yıllarımda, gazetecilik hayatımın ilk günlerinin çok erken saatlerinde, Beyoğlu'ndan geçmek zorunluluğunda idim. Matbaaya giderken... Allah o Galatasaray'ın hali! Sokak salepçileri... Galatasaray'ın tam köşesinde, Taksim'de ve Tepebaşı'nda, şimdiki Etap Otel'i'nin yerinde. Meşhur Bayram Ağa'lar, Ramazan Ağa'lar ve etraflarını çeviren salep kahvaltıcıları... Tarçınlı, zencefilli kaynar salepleri içerek...

Sonra matbaa kahvaltısı... Bir bardak çay, gayetle ince bir dilim kaşar peyniri, elli dirhem, köşeleme kesilmiş, çok taze ekmek...

O zamanlar Beyoğlu'nda ve Beyazıt muhallebicilerinde "komple kahvaltı" vardı. Aynı tabak içinde, çilek veya gül reçeli, tereyağı, beyaz peynir... Beyaz Ruslar ile beraber, İstanbul'da komple çay modası da alıp yürümüştü. Ve Petrograd'da meşhur Rus kahvaltısı... Siyah ekmek, haşlanmış sulu yumurta ve sosis, yanında acı hardal...

Bir de sabaha karşı çok meşhur fırınlarda ayakta yapılan kahvaltılar... Mesela Laleli'de, Hasanpaşa fırınında sabah vakti... Tıklım tıklım, hepsi kahvaltıcı... Sabahleyin fırından çıkan peynirli pide ile çaylar yudumlanmakta. Tepebaşı Pasta Fırını (Pera Palas'ın tam karşısı) da ayrı bir âlem. Bir kahvaltı cennetti... Eski düğün evlerindeki "Kaymaklı kahvaltı"yı da unutmamak gerektir. İlk gecedan sonra damat evdekilere, hatta komşulara kaymak ikram ederdi. Sonra, ne demişler?

"Sağlığını seven insan imparator gibi kahvaltı etmeli. Kral gibi öğle yemeği, dilenci gibi de akşam yemeği!"

Bu prensibi yerine getiren milletler vardır. Kahvaltılarıyla en övünenlerin başında İngilizler ve Hollandalılar gelir. Geleneksel İngiliz kahvaltısı korkunç bir şeydir. Hele o İngiliz sömürgelerinde, sabaha karşı kapınız vurulur ve ses:

- Erken sabah çayınız Sir...

Karpuzun Sabah Doktoru Sayıldığı Günler

Evet, pek meşhur ismi ile erken sabah çayı! Yâni uyandırma çayı... İlk kahvaltı... Bir çaydanlık sütlü çay yanında iki muz, iki bisküvi... Kahvaltı salonuna inersiniz maazallah... Son yıllara kadar Londra'da bir Royal Oteli vardı. En çok odası olan oteli o vakitlerin...

Kahvaltı salonlarında yüzlerce insan yemek yiyor. Otelin özel bir çiftliği var. Yiyecekler, özellikle kahvaltı malzemesi o çiftlikten geliyordu. Eski geleneksel İngiliz kahvaltısı çoğunlukla acayip komposto veya bir turşu ile başlar: Meşhur Rhubarb... Sap ile getirilmiş pancar turşusu manzarasında... Ama isterseniz daha münasebetli bir şeyle de başlayabilirsiniz. Meselâ kara erik haşlaması ile... Evet, plum dedikleri büyük kara erikler bir kahvaltı yemeği yahut başka bir meyve... Kavuna benzeyen papaya, mango, ananas yahut bunların suları...

Burada bir parantez açmak isterim. Bizim de kahvaltımızda yaş meyve vardır: Başta karpuz... “Sabah doktoru” diye satılmasının sebep ve hikmeti de budur. Sabah kahvaltısında yenilirse bağırsakları temizlediği söylenir. Bugün artık Avrupa’da karpuz bir sabah kahvaltısı yemeğidir.

Karpuz ve kavun çekirdeğini Orta Avrupa’ya götüren biz olduğumuza göre bunun da mucidi biz sayılırız. Eski Türk kahvaltılarında, bağırsakları yumuşatmak için kara eriğin de yenildiği meşhurdur. Bizim kahvaltı soframızda en son boy gösteren yemiş haşlanmış kestane! Dr. Mazhar Osman’ın meşhur kahvaltısı: Haşlanmış iki adet kestane...

Bizdeki önemli kahvaltı yemişlerinden biri de duttur. Tepsi tepsi beyaz dut, karadut... Ve yine tepsi tepsi, salkım salkım nefis Türk üzümü... Bizim kahvaltıda hiç bilmediğimiz baharat yukarıda lafını ettiğimiz meşhur rhubarb... Oysa bu tarihî kayıtlara göre rhubarb eski bir Türk gıdasıdır. Vatanı Orta Asya...

Moğolistan’dan gelip Avrupa’ya, Amerika’ya, Avusturalya’ya, Pasifik Adaları’na yayılmış. Ansiklopediler rhubarb’ı sebze olarak alır, pancar gibi! Zaten lezzeti de çok benzer. Kahvaltıda pancar turşusu! Ama eskiden biz de yermişiz.

Yine dönelim İngiliz kahvaltılarına... Nedir o gelen? Tavada kızarmış balık! İsterseniz tütsülenmiş ringa, isterseniz bir dilim ekmek üzerinde fırınlanmış kutu sardalyesi, isterseniz bol kırmızıbiberli palamut köftesi... Ama kahvaltıda balık yemezseniz büyük bir biftek, bir yağlı dana pırzolası...

Yumurtanız kaç tane olacak ve nasıl? Pastırmalı mı? Jambonlu mu? Omlet ise nasıl? İçinde yeşil dolmalık biber ve domatesli İspanyol omleti mi? Yoksa peynirli mi? Daha önce "Mısır yaprağı" mı istersiniz? Yulaf çorbası mı?

Ye ye bitmeyen bu kahvaltıdan sonra saat on buçuk olur ki, üçüncü kahvaltı... Otel fiyatına dâhil... Bereket ki, artık Londra'da bile eski İngiliz kahvaltısı kalmadı.

Gelelim Hollanda Kahvaltısına

Geleneksel Hollanda kahvaltısı da böyle öldürücü! Evvela tabaklar dolusu peynir buketi. Edam'dan başlayın, belki yirmi çeşit... Sonra tabaklar dolusu salam ve sucuk buketi... En az 20 tür... Sepetler dolusu ekmek demeti... Tarçınlısı, anasonlusu, üzümlüsü, sıcak, soğuk... Muhakkak on beş çeşit ekmek... O da tarihe karışıyor artık...

Kuzey, İskandinav ülkelerinin kahvaltıları da aynı hesap. Üstelik bâzılarında mesela Danimarkalılar bir de "kahvaltı birası" çıkarmışlardı. Yalnız kahvaltıda içilmek üzere... Birçok yerde ise kahvaltı şarabı... Evet, kahvaltıda şarap hatta rakı! Bizim rakı!

Macar kaynakları şöyle yazar:

1581 yılında otuz kişilik bir Türk sefaret heyeti Komaran'a uğramıştı. Kendilerine yapılan kahvaltı tahsisatı şöyle idi: Peynir, kızarmış sucuk, bal, sarımsak ve 128 pint şarap...

Bâzı kaynaklara mesela, Hans Raitturg'a nazaran kahvaltı için halis ve nefis Türk rakısı da çıkmıştı.

Haydi sıhhatinize...

Amerikalılar da kahvaltıya pek düşkündür. Ve önemli özellikleri de var. Mesela bir Kore Amerikan birliğine konuk olan Mehmetçiğe ikram edilen kahvaltıya bir bakalım:

Sahanda iki yumurta, güneşli tarafı yukarıda yâni yumurtaların sarıları tersyüz edilmeden... Yanında fıstık ezmesi... Amerikan kahvaltı sofrasındaki en büyük gıda, en önemli enerji kaynağı: Fıstık ezmesi... Bugün petrol-den daha çok para eden, dağ taş bizim fıstıklardan yapılan... Hele bunun yanında bizim fıstık ezmesi; tutmayın bizi...

Amerikan kahvaltısının bir özelliği de meyve ve sebze suyu... Havuçtan kerevize kadar... Ne meyvesi ve ne sebzesi olursa olsun...

Ama biz kahvaltı sofrasında, sebzeye en çok önem vermiş insanlarız. İşte: Lokman Hekim, Hafız Cemal ve tavsiyeleri... Günde bir domates, müsavi beş kavanoz reçel...

Biz kahvaltıda çoğunlukla çay içeriz. Amerikalılar hemen hemen sâdece kahve, fincan fincan... Fransızlar da öyle, İngilizler daha ziyade çay, sütlü çay... Bâzıları çorba... Mesela Alp Dağları eteklerinde, Türk akıncılarının geçtiği köylerde en makbul kahvaltı nedir dersiniz: Stoss... Ayran çorbası! Ayran bizim babamızın malı...

Ama dünyanın en acayip kahvaltısı, uzun uçak seferlerindeki kahvaltıdır. Mesela "747" uçaklarında şafak sökerken, mürettebatı ile birlikte beş yüz kişiden fazla insana kahvaltı servisi yapılır. Hem de ne kahvaltı! Bir kere beş yüz kişiye, beş yüz omlet... Çocuklara ise... Küçüklerin en büyük sevgilisi, "Scrambled eggs" dedikleri, bizde hiç yapılmayan bir nevi çalkalanmış yumurta. Ve ayrıca akla gelmeyecek kahvaltı yiyecekleri. Bâzen koçanı

üzerinde taze sütlü mısır... Koçanın içinden bir şiş geçirilmiş. Haşlanmış, sütlü mısırın iki ucunda, iki halka tutmak için... Sıcak sıcak önünüze getirilince, mısırın üstüne biraz tere yağ, bir çitmik tuz, isterseniz bir çitmik de karabiber! Sonra halkalarından tutup çevire çevire ye! Daha doğrusu, yeme de yanında yat!

Son yılların en enteresan ve acayip kahvaltıları arasında da: Politika kahvaltıları, pazar kahvaltıları, iş kahvaltıları, dedikodu kahvaltıları, eğlence kahvaltıları ortaya çıktı. Politika kahvaltıları artık yirmi beş yıldan beri pek moda. Vakitleri dar politikacılar bâzen en önemli işleri bu kahvaltılarda konuşuyorlar. İş kahvaltıları da öyle.

Pazar kahvaltıları, komşular arası dedikodu kahvaltısı! Eğlence kahvaltıları, büyük masraflı eğlence salonlarının, artistlerin, TV programcılarının kahvaltı zamanını değerlendirmek için bir buluşları... Tıpkı bizim "içkisiz matine" yahut "kadınlar matinesi" gibi ama tam kahvaltı hâlinde...

Bir acayip kahvaltı da Türkiye'dedir. Yukarıda söylemiştim, biz kahvaltıda balık yemeği içimize pek sindirmeyiz. Ama konuksever insanlarızdır. Bundan otuz yıl önce, nefis balıklarıyla ünlü bâzı turistik yörelerimizde, meselâ Eşref Şefik'in girişimiyle Marmara adasında, sabahın erken saatlerinde, sokaklarda ızgaralanan sardalyelerin mis gibi kokusu yükselirdi. Mangal kömüründe bedava balık kahvaltısı... Fırından yeni çıkmış taze ekmek içinde... Yemez misiniz yâni?

Eski gazetecilerin çok sevdikleri bir başlık vardı:

"Leblebi deyip geçme! Balık deyip geçmeyelim! Çılbır deyip geçmeyelim!" Vesaire diye...

Şimdi ben de çok eski bir gazeteci olarak derim ki:

Kahvaltı deyip geçmeyelim!

Nerede O Eski Deniz Güzelleri

NEREDE EFENDİM, o eski kılıç balıkları? Pehlivanlar gibi iri yarı adamların sırtlarında, kocaman küfelerin içine değil de üstlerine oturtulmuş, kuyruklarından kılıçlarına bağlı yaylana yaylana, sallana sallana giden sevgili kılıçlar! Her biri 150-200 kiloluk dünya lezzetlisi deniz âfetleri?

Köprü üstünden geçişlerini bile seyretmek doyulmaz zevkti. Bâzen arka arkaya çam yarması gibi hamalların sırtında, Beyoğlu'na doğru giden 10-15 kılıç azmanı... Hamalların her adım atışlarında, küfelerin üstündeki kılıçların kuyrukları da sallanır, sanki köprü üstünden geçen balık kervanına tempo tutarlardı.

İster İstanbul, ister Beyoğlu Balıkpazarı'na giriniz; her balıkçının önünde muhakkak ortasından ayrılmış, nefis bir kılıç! Ortasında kılçığı ve deri üzerinde, mor boya ile yazılmış bir yazı... Tutanın ismi! Bâzen: "Afiyet olsun..." dileği ile. Kes şuradan bir buçuk kilo, iri iri parça şiş olacak. İki dal da defneyaprağı koy...

Ne oldu? Nerelere gitti o nefis yaratıklar? Ve... Nerede efendim o eski uskumrular? Midemizin âdetâ akrabası olmuş, dost uskumrular?... Mevsim ortasında,

sokak sokak dolaşan çift atlı uskumru arabaları? Arabadaki balıkların üzerine, mostra olsun diye üzerleri derin derin yarılarak, kıpkırmızı kanları çıkartılmış, kırmızı laleler gibi sıra sıra uskumrular? Bedavadan ucuza!

Nerede efendim o eski çirozlar? Acaba ilkbaharda, Yedikule, Samatya, Kumkapı, Narlıkapı kıyılarından rahat rahat geçebilir miydiniz?

Güneşin altında, kuyruklarından iplere bağlanıp sıırıktan sıırığa uzatılmış milyonlarca çiroz... Eğer o zamanlar, lise çağındaki sevgilinizi تنها bir sahilde dolaştırmaya kalkarsanız çiroz ağlarından adım atamaz, yanınızdaki kıza da kepaze olur giderdiniz. Benim gibi!

Yalnız deniz kenarları değil, Ahırkapı, Yenikapı, Kumkapı gibi o zamanlar biraz da balıkçı köyü addedilen yerlerde, sokak içlerinde bile direk dikip, ip gerip, ağ kurup çiroz kurutulurdu. Bunlar sâdece ticarî maksatla kurutulanlar...

Ya evlerindeki amatör çirozcular? Kışlık kavurma kavrular, kışlık turşu kuranlar, kışlık salça yapanlar gibi kendi yazlık çirozunu kendi kurutanlar pek çoktu İstanbul'da...

Hem efendim o zamanki çirozlar, sevimli Şenay kızımızın meşhur şarkısında anlattığı gibi sııska mı sııska, zayıf mı zayıf, derisi kılçığına yapışmış çirozlar değildi. Yooo, kat'iiyen! Tabir caiz değil ama tombul tombul çirozlardı. Etli etli çirozlar... Hatta ve hatta sulu sulu çirozlar! Bakkalda ipten hevenkteki derisi kılçığına yapışmış, kemik gibi katır katır çirozların yüzüne bakan olmazdı. Ama Balıkpazarı'ndaki çirozlara çiroz derim işte!

Evde mangal üstünde buram buram dumanlarla kızartılırken, çocuklar kaparlar sıcak sıcak parçalayıp, elleri ve ağızları yana yana yerlerdi. Sirkesiz, zeytinyağısız, salatası

yapılmadan hatta dövülmeden... Ateşten kapılıp yenilen cirozun lezzetini hâlâ unutamam!

Ve nerede efendim o bir zamanın palamutları? Nerede efendim o eski lüferler? Bahar mevsiminde balıkçı dükkânlarında asılı balıktan birer bayrak hâlinde dalgalanan çarşaf çarşaf kalkanlar?... Nereye gitti bütün dünyada ünlü Türk balıkları? Nereye kaçtı o sofraya ve deniz güzellerimiz?

Biz yine soframızda balığın tarihinden başlayalım:

İlk Türkler, Orta Asya'da yaşadıkları demlerde bile Baykal Gölü'nün balıklarından yararlanıyorlardı. Deniz kıyılarına ulaştıktan sonra ise işler büsbütün değişti. Köprülerin altından çok su geçti. Artık aralarında: "Denizden babam çıksa yerim" sözü bile işitiliyordu. Onlar için deniz cömert bir tarla idi. Hele en nefis dünya balıklarının başkenti, balıklar dört yolağzı İstanbul'u da aldıktan sonra...

Şimdiye kadar üzerinde hiç durulmamış bir şeydir; ama İstanbul dünya turizm tarihinde, balığı ile turist çeken ilk ünlü şehirdir. Târih boyunca... Hâlbuki bugün turizm ile geçinen birçok memleket, en büyük destek olarak balıklarını imdada çağırmaktalar. Tatilde ucuz taze balık, canlı ıstakoz en büyük turistik atraksiyon...

İspanyol kıyı şehirlerinde afişler: "*Turist istiyorsan ıstakoz üret!*" Portekiz de öyle, İtalya da öyle... Hatta balığı bizden alıp, bir servet karşılığı turiste yediren Yunanistan bile öyle... Bugün bizim İskenderun karidesleri Yunanistan ve İtalya'da milyoner turist sofralarını süslemektedir. Bizim kara ıstakozları, kaya ıstakozları, tatlı su ıstakozları, kara böcekleri, göl böcekleri, Türk kerevetleri de öyle... Değil yalnız güney ülkelerinde, soğuk kuzey diyarlarında İsveç'te, Norveç'te bile Türk kereveti en lüks lokantalarındaki en pahalı turist yemeğidir. Hem kerevetlerimiz için vize de sormuyorlar...

Pek az denizi olan Orta Doğu memleketlerinde mese-lâ petrol zengini Irak'ın başkenti Bağdat'ta bile balık turistik bir atraksiyondur. Büyük boyda nefis bir nehir balığını, çubuklara geçirip diklemesine ayakta kömür ateşinde kızartırlar. Yeme de yanında yat! Hele Semiramis gibi nehir kenarında bir otelde oturuyorsanız, akşamüstleri görürsünüz, nehir kenarında çubuklara geçirilmiş yüzlerce balık kızartılmakta... Ve otelin lokantasında, kadehlerine "iraki" dolduranlar yutkuna yutkuna beklemekteler!

Bu mevsimde hiç yolunuz Hollanda'ya düştü mü bilmem? Nisan sonu ve mayıs başı Hollanda'da sardalyenin en güzel mevsimidir. Amsterdam'ın kanal kenarlarından en büyük caddelerine kadar her yerde sardalye arabaları... Üzerlerindeki Hollanda bayrakları, mevsimin başladığının işareti... Mevsimin ilk tuzlu sardalyeleri... Mektebe giden çocuklar, dâireye giden memurlar, nikâh için belediyeye giden damat ve gelin adayları bile durup birer sardalye alırlar. Damat ve gelin beyaz eldivenlerle, ötekiler çıplak elle... Kuyruktan... Balığı havaya kaldırırken başlarını geriye çeker, ağızlarını açarlar ve hooop açık ağızdan balığı bırakırlar. Bâzıları da bisikletleri üstünde!

Balıktan sonra da, bir kürdana batırdıkları bir arpacık soğanı looooooop ağza! Hilton ve Sheraton Otellerinin önünde, paralı turistler dahi sokakta bu sardalye bayramından ağızlarının tadını ve nasiplerini almadan edemezler.

Size garip bir şey söyleyeyim mi? Bugün en pahalı ve nefis balık diye tanınan ve birçok ülkenin ancak salamura-sını yediği bizim ançüez yok mu? Karadeniz'in ünlü hamsisi! Dünya ayağa kalksa hamsi Türk'tür. Ve bugün yeryüzünde ançüez delisi milyonlar henüz taze hamsi tatmamıştır bile.

Ve bilir misiniz ki vaktiyle, sırf hamsi yemek için tâ Orta Avrupa'dan grup hâlinde kalkıp Türkiye'ye gelmiş

turistler vardı. Bu “turistik hamsi seferlerine” ön ayak olanlar ise bir zamanlar Türkiye'nin en büyük ve en zevkli birahanesini işleten, Novotni kardeşler; özellikle Novotni Baba idi. Çekoslovakya'dan gelmişlerdi. Birası ile ünlü Çekoslovakya'da da, meşhur biracı idiler.

Tepebaşı'nda, şimdi Millî Eğitim Bakanlığı Erkek Terzilik Okulu olan binada, şöhreti bütün memlekete yayılan Novotni Birahanesi'ni açmışlardı. Bir biracılar cenneti... Bomonti ve Nektar biralarından tutun, Çek ve Alman biraları bulunurdu. Dünyaca ünlü Bok birasına kadar! Mezeye gelince: Akla gelmedik şeyler bulunurdu; ama Novotnilerin deli divane oldukları bir şey vardı: Taze ançüz! Yâni Karadeniz hamsisi!

Memleketlerindeki dostlara yazdıkları mektuplarda anlata anlata bitiremiyorlardı. Mektupları alanlar o kadar imreniyorlar, o kadar yutkunuyorlar ki, nihayet İstanbul'a turistik hamsi gezileri tertipletiler grup halinde. İlk grup Prag Konservatuarı'ndan sanatçılar... Bunlar Novotni Gazinosu'nda, akşamları oda müziği konserleri vermişler ve çok da rağbet görmüşlerdi.

İstanbul'da birahane sahipleri onlara öğle akşam tepsi tepsi hamsi ızgarası ile bira ikram ediyordu. Taze franca ile Prag'da dört tanesini hem de tuzlu olarak ve büyük paralar ödeyerek yedikleri bu nadide balık, her gün önlerine kalaylı tepsiler içinde dağlar gibi ve mis gibi kokular yayarak sabah akşam geliyordu. Çoğu, sevgili hamsiyi, kılçığını da çıkarmadan elle yiyorlardı. Ondan sonra yine Prag'dan ve Bratislavya'dan iki hamsi grubu daha misafir geldi Novotni'lere...

Türkiye'ye yapılan böyle turistik balık gezileri, tarihte, yakın mazide pek çoktur. İstanbul ve Boğaz balığının şöhreti ve turist çekmesi yüz yıllar gerisine dayanır. Bizanslılar zamanında, balık yemek için civardan prensler, hükümdarlar gelirdi. Boğaz balıkları dillere destandı.

Yalnız denizlerinde değil, İstanbul civarındaki göllerde de nefis balıklar kaynaşıyordu. Şimdi var mı? Bilmiyorum; ama Terkos Gölü'nde alabalığı olduğunu hatırlıyorum. Yabancılar, Podima köyünde kamp kurar; göl kenarına inip alabalık tutardı. Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra İstanbul'un bu özelliğini hiç gözden uzak tutmamıştı. Kendisi Türk tarihinin en büyük balık dostu hükümdarı idi. Hünkâr, etten ziyade balığa rağbet eylerdi. Sofrasında daima balık bulundururdu. Her gün, Matbah-ı Âmire için belirli sayıda karides çıkardı. Karideslerin yakalanır yakalanmaz sultanın sofrasına gönderilmesine karşın en nefis, en iri ıstakozlar sularımızda vıcır vıcır kaynaşıyordu. Yabancı misyonlarını deli edecek bir manzara! Novotni'nin kulakları çınlasın! Onlar da, Türkiye'nin nasıl bir "İstakoz Cenneti" olduğunu anlata anlata bitiremiyorlardı.

O zamanlar yerli halk bu hayvanın manzarasına, hele pamuklar ile ötesi berisi tıkanarak diri diri kaynar suya atılıp haşlanmasını görmeye bile tahammül edemedikleri için âdetâ bedavaya satılıyordu.

Öyle ki, İmralı Adası tesislerinin kurulduğu ilk sene, zamanın Adalet Bakanı Saraçoğlu, Amerikan Sefaret Müsteşarı ve ünlü kriminolog Mr. Show, Hapishaneler Genel Müdürü kalktık İmralı'ya gittik. Bir gece, en azılı katillerle hapishanede yattık. Ertesi gün İstanbul'a döneceğimiz motora bindik ki, her köşeye, kuzular kadar ıstakozlar koymuş mahkûmlar...

O zamanlar kırmızı soğanı ve ıstakozu ile namlı İmralı Adası mahkûmlarının hediyesi... Yolda, paltosunun yakasını kaldırıp biraz şekerleme yapmaya kalkan Mr. Show'un canhıraş feryadı! Omzunda tırmanan kocaman bir ıstakoz... Aksi gibi de hepsi yaşam dolu, şakacı hayvanlardı. Birlikte daha saatlerce yolumuz vardı. Ölme-

mişlerdi. Galata rıhtımına yanaştığımız zaman, hâlâ kaynaşıyorlardı. Saraçoğlu, karaya çıkarken, bize:

- Buyurunuz Beyler! Yol arkadaşlarımızı burada bırakacak değilsiniz!

O canlı ıstakozları kimse almak istemiyordu. Yalnız sefaret arabası rıhtıma kadar gelen Mr. Show, inanılmaz derecede kocaman olanını seçmişti. Adama, âdetâ zorla bir tane daha verdik. Gazetecilerden bâzıları da birer tane aldılar. Adalet Bakanı rıhtımda kendisini karşılayan polis efendilere de kalanını gösterdi:

- Bunları da arkadaşlar alsın!

Polisler hık mık ettiler. Biri yavaşça gazetecilere sordu:

- Ağabey, biz bunları nereye atalım?

İşte o günlerde, ıstakoz böylesine itibarsız bir mahlûktu. Böylesine meşhur bir lezzet hazinesi...

Ama sâdece on iki yıl sonra, yapılan "turistik ıstakoz gezisini" hep hatırlarız. Dört yüz elli Amerikan milyoneri sırf ıstakoz yemek için İstanbul'a gelmişlerdi. Ve tabii ıstakoz bulamadıklarından da yiyemeyip gitmişlerdi. Yalnız ıstakoz mu? Marmara, İspanyolların gambas dedikleri küçük ıstakoz ve ondan daha nefis etli böceklerle dolu idi. Anımsarım.

Hürriyet'in çıktığı ilk seneler, bizim Tahsin Öztin ile pazar günleri de çalışırdık. Yalnız öğleye kadar... Matbaadan çıkınca, Balıkpazarı'na "böcek" almaya giderdik. Nefis böcekler... Tahsin'in kızı, bunlara bayılırdı. Ama böcek o zamanlar yalnız *Hürriyet*'in değil, birçok sofraların süsü ve tadı idi. Şimdi bir masal böceği...

Barbunyaların Zaro Ağası

OLTAYI nasıl tarif ederler:

“Bir ucunda balık... Öteki ucunda, saatlerce bekleyen, bir alık” diye. Bu târif bizim Türk oltasına hiç uymaz. Çünkü eski eserlere nazaran dünyada ilk hayat Ege Denizi’nde, Karadeniz’de Akdeniz’de başlamıştır. Birçok balığın öz vatani Türk suları, Anadolu ve Rumeli kıyılarıdır. Hamsi Trabzonlu, kalkan Beykozlu ve Boğazlı, ıstakoz Şemsipaşalı, karides İskenderunlu, ünlü tersane midyesi Kasımpaşalı!

Ne demişti, kırk iki yıl önce Baltalimanı’ndaki Balıkçılık Enstitüsü’ne gelen Estonyalı balıkçılık uzmanı:

- Türk sularında balık avlamak için oltaya gerek yok. Elini suya daldır, istediğin balığı kaldır. Vıcır vıcır balık dolu sularınız.

Hey gidi Estonyalı hey!

Ve hey gidi günler hey!

Adam gelsin de şimdi görsün...

Geçen yazımızda ıstakozdan, böcekten, istiridyeden söz açmıştım. Devam ediyorum:

İnanır mısınız ki, Amerika’nın en büyük iç turizm ataksiyonu bu böcek ve yengeçtir. Birçokları sırf bunları

yemek için tâ Atlantik'ten kalkıp Pasifik Denizi'ne, San Francisco'daki Balıkpazarı'na gelirler. Dumanlar içinde fokur fokur kaynayan, böcek ve yengeç kazanları karşısında... Salaş lokantalarda...

Ya Fransa'da? Turisti, Eiffel'den önce Prunier'ye götürürler: Balıkçıya! Vaktiyle kıymetlerini bilmediğimiz bu deniz servetleri şimdi ellerini eteklerini çekmek suretiyle âdetâ bizden intikamlarını alıyorlar. Meselâ bugün Avrupa'nın ve Amerika'nın en pahalı deniz mahsulü istiridye, birçok ülkelerde çerez gibi, yemiş gibi yenir.

Sokaklarda *Oesterbar* yâni istiridye barları vardır. Tezgâhta ortalarından açılmış istiridyeler... Ortasından kesilmiş limonlar... Yarım düzine istiridye için korkunç bir para verirsiniz. Oysa denizlerin en nefis istiridyelerini yetiştiren bizde eskiden ne yapıldı bilir misiniz? Koca koca istiridyelerin içleri atılır, kabukları tütün tablası yapıldı! Hâlâ bâzı evlerde bu tablalar vardır. Dünyanın başka yerlerinde de bu kabuklar, fırında balık pişirmek için kullanılır. İstiridye kabuklarında fırınlanmış balık daha göze hitap ettiği için bu kabuklar tabak gibi yıkanır, kurulanır ve büfeye kaldırılır.

"Türk sofrasında balık..." tarihine baktığımız zaman çok ilginç şeyler görürüz. Meselâ Birinci Cihan Savaşı'nda, Türk ordusunda, Almanları bile hayran bırakan bir örgüt... Balıkçı bölükleri, balıkçı taburları...

Yanılmıyorsa Osman Paşa tarafından teşkilâtlandırılmıştı. Deniz subaylarından, deniz erlerinden, deniz bölüklerinden kurulu... Yalnız ordunun değil, sivil halkın da protein ihtiyacını karşılamak için! Erlerin çoğu Karadenizli, Alman bahriyesi de o zamanlar, Kiel'de balıkçılık bölükleri kurmuşlardı.

Yine o senelerde sularımızdan geçen göçmen balıkların ve yerli dip balıklarının, öteki kıymetli deniz ürünlerinin kontrol altına alınması konusu ele alınmıştı. Daha

sonraları, Baltalimanı'ndaki Balıkçılık Enstitüsü'ndeki Estonyalı, Litvanyalı balıkçılık uzmanları bunun üzerinde çok durmuşlardı. Çünkü Boğaz ve Marmara, Karadeniz suları en nadide balıkların tatillerini geçirdikleri, ıstakozların birbirlerine randevu verdikleri bir denizaltı cenneti idi. Küçük bir masrafla ve iyi bir çalışma ile en nadide balıkları kanallara getirmek, barbunyaları, ıstakozları kontrol altına almak, istenildiği kilolarda geliştirmek, üretmek ve çoğaltmak için Boğaz en iyi yeri.

O zamanlar, Baltalimanı'ndaki Balıkçılık Enstitüsüne girdiniz mi, alt kattaki taşlıkta, bir akvaryum içinde dünyanın en ihtiyar barbunya balığı sizi karşıladı. Ona, "Barbunyalının Zaro Ağası" derdik. Barbunya için inanılmaz bir yaşa gelmişti.

Estonyalılar onu daha da yaşatmak için kendisine Prens gibi bakıyorlardı. Yediği önde, yemediği arkasında... Litvanyalılar kendisine: "*Çar Deli Barbun!*" adını takmışlardı. Deli Petro'dan kinâye... Yazık ki, ne barbunyayı, ne de ıstakozu denizlerin kümes hayvanı yapabildik!

Oysaki bugün Amerika'da ıstakoz terbiyeli maymun! Kontrol altında... Türkiye'de kaç ıstakoz çiftliği biliyorsunuz? Hâlbuki Boğaz başlangıcı, Şemsipaşa kıyıları kadar ıstakozun sevdiği başka yer daha yoktur dünyada. Eğer o zamanlar bunu yapsaydık, bugün küçükbaş, büyükbaş hayvan gibi bundan da para kazanırdık.

Değil ıstakoz, vaktiyle İstanbul en nadide mürekkep balığını yetiştiren sayılı yerlerden biriydi. Mürekkep balığı bizim için öz balık değil, bir üvey balık sayılırdı. Yılan balığı gibi o kıymetli mürekkep balığını, Balıkpazarı'ndaki Hacı, yalnız sefaretler için getirirdi. Bir tek Türk müşterisi vardı: *Akşam* gazetesini sahibi Kâzım Şinasi (Dersan)... Fransa'da talebe iken almış.

Yıllar var ki mürekkep balığı satıldığını görmüyorum, hele İstanbul cihetinde... Kaderini bilmediğimiz bir balık da orkinos... Defneyaprağı ile terbiye edilmiş konservesi bir servet!

İstanbul halkı ilkbahara balıkla girerdi. Kalkan tavası ve yeşil salata, geleneksel bahar yemeği... Sonbahar lüferle başlardı. Kışın gelsin uskumru, gitsin palamut! Türk sofrasında, ikisi de fasulye gibi nimetten sayılırdı. Kış sofrasında sabırsızlıkla beklenen yemek: Uskumru ızgarası... Bâzen bir kayık tabağında, bâzen bir tepsi içinde, ne kadar da bol, belki üç kilo! Şahrem şahrem yarılarak kızartılmış, gözleri inci inci dışarı fırlamış... Âdetâ sofrada bir uskumru dağı! Üstünde taze soğan ile maydanoz piyazı... Herkes 3-4 tane, hatta daha fazla bile yedi. Nelerini yapmazdık sevgili uskumrunun? Fıstık ve kuş üzümlü o nefis uskumru dolmasına kadar!

Ve sofralarımızın eski velinimeti aziz palamut... Onun da ne yemekleri: Palamut kiremit menüsü, kiremit içinde fırınlanmış palamut kebabları... Şişte palamut, isli palamut ve Galata'da, en küçük ahçı dükkânında bile camekânda, tepsiler içinde domatesli fırın pilakisi!

Tepebaşı'nda şimdiki Etap Otel'i'nin yerinde, palamut tavacıları... Ya torik? Yüzüne bakan yoktu. Eğer Vefa'da meşhur balık tüccarı rahmetli Yakup ve Yusuf Yarar'a komşu oturuyorsanız bir gün tık tık kapınız çalınır. 20 kiloluk bir teneke...

- Yusuf amcanın selâmı var. Bunu size gönderdi.

Koca bir teneke nefis lâkerda... Evet, o zamanlar Boğaz lâkerdası komşudan komşuya "Bir çürük elma" diye hediye edilen şeydi. Lâkerdadan başka, ortalarından ikişer parçaya ayrılıp bacada islenmiş palamut. Lakerdadan daha nefis... Beyoğlu Balık pazarı'nda yine camekânlar içinde, Hacı'da satılırdı. Kırmızı soğanla yan yana...

Bir gece Ankara'da çok lüks bir iş lojmanında, Balık Kralı diye anılan Ali Bey ile (Tansever) karşılaşmıştım. Yunanistan'a büyük bir parti palamut ve torik ihraç etmişti. Yunanistan'da bizim balıkların perakende satıldığı bir pazarda gördüklerini şöyle anlatıyordu:

- *Eşekli bir köylü kadın, sekiz iri palamut iki de torik aldı. Sordum kendisine:*

- *Ne yapacaksın bu kadar balığı?*

- *Kışın ne yiyeceğim? Hem bu, karşı kıyının balığı!*

Karşı kıyının balığı... Ünlü balık... Türkiye balığı!

Unutulmuş değil de, çok ihmal edilmiş bir deniz güzeli, dünya lezzetlisi Marmara midyesi... Eğer Çiçekpazarı olmasaydı, ünlü Türk midyesi tarihe karışıp gidecekti. Midyemiz, Çiçekpazarı'na ve oranın keyifli müşterilerine çok şey borçludur. Küçük tezgâhları ve yol kesici nefis kokuları ile midye tavacılığı, seyyar midye dolmacılığı bugün bir tür deniz lokantacılığı hâline girmiştir. Dur tezgâh önünde, al bir çöp midye, ye! Bebek deniz gazinolarında ise pub midye...

Ve daha eskiden midye çeşitleri: Midye çorbası, midye pilavı pufundan başka midye böreği, lahanalı midye dolması... Aynen zeytinyağlı lahana dolması gibi fıstık ve kuş üzümü ile birlikte içlerine birer de iri midye konulacak. Harika bir şey! Unutulmuş bir dünya nimeti... Tabii midye pilakisini de unutmamak gerek!

Ve bizim havyar... Vaktiyle İstanbul Balıkpazarı'nın önünde sıra sıra havyarcılar vardı. Teneke kutular içinde kara, boncuk boncuk kırmızı havyar satarlardı. İbadullah değildi, ama orta halli hatta küçük bir memurun da alacağı fiyata.

Son havyarcılar olarak Galatasaray'daki iki kardeş kalmıştı. Boncuk boncuk kırmızı Japon havyarını bunla-

182 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

rın babaları getirmişti vaktiyle, Rusya'dan. Son zamanlarda İstanbul civarında da nefis, yerli kara havyar üretmeye başlamışlardı. Tütsülenmiş yılan balığının en güzelini onlar yaparlardı. O da kapandı.

Türkiye'nin efsanevî deniz ürünlerinde, kapananlar yalnız dükkânlar değil, koca koca çarşılar, pazarlar da tarihe karışıyor. Meselâ İstanbul'da Samatya'da büyük bir Balıkpazarı vardı. Kumkapı'da da öyle... Balık almak için Bebek Çarşısı'na gidenleri bilirim. Boğaz sahil yolu öyle! Şimdi? Daha tuhafı, o günlerde güneyden gelen bir dostunuz, size küçük bir paket getirirdi. İçinde kehribar gibi balık yumurtası... Mersin'den... Taşucu yumurtası, Afyon'dan pişmaniye... Taşucu'ndan balık yumurtası... Unuttuk gitti. İşte soframızdaki balığın tarihi. Soframızdaki deniz güzelinin romanı yahut dramı...

Masal Olan Yemişler

ÇOK zengin ve son derecede Avrupaî hayranı bir dostu, Neyzen Tevfik'i Tarabya'daki köşküne yemeğe dâvet etmiş. Bir ara, ev sahibi sormuş:

- Tevfik Bey siz hiç hanımparmağı yediniz mi?

Hanımparmağı? İlk kez işitiyor Neyzen!

- Hayır efendim! Kusura bakmayınız; ama bu yaşıma geldim ve hiçbir parmak yemedim. Hatta vezirparmağı dahi!

Ev sahibi:

- Müsaade buyurunuz. Şimdi yersiniz efendim!

- Hayır, yemem efendim!

Tam bu sırada sofracı, büyük bir tepsi içinde küçücük küçücük sapsarı muzlar getirmiş. İngiltere'de ve o zamanki sömürgelerinde, "Lady's finger" yâni "Hanımparmağı" denilen hafifçe mayhoş ama gayet lezzetli minik muzlar...

Vaktiyle Beyoğlu Balıkpazarı'nda hevenklerine incecik tükürük kâğıdı sarılı olarak satılırdı. Özellikle İngiliz Sefareti karşısında. Şimdi ne tatlıcı dükkânında vezirparmağı ne Balıkpazarı'nda hanımparmağı...

Ama sofrada kendisinin gırgıra alınmasını Neyzen yememiş. Ve çıtkırıldım ev sahibine sormuş:

- Beyefendi siz hiç bâkire memesi yediniz mi?

Köşkteki körpe hizmetçi kızlara fazlaca düşkün ve hakkında türlü rivâyetler dolaşan ev sahibi herkes içinde damdan düşer gibi sorulan bu sual karşısında şaşalamış; alı al, moru mor:

- Hayır efendim! Bâkire memesi mi buyurdunuz? Nedir o? Nasıl şeydir? İlk defa sizden işitiyorum.

- Yanlış söyledim mîrim! Kızmemesi diyecektim. Hiç yemediniz mi sanki?

Ömrünün yarısını İngiltere'de geçiren ev sahibi kekeleyemeye başlamış:

- Hayır monşer! Yemem ben öyle şey!

Neyzen:

- Haydi haydi, külahıma anlat! Hiç kızmemesi usaresi de içmedin mi? Şöyle ucunu sıkıp, dayayıp suyunu çeke çeke, canına can katmadın mı?

Dâvetliler arasında kahkahalar... Beyefendi bayılmak üzere!

Bereket ki sofrada güngörmüş, devran geçirmiş, yaşadığı toprakları ve ürünlerini iyi bilen öteki misâfirler imdada yetişmiş. "Kızmemesi" adının hiç de ağza alınması, söylenilmesi utanılacak bir şey olmadığını ünlü Dizbağı Nişanı'nda olduğu gibi bundan kötü anlam çıkarırların günahı kendi boynuna olduğunu, kızmemesinin Türkiye'de en nefis bir narenciye türü olduğunu anlatmışlar. Bunun üzerine sofrada, hayatımızdan elini eteğini çeken öteki meyvelerin tartışması başlamış...

Acı Limon Nereye Gitti...

Evet, yazının başında geçen hanımparmağı, kızmemesi, son derece midevî olan acı limon nereye gittiler?

Şimdi var mı yok mu? Bir sağlık ve gençlik kaynağı diye yeni tanıdığımız ve adını İngilizce "grapefruit"den alıp *greyfurt* yaptığımız ünlü yemiş...

Vakıa dñnyanın birçok yerinde, kahvaltı bu kr olasıca ile başlar. Buzlu, yarım bir greyfurtla! Bizde de artık greyfurt yaşlıların ve gñzelliđine dñřkñn hanımların ef-sane yemişi oldu ıktı. Ama nerede artık hiç grñnmez olan ve bñtñn narenciye ailesine ismini soyadı olarak veren eski turunlarımız? Nerede Tñrk turuncu? Bir sağlık hazinesi ve Tñrkiye'nin en popñler meyvesi? O kadar bol yetişirdi ki, bñzen insana portakal diye yuttururlardı!

O vakit caddedeki bñfede, tostun, sandviin yanına portakal suyu vermezlerdi. Mevsiminde yalnız ve sñdece turunç şerbeti satan çok meşhur şerbetçiler vardı. Bñzıların turunç şerbeti Tñrk edebiyatına geçmişti. Kan portakalı gibi kan turuncu, kan mandalinası ve içi kıpkırmızı kızmemesi vardı. Daha böyle soframızdan çekilen ne meyveler!

Nerede o mektep dnñřñ alıp kolumuza geçirdiğimiz dizi dizi kuzu kestaneleri? Bunlar fırınılandıktan sonra, ortalarından iplere geçirilir, böyle halka halka bağlanmış olarak satılırdı. Ve nerede sevgili iğde? Nerede keiboy-nuzu? Nerede kilo kilo satılan Frenk zñmñ? Minimini sepetlerde kocayemişler? Dev kiraz salkımları halinde, tñ Karadeniz'den getirilip Beyoğlu'nda satılan karayemişler... Nerede taze hñnnap? Hevenk hevenk şifalı vez?

şu nlñ kızcık bile yıldan yıla elini eteğini çekmekte... Oysa onu hem meyve gibi kullanırdık, hem ilaç gibi, hem hoşafını yapardık, hem reçelini. Hem de kışa saklamak üzere kñcñk tahta kutularda, Mısır arşısı'nda ve şekercilerde satılan şifalı bağırsak ilacı "Kızcık murabbai" yapardık. Mesir macunu gibi... Kızcık murabbai, Saray Eczahanesi'nin en iftihar ettiği ilacı idi.

Konsol Aynalarının Değişmez Süsü

Fakat hayatımızdan tamamen çekilen bir başka meyve var ki, bu bize büyük döviz kazandırabilirdi. Kadrini bil-medik; ama bu yemişi anlatmadan önce sizi, izninizle, çocukluğunuza döndürmek isterim. Bir an için...

Evdeki misafir odasını anımsarsınız: Konsol ve ayna-yı! Ne vardı aynanın tepesinde? Hatırlayınız bakalım! Orada bir şeyler bağlı idi. İşlemeli bir çevre... İki tane uzun, renk renk tavus kuşu tüyü... Ve bir yemiş: Sapsarı Trabzon hurması! Aylarca, bâzen bir mevsim boyu orada asılı kalırdı. Tâ ki şekerlenip ballanıncaya kadar...

O zaman dalından değil aynadan koparıp yerdiniz. Bâzen de misafir odasının şeref köşesine, aynanın üstüne astığımız bu meyve, limon rengi sararıncaya kadar bek-lettiğimiz ayva olabilirdi.

Ama ayna üstünde, gümüş işlemeli çevre ile tavus ku-şu tüyleri arasındaki yer, daha ziyade Trabzon hurmasına aitti. Öylesine süsleyici yemişti. İstanbul'un her tarafında satılırdı. Ağacı ise büyük köşklerde, konaklarda, yalılar-da, bahçelerin en süslü ağacı idi. Öylesine dekoratif...

Şimdi İstanbul'da ben yalnız bir tane görüyorum. Şa-yet bir sonbahar günü, Babiâli'den aşağı inerseniz, siz de görürsünüz. Eski *Akşam* gazetesine sapacağınız sırada, lütfen başınızı kaldırın. İran Sefareti bahçesinde, pürna-kıl meyve veren ihtiyar Trabzon hurması ağacı!

Türkiye'nin değil, belki dünyanın en yakışıklı Trabzon hurması ağacıdır bu. Mevsiminde, bütün yaprakları dö-külür, dallarda pıtrak gibi sâdece meyveleri kalır.

Trabzon hurması, yenilirken biraz kekre bir lezzet ve-rir. Ama Uzak Doğu onu çeşit çeşit yer. Ayrıca büyük sanayiini kurmuşlardır.

Yıllar Önce Kore’de

Kore’deki birinci katile Türk Tugay’ını teftiş etmek üzere, Ankara’dan Orgeneral şehap Gürleri Seul’a göndermişlerdi. Tokyo’ya geçtik. Japonya’daki Türkler ne yapacaklarını, nasıl ikramda bulunacaklarını şaşırdılar; bir ziyafetten sonra Türk kızları bile, süslü, ince tahta kutular ve yaldızlar içinde bir kuru yemiş ikram ettiler. Nefis bir şey! Yedikten sonra da sordular:

- Nedir bu yemiş?

şehap Paşa bana baktı:

- Kuru incir değil mi? Görülmemiş nefâsette bir kuru incir...

Ben de ilk tattığım zaman öyle sanmıştım; ama kurutulmuş Trabzon hurması idi bu. Japonya’nın, Kore’nin en sevdiği ünlü meyvesi... Ama kuru incirden çok nefis, etli etli, sulu sulu... Çikolata, şekerleme, marmelat ve bisküvi endüstrisinin belli başlı ham maddelerinden...

Çin Türkistanlılarından, Türkiye’de de bulunmuş genç bir tarım uzmanı:

- Bu meyvenin vatanını herkes Çin diye bilir. Oysa Trabzon hurması, kiraz gibi Anadoluludur. Asıl vatanı en çok sevdiği, en çok yetiştiği toprak orasıdır. Hatta bir zamanlar ormanlar hâlinde... Amerikalılar bisküvi sanayinde incir yerine kullanıyorlar, diyordu.

Evet, vaktiyle bizde de belki ormanlar hâlinde Trabzon hurması yetişirmiş. Ama bugün Türkiye’de bir “ağaç sayımı” yapılsa, acaba kaç Trabzon hurması bulabilirsiniz? Zaten ev bahçeleri de yavaş yavaş kalkıyor. Olanlarda ağaç zevki tamamen değişti. Eski bahçemiz tamamen kayboldu.

Çocukluğunuzun geçtiği evdeki, meselâ Bebek sırtlarında, Üsküdar’da, hele Bursa’da filân oturuyorsanız bahçenizdeki ağaçları şöyle gözünüzün önüne getiriniz:

Mutlaka bir iğde ağacı... Meşhur *Kambur İğde*! Hemen her zaman çarpık çıktığından. Ama çocukların sevgilisi... Çıkılması hatta üstünde yatılması kolay, kuzu gibi uysal bir ağaç... Sonra mutlaka bir çitlembik! Yalnız bahçenizde değil, bâzen çarşıda bile olgunlaşıp kararmış çitlembik satıldığını görürdünüz. Adı çocuk oyunlarına geçen yemişti çitlembik:

"Çitlembik! Biz size geldik bitlendik!" oyunuyla hem yer hem tahta patlangaçlara mermi gibi yerleştirip atardık cumba kafesinin delikleri arasından...

Ve arka bahçede ağaçların anası, ulu dut ağacı... Yemek zamanı içeriden ahretlik kıza bir mesaj:

- Ağaca çık da biraz dut silkele!

Ve hemen genç kız dut ağacının tepesinde, çıplak ayakları ile dallara vura vura silkelerci. Ağacın altına serilen bembeyaz, kar gibi çarşafı olgun dutlar parmak parmak dökülür, kalaylı tepsilerle sofraya koşturulurdu. Sokaktan *"Çiiiiig baaaal!"* diye geçen dutçunun dutunu yemek marifet sayılmazdı. Dut taze taze bahçeden koparılırdı. Daldan sofraya!

Şifalı dut en esaslı sofraya yemişimizdi. Hatta kiraz dermiş ki: *"Arkamdan ağabeyim dut yetişmese ben bilirdim insanlara yapacağımı..."*

Bugün bir üvey meyve diye kenara atılan dutun önemi, İkinci Dünya Savaşı başında daha iyi anlamıştık. Bir gün ünlü iktisadî mehâfil muhabiri Hüseyin Avni Şanda, birinci sahifelerde bir bomba haber patlattı:

"Almanlar büyük miktarda Türk kuru dutu istiyorlar ve çok iyi de fiyatla alıyorlar."

Türkiye'de ne kadar kuru dut bulmuşlarsa kapatmışlardı. Parti parti Almanya'ya gönderiliyorlardı. Hayretler içinde idik. Ne yapacaklardı bu kadar kuru dutu? Bir süre sonra Vehbi'nin kerrâkesi anlaşıldı. Meğer dut kurusu alıp savaşa gireceklermiş. Vişne kurularını da topluyor-

lardı. Ama daha ziyade büyük gıda kıymeti olan dut kurularını...

Muhârebe için gıda stoku yapıyorlardı. Dut kurusun-da ne vitaminler, ne demirler, ne çelikler bulmuşlardı yaptıkları tahlillerde! Temel Reis'in ıspanağı kaç para eder? Bir avuç dut kurusu at ağzına, gir savaşa... Her şey akla gelebilirdi; ama dut kurusunun bir savaş malzemesi olacağı? Asla! İşte eski bahçemizdeki dut ağacı böyle bir ağaçtı. Bahçenin eşrafından... Ya ötekiler?

Ağaçların En Soylusu

Bunların en başında tabii ki incir ağacı... Ağaçların en asili, en eskisi. Evin bahçesi olsun da bir incir ağacı ol-masın! İmkânsız, "*Ocağıma incir dikti!*" derdik ama bahçe-ye mutlak kendimiz incir dikedik. Hatta çıkılması güç ve düşölürse asla şifa bulunamayacağı inancı ile her evde bir "*incir çatalı*" bulunurdu. Uzun bir sopa... Olgunlaştı-ğını tahmin ettiğiniz inciri, yerden bu sopanın ucundaki çatala sokarsınız. evirince tamam! İncir önünüzde...

İncir, tekin olmayan bir ağaç sayılırdı. Gece, yanına yaklaşılmazdı. İyi saatte olsunlar! Bir acayip vazifesi daha vardı. Hanede intihar etmek isteyenler kendini incir ağa-cına asardı.

Bahçenin rüzgârlı tarafında ise kokulu ağaçlar... Yâni koku veren ağaçlar... Akasya, manolya ama özellikle ıhlamur! Rüzgâr estike mis gibi koksun diye... Ve bahçede, koku, meyve değıl de inanılmaz renk getiren bir meyve ağacı: Nar!

Sokağı açılan bahçe kapısının tam başında... Nar o zamanlar üvey meyve değıldi. Masallarda, bir narı yarıp tek tanesini yere düşürmeden yiyen çobana padişahlar en küçük, en güzel kızını verirlerdi. şimdi sorarım size: Nar

yemeyeli kaç yıl oldu? Ayva da yavaş yavaş hayatımızdan çekilmeye başladı. Ne idi bir zamanlar evimizdeki yeri? Dişsiz ihtiyarlar bile ayvadın vazgeçemedikleri için nalburlarda ayva havanları satarlardı. İhtiyarlar bunda dövüp, yerlerdi ayvayı. Çürüklerine bayılırdı çocuklar... Parmaklarını çürüğe sokup yerlerdi. Masallarımızda, şarkılarımızda, bilmecelerimizde adı çok geçen ayvanın soframızdaki yeri büsbütün önemli idi. O mis kokulu ayva reçeli... Ve sanki rengini gökkuşağından almış ayva kompostosu! Acaba kaymaklı elma kompostosu bir şey mi? Elma kompostosundan çok, ayva kompostosunu bildirdik. Oysa geçenlerde bir mecliste kulağıma çalındı. Evin hanımı:

- Canım karanfilli ayva kompostosu istedi. Diş diş karanfilli ayva kompostosu! Kocam bir lokantaya telefon etti. Meğer varmış! Kalktık, gittik. Hamdolsun, yıllar sonra karanfilli bir ayva kompostosu içtim. Eski usûl...

Artık ayva kompostosu, döner kebab gibi evde yapılamayan ancak lokantada yenilen bir yemektir. Bırakın meyvesini kozalak olarak kopardığımız ayva ağacını, cırtlak erik bile kaybolup gitti...

Dünün bahçesinde... Meselâ Çengelköy, Beylerbeyi, Kuzguncuk evlerinin bahçelerinde ceviz ağacı bile çoktu. Yeşil kabuklu meyvelerini toplayıp, içindeki zıtları çıkarıncaya kadar, parmaklarınız kına yakmış gibi boyanırdı ama... Bugün bahçesinden sütlü taze ceviz koparıp yiyeni tanımıyorum ben. Dahasını söyleyeyim mi? Bir zamanlar İstanbul'da beyaz nar yetiştirilmiş. İnanabilir misiniz?

Ama çok iyi bildiğim bir şey var. Bir vakitler Türkiye'de "nektarin" yetiştirmişler. Yıldız bahçesinde... İki tane de meyve vermiş. Yarısi erik, yarısi şeftali nadide bir meyve... Ama sonra ağaç kurumuş.

Ben tâ Ümit Burnu'ndan nektarin çekirdekleri getirdim. Yıldız bahçesinin biraz üstüne, Barbaros Bulvarı'ndaki apartmanımın önündeki küçük bahçeye diktim.

İki yıl sonra iki nektarin verdi. Torunum olmuş gibi sevindim. Ama bugün baktım. Bir komşum, dibinden budamış bu hiç tanımadığı acayip fidanı... Kapı kadar da diploması olan bir komşu... Ne denir? Elleri var olsun!

Daha tuhafını söyleyeyim mi? Kraliçe Victoriya öleceğini anlayınca:

- Ölmeden önce bir Rambutan denilen meyveden yeydim, demiş.

Rambutan, bir Uzak Doğu yemişi! O zamanlar İstanbul'a kadar da geliyor. Bugün Türkçe adını bile bilmiyoruz. Galiba "Dağ Cevizi" derlermiş vaktiyle... İşte iğdeden hünnaba, Trabzon hurmasından kızmemesine, acı limondan hanımparmağına kadar yaşamımızdan çekilen eski yemişler...

Ya Sebzeler? Onlar Ne Oldu?

Nerede ebegümeci? Nerede kuzukulağı? Nerede hindebâğ? Ve nerede "Haysiyetliiii" diye satılan labada?

Ve çok tuhaftır nerede şalgam? Bugün Arap dünyasının, güney yarım dünyasının en gözde sebzesi şalgam? Eğer ailenizde aşeren biri: "Şalgam... Şalgam!" diye tutturursa bunu ancak Beşiktaş pazarında, Hikmet'in dükânında bulursunuz. Ve şalgamları tartarken Hikmet size anlatır:

- Bilirsiniz, senede hiç değilse bir kez şalgam içeceksiniz. Yahut da şalgam tarlasından geçeceksiniz!

Bir aralık "Pazı" da güme gitmişti; ama bereket ıspanak öyle pahalılandı ki, pazının yıldızı tekrar parladı. Şimdi Beyoğlu'nda en şık zerzevatçılarda, demetler hâlinde satılıyor. Yeşil zümrüt fiyatına!

Zümrüt denilince aklımıza, bir zamanlar soframızın en gözde misafiri geldi:

Kıvırcık salata... Kıvır kıvır pileli etekleri ile... Hani nerede şimdi?

Pılsını pırtısını toplayıp yaşamımızdan çekilen bir sebze daha: Asma kabağı... Neleri yapılmazdı? Uzayıp giden bir menüsü vardı. Zeytinyağlısından etlisine, dolmasından böreğine kadar... Ya arpacık soğanı? Körpe süt danası yahut kuzu butu ile yahnisini yaptığımız minik soğanlar? Şimdi artık evvel zaman içinde, kalbur saman içinde... Börülce bile ortadan kayboldu.

İlkbahar sonu Beyoğlu Balıkpazarı'nda kuşkonmazdan geçilmezdi. Hem de ne kuşkonmaz! Parmak kalınlığında olduğu halde en küçük bir tahtalaşma yok... Paris'in Maxim'inde bulamazsınız böylesini! Eski usûl parmakla tutup emmeğe de lüzum yok. Evet, bıçakla kes ve ye kuşkonmazı! Yarım kiloluk bağlanmış demetler hâlinde dövize çevrilmeye hazır... Sarı altın çubukları...

Türkiye, kuşkonmazın yetiştirileceği en iyi yerdi. Sorarım size: Kuşkonmaz yediniz mi? Bugün öylesine yalan bir sebze oldu ki artık basında çıkan yalan habere "Asparagus" diyorlar; yâni kuşkonmaz...

Peki, ya "Lokma lahanası?"

Yıllarca önce İstanbul'da yetiştirilen lokma lokma Brüksel lahanaları? Bu nadide sebze sonbaharda küfelerle satılırdı. Bugün? Sıfır! Klasik ihracat maddelerimizden başka yeni ihracat ürünleri arıyoruz haaaa? Bırakınız Allah aşkına alay mı ediyorsunuz?

Güle güle iğde...

Güle güle Trabzon hurması...

Güle güle kocayemişi...

Güle güle ebegümeci...

Güle güle Türk kuşkonmazı ve ötekiler...

Nerede Efendim O Eski Yazlar?

GAZETELERE bakılırsa dünyanın, bu arada Türkiye'nin de iklimi değişmiş. Bâzı kimseler yaz sıcaklığını, yağmur bulutlarını, nükleer yollarla kendi ülkelerine çekiyorlarmış. Hatta şiddetli sıcakları, yazdan depo edip kışın kullanıyorlarmış. Sibiryâ'da çilek, Alaska'da kiraz yetiştiriyorlarmış. Çölde de marul... Bir tür ısı ve bulut hırsızlığı!

Bunlar ne dereceye kadar doğrudur, bilemeyiz. Ama herhalde bizim yazlara bir hile karıştı. Bakıyorsunuz mayısın son günü, Anadolu'nun bâzı yerlerine kar yağmakta, temmuz ortasında bir sonbahar, derken Arabistan'dan gelen korkunç sıcak ülkeyi çöle çeviriyor. Arkasından Finlandiya'dan yağmur, Polonya'dan soğuk...

Bu durum karşısında siz gelin de yine o meşhur cümle ile: "*Nerede efendim o eski yazlar?*" demeyin de görelim.

Size minimini bir "Türkiye'de yazlar..." târihi kaleme almak istiyorum. Öyle sanıyorum ki bizde, öteden beri kışlar daha ağır basmış. Târihte meşhur kışlar, şiddetli soğuklara ait pek çok yazı bulabilirsiniz; ama Türkiye'de yazın tarihi pek ele alınmamıştır.

Kirazın Üstüne Kar Yağıyor!

Oysa bizde, eskiden korkunç derecede sıcak yazlar olmuştur. Vakıa eskiler, bâzı yazlarda “*kırmızı kirazın üstüne beyaz kar yağdığını*” söylerler ama... Aynı ihtiyarlar, ayrı ayrı isimleri olan şiddetli soğuklar gibi başka başka adlarla anılan korkunç sıcakları da anlatırlar. Meselâ bunlardan biri çok tuhaf bir isim taşır: *Eşek bayıltan sıcakları*! Bizim evdeki ihtiyar Vicdan kalfanın sık sık lafını ettiği sıcaklar: Eşek bayıltan...

Nereden gelmiş bu isim? O zamanlar, şimdiki gibi herkesin altında bir otomobil yok. En geçer vasıta eşek...

Uzaklara gitmeyiniz. Sevgili Refi Cevat Ulunay'ın da eşiği, akşamları kendisini Pendik İstasyonu'nda beklemeydi? Gazeteden dönüşte, üstat Pendik'te, eşiğine kurulur; tıkr da tıkr çiftlik evinin yolunu tutardı. Hele kâtipler... Daire dönüşü, setre ve pantolonları ile eşiğe binerler, feslerinin püsküllerini sağdan sola, soldan sağa sallandıra sallandıra evlerinin yollarını tutarlardı. Yazlıklar çoğunlukla havadar, daha ziyade yüksekçe ve yokuş yukarı yerlerde olduğu için bâzen anormal sıcaklarda eşek yolda düşüp bayılırmış!

Ben görmedim; fakat iyi anımsarım. Sahiden de bugünkü yazlardan çok daha sıcak eski İstanbul yazlarından birinde, o korkunç postunun içinde koca bir ayı, Beyoğlu'nun tam göbeğinde, Tokatlıyan Otel'i'nin önünde düşüp bayılmıştı. Bütün gazeteci arkadaşlar etrafını sarmıştık. İşin acıklı yanı ayıcı, hayvanına “*Koca karının hamam dönüşü bayılması*” numarasını yaptırıyordu. Tef çalarak ve hayvana tekme atarak... Isı 40 derece!

Birdenbire hayvan yere yıkıldı. Ayıcı, evvelâ numara yapıyor sanmıştı. Bir tekme daha attı. Ayı son bir gayretle doğrulmaya davrandı. Nafile! Tekrar yere serildi. Seriliş o seriliş... Acaba Follyfood Çiftliği'ndeki atın ölümü

bir şey mi? Tokatlıyan Otel'i'nin önünde, kalın postunun içinde, 40 derece ısıda ölen ayı bir hayvanlık dramı değil, bir insanlık dramıydı. Etraftan koşup başına kova kova su döktüler ama nafi! Sağ iken ona türlü ezâ ve cefâyı revâ gören sâhibi hümgür hümgür ağlıyordu.

Ölen arkadaşını yine bir Çingene'nin at arabasına yükledi. Sonra Çingenelerin bol oldukları Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne doğru uzaklaştılar. Arabanın arkasından bakakaldık. İnsan elinde bir ayının yaşam öyküsü... Belki de büyük şehre tekrar sucuk olarak avdet edecekti biçare ayı...

İşte, eskiden İstanbul'da böylesine "Eşek bayıltan" ve "Ayı öldüren" yazlar vardı. Damda bayılan yılanlar tahta-boşa düşerdi. Ev yılanları...

Böyle günlerde, evde, başta ihtiyarlar olmak üzere çocuklara ricâ ederler:

- Haydi, benim aslan evladım! Yüreciğim yandı. Git buz al, sahura pestil hoşafı ezeceğiz. Soğutalım bari...

Biz çocuklar, bir hayli nazdan sonra razı olurduk. O zamanlar her sokağın köşesinden merdivenlerle inilen mahzenlerde "Buzcular" vardı. Belediye baş buz bayii de gazete başyazarı İsmail Müştak Bey, Mayakon... Bodrumlardaki bu buzculara her gün sütun sütun buz gelirdi. Kaç kilo isterseniz, buzcu, talaşlara bürünmüş buz sütunundan, testere ile gırt gırt keserdi.

Etrafa saçılan buz talaşlarını toplayıp çocuklar ağızlarına atarlardı. Küçükler arasında, yaz günleri buz yemek bir marifet sayılırdı. Daha sonra, satın alınan buz parçası kirli bir sicime bağlanır, çocuğa verilirdi. Sıcaktan suları akan buzun tamamen eriyip yok olmaması için yolda kimse ile kavga edip vakit geçirilmemesi, pencerede yolunuzu bekleyen komşu kızlarla dalga geçilmemesi gerekirdi. Pencerede komşu kızı değil, evde pestil hoşafı bekliyor! Ne oldu? Bu her köşe başındaki buz mahzenleri nerede? Ne iş yapıyorlar şimdi?

Bu arada tabii "Karpuz çatlatan" diye anılan doğal buzdolabı, ev kuyularını da unutmamak lâzım. İşte bu zamanlarda, Türkiye'ye yeni yeni ilk buzdolapları girmeye başlamıştı; ama ne buzdolabı! Gayet kalın tahta kapılı, tahta duvarlı kasa gibi dolaplar... Elektriksiz! İçleri çinko... İçlerine kalıp kalıp buz konurdu. Bu buzlar genellikle 45-60 saat dayanır, dolabı soğuk tutardı. Sonra yeniden buz konulurdu dolaba.

Avrupa ve Amerika'da da böyle buzu içine konularak çalıştırılan milyonlarca buzdolabı vardı. Hatta 1947'de, Hollywood Bulvarı'nın biraz ilerisindeki mahallemizdeki apartmanlara kadar... Kapınızdaki toparlak mukavvanın "Buz lâzım" yazan tarafını çevirdiniz mi? Bunu gören kamyonlu buzcı, hemen size uzun bir kalıp hâlinde buz getirir, kırıp kırıp dolaba yerleştirirdi. Yanlış okumadınız. Yıl: 1947. Yer Hollywood! Buzdolabı reklâmı yapanların kulakları çınlasın!

Eğer o gün köşebaşındaki buzcı açmamışsa, o zaman evdeki tabii buzdolabına müracaat... Yemekler cacıktan imambayıldıya kadar kuyuya sarkıtılırdı. Bu kuyulardan bâzıları çok soğutucu idi. Karpuz çatlatan denilenler... Vakıa evde buzdolabı yoktu; ama akıl ve zevk vardı. Gök-su testicilerinin, hususî bir çamurdan özel olarak yaptıkları testiler suyu nefis bir serinlikte tutardı. Hele bu "terleyen testi"yi ıslak tülbende sarıp, tahtaboşta, rüzgâra karşı koydunuz mu? Buz! Eski Galata meyhanecilerinin aynı çamurdan teri dışarı vuran şarap testileri yaptırdıklarını söylerlerdi. Yalnız bu çamurdan yapılmış vazolarda çiçek yaşamazdı, soğuktan...

Dürrizâde'nin Hoşaf Kâseleri

Şiddetli sıcaklarda Türk sofrasında akla hayale gelmez marifetler gösterilirdi. Şeyhülislam Dürrîzade Abdullah

Molla'nın hoşaf kâsesiyle padişahı nasıl şaşırttığını bilirsiniz belki... Ama tekrarında fayda vardır sanırım:

II. Mahmut, "zamanının en zengin ve kibar adamı" diye tanılan Şeyhülislam Efendi'nin Doğancılar semtindeki konağında bir masal hayatı yaşadığını ıstır.

Bir ramazan akşamı Üsküdar'a geçer. Mihrimah Camii'nde ikindiye kılar. Bütün vükelâ ve vüzerâyâ haber salar, deniz kenarındaki karakolda buluşup habersizce Dürrîzade'nin konağına damlarlar. Topa da birkaç dakika var. Dürrîzade buyur eder. Birbirinden nefis taamlar karşısında padişah ve maiyeti hayran kalır. Hele yemeklerin getirildiği nadide tabaklar onları âdetâ şaşkınlığa uğratar. Nihayet hoşaf gelince, herkeste hoşafın yağı kesilir. Padişah bir türlü hoşaf kâselerinin ne billurdan imâl edildiğini anlayamaz. Venedik billurunu andırmakta ise de değil! Nihayet dayanamayıp sorunca Dürrîzade cevaplar:

- Efendim, kulunuz lezzetini bozmasın diye buzu hoşafın içine attırmam! Buzu tamamen kâse şeklinde dondurturum. Hem hoşafı soğutur, hem de avizelerden süzülen ziyayı in'ikas ettirmek suretiyle sofraya ayrı bir revnak verir...

Padişah mahcup mahcup önüne bakar. Saray'a dönerken de maiyetindeki vükelâyâ itirafta bulunur:

- Buzu hoşaf kâsesi sandım. Pek utandım. Herif, kibar herif...

İstanbul'da şiddetli kış, Haliç'in donması ve insanların yürüyerek karşıya geçmesiyle târif edilirdi. Şiddetli yaz ise Galata Köprüsü'nün üstündeki asfaltların erimesiyle anlatılırdı. Sahiden de hemen her sıcak yazda öğleüstleri Galata Köprüsü'nün üstü âdetâ sakızlaşırdı. Kunduraların izleri kalırdı asfaltta. Şiddetli kışlarda, yiyecek bulamayan kuşlar için pencere kenarlarına ekmek kırıntıları konulurdu. Şiddetli sıcaklarda ise su bulamayan ke-

diler için sokaklardaki küçük toprak yalıklara ev kadınları su koyardı. Ölmüşlerinin ruhuna değsin diye...

Evlerde ise, kışa karşı olduğu gibi, alınacak birçok yaz tedbiri vardı. Evvelâ sineklere ve diğer haşerelere karşı tütsü yakılırdı. Cibinlikler tamir edilirdi. Şişmanlar, yüksek tansiyonlular sülük vurdururlar hatta hacamat olurlardı.

Bereket versin ki eski evler, konaklar ve konak yavru-ları yaza ve sıcaqlara karşı çok elverişli idiler. Döşeme tahtaları, her gün sapsarı limon gibi gıcır gıcır ovulur ve bir süre ıslak bırakılırdı. Çoğunlukla yemek yenilen aşağı taşlık ise, hakiki Malta taşından buz gibi... Sofra sarnıç başında...

O zamanlar İstanbul'da bir yelpaze endüstrisi vardı. Sıcak günlerde her şık hanımın elinde bir yelpaze gör-ülürdü. Çingeneler bile tüy yelpazeler yapıp satarlardı. Kantolarımıza kadar girmişti:

*"Karga da seni tutarım aman,
Kanadını yolarım aman,
Yelpazeler yaparım aman,
Şık hanımlara satarım aman..."*

Daha sonraları modern hanımların ellerinde, yelpaze yerine el vantilatörleri görülmeye başlanmıştı. Yandaki düğmesine basılınca pervaneleri dönen, yüze veya tutulduğu başka yere rüzgâr veren vantilatörler... Çocuk iken bu el vantilatörlerini kullanan kibar hanımlara, sanki uçak kullanıyorlarmış gibi hayret ve hayranlıkla bakardık.

Yalnız ev değil, bahçe de tam bir yaz bahçesi idi. Asma, çardak, güneş batarken gramofon boruları gibi açan akşamsefaları, Şebboyar (Akşam kokusu) ana babaya payverenler ve mercan biçiminde hanımelleri...

Akşam, bütün yatak odalarında, mahrûtî çadır biçiminde yahut düz, uzun çitalı cibinlikler kurulurdu. Ci-

binlikte en küçük bir delik varsa yandınız! Eski sinekler herhalde şimdikilerden çok daha akıllı yaratıklardı. Cıbinlikte bir delik keşfedip içeri daldılar mı sabaha kadar canınıza okurlardı. Ertesi gün cıbinlikten, kızamık dökmüş Kızılderili gibi bütün vücudunuz kıpkırmızı çıkardınız.

Gece yatmadan önce de yaşlılardan: “Nerede efendim o eski sıcaklar?” diye başlayan daha eski yazların hikâyelerini, güney vilayetlerimizde, faraza Halep, Beyrut, Şam ve Kudüs’te hâkimlerin sıra sıra su küplerine girip nasıl icra-i adâlet ettiklerini inanmayarak dinlerdiniz.

Sıcaklarda kimsenin canı ağır yemek istemediğinden evlerdeki yaz menüsü de değişik olurdu. Ferahlık veren buzlu pestil hoşafı ile buzlu cacık başta gelirdi.

İstanbul gecelerinde kışın bozacı, yazın dondurmacı! Gece sokaktan, havlulara sarılmış kaplar içinde, omuzluklu dondurmacılar peşi sıra geçerlerdi. Dondurma kaplarının üzerlerinde yanan mumlar... Yalnız dondurmacılar için yapılmış, el biçiminde dondurma tabakları... Ve âdetâ zorla koparılan, kaskatı kaymaklı, sakızlı, âdetâ lacivert renginde, nefis kokulu vişneli, kayısıli ve limonlu... Hepsi birbirinden güzel!

Evde oturamazsanız civarda, şehrin göbeğinde bile serinlenecek hatta denize girilecek yerler çoktu. Salıpazarı’ndan denize girenler, Galata Köprüsü’nü seyrederek serinlerlerdi.

Şayet: “Daha kibar olsun...” derseniz, Bebek Meydanı’nda, tam Mısır Sefareti önündeki deniz hamamları sizi bekliyor. İstanbul cihetinde ise, Kumkapı’dan, Yenikapı’dan, Samatya’dan, Yedikule’den başlayınız... Bir deniz hamamları cenneti... Bakırköy’de ünlü Güneş Plajı ve ötekiler...

Denize girmeyeceksiniz de, şöyle göğsünüzü rüzgâra verip serinleyecek bir yer mi arıyorsunuz? Çooooook... Hiç

uzağa gitmeden... Hatta şehrin korkunç trafik merkezi, Karaköy'de bile... İsterseniz Galata Köprüsü'nün tam bitişiğinde, deniz üzerinde, şıpır dalgalara baka baka, vapurları seyrede ede rakınızı yudumlar, son derece Avrupalı bir serviste, en nefis yemekleri yiyebilirsiniz.

O yazlarda İstanbul halkının bir âdeti vardı. Sıcak günlerde birçokları Köprü'yü yürüyerek yahut vasıta ile değil de karşıdan karşıya, serin olsun diye sandalla geçerdiler. Püfür püfür, işte bu sandalcılar da Cenyo'nun yanından kalkardı.

Şayet göz önünde olmayan bir yer isterseniz o da vardı Karaköy'de... Şimdiki Yapı ve Kredi Bankası'nın tam karşısında, Cenevizliler zamanından kalma mahzen meyhaneler... Cadde yıkılıncaya kadar bunlardan ikisi duruyordu.

Duvarları gayet kalın taşlarla örülmüş iki katlı mahzen şeklinde, tipik eski meyhanelerdi. Daha sonra bunlardan biri bir çikolata fabrikası oldu. Ama Gambetta bütün özellikleri ve âdetleri ile hele mermer masalar üzerinde kurulan, sayısız tabaklarda taramadan ringa balığına kadar zengin çilingir sofrası ile geleneklere sâhip, en eski meyhane olarak hâlâ yaşıyordu. Tam bir kalın duvarlı mahzen olduğundan, en sıcak günde içine girseniz soğuk hava tesisatı olduğunu sanırdınız.

Yine aynı Galata'da, Kadıköy İskelesi karşısında sıra sıra rıhtım meyhaneleri vardı. Emanetçi Sultana'nın dükân komşuları... Güneş çekilince onlar da püfür püfür... Kadıköy vapurlarını seyrede ede...

İstanbul'un Üç Eğlence Burnu

İstanbul tarafında ise, serinlemek için en güzel yaz akşamını sahiden tarihî Sarayburnu Gazinosu'nda bulabilirsiniz. Bir zamanki İstanbul'un Tivoli Bahçesi... En

rağbette eğlence merkezi... Dünya Kazaska Kralı Kazbek'in güzel karısı ile senelerce çalıştığı, ilk dans hocası Kadri Bey'in başkanlığında dans müsabakalarının yapıldığı, eski masal bahçesi Sarayburnu...

Zaten İstanbul'da: Sarayburnu! Akıntıburnu! Kılburnu! Üç eğlence burnu... Ayrıca yine İstanbul cihetinde, Kumkapı'dan tâ Bakırköy'e kadar deniz üstünde sayısız salaş yalı meyhaneleri vardı. Deniz üzerinde yemek yemek, içki içmek mümkündü. Akşamları trenle Samatya'dan geçerken görürdünüz. Deniz üstünde, pırıl pırıl elektrikler altında kurulmuş sofraları...

Şehirde yaprak kımıldamayan gecelerde, Boğaz rüzgârının zevki daha bir başka idi. Hemen birçok vapur iskelesinin bitişiğinde yahut iskele üstünde içkili ve sazlı gazinolar olurdu. Vapur iskeleye yanaşırken reklâm olsun diye en neşeli havalara çalınır, tefler düm teklenir, kemanlar gıygıylanırdı.

Vapur iskeleden kalkarken de öyle. Şan olsun diye yeni bir fasıl... Garsonlar vapur yolcularına inat, masalara yeni mezeler getirirlerdi. Ve yolcular, aşağıdaki âleme, denize karşı kurulmuş masalardaki mezeleri âdetâ sayabilirlerdi. Buzlu cacık, çiroz salatası, kırmızıbiberli muska böreği, kornişon, buzlu biralar, dilim dilim topatan kavunu, beyaz peynir, tarama... Ve karar verirlerdi: İnşallah gelecek sefere!

Pek çok iskelede vapur incesazla karşılanır, incesazla uğurlanırdı. Mehtaplı gecelerde, Bebek İskeleyi'ne yanaşan kaptanların, bedavacı musiki meraklılarının sandal kalabalığı arasından geçerken, düdük çalmaktan kolları kopardı. Eeeee! Bu gece bahçemizde, Paris'ten yeni avdet eden Muganniye Denizkızı Eftalya Hanım'la, muhterem zevci Kemanî Sadi Bey icrâ-yı ahenk eylemekte...

Böyle işte efendim!

Neredeeee o eski yazlar?

Türk Hamamı Târihe Karışıyor

BİR HAMAMCI, kendisiyle görüşen gazeteciye yanıp yakılıyor:

“Bu korkunç odun fiyatları... Bu personel masrafı... Artık tarihî Türk hamamları son günlerini yaşıyor. Hepsi kapanmak üzere... Hepsinin üzerine vuracağız kilitleri!”

Kimi der: Bir hamamın günlük odun ihtiyacı en azından 10 ton... Yâni 6.000 liradan, 60.000 Türk lirası... Sâdece odun... Personel, su, elektrik, peştamal, havlu ve diğer masrafları ile bir hamamın günlük gideri yüz altmış bin lira...

Evlerdeki banyolar yüzünden, azala azala âdetâ sığmıyan “çarşı hamamı” müşterisi bugün kaç kişi kaldı ki? Yıkanmaya gelen müşteri, bir hamamın günlük yüz bin lira masrafını karşılar ve üstelik de kâr bırakır mı? Hamam personel kadrosu ise en aşağıdan yirmi beş kişi. Ve belediyemiz narh koydu. Lüks hamamda, özel odada soyunup yıkanmak 250 lira...

Belki ve hakikaten de daha aşağı kurtarmaz. Evet, yavaş yavaş başta İstanbul olmak üzere en meşhur ve tarihî hamamlarımız birer birer sahiden tarihe karışıyor yahut depo hâline giriyor.

O hamamlar ki, “Temizlik imandandır” diye Türkiye’den alıp tâ Macaristan içlerine kadar götürmüşüz. Türk temizliğinin, Türk uygarlığının sembolü hâlinde götürüp Avrupa içlerinde âbideleştirmişiz.

Bugün dünya mimarisinde *hamam mimarisi* olan belki tek millet biziz. Yine bugün, Macarca lügatlerin en ünlü sözlüğü “Gözfürdö”dur. Ne demek? Türk hamamı... Hem de Avrupa’nın birçok yerlerindeki gibi uydurma Türk hamamı değil, bizim bildiğimiz usûlde...

Hatta yalnız Avrupa’da değil Türkiye dışındaki dünyanın en meşhur Türk hamamı Kiraly bir Türk hamamıdır. 1560 yılında, Sokullu Mustafa Paşa’nın adamları tarafından yapılmıştır. Ünlü Rudas da öyle... Hem yıkanmak için hem şifalı sular içmek için...

Macaristan’da Türk Hamamları

Ya Budapeşte’deki Velibey Hamamı? Dünya uygarlık târihine geçmiş meşhur hamam? Yalnız bizim yazarlar değil, geçmiş yüzyıllarda Budapeşte’yi ziyaret eden bütün yabancı muharrirler, Velibey Hamamı’na sayfeler ayırmışlardır. XVII. yüzyıl sonunda Budapeşte’ye giden İngiliz yazarı Edward Brown aynen şöyle diyor:

“Buda şehrinde çok güzel hamamlar bulduk. Bâzılarında yıkanırım da. Fakat bu hamamların en güzeli Velibey Hamamı idi. Kanunî Sultan Süleyman, Velibey Hamamı’nın iç dekorasyonu için büyük bir servet harcamıştı.”

Türkler, gittikleri yabancı memleketlerde, yalnız yeni hamam yapmakla kalmıyorlar; şayet oralarda eski hamam bulurlarsa onları da inanılmaz derecede güzellikteki ilâveler ve iç tezyinatla Türkleştiriyorlardı. Restore ediyorlardı. Sokullu Mustafa Paşa, dünyaca ünlü Sezar Hama-

mı'nı böylece ele almış ve aslından daha büyük değerde yenilikler ilâve etmişti. İvan Boldizsar *Macaristan* adlı kitabında der ki:

“Sokullu, XVI. yüzyılda bu hamamda bir Şark cenneti yaratmıştı. Termal hamamın etrafında, bahçedeki göle ‘Nymphaesa Thermalis’ çiçekleri diktirmişti. Bir tür eski Mısır nilüferleri...”

Suda açan iri iri nilüferlerin yanından kaplıcaya gidiliyordu.

Hamam bizim için bu kadar önemliydi. Bir yerde yerleşmeye kalktığımız zaman iki bina yapıldı: Cami ve hamam... Ruh temizliği ve vücut temizliği için! Bunun içindir ki, Fransa'da, Paris saraylarında, henüz helâ bile yok iken biz Türk hamamını nerelere kadar götürmüştük. Bugün, eski Türk hamamları Macaristan'da en büyük turistik atraksiyondur. Yüzyıllar yaşındaki bu Türk hamamlarını o kadar iyi muhafaza etmişlerdi ki, kubbelelerinin tepelerindeki ay işaretine kadar... Budapeşte'ye gelen bir turist bir kez olsun, gözfüldöye yâni Türk hamamına gider.

İstanbul'u bilen ve turizm işlerinden birazcık olsun anlayanlara rastgelirseniz hemen size sorarlar:

“Sultanahmet'teki Sinan'ın meşhur hamamını açtınız mı turistlere?”

Kolonyalar... Keseler...

Geçenlerde, çarşı hamamının kapısından adımını dahi atmamış üç genç kızla tanıştım. Hey gidi hey! Oysaki bir zamanlar, hamama gitmek bizler için ne mühim bir olaydı! Günlerce, evvelinden hazırlanılırdı. Aman hamam bohçasında bir şey eksik kalmasın diye... İki taraflı fildişi taraktan tutunuz da, Lokman ruhuna kadar... Çünkü

mutlak bir bayılan çıkardı. Hamam bu! Sabah gidip akşam dönmek de vardı. Onun için Lokman ruhunun yanına Meliza ruhu, Çoban kolonyası konulması da asla ihmal edilmezdi. Sonra *kese yapmak* mes'elesi de vardı. Hamam bohçasına üç kese birden konulurdu: İnce kese, ortanca kese, kalın kese yahut kaba kese... Sizi yıkayan, evvela sağ kolunuzu tutup havaya kaldırır. Kolun üst tarafını, bir aşağı bir yukarı... Belki yirmi defa... Hele o ince kese, turp rendesinin ince tarafı gibi keserdi âdetâ. Sonra kolunuz tersine döndürülür, iç tarafı rendelenirdi. Bir aşağı bir yukarı... Nihayet kafanız bastırılarak eğilir; boyun ve ense, omuzlar... Keselenmek bittiği zaman haşlanmış ıstakozla dönerdiniz; kıpkırmızı! Ama kolay kolay bitmezdi mübârek... Sıcaklıktan soğukluğa çıktığınız zaman da meşhur tâbiri ile kese kapardı sizi. Ve gelsin talk pudraları...

Ünlü ve bugün bir hayli yaşlı bir yazarımızın Viyanalı eşine, bir arkadaşı konuk gelmişti. Konuk da konuk hani... O zamanlar, yine bir Türk yazarla, Burhan Belge ile evli olan Zsa Zsa Gabor... Türkiye'ye gelin gittiği halde Zsa, hiç çarşı hamamına gitmemiş. Çok da merak ediyordu. Kendisinden daha kıdemli bir Türk gelini olan arkadaşını zorluyor.

Ve iki güzel zarif Viyanalı, kalkıp Galatasaray Hamamı'na gidiyorlar. O zamanki hamam teşkilâtı... Ana kadın... Natır kadınlar... Ötekiler...

Natırlar, Türk hamamındaki iki Viyanalı güzeli, bacakları arasına alıp olanca kuvvetleri ile başlamışlar keselemeye; başlamışlar ovalamaya... Zsa Zsa Gabor, güzel pembe vücudundan çıkan oklava oklava kirlere bakarak dehşetle arkadaşına bağırır:

- Bunlar benim derimi yüzüyorlar!

Arkadaşı yanıtlamış:

- Doğru! Derimizi yüzüyorlar!

Sahiden de öyle! Evvela, ince kese, sonra orta kese ve en nihayet kalın kese veya kaba kese ile vücuttan çıkarılan o oklava oklava şeyler, kirden ziyade ölmüş deri tabakaları... Mesamatın açılması...

Kese faslı, mesamatın açılması ve natırın döktüğü serince su tasları ile biterdi. Ve keselenen, o büyük masajdan sonra dünyanın ferahlığını duyardı.

Türk hamamında, natırların ve tellakların değil, kesecilerin hele üç tür kese ile yaptıkları bu ovalama, bu ke-seleme, bu masaj bugün Avrupa'da en modern dinlenmek ve dinçleşmek operasyonu...

Uydurma bir saunada bir kesecinin kazancı bile başbakan değilse bile bir bakan kadar...

Geçmiş Günlerin Hamam Menüsü

Gelelim, hamama götürülecek yemek tencerelerine: Bütün gün geçirilecek olan hamamda yenilecek yemeklere... Onların da hazırlanması çok önemli işti. Zira *hamam menüsü* diye bir şey vardı. Hamam yemekleri...

Bir kere taş çatlasa turşu; hem de çeşitli... Kehribar sarısı hıyarla kereviz yaprağına sarılmış patlıcan asla ihmal edilmezdi. "Hamama giden terler" derlerdi ama...

Hamama giden, göbek taşında mutlaka turşu yedi. Hamam menüsünün değişmez yemeklerinden biri de zeytinyağlı dolmalar... Ve bol bol yemiş... Pırıl pırıl kailaylı tasların içinde mevsim yemişleri... Ortasından ikiye ayrılmış narlar... Ekmek ayvaları... Buğulanmış üzüm-ler... Etrafta gözleri ile sizleri ve yiyecekleri izleyen arsız çocuklar varsa: "*Belki imrenirler de bir yerleri şişer*" diye onlara da mutlaka birer parça ayrılırdı.

Hamam sıcaklığında turşulu, dolmalı yemek ağır basarsa hiç merak etmeyiniz. Dış avludaki gazozlar ne güne duruyor?

Şimdi antika eşya arasına karışan eski gazoz şişeleri emrinizde... Tepelerinde cam zıpızıplar... Bastınız mı? Fııst... Zıpzıp düşer ve gazoz açılırdı. Gazoz havuzunun yanında da helva tezgâhı... Baklava biçimi kesilmiş nefis susam helvaları sizi bekliyor. Zenci bacılar satardı bunları. Annenizle gittiğiniz kadınlar hamamında...

Akşamüzeri yaş peştemalları çıkarıp, ayaklarınız dibi-ne düşürürken kuru sileceklere sarılırdınız. Ve sıcaklık denilen yerin gümbürtülü kapılarını açarken, ayaklarınıza tas tas soğuk su dökerlerdi.

Nihayet çıkıp odanızda istirahat ederdiniz.

Belirli bir çağdan sonra, erkek çocukların en büyük kâbusu anneleri ile birlikte kadınlar hamamına gitmekti. Âdetâ insanın erkeklik gururuna dokunurdu bu iş! Oradaki kadınlar sizi yaşınızdan fazla gelişmiş görmeseler bile takılırlardı:

- Bir daha gelişinde babanı da getir! E mi evladım? diye...

Yarının delikanlılarını deli ederdi bu hâin sözler, yüreklerine hançer gibi saplanırdı. Hiddetlerinden annelelerinin kollarını ısırarak olurdu. Ve akşamüstü, bohçalar koltuk altlarında kıpkırmızı suratlarla bâzen sekiz saat geçirilen hamamdan eve dönülürdü. Herkes güreş yapmış gibi yorgun...

Hamama girmek kolaydı da hamamdan çıkmak çok zordu. O kalabalık personel sıra sıra dizilirdi. Kimi koltuklar, kimi etekler... Ve hepsi elpençe...

Sizi yıkayanlar, ayağınıza su dökenler, keseleyenler, odanıza bakanlar, kollarınıza girip bir sultan edası ile sıcaklıktan çıkaranlar, nalınları pabuçları çevirenler... Sıra sıra... Hepsi elpençe avuçlar açık... Hepsini birer birer göreceksiniz. Acaba hamam ücreti bir şey mi bahşişin yanında?

İşte, evde, bütün bir *hane halkının* iştirakiyle yapılan hamam telaşesi de böylece bitmiş olurdu. Tâ gelecek hamama kadar!

Bâzı aileler ve komşular hamama berâber giderlerdi. Düğün dâvetleri gibi hamam dâvetleri de yapıldı. Mese-lâ "Gelin Hamamı"na... "Kırk hamamı" denilen loğusa hamamına... Doğumun kırkıncı günü...

Hamama görücü gidenler yâni oğullarına kız beğen-meye gidenler de vardı:

- *Ayol... Hamamda görmüş de beğenmiş oğluna istemiş, derler ve ilâve ederlerdi: "Gelinin güzeli hamamda belli olur..."*

Kuşlu Nalın... Yaylı Bülbül...

Gelin hamamlarında giyilen nalınlar birer san'at ese-riydi. Özellikle sedef kakmalı, kadife astarlı yahut gümüş tabanlı ünlü kuşlu nalınlar... Atkısı mor kadife, sırma işlemeli ve yaylı...

Avrupa'da da, bizde de bu kuşlu nalın, Çingeneler arasında bir kıymetli çeyiz eşyası idi. Kapalıçarşı'daki gümüşçüler bunların en san'atkârane olanlarını yaparlar. Hatta Romanya, Macaristan gibi yerlere ihraç bile ederlerdi. Bunların atkıları üzerine ince yaylarla oturtulmuş, gümüşten bülbüller vardı. Gelin hanım, hamamda yürürken yaylı bülbül de nazlı nazlı oynardı. Kuşlu nalınların çingiraklı olanları da vardı. Gümüşlü nalın bizim roman-larımıza bile isim olmuş bir ayak giysisi...

Türkiye'nin en ünlü hamamları İstanbul'da toplan-mıştı. Bâzı zengin hovardalar bu hamamları kapatırlardı. Dört başı mamur hamam âlemleri yapmak için! İçkisiyle, sazıyla, dansıyla... Hamam kapatmak sözü buradan gelir. Hamam kapatmak ve göbek taşında kadın oynatmak!

Hamama giderken aman dikkat! Çünkü bâzı hamamlar, gündüz kadınlar gece erkekler içindi. Yâni harem selâmlık çalışırlardı.

Kadın hamamı bizde, öteden beri gece kulübünden daha fazla erkeklerin hayallerini gıcıklayan yerlerdi. Bakınız İstanbul eğlence hayatına dâir çok şeyler yazmış olan dostumuz rahmetli Refik Ahmet Sevengil neler anlatıyor. Yazının başlığı: *“Sarhoşlar, Kadın Hamamlarını Bastı!”*

Devam edelim:

“Sarhoşlar âdet edinmişlerdi. İçip içip civardaki hamamların yollarını bekliyorlar ve hamama gitmekte olan kadınlara saldırıp yüzlerini gözlerini öpüyorlar, yol ortasında oralarını buralarını sıkıştırıyorlardı. Bâzen de bu sokak tecavüzleri ile yetinmiyorlar, kadın hamamlarına girip çıplak hatunların bağırıp çağırarak şuraya buraya kaçışmalarını seyir ile neş’eleniyorlardı.

Kadınları kovalayıp halvetlerde sıkıştırıp, daha büyük tecavüzlere yeltenenler de oluyordu. Bir kez hamama girip gözüne kestirdiği kadını halvette sıkıştıran dağ yarması gibi bir levendi tutmaya muktedir olamamışlardı. Kahveden adam çağırılmış, sokakta ne kadar erkek varsa: ‘Saldırıya uğrayan kadını kurtaracağız’ diye paldır küldür kadın hamamına dalmış, gözleri sabunlu, vücutları çıplak hatuncuklar neye uğradıklarını anlamamışlardı...”

Kadınlar belirli bir saatten sonra hamamda kalmayı büyük cesâret sayardı. Çünkü hamamlar tekin değildi. Allah göstermesin insan çarpılıverirdi. İyi saatte olsunlar, süngüleri depreşmesin...

Minyatür Çarşı Hamamları

Büyük konaklarda, büyük yalılarda, ana binanın dışında, bahçede, minyatür bir çarşı hamamı yaptırılırdı. Kubbelerinde cam aydınlıklar, kurnalar... Hatta küçük

bir göbek taşı... Çocuklar için Avrupa'dan getirilen Fransız matmazeller bayılırdı bu evdeki çarşı hamamına. Kim bilir kaç çeki odunla ve alttan ısınırdı bu özel ev banyoları... Evin küçük beyleriye, hamamın kubbesine çıkıp o kandil gibi cam pencerelerden matmazeli gözetlemeye çalışırlardı. Sermet Muhtar Alus¹² ve öteki eskiler, bu hatıralarla doludur. Yurt dışı hamamları da bizim için çok meraklı...

Meselâ Kore'de tatil geçirmek üzere Japonya'ya gelen Mehmetçik ne kadar şaşırmıştı! Tokyo'nun biraz ilerisinde Atami denilen bir yer vardı ki, kadınlı erkekli herkes çıplak hamama, kaplıca havuzlarına giriyordu. Kimse kimseye de yan gözle dahi bakmıyordu. Başkent Tokyo'da da öyle! Ünlü Ambassador Oteli'ne çıkan yokuşun sağ tarafında hamamlar... Kadınlar ve erkekler için... Herkes hamamda ve çıplak... Ya Siyam'daki ünlü Türk hamamları?

Aslında bunların Türk hamamları ile hiçbir ilgisi yok! Birer istim banyosu... Genç genç, güzel güzel kadınlar yıkıyor erkekleri...

Özür dilerim, bakınız yıkanmak ve hamam denilince neler geldi aklımıza. Bizde ve dünyada yıkanmanın tarihi...

Yıllarboyu Tarih dergisi, Ocak 1982, s. 43

¹² *Sermet Muhtar ALUS*, (20 Mayıs 1887 - 28 Mayıs 1952). Yazar, gazeteci, karikatürist ve İstanbul beyefendisi. *Akşam* gazetesinde eski İstanbul'u anlatan yazılarıyla tanındı. 30 Yıl Evvelkiler başlığı altında başlayan yazılarını *Masal Olanlar*, İstanbul Kazan Ben Kepçe ile takip etti (S.K.).

Çarlestonu Bitirdik Sonra Büfeye İndik!

1930'LARDA, hatta bir iki yıl önceleri Türkiye'de acayip bir fırtına esiyordu: Dans merakı!

Beyoğlu'ndan geçen İstanbullular o zamana kadar hiç görmedikleri birtakım acayip tabelalarla karşılaşıyorlardı: *Dans dershanesi*. Altında bir isim: *Prof. Sakelaridis* yahut *Prof. Panosyan, Prof. Haçaduryan, Prof. Papadopulos, Prof. Saridis*. Hepsi de Prof... Hiç aşağı kurtarmaz. Hemen hepsi birdenbire korkunç bir şöhrete ulaşmışlardı. Bunlardan bazıları o kadar meşguldü ki, ancak bir buçuk ay sonrası için randevu verebiliyorlardı. Dershanelerine üç aydan önce öğrenci yazdırmak için mebus filân gibi hatırlı bir zat olmak gerekti.

Tabii ki kaçgöç günlerinde, kadınların kocalarına "*Bey! Kime çıkayım, kime çıkmayayım?*" diye sordukları günlerde, kadınlı erkekli dans etmek kimsenin aklından ve hayalinden geçmezdi. Oysa insan tarihinde dans en eski güzel sanatlardandı. En yaşlı kutsal kitaplarda bile adı geçerdi. *Tevrat*'ta, *hag* diye bahsedilen bir tür dandır. Ama bu iş bize çok yabancıydı. İstanbul'a gelen Beyaz Ruslar, Çarşıkapı'da, Bahçesaray adında bir yer açmışlardı. Dans edilirdi. Halk ve çocuklar dışarıdan deliklere göz uydurup ve gözlerine inanamayarak içeriye seyrederlerdi.

Ama kaçgöç kalkınca çok şey değişti. Sahiden de bu dans salgını rüzgâr gibi geldi ve rüzgâr gibi geçti.

Festen şapkaya, çarşıftan tuvalete, cumbadan rumba-ya günleri! Evlenecek gençler düğün öncesi Haçaduryan'a koşup, "*Une... Deux... Trois! Stop!*" diye dans dersleri alıyorlardı. Düğünde oynamak için! Bir damat adayının dans bilmemesi! Aman ne ayıp!

Meşhur Haçaduryan ciddi bir profesördü. Burnundan kıl aldırmazdı. Çenesinde, uzun bembeyaz bir keşisakalı... Talebesine ders verirken kendisi *dam* olurdu. Bâzen sivri sakalı, kısa boylu öğrencisinin kafasını süpürürdü. Ama o hiç tınmaz, derse: "*Une! Deux! Trois! Stop Mösyö stop!*" diye devam ederdi.

Dans öğrenmek için damat adayı olmak gerekmezdi. Kadınlı erkekli toplantılar yeni yeni yaygınlaşıyordu. Böyle asrî gecelerde, hemen kol ile kurulan gramofon ortaya çıkıyordu:

- Leman abla, Eduardo Blanco'dan bir tango koysana ayol!

- Şimdi tango yaptık. Daha canlı bir şeye ne dersiniz? Tino Rossi, Maurice Chevallier, Al Jolson?

Plak konulur ve herkes zıplamaya başladılar.

Beyoğlu'nun En Popüler Dansı: "One Step"

O zamanki Türkiye'de en çok ne oynanırdı dersiniz? Birçokları belki buna ya *Çarleston* ya *fokstrot* diyeceklerdir. Kitaplardan öyle okumuşlardır. Hâlbuki ne münasebet! O zamanlar bizde akla gelmeyecek danslar ediliyordu.

Meselâ *Shimmy*, meselâ Beyoğlu'nun en popüler dansı *One-Step*! Yâni tek adımla ve gayet hızlı yapılan bir dans. Yıllarca Beyoğlu'nu zıp zıp zıplatan *Valencia*, bir *One-Step*'tir. Tek tek basarak, hızlı hızlı koşarak! O

kadar yaygın bir dans hâline gelmişti ki, Türkçe bir aranjmanı bile çıkarılmıştı. Asıl şarkının “*Valenciaaaa!*” diye başlamasına karşılık, Türkçesi: “*Ulan Ziyaaaa! Çık duvara*” diye başlıyordu. Büyük bestekâr Don Joze Padilla’nın ünlü bestesi... O sıralarda Türkiye’ye gelen Padilla: “*Ulan Ziya, Valencia’dan daha güzel!*” demek nezaketini göstermişti.

Dans salonlarında suareler mutlaka bir “One-Step”le başlardı. Sonra “Turkey-Trot” geldi; Hindi yürüyüşü... Tutmadı. Dünya gençliğini saran “Big Apple” şöyle böyle! Ve Beyoğlu’nda ilk Bluzlar, ilk Black Bottomlar, özellikle ilk Babbanes yâni muz dansları...

Bu *Bananeeees*’in de bir aranjmanı çıkmıştı:

*“Doktor yeme dedi patateeeees,
Doktor yeme dedi domateeeees...”*

Aslında biz tangocuyduk. Polonya’dan gelen *Polka*, Çekoslovakya’dan gelen *Mozurka*, İngiltere asıllı *Quadril* çoktan elini ayağını çekmişti. Ortada bir vals ve tango kalmıştı. Garden Bar’da millet fırıl fırıl vals oynuyordu. Prof. Panoysan bir vals kralı olarak tanınıyordu.

Tango da ağır basmakta... Tâ Arjantin’den İstanbul’a o ara bir tango gelmişti: *Arjantina!*

Türkiye’nin her tarafında, en abartmalı figürlerle tango oynanmakta. Tango’nun altın devri... Yine bu sıralarda, ki o zamanlar gazino kralları filân yoktu; Sarayburnu Parkı’nı işini bilir bir zat kiraladı. Deniz kenarında nefis bir gazino yaptı. Hem alaturka hem alafranga... Dans pistiyle... Atatürk’ün de iltifatına mazhar olmuş Kazbek! Korkunç bir dansöz ve balerin olan karısı... Ve “Tango Kralı” diye anılan Kadri Bey... Kadri Bey bu unvanı birçok Avrupa ülkelerindeki yarışmalarda almıştı. İnanılmaz derecede güzel tango oynardı.

Ama bu günlerde daha inanılmaz bir şey oldu. Tangonun ismi *ahlâk bozucu* diye çıktı. İş öylesine sarpa sardı ki, Vatikan müdâhaleye mecbur oldu. Papa Hz. iş bu dansın gayr-i ahlakî olup olmadığını görmek için huzurunda bir çifti oynattı. Ve Papa kararını verdi. Tango ahlâk bozucu değildir!

İstanbul'da Son Tango

O sıralarda İstanbul'da son tangolar oynanıyordu. Yeni danslar gelmekteydi. Ama hiç beklemediğimiz bir misafir; Eduardo Bianco! Tangonun ömrü biraz daha uzadı. Charleston devamda... One-Step ve Bluz havalarında olduğu gibi Charleston için de çıkarılmış meşhur Türkçe aranjmanlar... En ünlüsü:

*"Çarlestonu bitirdik.
Sonra büfeye indik,
Birkaç şişe şampanya içtik.
Garson bira getir, garson şarap getir!
Yaşa çarleston..."*

Mahalle aralarında, çıplak ayakla birdirbir oynayan çocuklar bile, dizlerini tuta tuta bu havayı söylüyorlardı. Hem de bir değil de birkaç şişe şampanya içmişler. Afiyet olsun; ama bu ne hovardalık!

O günlerde, bir yandan İspanyol gribi, bir yandan Ruba salgını başladı. Peyami Safa'nın *Cumbadan Rumbaya* romanından daha yaygın bir rumba aranjmanı:

*"Rumba da rumba da rumba...
Kalplere vur bir zımba.
Ol bir salon gelini,
Koy kalplere elini.
Rumba da rumba da rumbaaaa!"*

George Raft'ın beyaz perdede görünmesiyle beraber bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Bolero... Dans salonlarında gençler, abartmalı figürlerle bolero oynamakta. Herkes birer George Raft kesilmiş.

Küba'dan gelen Habaneralar, Kongalar bizde pek tutmadı. En uzun yaşayan yine vals idi. Modası geçmek bilmiyordu. Tango da öyle...

Beyoğlu'ndaki dans dershanelerinin en meşgul zamanları eylül ayının sonları... Cumhuriyet Bayramlarının öncesi... Burnunu kaşıyacak vakti olmayan Haçaduryan Efendi'nin başından ateş püskürürdü.

Dans dershanesi Tepebaşı'ndaki Çardaş Pasajı içindeydi. Pasaja girecek ve merdivenlerden yukarı çıkacaksınız. İlk kapı... O zamanlar bu pasajda geceleri in cin top oynardı. İçeride yanan tek havagazı fenerinin soluk ışığı buraya bir Paris havası verirdi. Çok defa öylesine تنها olurdu ki, âşıklar mutlaka bir kez geçerlerdi. Öpüşmek için! O aşka hiç göz açtırmayan zamanlarda bile, canlarının istedikleri hararete ve canların çektiği miktarda al bûse, ver bûse!

Bir öğleüstü, Haçaduryan Efendi'ye büyük bir telaş içinde, pasajın önünde rastlamıştım:

- Derse gidorum. Perapalas Otel'de gitmekteyim. Yeni tango figürlerini öğretmek üzere...

- Kime öğreteceksiniz bu yeni figürleri?

Parmağını ağzına bastırarak:

- Sus olasin. Devlet sırrıdır. İfşa eyleyemem...

- Yapma be Haçaduryan Efendi! Dans nerede? Devlet sırrı nerede?

- Câhil çocuk! Sen yine öyle bil...

Üstüne varmasam da zaten kendiliğinden bülbüller gibi söyleyecekti. Nitekim de öyle oldu. Refik Bey'e tango yaptırmaya gidiyormuş. Meclis'in yarısının yaptığı gibi Refik Koraltan bunun için gelmişti! Ankara'dan İstan-

bul'a... Hatta bir Cumhuriyet balosundan bahseden bir gazete:

"Meclis'te tango bilmeyen bir Besim Atalay kaldı" diye yazmıştı da kıyametler kopmuştu. Üstat yanıtlamıştı:

"Kafamı kızdırmasınlar. Tangoda, cümlesini cebimden çıkarırım. Onlar sokakta zıp zıp oynamakta iken ben Antalya'da tangolar icra eylemekte idim. Güreşi de bilirim, tangoya da vukufum vardır!"

Ve şöhretli Meclis hatibi, düşmanlarını suspus etmişti.

Ayaklara Cila Vermek İçini

Evet, kalantor öğrenciler böyle evlerine veya indikleri otellere dans hocalarını dâvet ederlerdi. Çok centilmen bir adam olan Panoysan Efendi de bâzı yıllarda Ankara'ya dâvet edilirdi. Ayaklara cila vermek üzere!

Dans dershanelerinin belirli bir târifesi de vardı: Tango 10 lira, Vals 7.5 lira, Charleston 5 lira...

İşte bu sıralarda, İstanbul'da, *dans dershaneleri* gibi *dans salonları* açıldı. Acaba bugünkü diskotekler bir şey mi ki? Her adımda bir dans salonu! Meselâ Yıldız Sineması'nın önünden geçerken birdenbire korkunç bir caz sesiyle yerinizden sıçrardınız. Cadde üzerinde, bir binanın ikinci katında... Eğer Tünel yönüne doğru yürürseniz iki adım sonra aynı gürültü, aynı manzara! Bir dans salonu daha... Meşhur Jorj, Taksim yönüne çevrilirseniz sizi bir fokstrot karşılar. Madam Salaha'nın salonu... Rumeli Pasajı'na girerseniz bir Charleston, Papadopoulos...

1930'lar gencinin vazgeçilmez eğlence yeri: Dans salonu... Yalnız dans edilmek için akşamları sâdece iki buçuk saat açık olan yerler...

Hani derler ki, otomobilde dolmuşu bulan İstanbullulardır. Doğru ama eksik! Biz İstanbullular, ilk dolmuşçuluğu karada değil denizde başlatmıştık. Köprü'nün bir tarafından öteki kıyısına dolmuş kayığı işleterek! Fakat bu dans salonları harika bir keşifti. En pahalı eğlenceyi en ucuza mal ederek! O zamanlar dans, zengin işiydi. Bütün dünyada, bir cüzdan işi...

Beyoğlu'nda bir eğlence dâhisi, bu dans salonlarını keşfetmişti. Erkekler için sâdece 15 kuruş! Kadınlar için 10 kuruş... Bir liranın onda biri!

Dehşete düşmeyiniz. Eğer iyi bir dansörseniz, kimse size bilet kesmeye kalkmazdı. Çünkü salona kavalyesiz gelen damları, matmazelleri hatta bâzen yaşlı başlı madamları dansa kim kaldıracak? Valsları, tangoları, çarlestonları kim oynayacak? Salon parkeleri daha saat beş buçuktan cilalanmaz; ama iyice kaysın diye sabunlanırdı.

En ünlü cazlardan biri salona gelirdi. Bu caz toplulukları aslında o zamanki Türkiye'nin en üstat cazcıları idi. Geceleri, Beyoğlu'nun lüks yerlerinde çalarlardı. Garden Bar'da, Chat Noire'da Rose Noire'da vesaire...

Ama oradaki işleri başlayıncaya kadar son derecede ucuz bir fiyata, hatta yalnız bir akşam yemeğine, dans salonlarında çalışırlardı. Yâni boğaz tokluğuna... Ve karşılarında züğürt dans delileri olduğunu bildikleri için de daha iyi çalarlardı. Meselâ George'un cazı Garden Bar'da çalışırdı. Hatta en son İspanya Kralı Alfons, memleketinden ayrılırken Garden Bar'a uğramıştı. Cazcılara "*Addios Madrid*"i çaldırmıştı. Sonra da onlara altın tabakasını hediye etmişti. Taksim'deki Madam Salaha'nın cazının üstüne yoktu. Burada işini bitirdikten sonra, hemen Moulen Rouge'a giderlerdi.

Sözün kısası, dans salonları dans delisi; fakat züğürt gençler için âdetâ bedava eğlenilen, iki buçuk üç saat dans edilen cennetlerdi.

Kızlar ve erkekler ayrı ayrı gelirler, salona ayrı ayrı girerlerdi; ama herkes kimin kavalyesi, kimin damı olduğunu bilirdi.

Hatta isterseniz şimdi bu salonlardan birine girelim. Madam Salaha'ya mı? George'a mı? Haçaduryan'a mı? Madam Salaha'nın hem kışlık hem yazlık yeri vardı. Kışlık yeri apartmanı. Yazlık bahçe, sonradan Normandiya olan gazino... George yine en tipik ve en ucuz olanı. Oraya gidelim biz!

Koca salonun duvarlarına yapıştırılmış gibi sıra sıra dizilmiş iskemleler... Salona yalnız gelen matmazeller, madamlar için! Arka tarafta bir iki masa... Bunlara oturdunuz mu bilet dışında konsomasyon yapmanız fena olmaz!

Eski bir deyiimiyle dans salonlarının değişmez "müdavimleri" vardı. Yâni her zaman gelenler... Birkaç gece gelmeseler merak edilirlerdi. Bunların arasında kimler yoktu? Sinema yıldızı Ferdi Tayfur'dan tutunuz bahriyeli Rıdvan Pekkan'a kadar, Ajda Pekkan'ın babası Kırmızı Rıdvan. Akşam Yazı İşleri Müdürü Semih Muammer, meşhur gazeteci Fuat Duyar ve kocaman topuzlu bastonu ile *Son Posta* istihbarat şefi Burunsuz Tevfik. Zaman zaman Madam Salaha'nın yerine Nizamettin Nazif de gelirdi.

Tabii ki, bu dans salonlarına çapkınlık için gelenler çoktu. Ama aşk ikinci planda gelirdi. Evvela dans... Bâzen İstanbul'a yeni gelmiş, çakırkeyif hacıağalar da düşerdi. Kızları seyredelerdi, göz süzerek, dudak ısırarak! Hatta içlerinden biri ceketinin düğmesini ilikleyerek kızları dansa bile dâvet ederdi; ama nafile, kızlar kaçarlardı. Dansa kalkmazlardı. İşte o zaman vay efendim sen misin? Çingar bundan çıkardı.

Kızların önemli bir kısmı da kaçamak gelirdi. Bir defasında bu kaçamak kızlardan birini maması yakalamış,

saçlarından yapışınca, cazbant sesleri arasında dışarıya sürüklemişti kızı. Ama üç akşam sonra, aynı matmazel, kavalyesinin kolları arasında da kendinden geçmiş, tango oynuyordu: “*La Comparsita*”

Saat sekiz buçuk veya dokuzda her salonun kendisine özel final havası çalardı. *Finito la müzika, Finito la fiesta!* Dansın bittiğini anlatan hava... Yandı! Kapıların iki kanadı birden açılır, dışarıdan ve öteki salonlardan gelenler de sırtlarında paltoları, başlarında şapkaları yahut lacivert bahriyeli pelerinleriyle dans ederlerdi. Son tango bedava! Hatta bu paltolu, pelerinli, şapkalı final dansı, aşağıda, sokakta da devam ederdi.

Hey gidi günler...

Bakınız, unuttum işte! Bâzen de bu salonlarda *dans müsabakaları* icra kılınır, *çarleston kralları, rumba kraliçeleri* seçilirdi.

Ne çabuk geçiyor yıllar! Sanki dün gibi...

Adı Anılarda Kalan Eski İstanbul Lokantaları

EMEL SAYIN Hanım kızımız:

“Ah ah! Nerede o eski köfteler? Nerede o eski cızbızlar?” diyor içini çekerek ve sonra da ilâve ediyor:

“Etrafa mis gibi dumanlarını savura savura köfte kızartan sokak köftecileri... Şöyle çıkıp, kimsenin dikkatini üstüme çekmeden yiyemiyorum ki!”

Emel Sayın'ın yiyemediği ve hasretini çektiği köfte, bana 45 yıl önceki Babiâli'nin meşhur tiplerinden Köfteci Sabiha ablayı hatırlattı. Sabiha abla, Babiâli târihinde mühim kadındı. Sabiha abla... Babiâli'yi doyuran kadın!

O zamanlar akşam gazeteleri öğleüstü dağıtılırdı. Sabiha Hanım'ın köfte arabası, Narlıbahçe Sokağı'nda, tam Akşam gazetesinin önünde, dumanlarını savura savura dururdu; kalkmaya hazır bir çatana gibi! Etrafında daima bir müşteri kalabalığı... Abla, taze bir ekmeğin dörtte birini yarar, içine köfteleri ve maydanozlu piyazı doldurdu.

Nasıl etten yapardı? Orasını Allah bilir ama yiyenler, köftelerin inanılmaz derecede nefis olduğunu söylerlerdi. En imrenenlerden biri de bizim Akşam başyazarı, o sahihden iyi şeylerden anlayan, hayatı Avrupalarda geçmiş Necmeddin Sadak Bey'di. Bir zamanların Dışişleri Bakanı...

Emel Sayın gibi, “*Etraftan utanmasam ben de gidip, sokakta Sabiha Hanım’ın köftesinden yiyeceğim!*” derdi.

Necmeddin Bey nihayet bir gün dayanamadı. Sabiha abladan on porsiyon köfte ısmarlayıp yazı işlerine getirtti. Hatta Sabiha Hanım kendi getirdi. Öylesine nefis şeydi ki bir on porsiyon daha! Ya Selâmi İzzet’ten ya Vanu’dan! O zamanlar Sabiha ablanın köfte arabası için bir iki de yazı yazılmıştı. Yâni hatun, köfte arabası ile edebiyata girdi.

Sultanahmet Köftecileri

Ne yazık ki, Avrupa’da *hamburger*, *vimpy* gibi çeşitli isimler ile cızbız ve köfte modası alıp yürür, yayılırken, bizde elini ayağını çekiyor. Bir vakitler Sultanahmet Parkı’nın tam karşısında, upuzun saç bacalarını metrelerce yükseltmiş yan yana cızbızcılar vardı. Bugün Halide Edip Adıvar’ın büstünün bulunduğu semtte... Sirkeci köftecileri de ayrı... Ama hâlâ yine de şehirde birkaç köfte arabası dolaşmakta... Bâzılarının çok da güzel isimleri var. Meselâ: “*Kırk Çatal!*”

Bugün Fransız Demir Yolları İdaresi bir buluşuyla çok övünür. Son yıllarda Avrupa’da işleyen en lüks trenlere bir vagon ilave ettiler. Ne vagonu biliyor musun? Köfte vagonu! *Wagon Restaurant*’tan başka, *Wagon Grill*! Kebap arabası...

Başta cızbız olmak üzere, her türlü karışık kebab yaptırıp getirebilirsiniz. Böbrekten kuzu ciğerine kadar! Bu vagonlar öylesine rağbet görüyor ki, yolculara üç vardiya yemek veriyorlar. Her zaman da her masa dolu... Demir Yolları İdaresi bu büyük buluşundan dolayı dört işletmeci ve yedi aşçıyı ödüllendirmiş! İlâhi...

Köfte arabasını bulan biri varsa, o da bizim Köfteci Sabiha abladır. 45 yıl önce...

Eskiden bir de sokak balık kızartıcıları, palamut tava-cıları vardı. Tepebaşı'nda tam şimdiki Etap Oteli'nin yerinde... Özellikle arka taraftaki sokakta, sıra sıra balık kızartanlar, aynen Sabiha abla usûlü... Dörtte bir ekmek, iki dilim palamut... Foşur foşur kızaran balıklar, maşayla tavadan alınıp doğru taze ekmek içine! Ve bol soğanlı piyaz... İnanılmaz derecede de ucuz... O vakitler Tepebaşı ve Asmalımescit bir şarap çarşısı... En meşhur firmaların acenteleri orada... Hem toptan hem şişe şişe perakende satış! Keyiflerine düşkün olanlar bir şişe de şarap getirttiler mi tamam! Şimdi de böyle şipşak balıkçılar var ama... Karada değil Eminönü'nde, sahilde, deniz üstünde...

Bu işin de patentini, İngilizler kendilerinde sanırlar. Sahiden de bugün Londra'nın en ucuz karın doyurulacak lokantası, "balık ve patates kızartması" diye adlandırılan ve çoğunlukla Çinliler tarafından işletilen yerlerdir.

Eski günlerde, bir de, sokak pilavcıları vardı ki, tamamen kayıplara karıştılar.

Sokakta kazan dolusu nohutlu pilavlar! Adam kepçesini daldırır, madenî tabağa boşaltır. İki kepçe bir porsiyon... Böylesine nefis bir pilavı en ünlü lokantada yiyemezsiniz. Şimdi nerede sokak pilavcısı? Ya Kahire'de bulursunuz ya Tahran'da. Onları da pilav değil, çilavdır. Vaktiyle bizde, "Hüddadat" adındaki İran lokantasında olduğu gibi...

Haaaa! Bir de Paris'te... Hem de tam "Folies Bergeres" etrafındaki kuskus pilavcıları! Onları da unutmamak lazımdır. Folies Bergeres'den çıkan şık şık adamlar, tuvaletli kadınlar, çoğunlukla Cezayirliler tarafından işletilen bu pilavcılara dolup kaşıklarlar kuskusu! Ah bizden akıllı bir ihracatçı çıksa, az bir gayretle Avrupa'ya ne kuskus ihraç edilirdi.

Karaköy Börekçileri...

Eskiden sahiden de çok çeşitli karın doyuracak yerler vardı. Meselâ bugün canınız yalnız börek yemek istiyor. Karaköy poğaçacıları ne güne duruyor? Börekçi, 250 gram veya yarım kilo böreği gayet geniş ağızlı bıçağını hiç kaldırmayarak sallaya sallaya doğrar, önünüze koyar. Ama su böreği isterseniz, lütfen Sarıyer börekçilerine...

Koca bir yıl geçti de bir kez olsun, börek yemeye Sarıyer'e gitmediniz ha! Olur mu efendim? Hayat mı bu sizinkisi? Bu ölümlü dünyada? Belki de kebab ve kaymak yemeye Eyüp'e, paça yemeye de Beykoz'a bile gitmediniz. Yazıklar olsun doğrusu!

Ama artık, ne Eyüp'te kebabla kaymak, ne Beykoz'da paça kaldı. Açık hava lokantaları ise şimdi tâ Çin'de! Yahut Hong Kong'daki meşhur Hırsızlar Pazarı'nda... Orada da aynen Sabiha ablanın tezgâhına benzeyen gezici lokantalar... Ortası boş, etrafı kalaslarla çevrili... Yemek masası gibilerden... Aşçı orta yerde müşterilerine hizmet etmekte...

Ve nerede damgasını bir zamanların mide zevkine basmış eski ünlü aşçılar? Şöhreti hâlâ dillerde dolaşan eski lokantalar?

Ama şayet, bugün dünyanın bir ucunda, meselâ Porto Rico'daki Caraip Hilton'un damındaki lokantaya çıkarsanız bir Türk aşçıbaşı sizi karşılar. Belki farkında değilsiniz; ama bugünkü dünyanın en büyük otellerinin aşçıları Türk'tür. Bizim mutfakta yetişir, dünyanın en büyük otellerine giderler: Kontratla! Buradaki maaşlarının 20 misli ile... Necip Ustaları, İlyas Ustaları, Nevzat Ustaları hep böyle kaçırdık. Midesini seven başka diyarlara...

Eskiden bütün dünya turistleri arasında iki yerin yemeğinin üstüne diyecek yoktu: Waggon Restaurant'ın Türk yemekleri... Hele Avrupa hattında! O ne tepsi tep-

si, en iştah açıcı ordövrler! O ne inanılmaz bir yumuşaklıktaki, bonfileden kesilmiş şiş kebabları! Ve tabii Denizyolları'mızın efsanevi mutfağı... Burası bir aşçılık okulu değil âdetâ bir aşçılık üniversitesi gibi idi. En iyi hamurcular, pilavcılar, etçiler oradan yetişirdi. Hatta: *"Aşçı ya Mengen'den ya Denizyolları'ndan yetişir; sonra karaya gider!"* derlerdi.

Yabancı gemiler, büyük paralar vererek bizim aşçılara musallat olmuşlardı. Geçenlerde gazetelerde okudum:

"2000 usta aşçımız Denizyolları'ndan ayrılmış!"

Yabancı vapurlarda 300.000 lira aylıklı iş teklifi aldıkları için... Bugün İstanbul'da, yalnız eski ve usta aşçı değil; asırlar görmüş lokanta da bulmak kabil mi? Nerede Emin Efendi? Nerede Abdullah Efendi? Nerede Fontana? Ve nerede Çiçek Pazarı Sokağı'ndaki, dünyanın en nefis yemeklerini evlere götürülmek üzere hazırlayan ünlü Danderino?

Bugün Londra'da gittiğiniz lokanta veya "pub"ın başgarsonu yanınıza yaklaşp da, orasının 400 senelik olduğunu size söylerse hiç şaşmayınız ve lütfen inanınız!

Doğrudur! Peki, ya dünyanın en esaslı mutfağı olan bizde? Temelleri yüzyılların ötesine kadar giden lokantalar, meyhaneler nerede? Nerede yalnız mayonezli levrek yenilmek için gidilen Karaköy'deki Tokatlı? Nerede Galatasaray'daki gümüş tabak servisi yapılan lokanta? Nerede kırmızıbiberli kuru fasulye pilakisinin kralı, Sahaflar Çarşısı kapısındaki mütevazı aşçı? Ve nerede ötekileri?

Hong Kong'un en büyük turistik atraksiyonu nedir bilir misiniz? Abbardeen'deki deniz lokantaları... Su üstünde mavna lokantalar... Sırf bu yüzden lokantalarda yemek yemek için yüz binler gelir. Oysa dünyada, ilk su üstü lokantayı biz açmışızdır: Hopa'da...

Hopa civarında bir adada, dere üstünde, yediğim alabalığı asla unutamam. Karşı kıyıda balığı kızartan lokantacı çıplak bacakları ile dereden geçerek, masamıza servis yapıyordu. Üstelik de kırmızı benekli alabalığı! Ne demektir bu, Avrupalı turist için?

Ya Yüzer Lokantalar?

Eşref Şefik, ömrü boyunca su kenarında bir balık lokantası açmak isterdi. Ve açtı da... Karaköy Köprüsü'nün altında; ama tutmadı. Günlük balıklara rağmen... Oysa bâzen kendi kendime düşünürüm ve söylerdim. Emekliye ayrılmış bir sürü Haliç vapuru var. Al bunlardan birini, donat renkli ampullerle... Haliç'te, Boğaz üstünde deniz lokantası... İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca listeler... Deli olur turist! Adam, uvertürünü Sarayburnu'nda yiyor. Pirzolasını Bebek önlerinde! Salata ve öteki yemeklerini de Emirgân'da... Ama bu işi yapacak olanlara teklif değil de fikir olarak açsanız garip garip yüzünüze bakarlar: "*Acaba deli mi?*" diye...

Değil deniz üstü lokantaları, eski Balıkpazarı'nda, sıra sıra yemek yenilen koltuk meyhaneleri, canlı balık lokantaları bile artık tatlı bir tarih...

Bütün bunlara rağmen, bizde şimdi yeni bir lokanta var: Benzin istasyonu lokantası...

*Taşdevri'*ndeki Çakmaktaş ve Moloztaş ailelerini görüyorsunuz. Fred ve Barney, çoluk çocuk bir "Motor Inn" tipi lokantaya uğruyorlar. Çakıl ile Bambam'ın iskemlelerini yükseltiyorlar. Kendileri için de sandviçlerini ısmarlıyorlar. Bu sandviçler için kurulacak sofra, arabanın yan penceresine takılınca, otomobil bir yana yatıveriyor.

Ve düşünün ki, bir zamanlar, bizde "Dolmalar dolması" yaparlarmış! "Dolmalar dolması" nedir bilir misiniz? Bütün bir kuzuyu alıp pirinç, fıstık, üzümle dolduracak-

sınız. İçine aynı şekilde doldurulmuş bir hindi, onun içinde bir tavuk dolması... Tavuğun içinde doldurulmamış bir piliç, pilicin içinde de bir bildircin! Bir masal yemeği olarak bile inanılacak şey değil! Ama eskiler söylüyor, kitaplar yazıyor. Şimdi bunun yerinde tek yeşil salata yapraklı bir sandviç!!! Bu durumda nasıl usta aşçı yetişir?

Eskiden yalnız ve sâdece filmlerde görürdük: Adamın karısı veya sevgilisi çalıştığı yere gelir ve:

- Haydi yemeğe beraber çıkalım, der.

Herif:

- Ben çıkamayacağım. Sandviç ısmarladım kendime. Burada yemeğe mecburum.

Şimdi bizde de aynı şey başladı. Nerede eski günlerde, bir öğleüstü meselâ Babiâli Caddesi? Yahut başka bir iş muhiti? Elllerinde, üst üste konulmuş tabaklarla dolu, tepsi tepsi yemeklerde, oradan oraya mekik dokuyan, beyaz gömlekli, telaşlı garsonlar... Nerede meşhur lokantalar, işyerlerine giden, etler, sebzeler, pilavlar, salatalar, kesilmiş koskocaman karpuz dilimleri?

Vaktiyle, Babiâli'ye gelen bir konuk gazeteci, Konyalı'dan getirttiğimiz tepsi tepsi yemeklere ne kadar şaşmış ve ne derecede hoşlanmıştı bundan. Artık bu âdet de, hele müesseselerin çalışanlara yemek vermesinden sonra tarihe karışıyor. Öğle zamanı yemek taşıyan garsonlar alayı gözden siliniyor. Onun yerine, gönder hademeyi, köşedeki büfeden bir sandviç, bir ayran!

... Ve Sandviç Dükkânları

Yazıma "Emin Efendi Lokantası'ndan, sandviççi dükkânına..." diye bir başlık düşünmüştüm. Emin Efendi yahut eski Abdullah Efendi veya Konyalı... Mesele o değil şu hafife aldığımız sandviç konusu...

Evet, Avrupalı, Amerikalı sandviç yatıyor. Yatıyor, ama ne sandviç? Öyle yerler var ki, müşterilerine yalnız peynir, sucuk ve emsalini çıkarıyor. Raflardan, tavanlardan salkım salkım sarkan fûme etler, sucuklar, akla hayale gelmedik tütsülenmiş diller, bilmediğimiz sucuklar... Bu nefasette şeyleri, hiçbir büyük lokantada bulamazsınız. Öyle nesnelerden sandviç yaparlar ki halt etsin salçalı yemek... Bâzı ülkelerin dünya çapında öyle şöhretli sandviççileri vardır ki, oraların turizmüne büyük katkıları olur. Meselâ Amerikan turistlerinin çoğu, Danimarka masallarını bilmezler; ama Oskar Davidson'u çok iyi bilirler. Çünkü Davidson bir kaya üzerinde oturan, Denizkızı heykeli gibi âdetâ Danimarka'nın simgesi olmuştur. Kimdir bu Oskar Davidson? Bir İmparator!

Evet, sahici bir imparator! Danimarka Kralı bile onun imparatorluğunu tasdik etmiştir. Ne imparatorudur Oskar Davidson? Adı ile sanı ile sandviç imparatoru... Bir meydan kadar geniş lokantasına da şu isim verilir: *Dünya Sandviç İmparatorluğu!*

Bütün turist rehberlerinde... Davidson'da günlük listeler duvarlarda, affedersiniz tuvalet kâğıdı gibi bobin hâlinde asılıdır. Yahut asılı idi benim zamanımda. Masa-ya getirilen liste de cilt hâlinde... Çünkü Oscar Davidson'da tam 280 tür sandviç yapılır. Listelerin bobin hâlinde olmasının sırrı ve hikmeti de budur. Bir günlük liste, bilmem kaç metre uzunluğunda... Çevir çevir, bobini döndür döndür seç...

Biz dolmalar dolması yapaduralım, Danimarka mutfağının, hatta bütün İskandinav ülkelerinin en övündükleri yiyecek: *Smorrebrod*... Yâni üstü açık, tek katlı sandviç! Sahiden hepsi nefis... En rağbette olanları ise, balıkla yapılanları... Ve şu bizim minik karideslere bayılıyorlar. Büyüklerden çok daha rağbette... Sırf Oskar Davidson'da sandviç yemek için gelen turistler olduğunu söylersem

bana inanır mısınız? Paris'in Maxim's'i, Kopenhag'ın Davidson'u.

Hazır dünya lokantalarından söz açılmışken, sorayım: Siz herhangi bir melon şapka içinde yemek yediniz mi? Hollywood'un Broun Dary'sinde... Yâni Kahverengi Melon Maxim's kadar ünlüdür...

Bugünkü Avrupa'nın, Amerika'nın ve Avustralya'nın moda lokantaları ise, tv kuleleri... Yahut dönen lokantalar... Kulelerin en tepesinde... Oturduğunuz masa ağır ağır döner ve her yemeği ayrı bir pencere karşısında, ayrı bir manzara önünde yersiniz.

Ağız tadımızdaki yeni bir değişiklik de şu: "Kendin pişir, kendin ye..." tesisleri... Bu iş evvela Uludağ'da başlamıştı. Başı külâhlı, ayakları kayaklı insanlar, yağlı pırzolarlarının dumanlarını etrafa saçsa kendileri kızartıyorlar. Şimdi bunlara bir rakip çıktı: Av hayvanı, özellikle bildirincinlar... Sağ sağ getiriyorlarmış. Beğeniyor-muşsunuz. Ve kestirip kızartıyorlarmış. Oysa yine bir zamanlar, Yüksekaldırım'ın yukarı başında, Mevlevî Dergâhı'nın yanında sıra sıra bildirincinlar vardı. Bildirincin ve diğer av kuşu eti satanlar... Tepside salçalı bildirincin... Bildirincin çevirmesi... Bildirincinli pilav... Onlar da bir târihtir bugün...

Ama midelerimiz de eski mide değil! Nerede o eski mideler? Masal yemeklerinden sonra, gele gele yeni olarak, *lahmacun*'a geldik...

Çocukluğumuzun Bayram Şekerleri

YOOOOOO! Merak etmeyiniz: “Nerede efendim o eski şeker bayramları? Nerede efendim o eski şekerler? Nerede efendim o eski akideler? Nerede efendim o eski latte lokumlar? Yahut rahat lokumlar? Nerede efendim o eski badem ezmeleri?” diye söze başlayacak değilim. Ama lütfen insaf ediniz! Bayramların en tatlısı Şeker Bayramında da eski şekerlerden, Türk şekerciliğinin tarihinden de söz edilmez mi? Hani şu çocukluğumuzun şekerlerinden...

Zaten “Bayram” denilince çocukların aklına daha ziyade Şeker Bayramı gelirdi.

Bayramdan önce şeker yaptırmak üzere meselâ Bahçekapı’da, büyük bir şekerci dükkânına girince sanki renkli bir rüyanın içine düşmüş gibi olurdunuz. Hele hayale gelmeyecek renklerdeki akidelerin içinden güneş ışıkları süzülünce... Sarı madenî kapakları iyice ovulup parlatılmış kocaman kavanozların hepsi kapalı dururdu da yalnız biri açık.

Şekerci, elindeki şeker küreğiyle akideyi alırken bir kavanozun kapağını kaldırıp, ötekine geçirirdi. Büyük bir sür’atle! Kuş kaçacak gibi! Her kavanoz bir akideye ait. Ve ne çeşitler! Bergamotlu, tarçınlı, karanfilli, limonlu, portakallı, kakaolu, ortası fındıklı... Nananin iki çeşidi

vardı. Ya taze naneden yapılmış yemyeşil ve şeffaf nane akidesi ya beyaz naneli! Peynir şekeri gibi...

Nedir “Hacıbekir Vitamini?”

Şeker zaten bir enerji kaynağı. Bir de bunlara zencefil, tarçın, karanfil, kakao, fındık gibi çok kuvvetli şeyler ilâve edilince korkunç bir gıda oluyordu. Türkiye'ye gelen bir Alman farmakoloji heyeti üyeleri, bizim akidelere “*Hacıbekir Vitamini*” adını takmışlardı. Akide futbol maçlarına bile girmişti. Meselâ o zamanın meşhur kulübü, Adalet takımının maçlarında, devre arası oyunculara birer fındıklı akide dağıtılır yahut birer kaymaklı lokum yutturulurdu. Çocuklara enerji gelsin diye! Bir tür doping. Hem de akideleri veya lokumları Adalet fabrikasının sahipleri, Süreyya Paşa'nın en yakınları kendi elleri ile dağıtırlardı.

Dahası var: Akide, dünya beslenme usûlleri arasına girmişti. Lokum da sofrada yer almıştı. O zamanlar büyük Doktor Mazhar Osman gazetelerde, ucuz ve pratik yemek listeleri yayımlıyordu. Günlük, listenin tatlı hânesinde görürdünüz: Bir adet bademli lokum! Bundan daha iyi ve kuvvetli tatlı mı olur ki?

Mazhar Osman'ın listesini ve tatlısını tatbik eden büyük zenginler çoktu. Meselâ bunlardan biri, Türk çocuklarına harika bir okul bırakan, Türk basınının kâğıt kralı İlhami Örnekal idi. Akşamları evine giderken yazıhanesinin tam altındaki, ünlü Şekerci Hacı Cemil Efendi'nin dükkânına iner. 250 gram kaymaklı lokum. Günlük kaymaklı... Akşam yemeğinde yenmek üzere. Hacıbekir'le rekabet eden Cemil Efendi, kaymaklı lokumda çok iddialıydı. Lokumu hamur hâline getirdikten sonra boru şeklinde büker, ortasına lüle lüle Beykoz kaymağı... Hindis-

tancevizi tozunda yuvarlar sonra da lokma lokma keserdi. Akidelerin sıra sıra kavanozlarda durmasına karşılık lokumlar da yan yana büyük çekmecelerde, pudra şekerler içinde. Onlar da çeşitlere göre çekmecelere ayrılmıştı. Bir numaralı çekmece: Sade. İki numara: Sakızlı. Üç numaralı çekmece: Fındıklı. Dördüncü: Şam fıstıklı... Sonraki çekmeceler: Bademli, kaymaklı, güllü. Kırmızı güllü lokuma karşılık bir de siyah “*çifte kavrulmuş*” vardı ki, sahiden enfes şeydi. Daha ziyade Amerikan çikletleri gibi uzun müddet ağızda tutulan çok kuvvetli bir lokum. Amerikan sakızının dedesi.

Şeker Bayramında misafire çıkarılacak bayram şekerini süslemek üzere bâzı fantezi lokum çeşitleri de yapılırdı. Göze iyi görünsün diye hamuruna, kırmızı kırmızı ve kocaman nar taneleri karıştırılan *narlı lokum*... Bunun yalnız ve sadece, Saray şekerci ve macuncubaşının ameli olduğu söylenir.

Akideye nazaran Türk lokumu daha başka bir kudret macunu sayılırdı. Hele bademli ve kaymaklısı!

Padişah Macunu Gibi Lokum Türleri

XIX. yüzyılın sonlarında bu lokumların şöhretini işiten bâzı Avrupa hükümdarları İstanbul’dan ısmarlamaya başlamışlardı. Fıstıklı lokum, “Padişah Macunu”nun öz kardeşi sayılıyordu.

Bütün bunlar yetişmiyormuş gibi o zamanlar, Osmanlı Devleti idaresinde olan Ege adalarından da birtakım esrarengiz lokumlar geliyordu. Eski büyük kibrit kutusu biçiminde, kutular içinde uzun uzun kesilmiş Sisam lokumları faraza... Son yıllarda Türk şekerciliğinde, akideden çok lokumun yıldızı parlamıştı. Bütün dünya Türk lokumunda neler arıyordu neler! Herkes işi lokumculuğa dökmüştü. Ama kimse taklit edemiyordu. Özellikle mu-

sakkayı, şişi, döneri mutfağımızdan kaldıran Yunanlı dostlarımız! Ama dünya, "Turkish delight" diyor, başka bir şey demiyordu. Amerika'ya giden dansözlerimize bile Türk lokumu adını takıyorlardı. Fakat yakındır, Amerikan gazetelerinde tam sahife hâlinde şu ilânı görmemiz: "*Kendinizi 20 yaşında hissetmek mi istiyorsunuz? Yunan lokumu yiyiniz*" diye!

Şiş kebabı ve musakka gibi Türk lokumunun da istikbali pek parlak değildir. Eski günlerde, bir bayram şekeri yaptırmak üzere bir dükkâna girdiğiniz zaman şef şekerci size, şeker küreğinin ucunda bir lokum uzatırdı. Artık itibarınıza göre! Ya fındıklı, ya bademli, ya kaymaklı. Onu yerken şekerinizi beklerdiniz. Türk lokumu öylesine bir masal şekeri hâline girmişti ki, Hacıbekir, yurt dışındayken şubeler açtı.

O zamanlar Kahire'de Türk Sefaretini bilmeyenler çoktu; ama Hacıbekir'in dükkânını bilmeyen yoktu. Hatta adresler buraya göre tarif ediliyordu. Çok ihtiraslı bir kadın olan Neriman ile evlenen Kral Faruk, her gün Hacıbekir'e adam gönderip kendisine, özel hamurdan bademli ve kaymaklı lokum ısmarlardı. Çok hususi lokum hamuru ile.

Türk şekercisinin üstatlığı, yalnız akide ve lokumda kalmıyordu. Ya *murabbâlar*? Ya esrarlı ve kuvvetli şuruplar? Bunlar da Türk şekerciliğinin bir parçası idi. İnce uzun tahta kutular içinde *kızılık murabbâları*... İnatçı ishali kesmek için! Sabah kahvaltılarında yenilmek üzere *kara erik murabbâı*... Bağırsakları yumuşatmak üzere... *Gelincik murabbâı*... Baharda kanı tazelesin diye.

Şekerci dükkânı bir nevi eczahâne, şekerci de eczacı sayılırdı. Hastaları şekerle, murabbâ ile, reçel ile, lokum

* İlk yayında dizgi hatası olabileceği düşüncesiyle eklenmiştir. (yayının notu).

ile, akide ile, şurupla tedavi eden bir doktor. Ve yarı ilaç, yarı şeker: *Kırmızı loğusa şekeri*, *nöbet şekeri*, uykusuzluğa karşı *anasonlu akide*. Ve biraz önce sözünü ettiğimiz, hastayı yatağından kaldıran lokumlar.

Bugünkü dünya, acı ilacı, tatlı şeker hâline getirmeyi yeni yeni öğreniyor. Hâlbuki Türk şekercisi, bunu belki de ünlü Bayer firmasından daha önce akıl etmişti.

Yukarıda, Türk şekercisinin iki türlü nane şekeri olduğunu yazmıştım. Aslında üç.

Boğaziçi vapuruna, Kadıköy, Adalar vapuruna girdiğiniz zaman meşhur makamı:

“Naneeeee! Limooooon!” Sesiyle sizi karşılayan eski dost satıcıyı unuttunuz mu? Sıkı sıkı sarılmış küçücük külâhlardaki, minimini, parlak ve gayetle keskin nane şekerini ancak bu vapurlarda bulabilirdiniz. *Vapur nanesi*... İngilizlerin ünlü ve naneli “Afler 8” şekeri kaç para?

Birbirinden nefis şekerci şurupları da gerekince ilaç olarak kullanılırdı. Meselâ şimdi tamamen unutulmuş “*gellincik çiçeği şurubu*” göğüs hastalıklarına, kansızlığa birebirdi. *Karadut şurubu* yine kansızlık içindi.

Daha sonraları şekerci dükkânında sıra sıra reçel kavanozları belirdi. Onların çoğu da şifalı reçeller. Meselâ kara erik murabbâ bulamadınız mı? Sabahleyin aç karına bir tatlı kaşığı kırmızı gül reçeli en inatçı bağırsakları yola getirirdi. Hele üstüne bir bardak süt içerseniz!

Bursa'nın Kestanesi, Afyon'un Kaymağı

Türk şekerciliği, Kahire başta olmak üzere yurt dışında kendisini gösterdiği gibi memleket içinde de vilayet vilayet meşhur şekerciler belirmeye başladı. Faraza Edirne, yörelık şeker ve helvaları ile şöhret kazandı: *Deva-yı misk*. Afyon ve Eskişehir, *pişmaniye* ve kaymaklı tatlıları ile büyük ün yaptılar. Ya Bursa? Fransızlara ders verecek

kadar büyük bir *kestane şekerlemesi* üstadı oldu. “*Bursa’nın kestanesi, okka çeker beş tanesi!*” derlerdi. Beş tanesi bir okka çeker mi idi? Bilmem; ama üstüne yoktu. Eskiden dünyada yalnız Fransızlar, daha doğrusu Paris şekercileri kestone şekerleri ile pek iftihar ederlerdi. Bir kutu *maronglase* krallara, şark sultanlarına verilecek bir hediye addedilirdi. Bugün Bursa şekercileri, kestanede, Paris şekercilerinin pabuçlarını dama attılar. Ama ne yazık ki, bunu dünyaya tanıtan olmadı. Oysa bugün, uçağınız meselâ Bağdat’a indi değil mi? Elinize hemen dalından taze koparılmış hurmanın içi, Hindistan cevizi ile doldurulmuş şekerlemesini tutuştururlar. *Hurma şekerlemesi* Avrupa’da ve Amerika’da Türk lokumunun rakibi olduğunu görürsek hiç şaşmayalım! Bir zamanlar Koşinşin ellerinde iken yine Fransız şekercilerinin kurduğu Saygon kestone şekerleri dünyada pek meşhurdu.

Acaba dışarıda o güzelim Bursa kestone şekerini kaç kişi duymuştur? Sevsinler turistik tanıtmayı!

Bugün Bursa’ya gidenler, havlu, bornoz, minimini hançer aldıkları gibi kutu kutu da kestone şekerini alıyorlar hediyelik eşya olarak! Ama yalnız yerliler! Avrupalı? En nefis kestone şekerlerinin önünden geçtiklerinin farkında bile değiller. Ah bu Bursa kestanesinden yapılmış, kestone şekerlemesi sanayi, dostumuz Yunanlıların elinde olsaydı da görseydiniz.

Bir şey daha söyleyeceğim. Vakti ile bizim dışarıya satmadığımızı gören yabancılar buradan kendileri veya sefaretleri vasıtası ile dışarıya bu gibi eşi olmayan ağız tadı gönderiyorlardı. Meselâ Baba Hacıbekir tâ İstanbul’dan, Mısır Sefareti vasıtası ile Kral Fuat için lokum yapıp tâ Kahire’ye gönderiyordu. Büyükelçi vasıtası ile Kahire’ye, Hartum’a giden lokumlar büyük sükse yapmıştı. Kral Fuat, korkunç çapkın adamdı. Gaytan bıyıklı hükümdar... Daha Hacıbekir Kahire’de şube açmamıştı.

Türk şekerciliği öyle bir hale gelmişti ki, İstanbul'a uğrayan yabancıların en büyük fotoğraf konusu bir şeker-ci dükkânı vitrini idi. Hem de renkli film daha çıkmadığı halde! Hacıbekir'in renk renk vitrini önünde (turist değil) o zamanın deyimi ile seyyahlar görürdünüz. Körüklü fotoğraf makinelerini açmışlar. Yakın plandan akidelerin, lokumların, ezmelerin resimlerini çekmeye çalışıyorlar! Tıpkı Süleymaniye'nin, Sultanahmet'in, Ayasofya'nın resimlerini çeker gibi. Lokumların, akidelerin fotoğrafları...

Memleketlerine dönünce:

- İşte, diyecekler, Türk lokumu, Türk akidesi, Ayasofya, Sultanahmet...

Bir zamanlar bizim şekerciliğimiz, işte böyle bir şekercilikti. Ülkenin turist güzellikleri, hatta abideleri ile boy ölçüşen lokumlar, akideler, ezmeler, şekerlemeler...

Bayram Şekeri Nasıl Hazırlanırdı?

Bizim klasik şekercilerimizde, bayram şekeri hazırlamanın da bir usûl ve erkânı vardı. Bayram şekeri gelişigüzel yapılmazdı. Kutunun altına evvela bir avuç pudra şeker, sonra lokumlar sıra sıra... Onun üstüne akide. Sonra da ötekiler... İki avuç yeni kavrulmuş taze badem şekeri. Ve en üstüne de dünyanın hiçbir yerinde bulamayacağınız tipik Türk şekerlemeleri. Bütün bir halde glase armut! Kayısı şekerlemesi...

Yarım kavun şekerlemesi, dilim dilim Hindistancevizi şekerlemesi ve ezmeler... Yeşil Antep fıstığı ezmesi... Ki dünyanın en kuvvet ve kudretli şekeri. Ama özellikle badem ezmeleri... Çeşitleri vardı. Uzun uzun yapıldıktan sonra bıçakla lokma lokma doğrananları, içi kakaolu olanları pek makbul sayılmazdı. Bir de, avuç içinde yuvarlana yuvarlana yapılan, zıpzıp gibi tostoparlak olanlar... Hakiki

“vitamin lokması” bunlardı işte! Yenildiği zaman asla şeker lezzeti vermezdi; sâdece badem lezzeti...

İstanbul'da ezmelerin, özellikle badem ezmesinin büyük üstatları vardı. Bunlardan biri, akla gelmez bir yerde, Bebek vapur iskelesinin arkasında idi. %100 badem! Adam öldükten sonra, bu işi kızları “matmazeller” yürütüyordu. Başta Akosmanlar olmak üzere bütün Ankara, bütün Meclis üyeleri İstanbul'a gelince Bebek'ten kutu kutu badem ezmesi götürürlerdi başkente. Eski usûl “Zıpzıp ezme.”

Aslında badem bizim şekerliliğimizin en belli başlı maddesi idi. Sütü az anneler çocuklara tülbent içinde, badem ezmesi emzirtirlerdi. Uyumayan çocuklara anasonlu badem ezmesi... Ezmeden başka, kâğıtlara sıra sıra döktüğümüz ünlü “acı badem” kurabiyemizi de unutmayalım. Monopolü tamamen bizim olan acı badem kurabiyesi... Bir büyük tabaka kağıtta 20 kurabiye...

Çocuklar için süs ve eğlence şekerlerimiz de çoktu. Meselâ *düdüklü horoz*! Eriyip bitinceye kadar çalardı düdüğü. Bugün Avrupa'da, Moda Şeker, “Elma Şekeri”nin öz babası bizim şekerli. Asırlarca önce Macuncubaşı, koca *tavus şeker* dökerdi Helvahane-i Hümayun'da... Şekerden tavus yapan şeker heykeltıraşı...

Ne ise biz şekerimizi yaptırmaya devam edelim. Bakınız kutu dolduktan sonra en üste, bir avuç da *yaldızlı şeker* serpiliyor. Başta şifalı *kişniş şekeri* olmak üzere... Ama evde “şekerlik” hazırlanırken iş değişecek. Lokumlar ve şekerlemeler en üste. Çünkü şeker evvela ihtiyarlara tutulur. Lokum ve şekerleme yiyenlere... Bir tane daha buyurmaz mısınız? Lütfen! Şu Şam fıstığı ezmesi çok yumuşak yahut şu kaymaklı lokum!

Ve Şekerciliğe Kakao Gelince

Ve şekerciliğe *kakao* geldi. Kestane şekerinde olduğu gibi Türk şekercisi hemen bunda da büyük marifetini gösterdi. Çağdaş şekercilikte çok iddialı olan Avrupalı şekercilerle aşık atmaya başladı. İlk kez, çikolatalı fondanın içine konyaklı vişneyi yerleştiren bizim Beyoğlu şekercileridir. Isırdığınız zaman likör ağzınıza dökülür, dalından henüz kopmuş kadar nefis kokulu, taze vişneyi yerdiniz. O zamanki Fransız ve İngiliz sefireleri hayran kalmışlardı çikolatalı konyaklı ve içinde çekirdeği ile bütün vişne olan fondanlara... Ve yaptığımız maddelerin üstüne yoktu. Paris şekercileri İstanbul'a akın ediyorlardı. Fondan casusları! Lokum casusları! Ezme casusları!

Ve derken bizimkiler "nuga"ya başladılar. Bu da sanki Fransızların tekeli gibiydi. Oysa biz, yıllardır *koz helvası* yaparız. Nuganın da öz babası. Bizimle aşık atılmaz. Nitekim Lebon ve Markiz'in nugaları Avrupa'da değil, dünya ölçüsünde şöhret kazandı. Hatta Uzak Doğu'da... Bu nasıl oldu bilir misiniz? Lebon'un sahibi benim vasıtamla Kore'ye bilmem kaç sandık nuga göndermişti. Ayrıca bana yazdığı mektubunda nugaları kendi elimle dağıtmamı istiyordu. Tabii bir tane bile kendime ayırmadan hepsini dağıttım. Bir er, kendime ayırmadığımı görünce, bir tane ikram etti. Eski Lebon'un nugası ile hiçbir dünya şekercisi rekabet edemezdi. Öylesine nefis! Hong-Kong şeker tüccarları hemen faaliyete geçtiler.

Dünyada şekerciliğin tarihi çok eskilere dayanıyor. Kutsal kitaplarda adı geçen, İsrail çocuklarının yediği Mana, baldan yapılmış bir tür şekerlemeydi. 1470 yılında Venedik şekercileri ilk kez bu işi Doğu'dan, özellikle İstanbul'dan öğrenmişlerdi.

Son yıllarda, şekerin barut kadar önemli olduğunu, evvela Kutup kâşifi Amiral Byrd anlamıştı. Meşhur seferine çıkarken yanına iki buçuk ton şekerleme almıştı. Güney Kutbu'na şekerlemelerle böyle indi. Onun tabiriyle "insan benzini" ile...

Hitler de öyle yaptı. Benzin gibi şeker stoku... Bugün Türkiye'de bir soya fasulyesi ekimi siyasetidir gidiyor. Ama bilir misiniz hiç dünya şekerciliğinin en büyük ana maddesi soya fasulyesidir? Amerika'da 365.000.000 şekerleme yapılmıştı yılda. Ama bugün bile, Türk şekerciliğinin eline su döken yok. Şimdilik tabii...

Bir Merdivenin Tarihi: Her Basamağın Ağzı, Dili Olsa...

YERLİ filmdeki delikanlı, çıkını omzunda köyden kaçar. Aç ve uykusuz! E-5 karayolundan geçen bütün kamyon şoförlerine yerden temennalar çakarak, işaretler vererek, derin reveranslar eyleyerek; şayet dururlarsa ricalar, minnetler ederek... Nihayet şoförün biri razı olur ve gurbetçiye emreder: “Atla lan arkaya!”

Atlar kamyonun arkasına bedavacı delikanlı... Ama ancak ilk tren istasyonuna kadar! Orada inince, gişe memuruna lokantada döner ısmarlar gibi:

- Kes bir! Üçüncü ossun! İstanbul, der.

Yerli filmdeki delikanlının en mühim serüveni böylece başlamıştır. O da artık denizi görecek ve o meşhur Haydarpaşa merdivenlerini basamak basamak inecektir. İstanbul’un kapısı! Caddeleri altından cennete inen mermer merdivenleri...

Tren istasyonuna varınca, delikanlı bir an merdivenlerin başında şöyle bir durur. Kasketi ters dönmüş... Omzunda çıkını... Uzun uzun, şaşkın şaşkın bakarken:

- İstanbul! İstanbul! Bir gün gelecek ben de böyyük bir gazinocular kralı olacağım! Sen de benim emrimde bulunacaksın. Yahut da bir yeraltı babasının fedaisi olacağım!

Haydarpaşa merdivenleri işte böyle bir merdivendir. Ahmet Hâşim'in meşhur "Merdiven"i bir şey mi acaba? Haydarpaşa merdivenleri Türk romanının, Türk hikâyesinin, Türk filminin içinde yükselir. Yeşilçam'ın bir numaralı en büyük dekoru!

Eşi Olmayan Basamaklar Dizisi

Ama biz, o zamanın genç gazetecileri, Haydarpaşa merdivenlerini, Yeşilçam delikanlısından ve rejisöründen çok daha farklı gördük. Bizim için burası dünyanın en ünlü "*Politika Merdiveni*" idi.

Cumhuriyet Hükûmeti kurulduktan ve başkent, Ankara'ya alındıktan sonra yeryüzünün bütün büyük politikacıları, hükümdarları, kralları, şahları, emirleri, prensleri, sayısız başbakanları bu merdivenlerde mekik doku-muştu. Dünya şöhretleri arasında, hemen hemen Haydarpaşa merdivenlerini çiğnememiş olan yoktu. Venizelos'tan Romanya Ana Kralı'na, General Mac Arthur'den Mareşal Voroşilov'a... Efgan Kralı'ndan İran Şahı'na... Von Papen'den Karahan Yoldaş'a kadar... Hatta belki de aynı yerlere basarak bu merdivenlerden çıkmışlar veya inmişlerdi. Öyle bir merdiven ki, her basamağında bir tarih yatıyordu.

Bugün yeryüzünün en büyük ve en garip sineması, meşhur "Çin Sineması"dır.

Hollywood Bulvarı'ndaki bu büyük hayal mâbedine gelen bütün meşhurların, bina önündeki avludan geçerken yumuşak çimento üzerine el ve ayak izleri alınmıştır. Hâlâ da bu tarihî âdete riayet olunur. Meşhurların el ve ayak izleriyle dolu koca avlu, şimdi büyük bir sinema müzesi hâlinindedir. Hemen hemen sinemanın başlangıcından bugüne kadar, kimlerin el ve ayak izleri yoktur ki?

Eğer bu âdet Haydarpaşa merdivenlerinde de uygulansa idi, dünyanın en büyük politika müzesi hâline girerdi. Haydarpaşa Garı'nın on iki basamaklı merdiveninde, bütün dünya meşhurlarının ayak izlerini bulabilirdiniz!

O neydi o? Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra bir ân önce bizimle dostluk kurmak, alışveriş etmek isteyenlerin Haydarpaşa merdivenlerine akın etmeleri? Ya İkinci Dünya Savaşı başlarken? Bizi harbe sokmak için herkes bu merdivenlere hücum etmişti.

Dünkü Düşman, O Günkü Dost

Bâzen öyle olurdu ki, merdivenlerde silindir şapkalı, melon şapkalı, jaketataylı insanlar! Ya bir kral geliyor, ya Von Papen gibi korkunç bir politika cambazı. Ya bir kraliçe, memleketinden ebediyen kaçıyor ya da Türkiye ile bir anlaşma yapmak ümidi içinde, kaşarlanmış bir politika kurdu Ankara'ya koşuyor. Ve ellerde çiçekler, çiçekler... Buketler, buketler...

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra, bu merdivenlerin ilk renkli yolcusu Venizelos olmuştu. Kurtuluş Savaşı'ndaki en büyük düşmanımız, Lozan'da karşımızdaki en büyük kaşkarikocumuz Kırye Venizelos...

O güne kadar İstanbul halkı, sefarethane dışında, şehirde tek Yunan bayrağının bile dalgalandığını görmemişti. Ama Venizelos'un şerefine birçok yerler mavi-beyaz bayraklarla donatılmıştı.

Venizelos, Ankara'da Cumhuriyet Bayramı'nda, geçit resminde, Türk ordusunu Gazi Paşa'nın yanında, hayranlıkla izledikten sonra İstanbul'a dönüyordu. Ankara Garı'ndan hareket ederken vagon penceresinden şöyle bağırmıştı:

- Yaşasın Türkiye! Zito Türkiye!

İşte Venizelos o aynı vagondan inip on iki ayaklı tarih merdivenlerini basamaklıyordu. Aynı hayranlıkla...

Ya Ötekiler?

Daha sonra kimler bu merdivenlerde boy göstermemişti ki? İşte Karahan! *Siz şu fotoğrafa bir göz atınız.* Silindir şapkalı, melon şapkalı adamlar...

Bir merdivende, bütün bir kordiplomatik! Ve arka planda (x) işaretli bir gazeteci... Gazetesinde "geldi-gitti" muhabirliğini yapan "İstanbul Hayatı" sütunlarının unutulmaz yazarı: Cemal Refik... Karahan Yoldaş peşinde!

Ya öteki fotoğraf? İşte kucağında buketlerle Romanya Ana Kraliçesi... Değil bir zamanki Avrupa'nın, dünyanın en güzel kraliçesi... Yanında, melon şapkalı jaketataylı zat bir prens... Arkada Rumen Kraliyet heyeti... Sağda bizim vali muavini Fazlı Bey... Tonton güleç, kraliçeyi karşılamaya gelmiş. Kraliçe de pek hoşlanmıştı kendisinden.

O zamanlar, tarih merdivenlerinin en yakışıklı yolcusu General Mac Arthur olmuştu. Beş yıldızlı general, Ankara'yı şaşırtmıştı.

Adamın, bir milimetre olsun göbeği yoktu. Tığ gibi! Atatürk:

- Başınız beş yıldızlı general; ama bünye hâlâ üst teğmen, demişti.

Gençliğinden söz edilmesinden pek hoşlanan Pasifik kahramanı, iki büklüm... Atatürk'ün sözlerinden pek iftihar etmişti. Ama sahiden de öyle idi. Haydarpaşa merdivenlerinden, sahiden bir üsteğmen vücudu ile zıplaya zıplaya inmişti.

İkinci Dünya Savaşı'nda ise: "Acaba harbe giriyor muyuz girmiyor muyuz?" endişeleri içinde Von Papen'in

gidişlerinde ve gelişlerinde, Haydarpaşa merdivenlerinde bir heyecan rüzgârıdır eserdî.

Üstelik o günlerde Papen'e karşı bir dizi hâlinde öldürme girişimleri hazırlandığı da öğrenilmişti. Bu iş için de en uygun yer Haydarpaşa Garı merdivenleri... Burada Von Papen'in güvenliğini sağlamak sahiden bir sihirbazlıktı. Merdiven kenarındaki herkes şüpheli bir insandı.

Haydarpaşa merdivenlerinin en mutlu günleri, Atatürk'ün İstanbul'a geldiği günlerdi.

Sonraları? Daha sonraları? Haydarpaşa merdivenleri acayip bir merdiven olmuştu. Cemal Nadir Güler'in deyişi ile bir dalkavuklar pazarı... Bir ricâcılar çarşısı... Bir iltimaslar merdiveni...

Bir mühim zatın Ankara'dan İstanbul'a geleceğini gazetelerde okuyan ne kadar ricâcı, ne kadar iş tâkipçisi, ne kadar iltimas isteyen varsa hurraaaaaa merdivenlere, gelecek önemli zatı karşılamaya! Hulûs çakmaya, buket takdim etmeye. Ne olur, ne olmaz buketi... Leyli meccanî (parasız yatılı) olarak okula yatırılacak oğlunun kolunu kapan, soluğu Haydarpaşa merdivenlerinde alırdı. Resmî dâirelerde, karşılayanlar ve uğurlayanlar grupları oluşmuştu. Hele gelen vekil bey ise... Başta dairenin genel müdürü olmak üzere, millet Haydarpaşa merdivenlerinde!

El Öpücüler... Çiçek Sunucular...

O günkü işinizi tâkip ettiğiniz dairede, hiç kimseyi makamında bulmak kabil olmazdı. Genel müdür bey, maiyeti erkânı ile birlikte Vekil Bey'i istikbale gitmiş. Hele Vekil Bey İstanbul'a teftişe geliyorlarsa!

Haydarpaşa Garı ve merdivenleri öyle bir hale gelmişti ki, gazetecilerin çalışmalarına imkân kalmamıştı. Siz, başı تنها sandığınız bir vekilin yanına sokulup özel

demeç almaya davranırken hurraaaaa, el öpücüler Vekil Bey'in etrafını öylesine bir sararlardı ki, adamı göremezdiniz bile.

Biz de, baktık ki bu iş olmayacak. Bir usûl keşfettik. Posta treni ile Pendik veya Tuzla'ya kadar gidiyor, oradan Ankara ekspresine biniyor, Vekil ile yolda konuşuyorduk. Vakıa normal şehir treni bileti ile Ankara ekspresine binilmediği gibi bu bize üç kat cezaya ve bir sürü münakaşaya mâl oluyordu; ama istediğimiz özel demeci de alıyorduk.

Haydarpaşa'ya gelince, Vekil yine de ricâcılardan kurtulamıyordu. Nihayet buna bir çare olarak, memurların karşılama ve uğurlama işleri tamamen yasaklandı; ama nafi! Önemli kişilerin trenleri Haydarpaşa İstasyonu'na gelir gelmez ricâcılar yine saldırıyorlardı. Önemli kişiler buna bir çare buldular. Trenden yolda iniyorlardı. Tuzla'da veya Pendik'te... Bundan çok iyi sonuç da alındı.

Ama bir gün çok tuhaf bir şey oldu. Ankara'dan trene binen bir bakan yolda kayboldu. Yâni adam Ankara'dan trene bindi. Fakat İstanbul'da inmedi! Gazetelerde başlıklar: "*Vekil Bey Kayboldu!*"

Ankara soruyor: "*Vekil Bey nerede?*" İstanbul arıyor: "*Vekil Bey nerede?*" Vekil Bey günlerce manşetlerden inmedi. Ve nihayet öğrendik: Vekil Bey Dil İskelesi'nde treni terk eylemiş. Motorla İstanbul'a geçmiş. Beyoğlu'nda Afrika Hanı isminde bir apartmanda oturan gizli sevgilisinin dâiresine misâfir olmuş. Bal haftası bitince de ortaya çıktı.

Yeşilköy ortaya çıkınca, Haydarpaşa Garı ve merdivenleri unutuldu. Ama basamaklarının ağzı dili olsa, her biri size bir tarih anlatır...

Hayatımızdan Çekilen Eski Dost: Neredesin Bekçi Baba?

İSMET PAŞA , Çaldaris'in dâvetlisi olarak gittiği Yunanistan'dan yeni dönmüştü.

Muhiddin Üstündağ, Paşa'ya, Süleymaniye Külliyesi'ni gezdirmek istiyordu. İnönü, çocuk gibi sevindi:

- Aman ne iyi! Ben de yıllarca oturduğum eski mahallemi görürüm. Gözümde tütüyor zaten, diyordu.

Ve yola çıkıldı. Bir ihbar dolayısı ile polis, Paşa'nın etrafında gayet sıkı tertibat almıştı. Üniversitenin yanındaki sokaktan otomobillerle geçtik. Süleymaniye Meydanı'nda, meşhur Tiryakiler Çarşısı kahvelerinin tam önünde indik. Halk kaldırımlara yığılmıştı. Millet omuz omuza... Polis, kuş uçurmuyor; kimseyi Paşa'nın yanına yaklaştırmıyordu. Ama Süleymaniye'den Vefa'ya sapan sokağın başına gelince, Paşa, birdenbire şaşkınlıktan taş kesildi. Kalabalık arasında, oldukça perişan kılıklı bir ihtiyara hayretle bakıyordu. Adam, kaldırımdan inip Paşa'ya doğru koşmak istedi. Hemen durdurdular. İnönü, Üstündağ'a bir şeyler mırıldandı.

Muhiddin Bey polislere seslendi:

- Bırakın gelsin! Paşa Hazretleri istiyor kendisini...

Ve ihtiyar fırladı. Arkasından da bekçi kıyafetli bir adam; ama onu durdurdular. İnönü, o kadar memnun olmuştu ki, ağzı kulaklarında:

- Mehmet Ağa! Sensin! Hemen tanıdım, dedi.

İhtiyar, hiç ummadığımız bir cevap verdi:

- Aşk olsun İsmet Paşa! Nasıl tanımazmışsın? Ben Mehmet yahu... Bekçi Mehmet değil miyim?

Ve anlaşıldı ki, Mehmet Ağa da, uzun yıllar içinde, küpler gibi sağır olmuştu. Bekçi Mehmet ile Başvekil İsmet konuşurlarken avuçlarını birer boru hâlinde kulaklarının kenarına açıyorlardı.

İsmet Paşa bağıra bağıra Muhiddin Bey'e anlatıyordu:

- Bu adam, bizim mahallenin bekçisi! Meşhur Mehmet Ağa... Çok emeği vardır...

Mehmet Ağa, bir ara bir duvar kenarından geçerken kireçlenen Paşa'nın kolunu kendi eliyle ve hiç sormadan silkeledi. Samimiyet gırla.

İnönü:

- Senin bir oğlun olacaktı. Dur bakayım, ismi ne idi ismi? Paşa!

İhtiyar:

- Yoooo... Biz Paşa derdik; ama asıl ismi Mahmut Şevket...

- Tamam! Tamam! Nerede Mahmut Şevket Paşa?

İhtiyar karşiki kaldırımı işâret etti. Mahmut Şevket Paşa orada idi!

- İşte orada! "Sana Paşa'yı göstereyim de git, elini öp" dedim; ama çocuğu bırakmadılar ki! Gelsin de İsmet amcasının elini öpsün!

Sonra Paşa'nın iznini bile almadan karşiki kaldırıma: "Gel! Gel!" diye el salladı. Ve Bekçi Mahmut Şevket Paşa kordonu yararak koşup geldi. Amcası İsmet Paşa'nın elini öpüp başına koydu.

Başvekil sordu:

- Sen de, baban gibi birinci sınıfın üstünde bir bekçi misin bakalım? Baban dehşet adamdı. Ona sormadan mahallede kuş uçmazdı.

- Ben de öyleyimdir paşam. Asla uçurmam!

- Neyi uçurmazsın?

- Kuşu uçurmam paşam!

Babası hemen imdadına yetişti, Paşa'ya:

- Onu senin gibi yâni kılıçlı zabıt yapacaktım; ama olmadı. Benim yerime, aynı mahallede bekçi... Sayende, onlara elbise verdiler. Cefasını biz çektik. Sefasını onlar sürüyorlar.

Bekçilere ait yazıma, eski bir bekçi hâtırası ile başladım.

Ne diyorsunuz siz?

Bir mahallenin eli ayağı idi Bekçi Baba... İsmet Paşa'nın dediği gibi mahalleden uçacak kuşlar bile ondan izin almadan uçamazdı. Bekçi; ama ne bekçi?

Evvelâ mahallenin yöneticisi... Her şey muhtardan değil, bekçiden sorulurdu. Bütün ömrünü aynı mahallede geçirdiği için! Bölgesinde doğanları, nesil nesil tanırdı. Sementin iki ayaklı arşivi sanki...

Yalnız bekçilik mi ederdi? Ne münâsebet? O zamanlar, İstanbul'daki evlerde akar su ne gezer? Mahallenin suyunu da Bekçi Baba temin ederdi. Yâni hem bekçi hem saka... Evlere teneke teneke su taşırdı. Sopasının yanından sarkan tenekelerle... İki teneke bir dönüm! Ve Bekçi Baba, kapı kenarına tebeşirli bir çizgi çizirdi. İsterseniz, bunlardan on tanesini silebilirsiniz. Aramızda teklif mi var? İsterseniz, hiç para vermeyiniz. Canınız sağ olsun...

Mahallenin Namusu...

Yalnız mahallenin suyu değil, mahallenin namusuyla da sorumluydu Bekçi Baba.

Aşk uygulamalarının tamamen yasak olduğu o günlerde, Bekçi Baba, tam bir sevdâ hafiyesi, tam bir "gizli aşklar Columbo'su" idi...

Bekçi Baba, bütün sevdâ kelepçelerine rağmen, âşıkların ne numaralar çevirdiğini çok iyi bilirdi. Mahallede, kadın çarşafına girip peçe örtüp, sevdiği dulun evine giren zamparalara kadar! Yutmazdı Bekçi Baba bu numaraları... Ve bir de izi buldu mu, yandı zampara!

Zina baskınlarının en önünde, giden heyetin en başında da Bekçi Baba... Baskın heyetinin icra kuvveti... Ve yanında iki tane kalın bel kayışı... Baskında ilk iş olarak sokak bekçisi, sokak kapısını dışarıdan bu kayışlarla sıkı sıkı bağlardı. Günahkârlar kaçmasın diye!

Bekçi Babanın yanında İmam Efendi ve mahallenin tulumbacıları, kabadayıları... Sonra, sevdâzedelerle irtibat kurulur, âşıklar dışarıya çıkarılırdı. İşte, bu suretle kurtuldu namusu mahallenin... Yaşa aslan bekçi!

İşi, sakalık, aşk hafiyeliği, vesaire ile bitmezdi. Ya çıralar gibi yanan o zamanki tahta mahallelerin en heyecanlı anonsunu yapan, yangını haber veren kimdi? Tabii Bekçi Baba! Gece yarısı nezle görmemiş sesiyle:

- Yaaaan... gınnnn... vaaaar... Çukurbostan'daaa! Kargauçmaz çıkmazındaaaaaaaa!

Ama her zaman Bekçi Babanın, özellikle davullar çalarak yaptığı anons hep böyle dehşet verici olmazdı. Mahallenin çocuklarının bir numaralı sevgilisi Bekçi Baba, davuluyla en önde, arkada çocuklar:

- "*Ramazan geldi. Hooooş geldi. Baklava tepsisi boooooooooş geldi!*" diye sokak sokak, bir neş'e rüzgârı gibi dolaşırdı. Bayramlarda da öyle! Çocuklar için Bekçi Baba, Doğu'nun Noel Babası idi.

Fakat Bekçi Baba'nın en heyecanlı davul anonsları seferberlik günlerinde idi. Karanlık gecede, sokakta Bekçi Baba'nın:

- Müslüm, gayrimüslim... Sakat, sağlam... 1315 tevellütlülerden 1320 tevellütlülere kadar... Beş kuranın Ahz-ı Asker (Asker alma) şubelerine müracaaatleri, diye sesi işitildi mi, herkeste şafak atar, hoşafın yağı kesilirdi.

Sâdece hükümet mesajları değil, özel mesajlar da Bekçi Baba vasıtasıyla yerine getirilirdi. Vakti gelmiş hamile hanımın arkadaşı, kafesi tıkırdatır ve seslenirdi:

- Bekçi Baba! Bekçi Baba! Huuuuuu! Ayşe Hanım'ın ağrısı tuttu ayol, koş, ebeyi çağır!

Yahut ağırlaşan bir hasta... Yine kafes arkasından Bekçi Baba'ya:

- Bekçi Baba! Kurşuncu Hafize Molla'yı getir. Gelsin, kurşun döksün!

Böylece, mahallede sıhhî imdat vazifesini de gören Bekçi Baba, ailenin bir ferdi idi sanki.

Doğum mu? Bekçi Baba, elinde sürahi sürahi loğusa şerbeti ev ev dolaşırdı. Sünnet mi var? Bekçi Baba, elinde zerde pilav çanağı, evin kapısında otururdu. Evlenme mi? Bekçi Baba, kapıda... Abani sarığının fesinde gelin teli ile... Cenâze mi var? Yine aynı iskemlede ve kapıda Bekçi Baba... Bütün cenâze hazırlığı ile meşgul... Kazan vesaire... Tafsilat gereksiz! Mahallede oturanın mezarına kürekle ilk toprağı atan yine Bekçi Baba... Daha ne işleri vardı Bekçi Baba'nın? Kış başında odun mu aldınız? Adam üç katır yükünü döküp giderdi. Gel Bekçi Baba! Şunları soba boyunda kes! Teker teker...

Yaşantımıza böylesine karışmıştı Bekçi Baba...

Bâzen doğduğu gece koşup Ebe Hanım'ı çağırdığı bir kızın, evlenirken kapısında beklerdi. Sanki kendi kızı evleniyormuş gibi... Ve aynı genç kız, ince hastalıktan öldüğü zaman aynı adam, aynı kapıda beklerdi! Çok geniş bir ailesi vardı: Bütün bir mahalle... Ailemizden bir parça...

Hastalanırsa, hele bekârsa tepsi tepsi yemekler... Kandillerde helva... Bayramlarda mintan... Muharremde aşure... Yemek pişirilirken, yol kesici bir koku saçılrsa... "Gel, Bekçi Baba gel... Kokmuştur sana..." diye bir kapaklı sahan da Bekçi Mehmet Ağa'ya...

Mahallesindeki çocukları doğurtan, gelinleri, damatları sokak kapısında karşılayan Bekçi Baba'ya yıllarca ne maaş verdik, ne elbise, ne silâh... Sâdece bir sopa! İngiliz polisleri gibi...

Bekçi sopası... Kullanılmaktan aşınmış ve cilalanmış... Bekçi her işini bu sopa ile görecekti. Hırsızları bununla kovalayacaktı. Bununla gece ev halkı ile âdetâ konuşacak: "Ben buradayım! Bekliyorum sizi!" diye onlara huzur verecekti. O zaman düdüğü asrî bir âlet! Yeni yeni kullanılmaya başlanılmıştı. Biz eski kuşaklar, çocuk yatağımızda, yalnız ve yalnız Bekçi Baba'nın, koca taşlar üzerinde "Tak! Tak!" sesleri çıkaran, sopa nağmeleri ile uyurduk.

Eski tecrübeli bekçiler o koca taşların üstünde, o koca sopayı âdetâ bir müzik âleti gibi kullanırlardı. Keman gibi sesler çıkarırlardı. Yıllarca aynı sokakta sopa patlatıkları muayyen taşlar vardı. Bizim evin önündeki gibi... Bu taşlar, hafifçe bombeli üzerine sopa indirilince, tek tek ses çıkaran daha kocaman taşlardı. Oradan geçerken Bekçi Baba sopayı yapıştırmayı asla ihmal etmezdi. Adam, mahallenin sokak taşları ile haşır neşir olmuştu. Hepsini teker teker bilirdi. Yıllarca onları dövmekten taşlar aşınmıştı.

O vakitler, yalnız büyük caddelerde havagazı fenerleri vardı. Öteki sokaklar kapkaranlık... Bu zifiri karanlık içinde düşmeden yürümek bile işti. Yeni Bekçilik Teşkilâtı kurulduğu zaman, mesleğin en eski bekçisine sormuştum:

- Çok karanlık gecelerde yolunuzu nasıl bulursunuz?

- Taşlardan! Beyaz taşlardan! Hem beyaz olacak hem de büyük olacak. Yol görmekte zahmet çektiğimiz yerlere, bu beyaz büyük taşları kendi elimizle çıkarız. Karanlık gecede, beyaz büyük taş fener gibidir.

Hey gidi, mahallenin taşları ile bile dost Bekçi Baba hey...

Karanlık bastıktan sonra, sorumluluğu daha da artardı. Hırlı mı? Yoksa hırsız mı? Zampara mı? Kundakçı mı? O günlerde kundakçılar kol gezerdi. Bâzı geceler, sopasını takırdata takırdata geçerken bir kafes arkasından ürkek bir ses işitirdi:

- Bekçi Baba! Koş, tahtaboşta hırsız var...

Duvardan atlayıp içeri girerdi ki, meğer evde sansar çıkmış! Mahallenin bekçisi, mahallenin sakası, mahallenin canlı arşivi, mahallenin yöneticisi, mahallenin aşk hafiyesi...

Eski kayıtlara göre bugünkü İstanbul Belediyesi sınırları içinde, dört yüz büyük mahalle ve bunların teşkilâtları vardı. Sonra büyük mahalleler üç yüze indirilmişti. Yedisi Adalar'da on biri Bakırköy'de, elli dördü Beyoğlu'nda, on biri Beykoz'da, on dördü Beşiktaş'ta, kırk altısı, Eminönü'nde, on üçü Eyüp'te, on yedisi Kadıköy'ünde, on ikisi Sarıyer'de, kırk dördü Üsküdar'da, yetmiş altısı Fatih'te olmak üzere...

Her iki mahalle arasında mutlaka bir kahvehâne, bir bakkal dükkânı bulunurdu. Mahalleler, büyüklerine ve hâne adedine göre bir veya birkaç bekçi nezaretine, emanet edilmişti.

İşte vaktiyle, fisebilillah çalışan ve evde de yapılmayan bir iş için hanıma kızdığım zaman:

- Yâni bunu da mı Bekçi Mehmet Ağa yapacaktı? diye sorduğumuz Bekçi Baba, böyle fedakâr bir adamdı.

Mahallenin bekçisi, mahallenin sakası, mahallenin arşivi, mahallenin yöneticisi, mahallenin itfaiyesi, mahallenin namusu, mahallenin aşk hafiyesi, mahallenin her

şeyi... Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, bir san'atı daha vardı Bekçi Baba'nın: Mahallenin kasabı!

Kurban bayramında bütün kurbanları o keserdi. Köşedeki aşı boyalı konağın dört kurbanını, tahin boyalı konağın üç kurbanını ve ötekilerin kurbanlarını... Meşhur sözdü: "*Böbrekleri küçük beye... Ciğerleri bekçiye!*" Tam 60 takım koyun ciğeri, 60 işkembe, 60 koç yumurtası...

Tavukları ve dilek horozlarını da Bekçi Baba keserdi. Çünkü o zamanlar, tavuklar canlı alınıp evde kesilirdi. Ve Bekçi Baba'ya, kesim karşılığı bir horoz çorbası ikram edilirdi.

Bekçilere, ait bir hâtıra ile başladım. Yine bekçilere ait eski bir çocukluk şarkısı ile bitireyim:

*"Elinde bir koca sopa,
Sırtında bir kalın aba.
Bekçi Baba... Bekçi Baba...
Neredesin Bekçi Baba?"*

Bugünün çocukları mahallelerinin bekçilerinin adını bile bilmiyor. Siz biliyor musunuz yâni?

Zavallı, herkesin cenâzesine koşan, kendi öldüğü zaman arkasından tek kişi yürümeyen Bekçi Baba...

Dünkü Numune Mektepleri...

İLKOKUL defterimi hatırlıyorum. Numune Mektebine başladığım gün! O zamanlar İlkokul demezlerdi de, Numune Mektebi derlerdi. Büyük Savaş'ın son senesiydi. Beni, Numune Mektebi'nin birinci sınıfına yazdırmışlardı. Mektep levazımatı yâni okul için gerekli şeyleri satın almak üzere Kırtasiyeciler Çarşısı'na gitmiştik.

O zamanlar Bahçekapı'da, bir büyük Kırtasiyeciler Çarşısı vardı. Bir de Beyazıt Meydanı'nda... "Türkiye'nin Kırtasiyeciler Kralı" diye tanınan Nakşin Kardeşler orada idi. Tam meydanın karşısında. Nakşin, mektep zamanları bir ana-baba günü olurdu. Birçok okulların tam ortasında olduğu için müşterisi pek çoktu. Etrafındaki okullar:

İstanbul Erkek Sultanîsi, İstanbul Kız Sultanîsi, Eczacılık ve Dişçilik Mekteb-i Âlisi, daha arkada Vefa, Amelî Hayat Mektebi, Bezm-i Âlem Kız Mektebi vesaire... Avrupa gazetelerinin Beyazıt'tan, "İstanbul'un Quartier Latin'i..." diye bahsettikleri büyük öğrenci mahallesi...

Nakşin Kardeşler'in şöhreti, zamanın maarif nazırlarının şöhretlerinden çok daha büyüktü. İstanbul'da, Nakşinleri bilmeyen mektep çocuğu yoktu. Neyse! O günü, okul defterlerini alırken amcam caka ile Nakşin'e:

- Üç defter! Ama Alman defteri olacak, dedi.

Alman defteri mi? O da ne ki? Göreceğiz bakalım.

Alman defteri, basbayağı okul müsvedde defteri idi. Yalnız kapağında çok önemli üç kişinin, taşbasması fotoğrafları vardı: Ortada Sultan Mehmet Reşat, sağında dimdik koç bıyıkları ile sivri uçlu madenî tası kafasında Alman İmparatoru Kaiser Wilhelm, sol tarafında ise uzun favorili, üniformasının ceketi çift düğmeli, Avusturya-Macaristan İmparatoru François Joseph! Yâni Birinci Dünya Savaşı'nda, bütün dünyaya karşı savaşanların elebaşları...

Ama biz, harbin son yıllarında, okula yeni başlayanlar ne kafası taslı Kaiser Wilhelm'i ne de favorili François Joseph'i tanıyorduk. Belki Sultan Reşat'ı birazcık, o da padişah diye...

Düpedüz Alman Propagandası

Kaplarında üç imparatorun fotoğraflarını taş basması tekniği ile basanlar yine Almanlardı. İsmi o yüzden Alaman defterine çıkmıştı ya... Daha o zamanlarda, Almanların propagandaya verdikleri önemi bundan anlayabilirsiniz. Sonraları bu mektep defterlerinin ön ve arka kapakları çok değişmişti. Arka kapakta: Kerrat cetveli... Çeşitli illere ait coğrafi bilgi yer almıştı.

Zaman geçince, ön kapakta daha da güzel, daha da çekici resimler... Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın resmi, arka kapakta memleketteki büyük ilerleme hamleleri... Meselâ Türkiye'nin çeşitli nakil vasıtaları... Aynı defter kapağı üstünde: Tren geçiyor! Üzerinde uçak uçmakta! Denizde bir gemi! Bir tünel ağzından çıkan otomobiller... Ne medeniyet tablosu!

Biz o günü, Alaman defterlerini aldıktan sonra kırtasiyecici dükkânındaki çırak sordu:

- Alaman kalemi de vereyim mi?

Alaman kalemi!!! Onlar da çok mühimdi. Uçlarında kırmızı-siyah Alman bayrağı renkleri vardı. Kimseye sorup soruşturmadan harbe giren Enver Paşa'nın o zaman-ki çocuklara attığı en büyük kazık!

Felaket kalemdi Alaman kalemi... Gayet bulaşık mor renkte yazardı. Kullanırken, siz hiç farkında olmadan üstünüzü başınızı, elinizi yüzünüzü gözünüzü boyardınız. Benek benek! Bir kez de boyandınız mı? Ne kadar yıkasanız, günlerce çıkmak bilmezdi. Şimdi böyle mor boyalı kalem satılmıyor sanırım.

Kalemlerden, defterlerden sonra gelsin parlak parlak elişî kâğıtları... Pırıl pırıl, renk renk, tabaka tabaka... Elishi, çok önemli dersti. Ve tabii her sayfasının arasında ince tükürük kâğıdı bulunan resim defterini de unutmanız gerek.

Ancak bir problem vardı. Türkiye'de mücellitlik altın devrini yaşadığı halde, o zamanlar gerek okul defterleri olsun gerek mektep kitapları olsun hiç dayanmazdı. Evlerde çuvaldız ile sırtlarından sıkı sıkı ve çaprazlamasına dikilirdi.

Nakşin'den kurtasiye alınırken, kuru boya, kara kara kutular içinde pergel takımı, özellikle dökülmeyen cam hokka asla unutulmazdı. Hoş, çanta fazla sallanırsa bu hokkalar mis gibi dökülür ve kitapları berbat ederdi ya, ne ise...

Bugünkü çocuklar okula giderken, âdetâ birer küçük kütüphane dolduracak kadar çok kitap ve koca koca çantalar taşıyorlar. Hele kız öğrenciler... Sırtlarına birer çanta da vuruyorlar. Postacı çantasından kocaman çuval- lar hâlinde... Hâlbuki o zamanlar bizim bez çantalar kü- çüktü. Deri sırt çantaları da bir kutu kadar...

Bugünkü öğrenciler "beslenme kutusu" taşıyorlar. Bizim, neharîlerin yâni gündüzcülerin sefertasları vardı. Hali vakti yerinde ailelerin çocukları, mektebe üç gözlü

sefertası götürürlerdi. En alttaki derin göze hoşaf yahut tulumba tatlısı, revani, irmik helvası... Şimdiki gibi meyveler pek rağbette değildi. Sefertasının kapağının üstünde de bir elbezi yeri vardı. Çatal ve kaşık sefertasının yanlarına sokulurdu.

Kibar aile çocuklarının, alüminyumdan yapılmış özel mektep bardakları bile vardı. Yuvarlak, halka halka, açılır kapanır madenî bardaklar... Bardağı istediğiniz zaman çeker açardınız. Suyunuzu içtikten sonra hooooop, kapa bardağı! Küçük bir kutu hâlinde at çantaya! Bu portatif bardaklar gezintilerde de çok işe yarardı.

Dört Zeytin Bir Köfte

Bir kısım çocukların ise sefertası yoktu. Yemeciklerini gazete kâğıtlarına sarıp mektebe götürürlerdi.

Muayyen bir mektep menüsü vardı:

Tahan helvası, peynir, zeytin, ekmek... Bâzen "6" dan!" çıkardı menü:

Kuru köfte yahut haşlanmış lop yumurta... Yahut tavada kızartılmış, dilim dilim soğuk palamut balığı!

O zamanlar tavuk, her nedense ete nazaran daha lüks ve daha pahalı bir kuştı. Meselâ mektebe haşlanmış tavuk budu götördüğümü pek nadir hatırlarım.

Çok kez çocuklar getirdikleri öğle yemeklerini birbirleri ile değiştirirlerdi. Meselâ dört kara zeytine bir kuru köfte alabilirdiniz! Tabii ayrıca okullarda mektep bakkalları da vardı. Yarı aşçı, yarı kantin, yarı bakkal... Arnavutlar işletirdi. Belirli yemekler yaparlardı:

En tipik olanları da aşure... Bol kırmızıbiberli kuru fasulye, piyaz, Arnavut ciğeri, nohutlu pilav, zerde, yumurta salatası... Kış sabahları da bol tarçınlı kaynar kaynar sıcak salep! Ooooooh, içimiz ısınırdı...

Çocuklardan bâzılarının karakterleri daha o zamandan, okul bakkalından çok iyi anlaşıldı. Faraza bizim mektep bakkalı Bayram ağaya öylesine büyük borçlar yapan minikler olurdu ki... Zavallı Bayram ağa, hesabı ancak onların babaları ile görmeye mecbur kalırdı. Çünkü o zamanlar mektep bakkalının çikolata reyonu da vardı. En pahalısı da, mavi ambalajlı, gayetle kalın Viktorya çikolataları! Ateş pahası, tanesi: yedi buçuk kuruş! İçi kaymaklı Viktoryalar beş kuruş! Sonra efendim, ne Toblerler, ne Kohlerler...

Hepsi yabancı marka... O zamanlar şimdiki gibi okul bahçe duvarlarının önünde pazar kuran satıcılar, simitçiler, açmacılar, lahmacuncular görülmezdi. Sandviç mi, o da ne kelime?

Şimdi bakıyorum, bâzı zengin aileler çocuklarını hayattan ne kadar uzaklaştırdıklarının farkında olmadan onları dretnot gibi kocaman, özel ve lüks arabalarla mektebe gönderiyorlar. Okul kapısı önünde, üniformalı bir şoför fırlıyor. Kasketi elinde, arabanın kapısını açıyor. Pür azamet arabadan inen minik beyefendi, deve çanı gibi gümbür gümbür okula giriyor! Ve bu komik tabloya çok sinirlenen arkadaşlarından da bir güzel dayak yiyor! Afiyet şeker olsun!

Evet, böyle Mercedeslerle okul kapısına dayanan küçükler de var. Kabahat onlarda değil; onları gönderenlerde!

Oysa eskiden, mektep uzaksa, çok meşhur bir okul vasıtası vardı: Eşek! Hele kır kesiminde, yakın zamanlara kadar mektebe eşekle gidilip eşekle gelinirdi. Şimdi bile...

Türkiye'nin Dr. Shaht'ı Sayın Turgut Özal, mektebe giderken düşüp kolunu kırmamış mı idi? Daha zengin ağa çocuklarının da "eşekten mercedesleri" vardı. Yâni midilli denilen eşek ile at arası, gayet yakışıklı hayvan-

lar... Bunlar, çocuğa ekseriya mektebe başlamadan hediye edilirdi. İşlemeli cüz kesesi boynunda! Tıkır tıkır mektep yolunda! Allah zihin açıklığı versin...

Taksili Öğrenciler

Bir aralık dünyanın her yerinde olduğu gibi İstanbul'da da öğrenci tramvayları işletiliyordu. Sonra öğrenci mi azaldı? Yoooo! Bundan vazgeçildi. Hâlbuki ne kadar lüzumlu şey! Okul saatlerinde çocukların çektiklerinin farkında değil miyiz acaba? Okul dağılma saatlerinde hiç mi Barbaros Bulvarı'ndan geçmedik? Bereket, günümüzün çocuk babaları buna çare bulmuşlar! Sabahları bakıyorum: Okul zamanı karşıki kaldırımında, büyük bir taksi duruyor. Cıvıv kafesi gibi içi çocuklarla dolu. Aynı okula gidiyorlar. Otomobil, ortaklaşa tutulmuş bir araba. Böylece Türkiye'de yeni bir taşımacılık türü çıktı: İlkokul öğrenci dolmuşçuluğu! Belirli bir ücretle...

Nitekim işte karşı kaldırımında duran taksinin derli, toplu ve aile babası türünde şoförü iniyor. Küçük müşterisinin çantasını, beslenme kutusunu elinden alıp otomobile getiriyor. Elindekileri, arabanın bagajına koyuyor. Ve içerideki arkadaşlarının neş'eli çılgınlıkları, aşırı gösterileri içinde, küçük yolcu arabaya giriyor.

Eskiden bu işi mektep kalfaları yapardı. Adamın elinde uzun bir sırık... Öğrencilerin oturduğu evleri kapı kapı dolaşırdı. Sırığa çocuğun yalnız sefertası geçirilirdi. Çantasını, her öğrenci kendi taşırdı. Küçüklerin, çanta taşımaktan hiçbir şikâyetleri yoktu. Çünkü çanta, yolda çok lâzımdı. Birbirleriyle çanta ile kavga ederlerdi! Bâzen bir kalfa sopasına 20-30 sefertası takıldığı olurdu.

Sabahleyin okul yolunda meşhur mektep ilahileri söylenirdi:

*"Her sabah erken
 Uyanırım ben
 Bülbüller sazda
 Güller niyazda
 Derim namazda:
 Elhamdülillah.
 Şimdi gün doğar
 Altın anahtar
 Mektebi açar
 Elhamdülillah..."*

Akşamüstleri, kalfa aynı minval üzere getirip küçükleri eve teslim ederdi.

Bunun için de, her çocuğun babası kalfaya küçük bir aylık verirdi.

Mektepte küçüğün yemeğini ısıtmak, eğer sınıfta altına kaçırmak filan gibi ufak tefek bâzı kabahatlerde bulunmuşsa; çocuğu tekrar eve postalamak görevi kalfaya aitti. Ve bu, ücretin içinde idi.

Bugünkü gibi o zamanlar da okul kitabı sıkıntısı korkunçtu. Bereket versin ki, kitaplar pek değişmezdi. Hali vakti pek yerinde olmayan ailelerin çocukları, kendilerinden bir sınıf yukarıdaki çocukların okunmuş eski kitaplarını daha ucuza satın alabilirlerdi. Ama bir de bakardınız ki, hocanın dersi tâkip ettiği kitabın yeni baskısındaki parça sizinkinde yok! Ayıkla pirincin taşını...

Eski ilkokul öğrenciliği zordu. Okulda kalorifer yok! Soba bile hak getire! Ya odun? Yalnız Anadolu'da değil, İstanbul'daki birçok Numune Mekteplerinde çocuklar kendi odunlarını kendileri getirirlerdi. Mektep kitapları ve defterlerle dolu çantaların yanında ikişer, üçer de odun! Vah bizim gençliğimiz değil, vah bizim çocukluğumuz! Bâzen de babanız odun göndermek istemez. O zaman ne yapacaksınız?

Bütün gayretlerine rağmen, çocuklar kış aylarında yine de çivi keserlerdi. Bütün derslere palto ile girerlerdi. Yüzümüz gözümüz atkılarla sarılı...

Teneffüs zamanı mı? Güldürmeyiniz insanı...

Bizim mektebin teneffüşhânesi bitişik mezarlıktı. Reşat Nuri Güntekin bu teneffüs yeri mezarlıkları, yazılarında ne güzel anlatır. Bâzen her mezar taşının üzerine bir çocuk binerek süvarilik oynarlardı! Ellerindeki uydurma kamçıları mezar taşından atlara vura vura...

Ama yine de o eski günler bir dönse...

Dönse de, elimizde odunlar ve kitaplar, teneffüs yeri mezarlık, eski numune mektebine gitsek!

Kalfanın peşinde...

“Soba Kurma Vatandaş, Palamut Ye!”

AKŞAM yemeğine doğru, hatta ıslak kış karanlığı basar basmaz mahalleyi bir ses dolaşırdı:

- Tahan... Pettttt...meeee (Pekmez)!

Ve çocuklar ama çoğunlukla kadınlar, ellerinde üstleri çiçekli, çinko taslarla kapıya inerlerdi. Akşam yemeğinin en popüler kış tatlısı ve en büyük enerji kaynağını satın almak üzere...

Tahin pekmezci pırıl pırıl iki teneke güğümle dolaşırdı. Birinde tahin, birinde de pekmez...

- Yarım okka pekmez, yüz dirhem tahan! Aynı tasa, karışık...

Evvela tahin sonra üstüne pekmez! Bâzı yoğurtçular tahin pekmezciliği ek iş olarak beraber yürütürlerdi.

Akşam yemeklerinde en sabırsızlıkla bekleneni de o idi. Çocuklar taze ekmeği bandıra bandıra, emdire emdire yerlerdi. En sonunda da kaşıklar işlerdi. Çinko tasa, tahta kaşıklar dalıp çıkmaya başlardı. Eeee... Midenin fueloili!

Tahin pekmezin karması işten değilmiş gibi görünürdü. Ama mühim işti. Pekmez, tahinin tam iki misli olacaktı. Çoğunlukla yarım okka yâni iki yüz dirhem pekmez, yüz dirhem tahin...

Pekmez, bizde en güvenilir enerji kaynağı bir “*mide sobası*” hâlinde idi. Sahneyi hiç unutmam:

Çok karlı bir kış günü... Taksim Meydanı'na bir tahta masa atılmış. Güğüm güğüm pekmez... Kalaylı küçük maşrapalar, kupalar... Belediye Başkanı Dr. Ord. Prof. Fahrettin Kerim Gökay, kendi eliyle kupa kupa pekmez ikram ediyor. Kimlere mi? O devirde “*Fahrettin Kerim'in Orduları*” adını taşıyan çöpçülere! Sıfır altı ısıda kar temizleyen fedakâr ve kahraman temizlik işçilerine küçük tatlı vali, tatlı pekmez sunuyordu! İstanbul şâiri Nedim'in sâkîleri gibi İstanbul Belediye Başkanı...

İnsan Benzini: Pekmez!

Kış kahvaltılarında okula giden çocuklara, açıkta çalışan büyüklere, çay, zeytin ekmek ile birlikte pekmez de verilirdi. Kızıışsınlar diye!

Pekmez bizde, çok eskiden beri *insan benzini* olarak kullanılıyordu. Sefere çıkan ordu levazımının en önemli kalemi, pekmezdi. Soğuk kefare diyarlarında ikmal kolları, askerın donmaması için varil varil pekmez alırdı.

Kış mevsiminde, çocukların yemiş makamında yedikleri şeylerde bile pekmez ağır basardı. Meselâ sicimlerin üstlerine uzun uzun dökülen, pekmezli cevizli sucuk gibi... Hindistancevizi tozuna bulanmış tabaka tabaka, nişastalı pekmez... Donmuş! Ve tabii sicim, ayıklanmış cevizlerin tam ortasından geçer.

Fatih'te camiın tam arkasında, âdetâ bir “Çocuk Yemişleri Sergisi” vardı. Cevizli sucukların çeşitleri, susam helvaları, köfteler vesaire... Tencereleri başında dolmacı bâzı kadınlar... Çocuklara teker teker satılan, zeytinyağlı yalancı dolmalar...

Soğuk kış günlerinin meyve menüsü bile değişti. Dut kurusundan vişne kurusuna kadar bütün kuru yemişler...

Sabahleyin mektebe giderken çocukların cepleri kavrulmuş fındıkla rezzaki kuru üzüm doldurulurdu.

Gece yarısına doğru misafirlere *Zekerriya Sofrası* zenginliğinde kuru yemiş tepsisi çıkarılırdı. Bir tepsi enerji! İçinde köftelere kadar...

Ayrıca sobanın üstünde de kabukları bıçakla yarılmış Bursa kestaneleri çıtırdaya çıtırdaya kızarmakta... *Kestane kebab, yemesi sevap; kestane kebab, mektuba cevap* gibi halk deyimlerimize kadar giren kestane, bugünkü gibi senede sâdece bir iki kez yenilen hatta hiç yenilmeyen bir *üvey meyve* değildi. Bir sofra yemişi olmamasına rağmen hemen her gün yenilirdi.

Şimdi kestaneciyi saç fırını başında ancak sokakta görüyoruz. Mevsimin kestanesini onun elinden değil, maşasından tadıyoruz. Ve birçok Avrupa ülkelerinde olduğu gibi kebab kestaneyi bir elin parmaklarının bile giremeyeceği kadar dar, küçük kese kâğıtlarında alıyoruz. Şimdilik tane ile değil henüz gramla...

Pekmez, enerji tarihimizde kara gün dostumuzdu. Savaşlarda, yokluk zamanımızda imdadımıza koşardı.

Şekerin vesikayla bile verilemediği zamanlarda, Türk sofrasının en itibarlı tatlısı, incir tatlısı idi. Pekmezli... Her incirin içine ikişer dilim incir... Ve pekmez içinde kaynamış... Yeme de yanında yat!

Sonra eskiler ne derlerdi:

- Ette kavurma! Pekmezde bulama!

Bugün yaşantımızdan hemen hemen elini eteğini çeken *bulama*, bir tür pekmez hülasesi... Teneke teneke satılır, helva gibi bıçakla parça parça kesilirdi. Bir dilim bulama ye, İspanya'da boğa güreşine çık!

Yine dönelim bizim mahalleye: Tahin pekmezciden sonra başka bir ses:

-“*Lahanaaaa bibeeeeer tuuuuuurşusu! Hani ya bunun acısı?*”

İşte bir insan süper benzini daha... Acı kırmızıbiberli, lahana biber turşusu... İç iç kızış! Soyun soyun karda güreş et!

Ama bizim enerji tarihimizde başka bir ses daha vardı:

- Eyiiiiiii buuuuzae... Ekşi de var. Tatlı da var! Buzaaaaaaaaaa!

Vefa'da boza içen bir Alman doktor ise:

- *Şimdi anlıyorum. 80 yaşında sadrazamların 18 yaşında kızlarla evlenmesi hikâyesini! Düğünün ertesi günü muzaffer bir kumandan gibi zıfzıf yatağından çıkmasını!* demişti.

Tahin pekmezinden, acılı turşusundan, bozacısından tutunuz hiçbirine söz yok! Ama bunların yanında, sokakta safi enerji satan bir enerji tüccarı daha vardı:

Balıkçı!

Karlı bir akşamüstü esprili bir satıcının meselâ şöyle bağırdığını işitirdiniz.

- Haydaaaaa! İki palamut bir çeki odun... İki palamut bir çeki odun... Derya kuzuları bunlar! Soba kurma vatan-daş, palamut yetiştiiiii...

Pencereden bakardınız: Derya kuzuları geçiyor. Arabalar içinde palamutlar, uskumrular... Ve sofranızda bir koca kayık tabağı yahut bir tepsi içinde nar gibi kızarmış, gözleri beyaz, boncuk boncuk dışarıya fırlamış, piyazdan ve maydanozdan yatakları içinde uskumrular! Sokak köşelerinde ise kızgın yağda, fosur fosur kızaran torikler...

Eski zamanın insanı büyük soğuklarda ısıyı, kaloriyi, enerjiyi daha ziyade sofradan beklerdi. O günlerde, şimdiki gibi yumurtadan, atom bombasından korktuğumuz

kadar korkmazdık. Yumurta bir kahvaltı gıdası değil, normal yemekler arasında idi. Öğleyn veya akşam sofraya çılbır gelirdi. Kaygana gelirdi, soğanlı yumurta gelirdi; korkunç bir enerji kaynağı olan pastırmalı yumurta gelirdi. Yedikten sonra kim üşümeye cesaret edebilir ki?

Eskiler mide enerjisini yazdan depo etmeye bayılırlardı. Meselâ, teneke teneke kavurma... Kudret macunu hâlinde çeşitli reçeller... Hatta bâzen evde yapılmış kangal kangal bol kırmızıbiberli sucuk! Şimdi geliniz de öğle için bir sucuklu yumurta yapttırmayınız. Hele yaş 20 olursa!

Bu sâdece sofradan aldığımız enerji... Bir de evlerde, enerjiyi muhafaza problemi vardı. Hani şimdi tv'de bir enerjiyi koruma amblemi görüyoruz. Bir ampulü kapatan iki el! Ve bir anons: *Enerjinizi muhafaza ediniz!*

Eskiler bunun daniskasını bilirlerdi. Kış basmadan önce, fazla cereyanlı kapılara perdeler, halılar, seccadeler asılırdı. Pencerelelerin kenarları, hamurla yapıştırılan muşambalarla kapatılırdı. Pamuklu fitiller sokulurdu. Oda kapılarının altlarına uzun, boru şeklinde yastıklar, keçe-ler çakılırdı.

Mangal Falı Bilir misiniz?

Mangal, çok ustaca kullanılması gerekli bir âletti. O zamanlar şimdiki gibi kalorifer kursları yoktu; ama dünkü kadınlar bu işi çok iyi becerirlerdi. Gece yatarken ateş sıkı sıkı örtülüdü ki, hem ertesi sabah bulunup yeniden harlandırılmak için kolaylık olsun hem de kömür idare etsin!

Bu arada, tabii mangal falına bakmak da ihmal edilmezdi. Mangal falı... Bugün tamamen unutulmuş bir fal... Eğer sabahleyin ateş açılırken tesadüfen bir iki kö-

mür diklemesine ayağa kalkmışsa, âdetâ heyecan uyandırır:

- Kınıız bak! Misafir geliyor ayol!

Sonra büyük uzun ateş gösterilerek:

- İki kişi... Biri uzun boylu, öteki tıknaz! Kim acaba?

- Kim olacak? Remziye Hanım'la kızı...

- Aman indir ateşleri allasen! Şimdi gelip bir çan çana başladılar mı akşam olur da lambalara gaz koyacak zaman bulamayız. İndir şunları!

Ve mangaldaki *ateşten konuklar* maşa ile indirilir, yolları kesilirdi. O zamanki mangal ile bugünkü "Le Mangal" çok farklı idi. Mangal, hayatımıza hâkimdi. Kar kıyamet, kış sabahında mangal yakmak, zavallı eski ev kadınları için hakiki bir kahramanlıktı. Rüzgârdan ateş borusu savrulup uçar, kömürde marsık çıkar. Nereden aklımıza gelecek ki, vaktiyle mangal yakarken, maşanın ucu ile kaldırıp attığımız marsık bugünün modern bir yakıtı olacak. Şimdi kaloriferlerde bile yakılan odun kömürü modern bir marsık değil mi?

Soba devri başlayınca... Aman ne asrî hayat! Lüks hayat! Yak sobanı keyfine bak! Hele kok kömürü ultra modern bir şey! Daha ziyade odunla ısınır olmuştu Türkiye; ama o kadar yakıldığı halde bile odun açığımız bugünkü kadar değildi. Ne oldu bizim ormanlara? Çok yakıyoruz galiba! Işıklandırma enerjisine gelince:

Herhalde bugünkünden çok daha dikkatli ve tutumlu davranırdık. Merdiven başlarında, küçük bir balkon hâlinde lambalıklar vardı. Bütün lambalar orada dururdu. "Beş numara"dan "idare kandili"ne kadar... Büyük fanuslar hariç!

Gündüzden, içerilerine beze sarılı sopalar sokularak bütün lamba şişeleri silinirdi. Gazları bitenlere gaz konurdu. Yanmış fitiller makasla ve itina ile kesilirdi. Aman eğri kesmeyiniz. Akşam olup da lambalar yandı

zaman, şişelerin çatlamaması için üstlerine birer firkete konulurdu. Ve fitil evvela gayet kısık açılırdı. Sonra yavaş yavaş şişenin nemi gidince ışık yükseltildi. Fanus bir konuk lambası idi. Onlar gelince yakılırdı. Lambaların beyi...

Toparlak fitilli, yuvarlak şişeli "İdâre Kandili" ise tam aksine bir enerji simgesi... Şimdi ekrandaki ampul etrafında iki el gibi. Üç katlı koca evde, bütün gece merdiven basamaklarından birinde sönük sönük, hafif hafif is çıkarak yanardı. Evin gece bekçisi gibi tuvalete kalkanlar, kandilin halkasına parmaklarını geçirip,- yüznumaranın yolunu tutarlardı. Hey gidi koca konağı idare eden idare kandili!

Şu satırları yazarken karşıdaki binanın yalnız bahçesinde ve yalnız benim pencereden görülen on dört fanus sayıyorum. Sabaha kadar da yanıyorlar! TRT'nin amblemlili ikazına uyarak onlara: *"Bu enerji kıtlığında ayıp değil mi? Ben sâdece tv'nin ışığında oturuyorum!"* diye de uyarıyorum. Çünkü benim oturduğum apartmanın giriş katında kocaman bir fanus her ne hikmetse sabaha kadar yanıyor. Apartman bodrum katı değil, Champs Elysees sanki. Gel de bunları gördükten sonra enerji tasarrufuna inan. Ve uy!

Aklıma İkinci Dünya Savaşı'nın karartma günleri geliyor. Akşamları, herkes ellerinde rulo rulo mavi kâğıtla evine dönüyor. Bütün pencereler mavi kâğıtlarla kaplı... Gece, sokaklardan geçen tramvayların, otobüslerin bütün ampulleri maviye boyanmış. Gece yarısı tık tık kapı! Bekçi baba... Sağ taraftaki pencerelerden ışık sızıyormuş. Eyvah, dikkat! Ya Alman tayareleri görüp de iki bomba atarsa tepemize? Göz gözü görmeyen o İstanbul gecelerinde bile kimsenin şikâyeti yoktu. Şimdi karşıki küçük bahçede yanan yirmiye yakın lambaya baktıkça bunları düşünüyorum.

Ya o günlerde, giysilerimiz ve enerji? Çok ilginçti. Biz, çocukluğumda Japonlar gibi soğuk havalarda "Burunluk" takmazdık; ama zengin çocuklarının çok fiyakalı, çok şık kulaklıkları vardı. Okula büyük bir caka içinde kulaklıklarla gelirlerdi. Dışları siyah, içleri kırmızı kadifeden kulaklıklar... İki madenî şeridi baştan geçerdi. Bunlarla kafaya göre ayar edilirdi. Sâhibinin kafasından kapıp hepimiz bir kez takardık. Bakalım yakışacak mı diye!

Sonra gözlüklü başlıklar vardı. Balıkçı başlığı gibi... Kafanıza sokunca, yüzünüzde iki göz deliği... Buradan seyredeceksiniz dünyayı! Ku-Klu Klanlar gibi... Şimdi Amerika'da banka soygunlarında, maske makamında kullanılıyor.

Sonra herkesin iskarpin veya fotin üstüne giyilen lastikleri olurdu. Ekseri içi kırmızı atlaslı... Ve tabii şosonlar...

Enerjiyi, muhafaza babında, ev giysileri ise çok önemli idi. Fitilli pamuklu pazen hırkalar... Yaşı elliye geçenler için gece takkeleri... Hali vakti yerinde olanlara ev kürkleri... Pazen gecelikler... Yün fanila, yün uzun don... Çocuklar ise fanila üzerine fanila, hırtlamba gibi giydirilirdi.

Bir de eski evlerde yatak enerjisi vardı. Battaniye battaniye üzerine örtülen yataklara, sıcak tuğla, sıcak su ile dolu lastik torba yahut sıcak su ile dolu ve havlu ile sarılmış şişeler konulurdu. Bu suretle bir yatak kaloriferi, bir kış tandırı hâline getirilirdi. Küçükler daha iyi ısınsınlar diye kedilerini kucaklayıp yatağa girerlerdi.

İstanbul'da bir ara tuhaf bir şey çıkmıştı: Cep sobası! Elektrik feneri gibi pille işleyen ve elleri ısıtmak üzere cebe konulan küçük bir âlet... Gayetle saçma... Tutmadı. Bir şey değil, insanlar ceplerinden tutuşacaklardı.

Yalnız kış değil, enerji tarihinin yaz faslı da meraklı idi. Meselâ çok sıcaklarda modern İstanbul hanımları, el vantilatörleri kullanırlardı. Yanındaki düğmeye basınca fırıl fırıl pervaneleri dönen ve yüze serin bir rüzgâr veren el vantilatörleri... Bir yandan tatlı tatlı dedikodu yapıp bir yandan serinlenilirdi. Hiç elektrik harcamadan... İnsan gücü, parmak enerjisi ile!

Buzdolabı mı? İlahi... Taşlıktaki kuyu ne güne? Kovanın içinde saldır karpuzu soğuktan çatlasın! İmambayıldı mı? İkinci kovanın altına yerleştir! Ütüüüüü? Al mangaldan ateşi, koy eski baba yadigârı kara ütüye, kara tren gibi ama bak ne ütü!

Elektrik süpürgesi haaa? Daha bizim eve girmedi. Sarı saz süpürge ne güne duruyor? O da dört yüz liraya çıkmış diyorlar.

İşte hayatımızdaki enerji tarihine küçük bir bakış...

Yıllar Evlerimizden Neler Götürdü?

“NEREDE efendim, o harem-selâmlıklı eski konaklar? Nerede efendim o eski kayıkhaneli yalılar? Nerede o kuleli eski köşkler? Nerede o eski tahta evler?” diye yazıma başlayacak değilim.

Her yıl İstanbul’da, birkaç konak, birkaç köşk, birkaç yalı, bir sürü küçük tahta ev tarihe karışıyor. Bunların arasında tahta mimarînin çok güzel numuneleri olanlar var. Tarihten gelip yine tarihe gidiyorlar.

Seneler evlerimizden ne çok şey alıp götürdü? Ve ne acayip şeyler getirdi! Çocukluğumda, mütevazı bir konak yavrusunda otururduk. Çok mütevazı... Sadece ve sadece 17 odası vardı!

Bir gün, biz çocuklar saklambaç oynamaya kalktık. Evdeki hizmetçi, evlatlık, besleme, ahretlik kadrosu da bize katılmıştı. Besleme kızlardan biri kayboldu. Tam bir saat geçti aradan; yok kız! Acaba bahçede, üstü açık unutulmuş kuyulardan birine mi düşmüştü? Yoksa sarnıca saklanmaya kalkmış da boğulmuş mu idi? Sayısını bilmediğimiz bodrumlardan birinde bayılıp kalmış mı idi?

Aradan bir saat geçtiği için işi büyüklere intikal ettirdik. Bizden fazla telaşa düştüler. Başladık, eski ve tipik konağı, kat kat, oda oda, kiler kiler aramaya... İnce kiler-

den, içlerinde yüzlerce fenerin durduğu “Donanma Bodrumu”na kadar! Sarnıcın kapağını açıp baktık ve içine seslendik. İşte, hayatımızdan çekilip giden ilk şey: Sarnıç! Bugün bir sarnıç açtırmak, bir apartman fiyatı...

Aramalara “cümle kapısı”ndan, konağın “selâmlık” kısmına girerek başlamıştık. Malta taşlı, ilk taşlık... Birkaç basamak merdivenle çıkılan selâmlık yemek odası... Harem kısmındaki mutfak duvarında bir yemek dolabı: Döner dolap! Göz göz, raf raf...

Yemekler, harem tarafından tabak tabak buna yerleştirilirdi. Kayık tabaklar, ayaklı ve kapaklı bakır çorba tasları yahut porselen çanaklı, porselen kepçeli çorba kâseleri... İtilince, döner dolap... Yemekler selâmlıkta! Dolapların raflarının altı boştu. Ufak tefek bir hizmetçi kız girip, haremden selâmlığa, selâmlıktan hareme kolaylıkla geçebilirdi. Kabahat işleyenler bu alt kısımda saklanabilirdi.

Hizmetçi, uşak, arabacı, seyis kadrosunun bütün gizli aşk dalavereleri için bu döner dolap en büyük haberleşme aracı... Bu dolaplar yolu ile ne mektuplar, ne nâmeler, aşkları işmar eden ne anlamlı yemekler... Harem’den selâmlığa...

Akşam gazetesinde kapı yoldaşım sevgili Sermet Muh-tar, bu aşk ve yemek dolaplarını anlata anlata bitiremezdi. Konuşurken, yazılarında kullanmadığı nefis bir benze-tişi de vardı:

-Yemek dolabı değil, posta kutusu! Konağın Aşk Postası, derdi.

Yalan değil! Belki bizim kız saklanmıştı diye oraya da baktık. Nafile! “Acaba mutfakta mı?” diye oraya da girdik ki, mutfak değil memleket! Geniş bir sofa büyüklüğünde... Fırdöndüye sabit masalar... Yemek hazırlamak için tavanda iki büyük et çengeli... Biri tekerlekli... Kesilen hayvanlar bu çengellere asılıp parçalanacak... Çengellerin

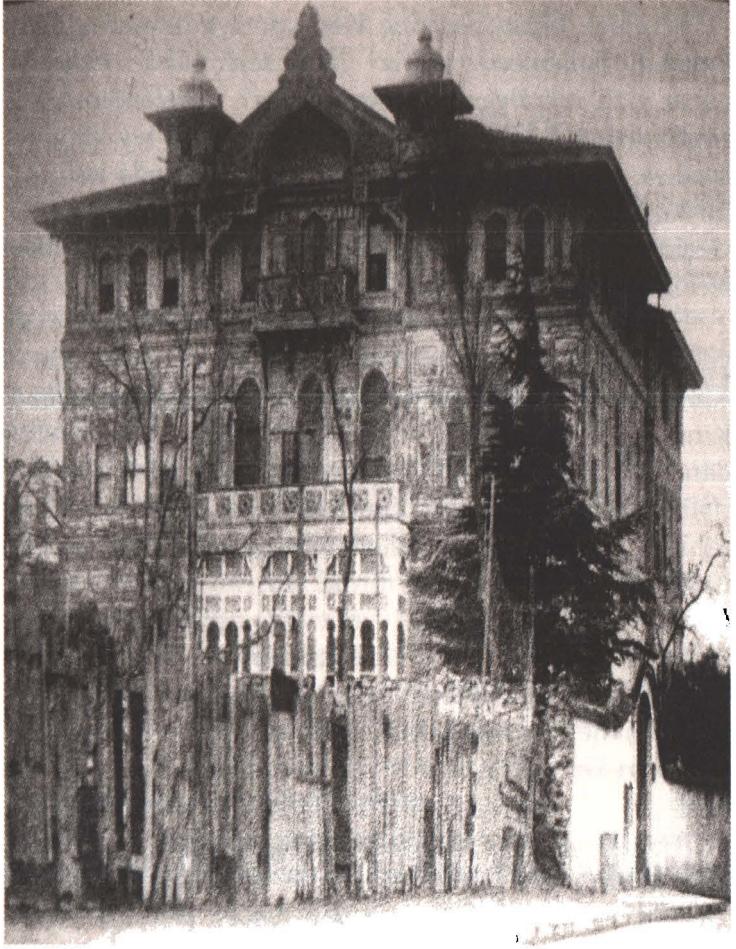
önünde et masası, et satırı, kıyma için! Ve tabii et tahtası, kıyma tahtası... O zamanlar kıyma, evde satırla vurularak yapılırdı. Dibek kahvesi gibi... Sokakta: "Biley-ciiii!" sesi işitilince hemen koşulur, satırlar taşa vurdurulurdu.

Mutfağın bir köşesinde, konakta her zaman lâzım ıvır zıvır dururdu. Kuyu çengelleri meselâ... Çeşitleri vardı. Tek kollu, çift çengel, dördüzlü çengel ve mutfağın köşesindeki çamaşır teknesinin tahta tokaçları... Sobanın önünde, çocuk bezlerinin kurutulması için kullanılan, paravanlar... Şimdi onlar da kayboldu. Tıpkı beş parmaklı el biçimindeki tahta arka kaşağısı gibi... Mutfağın yanında küçük bir kapı açıyoruz. Altından yanan, külhanlı çarşı hamamı...

Evet, kesilmemiş çeki odunla alttan yanan, bâzen çift kurnalı, göbek taşlı değil de sıcak mermer peykeli; ama özel çarşı hamamının tam bir maketi! Kubbesinde büyük cam bardaklar yahut kandil şeklinde aydınlık pencereleri... Evdeki matmazeller, röylandlar girdikleri zaman, konağın küçük beylerinin çıkıp onları gözetledikleri yerler... Aksi gibi de hiç net görünmezmiş!

Bir hamam yakmak için en aşağı bir çeki odun... Çok masraflı gibi görünürdü. Değildi. Kesilmediği için ucuza satılan uzun uzun odunlarla yakılırdı. Bütün konak, tam kadrosu ile yıkanırdu. Külhandaki sıcaklık ve sıcak su ertesi güne de kalırdı. Bâzen gelen misafirler, bir gün önce yakılan hamamın sıcak suyundan istifade edip yıkanırldı.

Bugün Avrupalılara, evlerdeki külhanlı çarşı hamamını söylemeniz inanmazlar. Hakları da var. Daha onların evlerinde, hatta saraylarında abdesthane bile çok yenidir. Fransız sarayında helâ kaçınıcı asırda yapıldı? Bilindiği gibi "oturak" en büyük ve en konforlu Avrupa icadı! Evlerde, kurna kurna, kubbesi kandil kandil pencereli muh-

teşem bir alaturka hamam olabileceğine nasıl akılları keser?

Bugün evlerdeki külhanlı hamam, padişahların sefahat hamamı gibi hayatımızdan çekildi gitti. Ama onların yerini aklımıza gelmedik dekorlar aldı. Çarşı hamamının yerinde şimdi saunalar ve yüzme havuzları...

Biz, yine bizim besleme kızı aramaya devam edelim: Bakalım bulabilecek miyiz? İşte, selâmlıktan yukarıya çıkan gizli merdiven! Nereye çıkıyor? Beyefendinin kütüphanesine... Eğer selâmlıkta, mahrem bir şey konuşulacaksa, bu merdivenden yukarıya çıkılır, orada konuşulurdu. Bugün en modern evde bile kütüphane salonu... Geçin efendim; kütüphane şöyle dursun, telefon rehberlerinden başka kitap yok!

Evlerimizden kütüphane gitti; ama onun yerine de yeni bir şey geldi: *Amerikan bar!* Hem de çeşit çeşit... Kimi "teak" ağacından yapılmış, kimi gül ağacından... Kimi abanozdan, kimi bambudan... Kimi kiraz ağacından, kimi meşe... Kimi Western veya Meksika bar mimaarisinde çift yarım kapılı, kimi çok uzun tezgâhlı... Köşk sahibi, Texaslı meyhaneciler gibi içki kadehini tezgâh üzerinden kaydırarak misafirine ulaştırıyor. Kimi İngiliz Pub'ları gibi bardaklarını ve viski şişelerini, tezgâhın üstünde baş aşağı asmışlar. Kiminde barwomen (hanım barcı) içki çalkalamakta... Hayatı tozlu kitap sahifelerinden değil de, billur kadehlerinden içiyorlar.

Bizim kızı kütüphanede de bulamayınca arayıcılardan biri:

- Gusülhanelere bakmadık. Yüklüklere de bakmadık, demez mi?

Alın evlerimizden elini eteğini çeken yerlerden ikisi: *Gusülhâne, yüklük!*

Gusülhane, tahtadan bir hamam! Duvarları, tavanı, döşemesi, kapısı hep tahta; ama her yer tamamen çinko kaplı... Hem de bugünkü hilekâr dam tamircilerinin kullandıkları çikolata yaldızı değil, yirmi numara kalın çinko! İçeride üç tahta iskemle... Birinin üstüne oturacaksınız. Birinin üstünde sıcak su tenekesi... Ötekinde soğuk su tenekesi... Birbirine karıştırıp ayarlayacaksınız. Ve

büyük sabunlama tası içinde, lifler, süngerler kalıp kalıp sabunlar...

Yatak Odasındaki Gusülhane

Gusülhanede yıkanmak pek konforlu değildi. Çünkü hiç penceresi yoktu. Tepeye bir gaz lambası yeri yapılmıştı. Ama lamba, buğudan her an çatlayabilirdi. Karanlıkta yıkanırdınız. Konakta, alttan yanan külhanlı hamam olduğu halde bu küçük yıkanma dolabına ne gerek vardı? Gusülhane (Gasilhane) ismi üstünde daha ziyade gusül abdesti içindi. İcap edince!

Yatak odasının içinde; ama fakir evlerde umumî yıkanmak için de kullanılırdı. Yüklükler ise, yatakların, şiltelerin durduğu büyük dolaplardı.

Ama bizim kızı ne gusülhanelerde ne yüklüklerde bulduk. İçimizden biri: *"Sakin tavan arasına girmesin!"* dedi. Çok makul! Tavan arasında, bir sürü eski eşya arasında saklanmak çok kolay, saklananı bulmak ise çok zordur. Burası âdetâ ailenin "mazi odası", "tarih salonu" gibi bir yerdi. Kapısından içeri adımınızı attınız mı 50-100 yıl geriye düştünüz demektir.

Ailenin bütün geçmişi birdenbire etrafınızı sarardı. Eski gelinliklere, babanızın beşiğine kadar... Evlerdeki küçük beylerden gebe kalan ahretlikler de kendilerini ekseriya burada tavana asarlardı. Çatının altındaki bu büyük kalasa! İşte evlerimizde kaybolan bir yer daha... Bugün aynı apartmanda oturanlar, eski eşyasını koyacak yer bulamıyorlar. İsterseniz, eski konakların tavan aralarını bir de ünlü romancı Halid Ziya'dan dinleyelim. Uşaklıgil aynen şöyle anlatır:

"Eski bir evin, yıllardan beri kullanılmaz olmuş, kırık dökük eşyasını yığıldıkları bir tavan arasına çıkmıştım. Çatının yakınla-

rından kayan korkak ışıklar... Burada dolaşmak... Elde bir mumun titrek ışığı ile... Bir kırık çerçevenin, silik bir resmin, topal bir iskemlenin, kemikleri dağılmış bir dolabın, dağınık mektep kitaplarının, sararmış küme küme gazetelerin yanında durmak... Tozlarını silerek 'unutulmak tabakası' altındaki varlıklarını duymak! Sonra mumu söndürmek... Bütün bu eski şeyleri derin uykularına terk ederek tavan arasının kapağını kapatmak..."

Evet, Halid Ziya'nın anlatışı ile mazi yolunda, geride bıraktığımız tavan arası!

Ama bizim kız yine ortada yok! Acaba sandık odalarından birine mi saklandı? Olabilir.

O günlerde, tavan araları yetişmiyormuş gibi bir de sandık odaları da vardı. Ceviz sandıklardan, yeşil renkli tahta sandıkların durduğu... Bizdeki sandık odaları hemen hemen Japon sandık odaları kadar önemli yerlerdi.

Belki bilirsiniz: Sandık odası, Japon için yarı mabet, kutsal yerlerdir. Her yılın belirli günlerinde, özellikle ilkbaharda Japon evlerinde, kadınlar tarafından "eski sandıkları açma töreni" yapılır.

Sandıklar açılır, eski eşya gün ışığına çıkarılır. Dikkatle silkinir. Bu arada konu komşu da dâvet edilmiştir. Her kumaşın, her elbisenin, her yelpazenin öyküsü, serüveni anlatılır. Hatta şarkıları söylenir. Çaylar içilirken... Muhafazakâr Japon için "sandık açmak" günü, düne, maziye dönmek günüdür. Bu ay sizin sandık açma gününüz, gelecek ay komşuların sandık açma töreni...

Bugün "sandık odası" apartman planlarında, üzerlerine birer "x" işareti vurulan yerler... Yâni iptal edilmişlerdir.

Büyük Konakların Özel Bostanları Bile Vardı

Bizim kızı, sandık odalarında dahi bulamayınca aklımıza geldi: Arabalıkta! Bugünün insanları, halleri vakitleri yerinde ise eski arabalıkları garaj yapmışlar. Gidip oraya da baktık. Hay hınzır kız hay! Masallardaki gibi sanki yer yarıldı yedi kat yerin dibine geçti. “*Belki serdedir*” deyip baktık. O zamanki konaklarda da seralar vardı; ama *ser* derdik...

Değil sera, eski konakların özel bostanları bile vardı. Meselâ bunlardan biri, benim hâlâ oturduğum Bebek’te, evimin arkasındaki Prenses Ziba ve kocası eski Moskova Sefiri Esat Fuat Bey’in Ehram Yokuşu’ndaki konağı ve bostanı idi.

Esat Fuat Bey, Rus tarihi müellifi... Sebzesi, arkamızdaki büyük bostanında yetiştirirdi. Bize bile bahçıvanı Mustafa ile domates, biber gönderirdi. Mısır’daki emlaki devletleştirilince, bu bostanı bana satmak istemişti. Kendisine pey de vermiştim. Yâni ben de az daha bostanı olan bir ev sahibi olacaktım! Sonra bir kaçak yol sebebiyle* hiddetlenerek ben vazgeçtim ve peyimi geri aldım. Şimdi milyarlarla değer biçilemiyor. Dünyanın en pahalı hiddeti! Ah akılsız kafa!

Ve nihayet bulduk namussuzu: Küpte!

Konağın cümle kapısından içeri girince, malta taşlığı yok mu? Büyük kapının iki yanındaki set üstünde altı tane insan boyu derinliğinde iyi su küpü var ya... Sakalar hareme girmeden, cümle kapısından boşaltsınlar diye... İşte o boy küplerinden, boş olan birine girip saklanmış. Yarından tezi yok götürüp Fatih’teki esirci Menevşe (Menekşe) Hanım’a satmalı!

* İlk yayınında dizgi hatası olabileceği düşüncesiyle eklenmiştir. (yayıncının notu).

İşte eski hayatımızdaki konaklar, köşkler, yalılar... O zamanlar Nişantaşı, Beşiktaş, Serencebey, Süleymaniye, Şehzadebaşı, Fındıklı... şehrin tam göbeğinde, birer konaklar semti idi.

Bugün Yıldız'daki Sağırılar ve Dilsizler Okulu bir özel konak... Ya Soğanağa? Ya Beyazıt? Birer konaklar diyarı... Tahta mimarînin dünyada eşi ve emsali kalmayan konaklar şehri İstanbul...

İstanbul konakları arasında, planları çok ünlü Avrupalı mimarlar tarafından çizilmiş olanları da vardı. İstanbul yalıları da öyle! Caddebostanı'ndaki Mabeyinci Ragıp Paşa'nın o nefis binasının mimarı meşhur Jasmund'du. Sanatkâr:

- En beğendiğim binayı Ragıp Paşa'ya yaptım, dermiş...

Dâhilî süsleme de çok mühimdi. Özellikle Boğaziçi yalılarının tavan ve duvar tezyinatına çok önem verilirdi. Bunlar yapılırken denizin pırıltılarının bile dikkate alınması lâzımdı. Meselâ geçenlerde restore edilmesine karar verilen Debreli İsmail Paşa Yalısı'nda çok nefis duvar ve tavan resimleri vardı. Hele işlemeli tavanlar... Ne yazık ki, bu tavanların çoğu numaralanıp sökülerek, Avrupa'ya, Amerika'ya kaçırılmış; oralarda monte edilmiştir. Bu surette, tavan mimarîsinin ne büyük bir güzel san'at olduğunu dünyaya kanıtladık; ama ne pahasına! Kaçırılanlardan başka tahrip edilenler de ayrı!

Meselâ eski yalı kayıkhanelerini çok iyi anımsarım. Bunlardan bâzılarına, mehtaplı bir yaz gecesi girdiğiniz zaman, bir rüyanın içine giriyorum sanırdınız. Kayıkhanenin deniz kapısından itibaren, billur kandiller içinde mumlar... Akisleri iç kapının merdivenlerine kadar uzanırdı. Deniz girişinden, binanın kayıkhaneye merdivenlerini bu ışıklarla bulurdunuz. Yalılarından bâzılarının, kayıkhaneden başka özel istimbol, çatana iskeleleri de vardı.

Misafirler gelip doğrudan doğruya yalıya yanaşırlardı. İskelesi olmayanların, vapur iskelesine uzanan süslü merdivenleri olurdu. İsmail Paşa Yalısı'nın Beylerbeyi İskelesi'ne uzanan merdivenli iskelesi gibi... Bugün hep- si hayatımızdan kaybolmuştur.

Ve daha neler...

Buna da şükür! Başka yerlere nazaran Türkiye yine tâ- lihli sayılır. Çorba ile yeşil salata bile teneke kutudan çıkmaya başladıktan sonra, birçok yerlerde mutfak bile tamamen iflas... "Mutfak nerede?" diye sorarsanız, size: "Ne iptidaî adam..." gibisine bakıyorlar. Bir zamanlar Avrupa'da, abdesthane sözü eder gibi...

Ama konaklarımızın canına okuyan nedir bilir misi- niz? İşgal kuvvetleri! Büyük kışlalardan başka, şehirde stratejik yerlerde, hazır kuvvet bulundurmak isteyen adamlar, konakları da işgal etmişlerdi. Hem de 24 saatte tahliye kararı ile!

Bu arada, Aksaray'da Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* romanının geçtiği sokağın tam köşesindeki, tahta kafesli konağı da General Pelle işgal etmişti. Karşı komşusu Tamburî Cemil Bey!

Kafes san'atının en nefis numuneleri bu sokakta idi. Hepsini kırmışlardı. Ya İbnülemin Mahmut Kemal Bey'in konağının başına gelenler? Zavallı, kütüphanesine bile giremeden konağı boşaltmış, sokağa atılmıştı. Bütün yazmalar ve tezhipler kütüphanede... On beş gün sonra üstad bir de ne görsün? Bahçede, yeni yapılmış sıra sıra helâlâr! Bir bölük Avrupalı asker için... Ve yerlerde feci surette kirletilmiş, taharet kâğıdı olarak kullanılmış sahi- feler... Tezhipler, yazmalar... İbnülemin Mahmut Ke- mal'e o an nasıl inme inip ölmedi?

Avaz avaz bağırmaya başlamış:

- Ne medeniyetsizliktir bu Avrupa uygarlığı!

Koşup gelen İşgal Kuvvetleri Komutanı özür dilemiş:

280 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

- Efendim biz geldiğimizde, o kâğıtları öyle pis bulduk. Bunlar Türk b... deyince, Mahmut Kemal büsbütün küplere binmiş:

- Buraya bak herif! Ben Frenk b... ile Türk b...nu ayırt edemeyecek kadar câhil değilim!

Üstadı az daha, özel surette Malta'ya gönderiyorlardı. Yakayı güç kurtardı...

Yıllarboyu Tarih dergisi, Şubat 1983, s. 21

Şişli’de Bir Apartman

O GÜNÜ, dünyanın en garip açılış töreni, Türkiye’de yapılıyordu. Bu ne bir baraj ne bir elektrik santrali, ne de bir üniversite, ne hizmete yeni açılan bir köprü, ne de modern bir tımarhane idi. Sadece bir apartman! İstanbul’da bir apartman, Laleli’de bir apartman...

Şehrin İstanbul cihetindeki, hemen hemen ilk büyük apartmandı bu: *Harikzedegân Apartmanı*... Daha sonra Tayyare Apartmanları...

Şehrin yalnız İstanbul ciheti halkının diline değil, Türkçeye de yeni bir kelime geliyordu: *Apartman*!

Apartman, bizde sadece bir bina mimarîsinin adı değildi. Apartman hayatı sanki bir sosyal yaşantının simgesi idi. Eski İstanbul kadınları:

- Kardeş, onlar apartman kadınları... Çileye gelemezler. Vapurlardaki kaptan düdüğü gibi kordonu çekince... “Güüüüür!” diye su akan ve her şeyi temizleyen abdesthaneler isterler, derlerdi.

Apartman yaşantısı o zamanlar için sahiden başka bir hayat sayılırdı. Bir Avrupa hayatı! Hatta daha tuhafı: Lüks hayat! Büyük Aktör Hazım, Tepebaşı’nın salaş tiyatrosunda *Lüküs Hayat* operetinde söylediği meşhur şarkısında, lüks hayatı şöyle tarif ederdi:

*“Şişli’de bir apartman
Yoksa eğer halin duman
Nikel kübik mobilyalar
Duvarı yağlı boyalar...”*

Evet, Şişli’de bir apartman, lüksün ve refahın en büyük sembolü idi. Meşhur Şişli güzeli Mediha bile Şişli’de, bir apartmanda öldürülmüştü. Şişli gibi Beyoğlu’nun öteki semtlerinde de tek tük apartmanlar yükseliyordu; ama İstanbul’da Harikzedegân Apartmanları başı çekmişti.

Korkunç bir yangın İstanbul cihazını silip süpürdükten sonra, güya evleri yanan binlerce aile buralarda barındırılacaktı. Ama evsiz kalanlar o kadar çoktu ki, kabil olamadı. Fakat bunların kirasından faydalanarak yangından çıkanlara yardım edilebilirdi.

Laleli’deki Harikzedegân Apartmanlarını, Türk apartman mimarîsinin ilk büyük ustası Mimar Kemaleddin Bey yapmıştı. Fatih semtinden Fener’e, Beyazıt’tan Etyemez’e kadar uzanan bomboş yangın yeri sahasında, tek başına bir saray gibi yükseliyordu.

1870 yılında doğan ve 57 yaşında ölen Mimar Kemaleddin Bey, Müzeci Hamdi Bey¹³ gibi hayatı tv dizilerine konu olabilecek bir insandı. Daha çok genç bir mimar iken büyük san’at serüveni başlamıştı. Bugün bile: “Acaba aslına uygun şekilde nasıl tamir edebilirim?” diye düşünülen Kudüs’teki ünlü Mescid-i Aksa mabedinin tamirine o memur edilmişti. Gençliğinden dolayı “Çocuk Mimar” denilen küçük Kemal Bey, Mescid-i Aksa’yı öylesine onarmıştı ki, İngiliz Kraliyet Mimarlık Enstitüsü şaşmıştı. Ve tek celsede, tam bir oy birliği ile genç Türk

¹³ Hakkında geniş bilgi için bkz. *Tanımadığımız Meşhurlar*, Hikmet Feridun Es, (Haz. Selçuk Karakılıç), Ötüken Neşriyat, 2009

mimarını İngiliz Krallık Mimarî Enstitüsü'ne aslî üye seçmişlerdi.

Mimar Kemaleddin Bey yurda döndüğü zaman üstün-körü kopyacılıktan nefret etmiş; yaptığı eserler ile âdetâ ayrı bir okul ortaya koymuştur. Harikzedegân Apartman-ları'nda olduğu gibi bir Türk apartmanı tipi yaratmıştı.

Mimar Kemaleddin Bey'in eserleri bununla da kal-mamıştı:

Bostancı Camii, Bostancı Mektebi, Üsküdar Ayazma Mektebi, Çamlıca Kız Lisesi, Bebek İskele Camii, Bakır-köy Camii, Yeşilköy Camii ve öteki eserleri... İş hayatı da ona çok şey borçludur. Şehrin göbeğindeki Birinci Vakıf Hanı'ndan tutunuz, Dördüncü Vakıf Hanı'na kadar hepsi onundur. Ankara'da ise... Atatürk Enstitüsü, Devlet Demir Yolları, talebe yurtları, hep onun...

İşte Harikzedegân Apartmanı böyle bir dâhi mimar elinden çıkmıştı. Belki biraz Paris tesirinde... İçeri giri-lince, ortada bir patye yâni geniş bir avlu. Her kattaki koridorlar üzerine açılan apartmanlar... Doğrusu, bu yeni ev tipine, İstanbul halkı bayılmıştı. Hele eski ev hanımla-rı! Ne diyorlardı onlar:

- Eve benzer mi kardeş? Bizim ömrümüz, günümüz merdivenlerde geçiyordu! Çık merdiven! İn merdiven! Her basamak ömrümüzden bir yıl götürüyor. Her tam merdiven ile de bir on sene gidiyor. Ah apartman hayatı kardeş, düzayak... Bir limon için merdiven inip, merdi-ven çıkma yok. Evde erkek ölmez. Apartmanda kadın ölmez hemşire...

Eski oturdukları semte geldikleri zaman genç kızlar övünüyorlardı: "Kardeş biz Şişli'ye taşındık. Apartmana!" diyerekten...

Hazım'ın "Şişli'de Bir Apartman" şarkısından önce de yavaş yavaş Beyoğlu'nda apartmanlar yayılmaya başla-mıştı. Tâ Cenevizliler zamanından kalmış bâzı çok eski

ve yüksek binalar, merdiven başlarından tahta perdelerle ayrılarak apartmanlar hâline sokuluyordu. Hâlâ bunları Beyoğlu'nda bulabilirsiniz. Alt katları demir panjurlu...

Hanlar... Pasajlar...

Bu arada, hatta biraz daha önce "Afrika Hanı" vesaire gibi dört sokağa ayrı ayrı kapıları olan apartmanlar yapılmaya başlanmıştı. Beyoğlu'nda sokak içlerinde... Bunlar hâlâ bir ihtiyaca cevap vermektedir. Sonra, birtakım alt pasaj şeklinde apartmanlar çıktı. Rumeli Pasajı, Bulgar Pasajı, Çardaş Pasajı, Aynalı Pasaj gibi... Bunların üstleri geniş ve rahat apartmanlarla dolu idi.

Hazım, "Şişli'de Bir Apartman" diye şarkı söyleyedursun; kendisi Taksim'de şimdi KLM Hava Yollarının bulunduğu yerde, sarı boyalı kocaman bir konağın ikinci katında oturuyordu. Geceleri bu binanın penceresinden bakılınca, tepe تنها Taksim Meydanı görünürdü. İler ile cinler top oynamakta...

Beyoğlu'ndaki öteki ilk apartmanlar daha ziyade sefarethaneler civarında, Tepebaşı ve Aynalıçeşme taraflarında toplanmışlardı.

Vaktiyle bunlardan birinde ben de oturmuştum. Tiyatroya yakın olsun diye Ertuğrul Muhsin Bey'in oturduğu Doktor Reşat Paşa apartmanında... Muhsin Bey Mecidiyeköy'e taşındığı zaman katını bana havale etmişti. Hâlâ ayakta duran Reşat Paşa Apartmanı belki İstanbul apartmanlarının Zaro Ağası idi. İlk yapılanlardan... Saray Başhekimi Doktor Reşat Paşa'ya aitti. Sultan Vahdettin özel doktorunu da kendisi ile berâber Malta'ya götürünce, apartmana buradaki vekilleri bakıyordu.

İhtiyar kapıcı Bedros Efendi: "Bu apartman İstanbul'da ilk defa alafranga tuvalet takılan apartmandır" diye övünürdü. Alafranga tuvalet de görülecek şeydi. Bir

sandık şeklinde koca bir tahta kutunun ortasında bildiğimiz testi çamurundan toprak bir oturak!

Buna karşılık eski apartmanların birçok kolaylıkları da vardı. Meselâ alt katlarda gayet geniş 10-12 kömürlük... Her dâire için ayrı... En üst kat ise baştanbaşa çamaşırlık... Çamaşır asılacak yerler. Mutfak? Hayal edilemeyecek derecede büyük! Eski bir tâbirle, at koştur! Ama yine de ilk kez evden apartmana çıkanlara büyük bir şaşkınlık geliyordu. Ev hayatının ıvır zıvırını apartmana yerleştirmek mes'elesi...

Yalnız insanlar değil, sepet içinde getirilen evin kedisi bile tedirgin olur; kıyı köşeyi dehşetle kokladıktan sonra bir köşeye saklanır, saatlerce ortaya çıkmazdı. Eğer yüksek bir apartmanın en üst katına taşınılmış ise, büyük hanım uçağa binmiş gibi pencereden dışarıya bakarak söylenir: "Tanrım, fırtınadan, zelzeleden muhafaza buyursun. Bir zelzele olsa, bir fırtına çıksa buradan Alemdağı'na uçarız alimallah!" derdi.

Ama evdeki tazeler büyük hanımın fikrinde değil. Onlara sorarsanız:

"Ne de olsa apartman hayatı! Eve mi benzer?" derlerdi. Bir müddet sonra da apartman çekiştirilmeye başlandı: Sefertası gibi! Dağ dağ üstüne olur da ev ev üstüne olmazmış! Çocukların ayağı toprağa hasret kaldı. Nerede o eski evin bahçesi, falan filân...

Seneler geçtikçe bahçeli evler, villalar en büyük lüks hatta tatlı bir hayal hâline girecekti. Dubleks villalar moda olacaktı. Eğer bugün, Hazım hayatta olup "Lüküs Hayat" operetini oynamış olsaydı, belki de meşhur şarkısını şöyle söylerdi:

*"Bebek'te bir bahçeli villan...
Yoksa eğer halin duman
Lüküs hayat! Lüküs hayat!"*

Bütün bunlara rağmen yine de eski konakların sahipleri, Karadenizli inşaatçılar ile anlaşarak eski ahşap ve büyük binalarını, arsalarını, bahçelerini kat karşılığı onlara veriyorlardı. Adam koca konağı alıyor, mukabilinde iki ile sekize kadar apartman daireleri veriyordu. Bu suretle de, eski konakların yerinde yeni yeni apartmanlar ortaya çıkıyordu.

Maçka Palas'ın İlginç Kiracısı

Laleli'deki Harikzedegân Apartmanı'na mukabil Be-yoğlu'nda da Türk stili büyük bir apartman yapılmıştı: "*Maçka Palas...*"

Şöhretler apartmanı! Kapı giriş katındaki küçük dâirelerden birinde, Şâir-i Âzam Abdülhak Hamid Bey ve eşi Lüsyen Hanım oturuyorlardı. Sanırım kirası en yüksek apartmandı. Her hafta bütün edebiyat dünyası burada toplanırdı. Florinalı Nâzım'dan Sâmî Paşazâde Sezâi Bey'e kadar bütün edebiyat meşhurları Lüsyen Hanım'ın çayına gelirlerdi. Abdülhak Hâmid bu apartmanda hastalanmış ve ölmüştü.

Şâirin ölümünden sonra da aynı apartman dâiresinde ömür boyu oturma hakkı Lüsyen Hanım'a verilmişti sanırım. Galiba kirayı, İstanbul Belediyesi veya hükûmet ödüyordu.

Harikzedegân Apartmanı'ndan sonra İstanbul cihe-tinde de yerden mantar gibi apartmanlar fişkırmaya başlamıştı. Bunların içinde, sahiden güzel ve moda bir tâbir ile "görmekli" olanlar vardı. Meselâ Halide Edip Adı-var'ın kocası Doktor Adnan Adıvar ile birlikte oturdukları Antalya Apartmanı... O zamanlar, her penceresi ayrı bir tablo idi. Deniz derya tabak gibi, lokomotifinden son vagonuna kadar görünen tren... Düdük çalarak uzaklaşmakta...

Eski Aksaray yangın yeri de yavaş yavaş tamamen apartmanlaşıyordu. Ama apartman hayatı ile birlikte yeni yeni apartman gaileleri, apartman dertleri ortaya çıkmıştı. Evvela gürültü...

Ah şu yukarı katın çocukları! Hiç durmadan zıplayıp insanın yüreğini ağzına getiren yumurcaklar! Ya topuklu terlikler ile takır takır yürüyen evin hanımı? Ya gece yarısı eve dönen yukarı kat kiracıları? Daha geçenlerde, iki ünlü ekran yıldızımız bile apartman komşularından dayak yiyip yaralanmadılar mı?

Ah ah! Nerede o Kumrulu Mescit'teki bahçeli evimiz? Kumruların kanat çırpışlarına bile tahammül edemedik...

Ya apartmandaki balkon meydan muharebesi? O toz silkmek işi? Vay efendim gıcır gıcır yıkanmış çamaşırlarımın üzerine halı silkersin ha? Hemen belediyeye gidiyorum! Vay efendim reçel yapmıştım, balkondaki masaya soğusun diye koymuştum da... Ne kadar tozlu seccade varsa silkmışler üstlerine! Elleri kırılır inşallah!

"Karamanın koyunu, sonra çıkar oyunu..." derler. Apartman hayatının oyunu da Karaman'ın koyunundan çok sonra çıkmıştı meydana. Hele kat mülkiyetinden sonra... Zavallı siz, başınızı sokmak için bir sosyal konut almışsınız. Yüz metreden küçük...

Bütün yaşamınızı burada sürdürmek istiyorsunuz. Ama en alt, hatta bodrum katlarındaki küçücük daireleri, feleğin çemberinden geçmiş kurt işadamları ele geçirmişler. Bedava bir fiyata! Bina, sosyal konutlar için sağlanan bütün imtiyazlardan ve ayrıcalıklardan yararlanmış. Sırf vatandaş başını sokacak bir çatı bulsun diye! Ama bir de bakıyorsunuz bir sosyal konut, bir mesken statükosu içindeki bina, bir yolgeçen hanı olup çıkmış!

Hamallar giriyor ve hamallar çıkıyor. Tuğlasından çimentosuna ve vergisine kadar, sosyal konut şartlarından

faydalanan binanın şu haline bakınız siz... Aynı binada küçük bir yer katı depo hâlinde... Vergisi mi? Mesken vergisi! 800 lira üzerinden! Tam bitişiğindeki aynı dairenin aylık kirası: 80.000 (Seksen bin) Türk lirası... Ne buyrulur? Ve bunun adı da kaçakçılık değil! Ev derken apartman, apartman derken de iş hanı, depo, ofis! Her şehrin yaşamında bu gibi talihsizlikler olabilir; ama Roma gibi, İstanbul gibi -hatta Atina gibi- dünyanın iftihar malı olan en güzel şehirlerde böyle bir halt karıştırılmaz! Daha dert mi ararsınız?

Ortak mülkiyetli apartman derken, en önemlisini unuttuk: Çatı! Aynı binayı satın almışsınız. Belki de siz en fazla parayı vererek... Malikler denilen kişiler aynı binada yaşıyorlar veya oradan yararlanıyorlar. Ama en üst kattakiler, akan çatı altında ancak şemsiye ile yatağa girecekler nerede ise... Ve senede bir, hatta iki-üç senede bir yapılan kat sâhipleri toplantısında, bir kat sahibi en yukarı kat temsilcisine soruyor:

- Sizin çatı ne âlemde? Akıyor mu damınız?

- Hangi benim çatı lan? Hangi benim dam? Bu çatı hepimizin çatısı değil mi? Eğer bu çatı yalnız benim çatım iseeee... Senin çatın nerede a kerata?

Evet, işte böyle! Evden apartmana giderken, bir sürü problem de beraberinde geldi. Alışamadık gitti. Hele o gülünç malikler toplantısı! Kimi, her gün sıcak su ister; kimi kaloriferlerin gece sabaha kadar yakılmasını... Ama iş çatının aktarılmasına ve cepten para çıkmasına gelince: Pırrr!

Millet çil yavrusu!

Böylece hayatımız apartmanlaşırken, Beyoğlu'nda veya Bebek'te bir sepetli yaşam ortaya çıktı.

Mâlûm ya... O zamanlar her şey mahalleden, ev ve apartmanların önünden geçirdi. Taze balıktan muhallebiye, turşudan kedinizin ciğerine kadar... Canlı ıstakozu

bile kapıdan alırdınız! O zamanlar kapıdan alışveriş etmek diye bir şey vardı. *Sepet asansörü, sepet kargosu* böyle ortaya çıktı.

Hanım 7. kattan sepeti aşağıya sarkıtırken, arabalı zerzevatçıya seslenirdi:

- Bir kilo bakla, bir kilo domates... İki demet dereotu... Havuçlar nasıl?

Eğer 7. kat balkonundan seslenen, Bebek'te bir Amerikan çavuşunun madaması ise zerzevatçı aşağıdan cevap verirdi. Yine seslenerek:

- Nımbırvan! Nımbırvan!

Yâni İngilizce bir numara... En iyisi anlamına!

O sıralarda apartmanlara bir hastalık daha geldi: Palas olmak hastalığı... Hepsi değilse bile apartmanların yarısı birdenbire palas oldu çıktı. Yolunuz Sulukule'ye düşerse görürdünüz: Sulukule Palas!

İşte Türkiye'deki, komik apartman yaşantımız! Şakır şakır akan damından, sepet asansörüne kadar... Ve istatistikler:

Türkiye'de kanser bir, apartman hayatı iki! Ah Hazım ah! Sen yok musun sen? Nereden buldun o operet şarkısını? "*Şişli'de bir apartman... Yoksa eğer...*"

Hay olmaz olaydı!

Yalnız Şişli'deki değil; Barbaros Bulvarı'ndaki de...

Bir Dumanın Târîhi

ÇOCUKLUĞUMDA, bâzen sabaha karşı silâh sesleriyle uyanırdım. Hayır! Bunlar, eşkiya, hırsız filân değildi. Kolcularla tütün kaçakçılarının arasında, dakikalarca süren bir silâhlı çatışma...

Şimdi belki size tuhaf gelecek ve soracaksınız: Hangi tütün kaçakçıları? Öyle ya, o zamanlar ne Marlboro var ne de Kent! Kaçırılan tütün hangi tütün? Silâhlarla dövüşe dövüşe Türk tütünü, kendi tütünümüz!

Malûm ya o devirlerde Reji İdaresi var. Sigara paketlerinin en göze görünecek yerlerinde şöyle yazardı: *Regie de Tabac de l'Empire Ottoman*. Altında da sözüm ona Türkçesi: *İnhisar-ı Duhan Devlet-i Aliyye-i Osmaniye...* Yâni Osmanlı İmparatorluğu Tütün İnhisarı... Ama ne kadar Osmanlı?

Aslında Tekel İdâresi 1874'te kurulmuştu. 1884'te iş değişti. Yarı yarıya, hatta çok daha fazlası yabancılardan eline geçti. Türk tütününün alımı ve satımı tamamen ona aitti. Reji'den geçmeyen ve rejiye pay vermeyen tütün, kaçaktı. İşte bunun için de kendi yetiştirdiğimiz tütünü el altından kendimiz satardık. Tabanca ateşleri arasında... Üstelik de Reji'nin hakkını korumak için bir kolcu teşkilatı da kurmuştuk. Ateşli silâhlar taşıyan...

Benim çocukluğumda Türkiye'nin yarısından çok fazlası, Türkiye'de kaçak Türk tütünü içerdi. Evlere alınan

tütün paketleri çok ilginçti. Gayet kalın, kasap kâğıtlarına sarılmış, çocuk kundağı gibi uzun uzun, yarım okkalık, bir okkalık tütünler! Kaba kâğıdın rengi de vişneçürüğü... Tiryakiler ucuzluğundan yana değil, kalite itibarı ile çok daha güzel olduğu için kaçak tütünü tercih ederdi.

Tütün Ama Ne Tütün!

Vişneçürüğü paket açılırken burunlarını çeke çeke, tütünü derin derin koklaya koklaya hayranlıklarını ifade ederlerdi. Sonra, rengi açık sarı olan ve “Altın Püskülü” denilen tütünden bir çimdik alıp yukarı kaldırılırdı. Ne tütün ama! Açık sarı tütünün bir de “Yaver Sırması” vardı ki, çok daha pahalı idi. Koyu renk tütünler arasında da: *Yar Perçimi*, *Kumral Kahkülü*... Ama kaçak tütünün koyu renklisi pek makbul değildi.

O günlerde de, şimdiki gibi her şeye hile karıştırıldığından ağır çeksin diye tütünlerin üzerine su serpilirdi. Evlerde kurusun diye açılan paketler güneşe serilirdi.

Komşu gözlerden uzak bir yere... Tütün kuruduktan sonra, sayvat tabakalara ve işlemeli tütün keselerine taksim edilirdi. Ve sarılsın sigaralar! Ama onun da bir usûl ve erkânı vardı. Özellikle iftardan önce hazırlanan sigaralarda!

Sarma sigaranın ağza gelecek ucu, asla tükürüklenip yapıştırılmaz, minik bir beyaz bayrak şeklinde bırakılırdı. Kendisine sigara ikram edilen, bunu kendisi tükürükleyip yapıştırırdı.

Sarılan sigaranın gevşek olması ayıptı. Tıkız olması ise büsbütün ayıp! Bunun için sigara saran, birkaç kez sigara kâğıdı içindeki tütünü yuvarlaya yuvarlaya kesafetini tahmin ederdi.

Bugün dünyanın birçok yerinde, özellikle Amerika'nın batı eyaletlerinde, kadınlar arasında bile elle sigara sarmak bir marifet addedilir. Gelsinler de, bir Ramazan günü iftar hazırlığı yapan bizim hanımları görsünlerdi. Hepsi üstat...

Gelgelelim sonra, hayret verici bir uygarlık konforu çıktı. Korkunç bir keşif: Zıvanalı sigara! Hazır sigara! Aman ne rahat! Paketi açıyorsunuz ki, sigaralar yan yana hazır... Hem de hiç el değmemiş. Ve: "Kendi sigaranı, kendin zıvanala" devri geldi çattı. Evlerde zıvanalı sigara yapmak için makineler! Hani evde konserve yapmak misali... İsteddiğiniz ve alıştığınız sigara kâğıdını makineye sokuyorsunuz: Tütün zıp, tamam! Yarım saatte yirmi adet zıvanalı sigara hazır...

Alıştığınız sigara kâğıdı diyorum. Bu çok önemli idi. Alışılan tütün gibi ancak alışılan sigara kâğıdı sizi öksürtmezdi. Ama alışmadıklarınız? O günlerin meşhur "Katran Hakkı" öksürük şurubu bile sizi kurtaramazdı.

Sigara kâğıtlarının da pek çok çeşitleri vardı. Sarma sigara tarihe karışınca, hazır sigaralar ile beraber gayet süslü sigara kutuları ortaya çıktı. Hem de bunlar, kâğıttan veya mukavvadan değildi. Madenî kutular... Çoğu birer san'at eseri... Teneke kapakları dört renkli basılmış. Öyle ki bunları alanlar, içindeki sigaraları içtikten sonra asla atmaya kıyamazlardı. Teneke kutuyu, eski sayvat tütün tabakasının yerine, senelerce sigara paketi olarak kullanırlardı.

Daha da tuhafı vardı: Meselâ Türkiye'den kalktınız Amerika'ya gittiniz. Sizden Türk sigarası isteyen birine bir kutu hediye ettiniz değil mi? Ahbabınız Türk sigaralarını bitirdikten sonra metal kutuyu atmazdı. Kâğıt torba hâlindeki Amerikan sigarasının paketini açar, içindekilerini çıkarır, birer birer Türk kutusuna yerleştirirdi. Ve arkadaşlarına: "Haydi, size birer Türk sigarası..." diye

üzerinde “İnhisar-ı Duhan Devlet-i Aliye-i Osmaniye” yazan kutuyu açardı.

Kutu Osmanlı, içi Amerikan...

Teneke Kutular Giderek Karton Oluyor!

İşini bilir bir koleksiyoncu, Türk sigaralarının bu eski teneke kutularını hatta ondan sonra çıkan mukavva kutuları toplamış olsaydı, bugün dünyanın en zengin koleksiyonuna sahip olurdu. Herhalde Tekel yapmıştır bu işi! Vazifesi çünkü... Kutularla Tekel Tarihi...

Ama metal kutular çok pahalıya mâl olunca, mukavva kutular ortaya çıktı. Onların çoğu da san’at itibariyle teneke kutulardan hiç aşağı değildi. Zira her yıl çıkarılacak yeni sigaraların kutuları için tanınmış ressamlar arasında para mükâfatlı yarışmalar açılıyordu. Kazananlara ödülleri veriliyordu. Bu suretle, dört renkli ve yıldızlı bir “Sipahi Ocağı” sigara kutusu hazırlanmıştı ki, sahiden bir san’at şaheseri idi.

Kutunun kapağında, gayet yakışıklı atları ile hücumla kalkmış bir sipahi birliği görünüyordu. Ellerinde mızraklar! Tipik bir Şark minyatürü... Ama hediye ettiğiniz bir yabancı, açmaya değil dokunmaya bile kıyamazdı.

Şimdi bizde, hele teneke olan eski Türk sigaraları kutularını bulabilir misiniz? Bilmiyorum; ama Avrupa ve Amerika koleksiyoncularında çok... Hele sigaralarına Türk tütününü karıştıran ünlü firmaların koleksiyonlarında!

İtiraf edelim ki, eski İnhisarlar bu işte çok daha ciddi davranıyorlardı. Tıpkı Dünya Posta İttihadı’nın, evrensel münasebetlerden yararlanarak çıkardığı hatıra pulları gibi... Onlar da, her renkli takvim yaprağında, her münasebette çıkardığı yeni bir sigara için yeni bir zarf, âdetâ

yeni bir elbise arar, dünyaya yeni bir kutu takdim etmek isterdi. Meselâ Türkiye'de açılan sergiler dolayısıyla, uluslar arası panayırılar vesilesiyle fuarlar ve bâzı meşhur ziyaretler münasebetiyle öyle sigaralar çıkarır, öyle kutular yapardık ki, arkasından gelsin siparişler...

Ben İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yeniden Amerika'ya giderken, meşhur "Missouri" zırlısı İstanbul'a geliyordu.

Yıllarca süren dövüşün bittiğini vesikalayan, güvertesinde General Mac Arthur ile Shigemitsu'nun barış kâğıtlarını imzaladıkları Missouri'nin, İstanbul limanına ilk yolculuğu... O zamanlar Missouri bütün dünyada bir masal gemisi... Bizim İnhisarlar İdaresi de bu ziyaret dolayısı ile bir Missouri sigarası çıkarmıştı. Yenice harmanından 100 sigaralık paketler içinde... Kapağında da, yine ünlü ressamlarımıza yaptırılmış bir Missouri silueti olduğu halde... Sigaralar daha piyasaya çıkarıldığı gün bitmişti. Türkiye'de ve dünyada korkunç bir sükse... İkinci parti, üçüncü parti... Hep öyle...

Amerika'ya giderken bunlardan dört paket yanıma almıştım. Hediye için! İki kişi, dört yüz sigara sokmaya hakkımız vardı Amerika'ya... Ne iyi olmuş da almışız! Daha New York'a ayak basar basmaz herkes soruyordu:

- Missouri sigaranız var mı? diye...

Hollywood'da Türk Tütünü

Bu aşırı talep karşısında, baktık ki paketle hediye etmek imkânsız. Ancak birini açıp, teker sigara hâlinde ikrama başladık. Los Angeles'e kadar elimizde yalnız bir paket kalmıştı. Taş çatlasa, onu açmamaya kararlıydık. Çünkü Hollywood'da, dünyanın en meşhur iki sigara tiryakisi vardı. Karı-koca meşhur Humphrey Bogart ile

Lauren Bacall... İlk kez Türk sigarasını içtikten sonra, bizim tütünler için söyleyecekleri bir iki cümle, dünya çapında reklâm olacaktı. Türk sigara paketi ellerinde, resim çektirecektim.

Dediğim de oldu. Bogart ile Bacall o yıllarda, Hollywood'un en güzel kadını seçilen Martha Vickers ile beraber ünlü *The Big Sleep* filmini çeviriyorlardı. Stüdyoda bizim sigara kutusu âdetâ ihtilal çıkaracaktı. Birbirlerine girdiler. Martha Vickers de onlar gibi ünlü bir sigara tiryakisi idi. Hemen birer tane yaktılar. Humphrey Bogart şöyle diyordu:

- Şu Türkler yaman insanlar. Tütüncüye tütün satıyorlar. Neresidir tütünün vatanı? Amerika! Sen gel, tütünü buradan al. En iyisini Türkiye'de yetiştir. Sonra aynı tütünü Amerika'ya sat!

Hakikaten de, o günlerde meşhur Camel firması ürettiği sigaralara yüzde yarım nispetinde Türk tütününü karıştırmaya başlamıştı. Bu harman korkunç bir rağbet görmüştü. Ayrıca Al Jolson, Pasifik kıyısından Atlantik kıyısına kadar yayınladığı meşhur Caravan programlarında, Türk tütününü anlata anlata bitiremiyordu. Biz o zamanlar biraz elimizi çabuk tutsaydık, dünya tütün piyasasına hâkimdik. New York, Chicago gibi büyük Amerikan şehirlerinde bizim sigaralar satılmaya başlamıştı bile. Avrupa'da ise indiğiniz oteldeki garson Türk olduğunuzu anlarsa hemen size soruyordu:

- Serklidoryan var mı? diye...

Evet, Roma otellerinde en büyük bahşiş Klüp sigarası idi. Hatta az dövizle seyahat edenler yanlarına bolca Türk sigarası alıp, pek darda kalınca bunları yine garsonlar vasıtası ile sattırıyorlardı. Onun için üç büyük Amerikan film yıldızına bir tek paket hediye etmem şaşılacak şey değildi.

Dahası var: Türk sigarası için aralarında yazı mı tura mı attılar? Ve Martha Vickers kazandı. Ötekiler bundan öylesine üzüldüler ki, kendilerine hemen memleketten Türk sigarası getireceğimi vaat ettim. Ve İstanbul'a yazdım. Çalıştığım derginin nazik patronu hemen küçük bir sandık Türk sigarası gönderdi. Çeşit çeşit ama Amerikan gümrüğünde, benden öyle bir para istediler ki şaşırdım.

- Türkiye'de bu istediğiniz para ile bir tütün tarlası satın alınabilir, dedim.

Güldüler; ama şaşmadılar. Posta ile gelen sigaraları gerisin geriye iade etmek pek tuhaf bir şey olacaktı. Nihayet posta ve gümrük makbuzlarını olduğu gibi sigara isteyenlere verdim. Onlar göbekler ata ata Türk sigaralarını gümrükten çektiler. En başta da Humphrey Bogart vardı:

- Karım ve ben, hayatımda bu kadar tatlı hediye almadık, diyordu.

Türk sigarası işte böyle bir şeydi. Eğer, bir zaman gelecek ki Türkiye'de kaçak Amerikan sigarası satılacak, denilmiş olsa idi buna kimse inanmazdı.

Türkiye'de kaçak yabancı sigara mı? O zamanlar yalnız bir kaçak yabancı sigara vardı. Karadeniz'den gelen gemicilerin getirdikleri acayip bir kaçak sigara bilirdik. Ağızlık hâlinde, upuzun, içi boş bir mukavvanın ucunda ancak iki santim boyunda, çok kötü bir kâğıda sarılmış, meşhur Rus sigaraları... O zamanki Şişli salonlarında bunları tütürmek, hanımlar arasında moda hâline gelmişti.

Bu arada Amerika'da Teksas eyaletinden, Türkiye'ye büyük çapta Bafra sigarası sipariş edildiğini işitmiştim. Amarillo'ya yolum düştüğü zaman sordum:

- Siz burada bizim Bafra sigaralarını içiyormuşsunuz, öyle mi?

Bir çifti başını salladı:

- Kat'iiyen! Biz Teksas'ta Bafra içmeyiz!
- Peki; ama bol miktarda Bafra ısmarlamışsınız!

- İçmek için değil ki, çiğnemek için! Bafra en güzel çiğnenecek tütün! Bütün dünyada... Biz hiç Bafra'yı yakıp duman hâlinde yazık eder miyiz? Sigaraları bozup bozup tütününü çiğneriz. O kadar da sizinkilere yazdık. Paket içinde sigara değil, küçük keseler içinde bize, çiğnenecek tütün yâni Chewing Tabacco gönderiniz diye ama kime? Sonra en iyi yaprak sigarası saran Türkler... Havana'da bütün el ile yaprak sigarası saranlar, Türkiye Ermenileri... Siz tütünün yalnız sigara olarak mı kullanıldığını bilirsiniz?

Dediğim gibi Türk tütününün süksesi, sadece küçük yapraklarında değil, biraz da ambalajında, kutusunda idi. Bu kutuların arasında neler vardı?

*Missouri'*ye çok benzeyen *Diplomat*... Seyahate çıkan herkesin bavulundaki ünlü "çeşit!" Gelmiş geçmiş en büyük sigara kutusu... Dört köşe, minik bir tepsi sanki... İçinde, İnhisar İdaresi'nin bütün sigaraları... Çeşit çeşit, yan yana... Sonra ötekiler, *Yaka*, *Boğaziçi*. İnce-

cik sigaralarla küçük kutular, *Gelincik*, *Hanımeli*, Rus sigarasına benzeyen *Salon*...

Kutular, kutular, kutular... Sigara kutularında bütün bir Tekel Tarihi... Ama ben bir Türk sigara kutusunu asla unutamam. Ben değil, dünya unutamaz. Tarihe geçen Türk sigarası paketi... İşte karşınızda; lütfen şu resme bakınız.

Çanakkale'de dövüşmüş bir Avustralyalı askerin elinde bir Türk sigarası. Târih: 1917! Sigaranın cinsi: Birinci

298 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

nevi zıvanalı sigara. Fiyatı: 2 kuruş, 20 para... 20 para evlad-ı şühedaya muavenet...

Bu tarihî sigara kutusu, sizlere, ısrarla sık sık bahsettiğim fakat bir türlü resmini bulamadığım, tarihe geçmiş bir sigara paketidir. Şimdi buldum ve yayınlıyorum. İşte, 7 metre aralıklı siperlerde, bizim hatlardan, sigarasız Avustralya hatlarına fırlatılmış bir Türk hediyesi... Cevabı: Kocaman bir paket çikolata! İşte size bir dumanın tarihi!

Ama ancak dumanın son yıllarının tarihi... Amerika'dan gelen "kokulu duman"ın bütün tarihi değil! Dama çıkıp, tütün kokusu almaya çalışan Sultan Murat'tan başlamıyoruz...

Yıllarboyu Tarih dergisi, Ağustos 1983, 25

Bu Konaktan Kimler Geçmedi Ki?

İSTANBUL'DAKİ eski evler, eski konaklar, eski köşkler, eski yalılar birer birer yıkılıp tarihe karışıyor. Hepsi için ayrı ayrı üzülmüyoruz. Fakat geçenlerde öyle bir konak yıkıldı ki, içimiz "cız!" etti. Çünkü o konağın içinde, benim aralıksız tam 20 yılım geçmişti. Nasıl geçmiş habersiz... O güzelim yıllarım? Bu güzelim konakta?

Ancak bu konak, öteki meşhur konaklar gibi ünlü "Konaklar semti" Kızıltoprak, Süleymaniye, Nişantaşı, Vişnezade, Serencebey gibi bir yerde değildi. Sözünü ettiğim eski konak Babıâli'de, önce Narlıkuyu ve Acımusluk denilen, daha sonra da Cemal Nadir Sokağı olan yerde, yarı ahşap üzerine tel sıva çekilmiş bir bina idi. *Akşam* gazetesi idarehanesi...

İkinci katının çıkıntısında, yuvarlak bir mermer plaka üzerinde, gazetenin Arap harfleri ile yazılmış başlığı duvara gömülmüştü.

Necmeddin Sadık Bey'in söylediğine göre bilmem hangi hanıma ait olan bu konağa, ilk adımımı attığım zaman, ister inanınız ister inanmayınız 17 yaşında idim. Bonjur Safiye Ayla!

Ve Arap harfleri zamanı... *Akşam* iki kişilik çarşaf kadar büyük dört sahife olarak çıkıyordu. Ayrı bir makine

dairesi filan yoktu. Arap harflerini basan makine, birinci kattaki dolap gibi bir odaya yerleştirilmişti. Öteki odalardan biri idare ve vezne, öteki oda da patron odası... Taşlık: Kapıcının...

Gazetenin ortakları: Ali Naci Karacan, Necmettin Sadık, Kâzım Şinasi Dersan... Eskiden daha başka ortaklar da varmış; ama ben onları patron olarak tanımadım. Yalnız yine Necmettin Sadık Bey anlatırdı. *Akşam* gazetesi herkes iki yüz ellışer lira koyarak 1250 liraya çıkmış! Yâni bugünün bir kilo bonfile parasına! Ancak yine Necmeddin Bey'in rivayeti, kendisi hissesine düşen 250 lirayı:

“Ben mesaim ile öderim” diyerek nakit olarak verememiş...

Akşam, İzmir'e Giren Türk Ordusu Kurtardı

İlk günler işler berbat gitmiş. Gazetenin kapanmasına çeyrek kala, Türk orduları İzmir'e girince, inanılmaz bir tiraj... Baskı: 5000... Baskı: 6000... Baskı: 7000. O zamana göre korkunç bir tiraj. Ve Necmettin Bey'in sermayeye 250 lira koymasına hiç lüzum kalmamış...

O günlerde Anadolu harekâtının karşısında olan *Peyam-ı Sabah*, *Akşam*'cılara yaylım ateşi açmıştı. Özellikle dilbazlığı ve o korkunç kalemi ile Ali Kemal, ne isimler takmıştı *Akşam*'cılara... En meşhurları: “Finolar”, “Şakşakçılar!”, “Kuçukuçular”... Ve her takılan isimden sonra *Akşam*'ın tirajı biraz daha artıyor!

O zamanlarda, bugünkü gibi bir *Akşam* gazetesi çıkarmak bir çılgınlıktı. Çünkü çıkarılacak gazete, yalnız çıktığı kentin yâni tek şehrin gazetesi olacaktı. Tek şehrin satışı ile bir gazete çıkarılır ve yürütülebilir miydi?

Üstelik bir de, âdetâ imkânsız bir dağıtma işi vardı. Gazete satan çocuklar *Akşam* gazetelerini almaya gelmiyordu.

Akşam gazetesi bir kentin de değil, âdetâ bir semtin tirajına güveniyordu. Ona: “*Kadıköy gazetesi!*...” diyenler çoktu. O devirde Kadıköy, yalnız İstanbul’un değil, bütün ülkenin en aydın semti olarak tanınmıştı. Ve *Akşam* gazetesi Kadıköy’ünde sabah gazetelerinden fazla satardı. Tam kadrosu ile *Akşam* gazetesine “Akademi gibi gazete” derlerdi. Okuyucu, gazetesiyle iftihar ederdi. Ve Kadıköy vapuruna girerken, cebinde katlanmış bir *Akşam* gazetesi... İşte, münevver bir adam geçiyor!

Dışarıda durum böyle iken, bir de Necmettin Bey’in: “Bilmem ne hanımın konağı...” dediği *Akşam* gazetesinin içine girelim. Ve etrafımıza bakıp hayretimizi artıralım. Türkiye’nin en büyük aydın yayını, *Akşam* gazetesi, topu topu üç, bilemediniz dört kişi ile çıkardı. Yâni gazeteyi piyasaya çıkacak hale getiren ve onu makineye veren ana kadro... Bir yazı işleri müdürü (heyet-i tahririye müdürü)... Bir de sabah gazetelerinden makasla, itfaiyeden, polisten, rasathaneden, liman reisliğinden de telefonla, son haberleri toplayıp yazan genç muavini... Bir de muhahh... Bâzen muhahh de gelmezdi... O zamanlar, son provaları yaş yaş, yazı işleri müdürü ile muavini karşılıklı okurlardı. Yâni koca gazetenin en son çıkma hazırlıklarını ve çıkma okeyini bu iki kişi yapardı.

Yalnız sabahları matbaaya gelmek tam bir mâcerâ idi. Ben, mesela sabaha karşı “Amele tramvayı” denilen ve yalnız işçi taşıyan tramvaya binerdim, öğrenmişlerdi beni artık... İlk tramvayı beklesem çok geç kalırdık.

Ve Köprü kapanmadan çok önce, karanlıkta kayıklara binerdik. Enis Tahsin Til, Fransızca *L’Akşam*’ın Yazı işleri Müdürü Gilberto Primi... Yâni Şövalye Primi. Mussolini, kendi eliyle Şövalyelik Nişanı’nı asmıştı boynuna. Açık

köprüde, karşıdan karşıya geçen kayıklarda, daha fazla müşteri almak düşüncesi ile yolcular oturtulmazdı. Herkes ayakta! Ve hiçbir yere tutunmadan, karanlıkta... Zaman zaman devrilirdi bu kayıklar... Köprü altının, gündüzleri bile insana dehşet veren o yemyeşil karanlık sularına...

Eminönü'nden sonra bir maraton... Daha tramvay başlamadığı için koşarak Narlıkuyu veya Açımusluk Sokağı'na doğru yarış ederdik Enis Bey'le... Arkamızdan Yurdadön koşsa acaba bize yetişebilir miydi? Sanmıyorum.

Matbaaya gelirdik ki, kapılar kilitli! Kapıcı muavini Şarlo gelip açardı. Sobalar yanmamış... Paltolarla masaların başına... Karanlıkta başladığımız iş, ortalık ağarınca kadar sürerdi. Ve limana bakan büyük odada, günün ilk ışıkları görünür görünmez hemen elektrikler söndürülürdü. Kâzım Şinasi'nin gazetesini azami tasarruf ile çıkarırdı.

Bu Konakta Çalışanlar Saymakla Bitecek Gibi Değil

İşte, geçenlerde, Cemal Nadir Sokağı'ndan geçerken, ömrümün en güzel 20 yılını verdiğim binaya gözüm ilişince, ne göreyim? Bizim gençlik dekoru yıkılıyor!...

Önünde durdum. Ve eski günleri hazin hazin düşündüm. İçimden selâmladım onu. Bu konaktan kimler geçti?

Ahmet Rasimler, Yakup Kadriker, Halid Ziya Uşaklıgiller, Hüseyin Cahitler, Falih Rıfkılar, Celâl Esatlar, Vanular Nurullah Ataçlar, Sermet Muhtarlar, Baki Sühalar, Eşref Şefikler...

Evet, sahiden de: "Akademi gibi gazete..." denilen bu konaktan kimler geçmemişti ki? Osman Cemaller, Cemal

Nadirler, Nizameddin Nazifler, Selami İzzetler, Cemal Refikler, Ratip Tahirler, az daha Mançurya'ya Cumhurbaşkanlığı olacak olan Muharrem Feyziler, Doktor Adnan Adıvarlar, Mustafa Ragıp Esatlılar, büyük musiki üstadı Hacı Arif Bey'in uyku hastalığına tutulan torunu, yakışıklı gazeteci Arif Cemiller, İsveç Kralı ile tenis oynayan Selim Sırrı Tarcanlar, Hasan Âli Yüceller... Ve daha kimler ve kimler?

Hepsi birer birer gözlerimin önünde canlandı.

Bunların bâzılarını, siz sevgili okuyucularıma yazdım. Bu küçük yazı dizisinde işe en renkli olanlarını anlatmaya çalışacağım.

Evvela bitişik masa komşum ve sahiden candan dostum Vâlâ Nureddin (VÂ-NÛ)dan başlayarak.

Bitişik masa... Gazetenin musahhihi ve bir yazı işleri müdürü kadar ansiklopedik bilgi sâhibi Hilâli Bey bu masa için "Göbek taşı" tâbirini kullanırdı. Sahiden de bir hamam göbek taşı kadar genişti. İlk zamanlar ben de Vâlâ ile berâber burada çalışırdım. Zaten yalnız masada değil, aynı sahifede, üçüncü sahifenin iki köşesinde de karşılıklı komşuluk ediyorduk.

Ben "Bir Çırpıda" sütununu, o "Akşamdan Akşama"yı yazıyorduk. Sonra bana tam yazı işleri müdürünün yanında, küçük bir masa verdiler, oraya geçtim. Bir müddet sonra da genç bir arkadaş, Şevket Rado, evvela musahhih olarak Selami İzzet'in yerine aramıza katıldı. Sonra da büyük masanın bir köşesine o geçti. Cemal Nadir yanda üstü kapaklı bir resim masasında oturuyordu.

Akşamları iş bitince muhabbet faslı başlardı yazı odasında. Bizden yaşlı olanların anılarını dinlerdik. Başta Eşref Şefik, Paris hâtıralarını anlatırdı. Sonradan radyo ve tv tarihlerimizde bir dönemeç noktası hâline gelen meşhur: "*Ben Paris'te iken!*" faslı, işte böylece *Akşam* gazetesinin limana bakan yazı işleri odasında doğmuştu. Paris'te

nasıl boks hakemliği ettiğini, Paris kızlarını, arkadaşı dünya boks şampiyonu boksör Carpentier ile nasıl çapkınlık ettiklerini hep anlatırdı. Nihayet ya Vâlâ ya da Osman Cemal: "Yahu, bunları sen radyoda anlatsana! Ben Paris'te iken..." diye ısrar etmişlerdi.

Eşref Şefik daha ziyade bir gönül adamı idi. Sevmesini severdi. Bir zamanlar Türkiye'nin en gözde erkeği, Resam Namık İsmail'in eniştesi idi. O zamanlar gazetelerin ayrı bir spor seksiyonu filan yoktu. Spora Eşref Şefik bakıyordu. Yardımcısı da Şazi Tezcan... Eşref, çalıştığımız gazetenin sâhibi Kâzım Şinasi ile Fransa'da talebelik arkadaşı idi. Ama bu arkadaşlık kendisine kâr değil zarar getiriyordu. Eski arkadaşı ve yeni patronunu görüp ondan bir şey istemeyi kendine asla yedirememişti.

Akşam gazetesinin, akşam sohbetlerinin en tatlı insanlarından biri de Vâlâ idi kuşkusuz. Tabii, şayet daha tatlı bir randevusu yoksa... Ve yazıları yüzünden gecikip de matbaada kalmış ise... İnanılmaz derecede samimi insandı. Beş parasız günlerinde, Hakkı Tarık Us aracılığı ile Seyyar Sergi'ye kapağı atmıştı tercüman olarak... *Vakit* gazetesine de muhabirlik ediyordu. Vapurla liman liman dolaşırken, İspanya'da gayet güzel ve 22 yaşında bir dul kontese tercüman olarak verilmişti. Bu işi, gerek kendi ve gerek genç Kontes için o kadar zevkli, hatta o kadar duygulu yapmıştı ki, Barcelona limanından ayrılmadan önce âdetâ iki taraf da ne yapacaklarını şaşırmışlardı.

Ama bu aşk hikâyesinin Barcelona Limanı'nda ayrılış faslını Vâlâ şöyle anlatır:

"Ayrılırken elimi sıkı sıkı tuttu. Ve avucumun içine bir şey koydu. Bir kâğıt... Belki bir aşk itirafnamesi... Baktım 1000 Peso!... Bahşışım!"

Buna gelinceye kadar Vâlâ, hayatındaki her şeyi, en mahrem noktasına kadar açık açık anlatmaktan çekinmezdi. Çünkü hayatında anlatılmayacak bir şey yoktu.

Moskova'da nasıl balık hırsızlığı ettiğine kadar anlatırdı. Vaktiyle yazdığı bu olayı Vâlâ bize şöyle anlatmıştı.

"Moskova'da eski metruk bir tiyatro binasında yatıp kalkıyorduk. Öğrenci olarak... Bir sabah uyandım ki, arkadaşlarım yanımda yok. Koridora çıktım. Diksiyon dersi verilen yere doğru yürüdüm. Baktım, karşıdan nalçalarını çatlata çatlata gelen kılıklı askerler... Ve belinde koca tabancası ile bir onbaşı... Geldiler ve tam önümde durdular.

Onbaşı bana Rusça bağırdı. Ben de ona Türkçe. Adam fena kızmıştı. Neferlerine komut verdi. Askerler kılıçlarını kınlarından çektiler. Gözlerini bana diktiler. Onbaşı tabancasını bana çevirdi. Rusya'da tutuklular böyle götürülürdü sokaklarda. Tam bir kâbus! Neferler arkama geçti. Süngü ile beni dürtüyorlardı. Yürüdük. Herhalde iftiraya filan uğramıştım. Onbaşı namluyu böğrümeye dayamış, yarım yarım geriden geliyordu. Binâdan böyle tam bir rezalet hâlinde çıkıp yürüdük. Kocaman bir beylik deponun kapısından içeri girdik ki... Dağlar boyu yükselen, tütsülenmiş, nefis ringa balığı tepeleri... Dört taraflarında, silahlı sivil nöbetçiler...

Birdenbire aklıma geldi. O günü cumartesi idi. Subotnik! Yani haftada bir gün, angarya günü! Bu adet kalkmak üzere idi ama son kalıntısı bana düşmüştü.

Adam tabancasını kılıfına soktu. Askerler de kılıçlarını kınlarına. Sonra onbaşı, nöbetçilerden birinin başındaki koca kalpağı kapınca kafama geçirdi. Kulaklarıma kadar indi kör olasıca kalpak... Elime de bir süngü tutuşturdular. Ve balık dağını gösterdiler. Balık nöbetçisi olmuştum!

İtiraz eder gibi bir hal alınca onbaşı parmağını öyle uzattı ki, az daha gözüm çıkıyordu. Tam iki buçuk saat angarya nöbeti...

Karnım zil çalıyordu. Günlerce doğru dürüst bir şey yeme-miştim. Ve o nefis, o nadide fûme ringa balıkları öyle dayanılmaz kokuyorlardı ki...

Nöbetçilere baktım. Adamlar dolu silâh omuzlarında, uygun adımlarla gidip geliyorlardı. Ama çeneleri durmadan işliyordu.

Vay açık gözler vay! Ringayı alıyorlar. Derisini soyup, en nefis havyar kısmını yahut filetosunu çıkarıp yiyorlardı. Geri kalan tarafını ise tekrar balık yığnına atıyorlar.

Yedikleri sadece havyar veya fileto kısmı... Soğanın yalnız cücüğünü yer gibi. Bir angaryeci nöbetçi bana: "Yisene aptal!" dedi.

Bir Azerî, Türkçe ilâve etti:

- Yemegüldür (lezzetlidir), gorhma! Yi... Yi... Bir deel, min yi!

Ve başladım yemeye... Aç karnına, boş mideye kurutulmuş balıkları... Çok da nefis şeylerdi. Ama dört-beş taneden sonra benden paso! Öyle olduğu halde, yine de elimi balıklardan çeke-miyordum. Ah arkadaşlarıma da şu dünya lezzetlisi nefis balıklardan birkaç tane götürebilseydim. Ancak ambardaki nöbetçilerin istedikleri kadar balık yemelerine izin vardı; ama alıp dışarı çıkaranları... Bir Rus nöbetçisi dehşet içinde: 'Bum! Bum!' diye onların kurşunlandığını söylüyordu."

Vâlâ, büyük tehlikelere rağmen çok sevdiği arkadaşları için İstanbul'dan getirdiği sarı devetüyü paltosunun iç ceplerine, birkaç ringa yerleştirmekten kendini alammış.

Akşam nöbetçisi onbaşı ona:

- Molodetz!

Yâni "aferin!" diyerek şöyle üstünkörü arayıp kapıdan dışarı çıkarınca dünyalar kendisinin olmuş. Bir idam pahasına dört ringa balığı...

Vâlâ böylesine arkadaş canlısı idi.

Balıkları araklayıp arkadaşlarına götürünce ne olsa beğenirsiniz? İçlerinden ikisi teşekkür etmiş. Ama biri dayatmış:

- Hemen bu çaldığın balıkları götürüp geri ver! Nöbetçiye iade et. Seni kurşuna dizesler bile! Ya sen götür ya ben seni ringalar ile birlikte adâlete teslim edeyim!

İstanbul, Münif Fehim'e Çok Şey Borçludur!

BİZİM mektep yâni İstanbul Lisesi o zamanlar Saraçhanebaşı'ndan Horhor'a inen yokuşta, Münir Paşa Konağı'nda idi. Aşağı inerseniz Horhor çeşmeleri, Horhor bostanları... Yukarı çıkarsanız Saraçhane, Şehzadebaşı... Yatılı okuyan çocuklar bayılırlardı mektepten kaçıp, Şehzadebaşı'nda turlar atmaya. Hele Ramazan'da...

O günlerde Şehzadebaşı da Şehzadebaşı idi hani...

Yan yana tiyatroları, karşılıklı sinemaları ile tam bir eğlence caddesi... Hâzâ Türkiye'de bir Broadway... Hatta Broadway'in de 42. Sokağı.

Çaycı Mersin'den, muhallebici Fazıl'dan âlimlerin, şâirlerin, tiyatro yazarlarının, aktörlerin toplandığı Nazmi Hoca'nın (Nazmi Acar) kahvesine kadar her yer san'at ve san'atçı ile dolu.

En ünlü tiyatro şöhretlerini orada omuz omuza görmemiz kabildi. İşte 9 mil hızla ve körüklü kapılarını sarsa sarsa giden, birinci mevki kırmızı renkli bir Harbiye-Fatih tramvayına atlayan İsmail Galip Arcan... İşte Bedia Muvahhit, Vasfi Rıza ile birlikte tiyatronun önünden arabaya biniyorlar. Şu saç baş dağınık, ağzında sönmüş izmarit ile yürüyen Mahmut Yesari... Yanındaki şişman

zat da Büyük Behzat... Ve işte çiçeği burnunda, çakı gibi bir jön: Ercüment Behzat... Henüz Laleli'ye taşınmayan Dümbüllü İsmail¹⁴ şimdiki Belediye Sarayı'nın yerinde, ahşap harap bir konağın yarım katında otururdu. Her akşam Fasil'a çıkardı. Büyük Naşit de Laleli ile Şehzade arasında bir apartmana taşınmıştı. Onu da her akşam Şehzadebaşı kalabalığı arasında bulmak kabildi.

O zamanlar "*Beyoğlu'na çıkmak...*" tâbirine karşılık, bir de "*Şehzade'ye çıkmak*" sözü vardı. Uzun zaman tiyatrodâ veya sıra sıra ünlü Şehzadebaşı kiraathanelerinde görünmeyenlere, dostları merakla sorarlardı.

- Merak ettik mîrim, efendim! Çoktandır Şehzade'ye dahi çıkmamanızın sebeb-i hikmeti neydi acaba?

Fesli Bir İngiliz Centilmeni

İşte bir şöretler nehri hâlinde akan Şehzadebaşı'nın bu renkli kalabalığı içinde bir genç adam pek ziyade dikkati çekerdi. Kalıpsız siyah bir fes... Ağzında, o zamanlar herkesi şaşırtan kocaman bir yaprak sigarası... Âdetâ fesli bir İngiliz centilmeni... Ama bu şık ve zarif adam ne aktördü, ne de bir oyun yazarı. Şehzadebaşı'nda bir ressam!

İşte Münif Fehim ve içinde yaşadığı san'at dünyası. Şehzadebaşı... O zamanki...

Tiyatroların önlerine asılacak renkli dev panoları o yapardı. Bâzen bu resimler 8-9 metre yüksekliğinde olurdu. O zamanlar genç ressam merdiven üstüne çıkıp öyle çalışırdı. Bâzen "Temdit"lerde yâni oyunun uzatılmasında, binanın üç katını kaplayan koca panolar aşağı indirilemezdi. Münif yukarı çıkardı. Kurulan muvakkat

¹⁴ *İsmail Hakkı DÜMBÜLLÜ* (1897 - 1973) Gelenekleşen Türk Tiyatrosunun son temsilcisi, orta oyunu ve tuluat san'atçısıdır (S.K).

bir iskele üstünde panoya şu yazıları ilâve ederdi: *Arzu-yu umumi üzerine... Bir hafta temdit... Gündüz hanımlara, gece beylere!*

Ve sonra bu tehlikelerle dolu ölüm ressamlığı biterdi. Genç Münif Fehim iskeleden aşağı iner, şemalı kibritle purosunu yakardı.

Fırçası ile Şehzadebaşı'nda bir tür açan Münif, ünlü Aktör Ahmet Fehim Efendi'nin kendisi gibi sanatkar oğlu idi. Çok kez baba-oğul, onları Şehzade'den yan yana geçerken de görmeniz kabildi. Fehim Efendi, oğlundan da daha renkli bir tipti. San'atçı bir aileden geliyorlardı. Babası yâni Münif Fehim'in büyük babası çevresinde tanınmış bir hat üstadı idi.

Meşhur Aktör Ahmet Fehim Efendi'nin asıl mesleği ise tornacılık... Yıllar boyu Tersane-i Âmire'de baştornacılık etmiş. Bu arada tiyatrolarda da marangozluk ve tornacılık işleri almıştı. Hayatı, geceleri tiyatrolarda geçiyordu. Hemen bütün oynanan piyesleri görmüştü. Hatta oyunlardaki rolleri ezberlemişti bile. Harp sırasında, bir gece çalıştığı kumpanyadaki birçok Ermeni aktör ortadan kaybolunca iş Fehim Efendi'ye düşmüş. Kendisine:

- Nasıl! Çıkıp oynayabilir misin? diye sormuşlar.

- Ne sanıyorsunuz? Hepsinden daha iyi oynarım! cevabını verince tornacı...

- Buyurunuz sahneye!

İlk olarak "Çifte Sağırılar..." oyununda Bonnifacio rolüne çıkmış. Çatır çatır da oynamış. İşte san'atkâr Münif Fehim'in san'atkâr babası.

Yıllar sonrası Maarif Vekili ve lisedeki edebiyat hocam Hasan Âli Yücel'den bir mektup aldım. Bakanlığı, eski Türk yaşamına dâir resimli büyük bir eser çıkaracaktı. Resimleri eski hayatımızı çok iyi bilen Münif Fehim yapacaktı. Yazılarını da Sermet Muhtar ile ben yazacaktım.

Matbaada mektubu okurken Münif Fehim çıkageldi. Aynı mektubu o da almıştı. Bir hafta sonra kendisinin evinde buluşup ele alacağımız bahisleri kararlaştıracaktık. Bu arada Münif, Sermet Muhtar ile de temas kuracaktı.

Ertesi hafta korkunç bir kış günü... Münif Fehim ile randevum olduğunu düşünerek evden çıktım.

O kadar ultramodern bir adam, Şehzadebaşı'ndaki Havana purolu genç ressam kim bilir İstanbul'un hangi asrî hatta hangi züppe semtinde oturuyordu? O zamanlar moda semt olan Şişli'de mi? Maçka'da Abdülhak Hâmid ve Kontes Soranzo'nun komşusu mu? Yoksa Ayaspaşa'da mı?

Münif Fehim'in şaşırmayayım diye kendi eliyle çizip bana verdiği haritalı adrese baktım. Aaaaa! Langa Bostanları!

Adrese nazaran o Paris ressamlarına benzeyen Münif burada oturuyordu.

Gittim. Langa bostanlarına lapa lapa kar yağıyor. Yollarda kimsecikler yok. Tam kurt sürülerinin basacağı dekor. Karşılaştığınız insanlar soğuktan cevâp bile vermiyorlar. Bir insaf sâhibi, eliyle bir bostanı işaret etti:

- İşte orası!

Gerisin geriye döndüm. Tipiden nefesim kesile kesile yürüdüm. Nerede Münif Fehim'in evi? Önünde bulunduğum bostanla tren yolu ve surlar arasında. Karlara gömülmüş tahta ve ihtiyar bir ev... Lahanaların, pırasaların, kerevizlerin arasından geçtim. Kar şiddetlendi... San ki Münif'in evine gidiyor değil de, bir yılbaşı tebrik kartının içine giriyor gibi idim. Lapa lapa yağan kar altındaki bostanda bir konak yavrusu...

Koyu bir kereviz kokusu içinde ilerlerken bariton sesli köpekler acı acı havlamaya başladı. Bereket versin ki Münif Fehim kapıdan fırlayıp karşıladı. Yoksa halimiz

haraptı. İşte karlı bostan ortasındaki Münif Fehim'in gizli cennetindeyiz! Güldür güldür yanan, gecekondı boyunda bir çini soba. Dünyanın en nazik ev sahibi, en candan meslek arkadaşı...

Biraz sonra yine köpek sesleri... Sermet Muhtar gelmiş olacaktı. Münif fırladı. Birbirimizden pek hoşlanmıştık. Saatlerce kaldık. Ancak kar tipiye çevirince Münif bizi bostan sınırına kadar götürüp geçirdi.

Mısra Mısra Nedim'i Resimledi

Sık sık Babîâli'de buluşuyorduk. Çok muhafazakâr gibi görünürdü. Hâlbuki durmadan kendisini yenilerdi. Ve ne yaptı bilir misiniz? Divan şâirleri mısraları ile modern illüstrasyon çizgilerini birleştirdi. "Eski şiirimizin medulleri" diye ortaya koydu. Nedim'in beyitlerini mısra mısra resimledi. Lale Devri... Münif Fehim'in fırçasından... Mısra mısra! Mısra mısra Sadabâd... Nedim'den dinleyiniz, Münif Fehim'den seyrediniz.

Öyle âfet tipleri, öyle saray aşüfteleri yarattı ki, kahramanlarının yalnız ve sâdece gözleri bile ayrı birer tablo idi. Bu tabloların altlarını, Münif Fehim'in o nefis hattı ile yazdığı mısralar süslüyordu.

*Ayağın sakınarak basma sultanım
Dökülen mey, kırılan şişe-i rindan olsun.*

Ve bu nefis yazısı ile, o nefis resmi ile o sanat harikası Babîâli'de kaç paraya satılıyordu dersiniz? Sadece 15 lira...

Sonra Münif Fehim dünkü yaşamımıza, folklorumuza çevirdi fırçasını. Ve yine harikalar yarattı. Bütün bir eski İstanbul'u, eski Anadolu'yu, eski Türkiye'yi, eski yaşamımızı Münif Fehim'in fırçasından öğrendik.

Mahallede hovardanın basılması... Zampara kapısının kayışla bağlanması... Gelin hamamı... Hamam kapatmak... Görücü... Mahallede yangın... Tulumbacılar... Aralık kapı önünde kıyılan nikâh... Eski deniz hamamları... Daha neler neler...

Hep bunları Münif Fehim'den gördük. Gençler öğrendi, yaşlılar o günleri yeniden yaşadı. Tabii, Münif'in yanında Ressam Salih'i de unutmamak gerek. Sermet Muhhtar gibi Türk ve İstanbul folkloruna en büyük hizmetler etmiş insanlar... Özellikle İstanbul onlara çok borçludur.

Daha sonra Münif Fehim, gazetelerde, dergilerde, orta sahifeler için "göbek" denilen tablolar yapmaya başladı, özellikle tarihî tablolar... Her santimi ince ince işlenmiş şaheserler. Eski düz baskıda, bunları, bütün güzelliklerini muhafaza ederek basmak imkânsız gibi idi. Ama basına tıfdruk ofset gelmişti. Başka diyarlarda böyle en ince teferruatına kadar işlenmiş tabloların sahipleri servetler kazanıyorlardı. Münif için de, buna yakın olması gerekti.

Bir gün ünlü ressam ile eski bir gazeteci arkadaş bana geldiler. Münif harika tablolar getirmişti. Yine eski hayatımıza ait. Gazeteci arkadaş da bunların yazılarını yazmıştı. 250 lira istiyorlardı. Hem resim hem yazı için. O günlerde Babıâli'de en kabadayı resim: 50 kâğıt... Ama hakikaten Münif eşsiz bir tablo yapmıştı. Mevcut ücret tarifesine sokulamazdı. Resim başına istenilen 250 lirayı ödemeyi kendi kendime kararlaştırmıştım. Ama tam bu sırada Münif: "Yalnız bunlardan tam 20 tane yaptım. Hepsinin ücretlerini lütfen toptan ödemenizi ricâ edeceğim!" deyince o zaman şapa oturdum. Tam bu esnada Muhasebe Müdürümüz de içeri girdi. Hazret, ressamın beş bin lira telif hakkı istediğini duyunca kendisini işletiyoruz sandı. O zamanda beş bin lira...

Müdür Bey:

- Beyefendi çıkaracakları yeni derginin sermayesini bizden mi istiyorlar, dedi.

Münif pek haklı olarak sinirlendi:

- Ben bunların her birini bir ayda yaptım.

Resimleri açıp teker teker gösterince, benim için akar sular durdu, ödedim. Türkiye'de en büyük telif hakkı idi bu. Hem de resimler yalnız bir kez basılmak üzere...

Meşhedi'nin Beni Çağırdığı Gün

Münif bir kez daha beni çok şaşırtmıştı.

İlk defa Afrika'ya gitmiştim. Yazılar büyük ilgi ve merak uyandırmıştı. O zamanlar Münif Fehim yeni bir çalışma içerisinde idi. Türk karikatürüne yeni tipler kazandırmak istiyordu. Ercüment Ekrem'in Meşhedi Cafer'ini ele almıştı. Münif öyle bir Meşhedi çizmişti ki Ercüment: "Pes, dedi. İşte bu Meşhedi..."

Bizim Afrika yazılarının rağbetini gören Ercüment karar vermiş. Meşhedi'yi benim gibi Afrika seyahatine çıkaracak. Torik Necmi ile beraber Meşhedi Aslan peşinde!

Bir yandan ben Afrika'yı dolaşıyorum. Bir yandan da Meşhedi Cafer, Torik Necmi... Yâni Ercüment Ekrem ile Münif Fehim vahşi Afrika ormanlarında... Lafı uzatmayalım. Çok sıcak bir günde, Meşhedi Cafer bir ağacın altına seriliyor. Bayılmak üzere. Bereket o sırada hafiften hafife tatlı bir rüzgâr... Meşhedi bağıyor:

- Es... Es... Es mübarek... Es...

İşte o esnada, ormandaki sık ağaçlar aralanıyor. Ve "ben" çıkıyorum ortaya! Hikmet Feridun Es... Bir elimde fil silâhı... Başımda kolonyal şapka... Bağıyorum:

- Es burada! Kimmiş beni çağıran?

Heyecandan kalbi duracak gibi olan Meşhedi ile Torik Necmi fırlıyorlar. Ve "Modern Evliya Çelebi" Hikmet Feridun Es ile gözyaşları arasında kucaklaşıyorlar.

Münif Fehim'in bende böyle bir hatırası da var.

Bilmem Fehim Afrika'da, Şehzadebaşı'nda ve Babıâli'de aradığı mutluluğu buldu mu? Ama bu saadeti, evliliğinde fazlası ile buldu. Evlat gibi üstüne titreyen bir karısı vardı. Onu kasapta gören kocasının meslek arkadaşları şaşardı. Çünkü Münif'in eşi kasaba:

- Aman Münif Bey yağlı yemez. Kıymadan o yağları lütfen çıkarınız.

- Aman... Bu Münif Bey'in dişine sert gelir. Lütfen daha yumuşak tarafından... diye kılı kırk yarardı. Çünkü Münif Bey uzun senelerden beri dişlerini yaptırmak hususunda büyük ihmal göstermişti. Kendi deyimi ile "Tek dişi kalmış bir canavar".

Sahiden de ağzında isim konulacak kadar az dişle, kasabın sert etlerini öğütmek gücü.

Eskiden ölen bir dost, kaybedilen bir ünlü için çok kullanılan bir başlık vardı.

Bir Cahide Sonku vardı...

Bir Havacı Vecihi vardı:

Bir Hazım vardı...

Bir Muammer vardı...

Bir Şamran Hanım vardı...

Evet... Vardı... Vardı... Vardı.

Şimdi gazetelerde, dergilerde yeni bir başlık daha:

Bir Münif Fehim vardı...

Hem de nasıl?

Bizde Reklâm Dediğın!

NE demiş Basın Kralı Randolph Hearst:

- Bir gazeteyi veya bir dergiyi iki şey besler: Tiraj ve ilân!

Türkiye’de dünden bugüne ilâncılık tarihini düşünürken, çocukluğumda gördüğüm ilk gazete reklâmları gözlerimin önünden geçti. İşte bunlardan biri... Hem de resimli bir ilân:

Geniş şapkalarının üstlerinde kirazlar bulunan, uzun etekli, korseli, 1870 kıyafetli kadınlar kuleli bir binaya doğru koşuyorlar. Kulenin üzerinde de dünya şeklinde bir küre... Resmin altında şu yazılar, en büyük puntolarla, konuşma şeklinde:

- *Koşunuz! Koşunuz! Koşunuz!*

- *Nereye? Nereye? Nereye?*

- *Tring Galata’ya! Tring Galata’ya! Tring Galata’ya!*

Tring Galata, Karaköy Meydanı’ndaki İstanbul’un ünlü mağazası. Tünel yönünde ve meydanın tam karşısında. Romanlara, hikâyelere dekor... Sermet Muhtar’ın yazılarında sık sık gittiğimiz yer...

Anlaşıyor ki, bugün TV reklâmlarında hâlâ ve bol bol kullandığımız meşhur ilân motosu: “Koşunuz! Koşunuz!” cümlesinin yaşı nerede ise yüzüne basacak...

Karaköy'deki o ünlü mağazaya karşılık İstanbul tarafında, Eminönü'nde bir koşunuz, koşunuz!

Bu sefer nereye? Nereye? Selanik Bonmarşesi'ne! Köprübaşı'nda, Yeni Cami'nin tam önünde, Tring Galata kadar şöhretli, büyük bir giyim kuşam, moda mağazasının reklâmları...

İşte sizi çok şaşırtacak bir mağaza ilânı daha: "*Grands Magazins du Printemps-Paris...*"

Paris'in meşhur Printemps Mağazası... İlânın tepesinde de muhteşem mağazanın büyük bir resmi. Ve o zamanki Paris'ten bir görünüş... Atların çektiği iki katlı, otobüs biçiminde arabalar, atlı tramvaylar...

Postayla Gelen Sipariş İlanları

Aşağı yukarı 90 yıl önce çıkan bu ilân hemen hemen yarım sayfa hâlinde, hem Fransızca hem Türkçe... Peki, ama Printemps Mağazaları Paris'te değil mi? İstanbul basınında bu ilânın işi ne? O zamanlar bâzı büyük Fransız ve İngiliz mağazaları Türk gazetelerine ilânlar verirdi. Posta ile ticaret! Fransız postası vasıtası ile... Parayı Mösyö Franko'ya yatıracaksınız. Paketiniz Paris'ten gelecek. İlânın Türkçesi de bir harika! İşte:

"Gerek erkek ve gerek kadın ve gerek kız ve gerek erkek çocukların yâni nev-i beşerin (iki cins insanın) her sinde (her yaşta) bulunanların elbisece muhtaç olduğu mamul ve gayri mamul, müzeyyen, sade, zarif ve kıymettar ve her nevi akmeşe (kumaşlar) velhasıl bir medenî şahsın muhtaç olduğu kâffe-i eşya mevcuttur. Talep vukuunda numunelerini, fiyatlarını, resimlerini havi defter-i matbu (broşür) ve mübayaa olunduğu zaman eşya en süratli vasıta ile irsal olunur.

Adres: M. M. Jules Jaluzot-Paris..."

O zamanlar ilân sayfalarının en iyi müşterileri, büyük mağazalar, giyecek eşya satan mağazalar... Printemps'ten başka, Mayer'ler, İtkin Blum'lar, Lion'lar, daha sonra da Exeisor'un palto, pardösü ilânları...

Reklâm sayfaları arasında dolaşmaya devam edelim: İşte uzun fesli, pala bıyıklı, ciddi bir bey! Ve bir şişe resmi. Türkiye'nin en eski gazete ilânlarından birinin karşısında: *Âkif Latif Çamaşır Suyu!* Resimdeki zat ise yanılmıyorsa, ünlü kimyager Âkif Latif Bey. O zamanlar, devrine göre bugünkü deterjanlardan çok daha fazla reklâm yapan bir firma...

Bugün TV'de görüyoruz ve işitiyoruz:

- Oooooo! Yavrunuzun çamaşırlarını ne güzel yıkamışsınız!
- Evet, teşekkür ederim!
- Ama ben bir leke izi görüyorum.
- Nasıl olur? Zaten bunlar çıkmaz ki!

diye başlayan görüntülü reklâmlar... *Âkif Latif Çamaşır Suyu*, bugün milyonlar harcanan deterjan reklâmlarının ağababası, hatta dedesidir.

Balıkyacağı Reklâmından Sünnetçi İlânına...

Koleksiyonları karıştırınca, ilânlarda ufak tefek kıpırdamalar görüyoruz:

"Şık hanımlar! Centilmen beyefendiler!"

"Kariman Pasajı'na uğradınız mı?"

"Aradığınız her şey Bazar Alman'da! Çocuğunuzun oynayacağı Japon Pazarı'nda..."

Eczacılar ve doktorların da Türk ilâncılığına büyük katkıları olmuştur. İşte minik bir yavru... Kocaman bir demir gülle kaldırıyor. Yanında bir balık resmi ve altında bir yazı: *Hasan Balıkyâğları!*

Ve alt alta doktor ilânları: *Meşhur emraz-ı zühreviye mütehasısı Doktor Horhoroni! Ağrısız fenni sünnetçi Hacı Fidan!*

Ve derken Türkiye'de sinema salgını tam bir fırtına hâline giriyor. Kapı kadar film ilânları... *Şahane Menekşeler... Raquael Meller tarafından Grand Hotel... Pola Negri tarafından Nibelungen, Evamir-i Aşere Ramon Novarro, Broadway Melody.*

Anita Paje, Şafak Sökerken, Vilma Banky...

Yukarıda da söylediğim gibi adım adım bir devrin bütün yaşantısı, zevkleri, gördüğü filmler, sevdiği yıldızlar ilânlar ile...

Sinemaların özellikle İpekçilerin ilân kudretini çok iyi anlamalarına karşılık ya tiyatrolar? Hele belediye tiyatroları? Hiç! Koca Darülbedayi günlük programlarının ilânları için gazetelere ne öderdi bilir misiniz? İki koltuk bileti! Beşinci sıradan... Ve böylece de, halkın tiyatro zevkini kışkırttıklarına zâhiptiler!

Zengin Olan Mısırlı Terzi

O zamanlar Beyoğlu'nda, başta Peltekis olmak üzere azınlık terzileri hâkimdi. İki de İngiliz terzisi vardı. Bir Avusturyalı Schwartz... Felek Burhan'ın terzisi!

Mısırlı zenginler bunlara elbise diktirmeye gelirdi. Ama gazete reklâmlarında iki Türk terzisi: Osman Zeki ve Arif Zeki! Her gün zekice ve bol bol ilânlar veriyorlardı. İlânlara koydukları resimler, o günlerin şık beyleri idi. Paçaları gayetle dar pantolonlar içinde, hezaren bastonlu ve tek gözlüklü beyler! Ama ilânların etkisi mühim oldu. Artık Mısırlı zenginler elbise diktirmeye onlara gidiyordu. Siparişler mi? Bâzen yirmi kat üzerine! Bakınız, Mısır dedim de ilân bakımından hatırıma başka şey geldi. Bir

gün Kahire’de, bana rehberlik eden zat: “Buyurunuz! Vuslata gidiyoruz!” deyince çok şaşırmıştım.

- Ne vuslatı?

- Bayağı vuslat... Vuslat-ı cedide... Yâni yeni vuslat... Bugün vuslat-ı cedide günüdür!

Allah Allah! Bizde kullanılan anlamda vuslat, hele bir kadının vuslatına erişmek? Bilirsiniz, izaha ne hacet?

Bereket versin ki, bu sırada otelime şekerci Hacı Muhiddin gelmişti. Mağazalarını teftiş maksadı ile Kahire’de bulunuyordu. Vuslat babında benim şaşırdığımı görünce izah etti:

- Bu vuslat, beğendiğiniz kadınla yatak odasında ulaşılan vuslat değildir!

- *Vuslat-ı cedide* tabelasını asan mağazalar, bununla *yeni vasil olan mallar, yeni gelen mallar* demek isterler. Tesirli bir reklâm cümlesidir!

Türkiye’deki reklâm sanayiinin ilk çağdaş öncülerinden olan usta gazeteci Kemal Salih Sel lisede hocamdı. Babîâli’nin en büyük ilân ajanslarından birinin de başında. Ben ilk defa Avustralya’ya giderken: *“İsviçre’de bir gazete ilânları sergisi açıldı. Dünya ölçüsünde de bir yarışma yapıldı. Kim kazandı dersin? Avustralyalılar! Hem de çok enteresandır. Karikatürlü gazete ilânları ile kazandılar. Gidince şunu tetkik etsene...”* diye ricâ etmişti.

Ben de Sydney’e gidince bütün reklâm ajanslarını dolaşmış ve yarışmayı kazananları bulmuştum. Birtakım harika karikatürlerle reklâm yapan 6 genç... Minties adında bir çikolata ve şekerleme firması için hazırladıkları bir dizi karikatürle yarışmayı kazanmışlardı. Bir naneli çikolata ve şekerleme...

İngilizlerin ünlü After Eitght çikolatalarının aynı! Fakat After Eitght piyasaya hâkimdi. Avustralyalılar korkunç bir reklâm kampanyası açtılar. Kampanyanın motosu şu: *Böyle bir durumda size bir Minties lâzım!* Yıl: 1946...

Gazetelerde ve dergilerde birer sayfa almışlardı. Başladı karikatürler... İnsanların çok sinirlendikleri, çıldıracak raddelere geldiği zaman bir tavsiye: “*Şimdi size bir Minties gerek!*”

Ve karikatürlerle sahneler: Meselâ komedi tiyatrosunda herkes gülmekten komaya girmiş. Alkışlar gırla... Ama siz, en ön sırada yer aldığınız halde bir direğin arkasına düşmüşsünüz. Bir şeycikler göremiyorsunuz. Üstelik de yanınızdaki seyirci habire size soruyor:

- Ne komik değil mi?

İşte bu durumda *size bir Minties lâzım!* Yahut süslü bir Madama... Yazlık şapkasının üstünden yapay kirazlar sarkıyor. Hayvanat bahçesini gezerken bir zürafa boynunu uzatıp, şapkadaki kirazları ve çiçekleri afiyetler yiyor. Demir parmaklığın önünde de bir levha: “*Lütfen hayvanları beslemeyiniz!*”

İşte bu durumda: *Size bir Minties lâzım!*

Adam telefona cevap vermek için banyodan fırlamış. Tam telefonda konuşurken iki misâfir kadın! Çıplak komşuyu görünce biri bayılıyor. Bu durumda size ne lâzım? Nane şekeri değil de hangi naneyi yersiniz?

Kızcağız gelin olmuş. Tacı ile duvağı ile kar beyaz gelinliği ile merdivene doğru giderken... Bembeyaz gelinliği uzun etekliğinin üzerinden bisikleti ve köpeği ile geçen bir yaramaz! Beyaz eteğin üstünde kapkara ayak izleri... Hem köpeğin hem yumurcağın... Bu durumda ne yersiniz? *Size bir Minties gerek!*

Her biri birer şaheser olan bu karikatürler reklâm diye yayınlanınca herkes şaşırmıştı. Çünkü o zamana kadar reklâm denilince bir malı sâdece pohpohlamak, ilânın her santimden istifade etmek akla gelirdi. Oysaki artık kimşenin bu çeşit reklâmlara aldırış bile ettiği yoktu. Hatta bunlara gık demişti. İnsanların reklâm anlayışı çok değişiyordu.

Nitekim bizde de meselâ Zeki Alasya ile Metin Akpınar Millî Piyango reklâmı yapıyorlar. Ama nasıl? Dünkü reklâm psikolojisinden tamamen ayrılarak:

- *Her ay 10 milyon kişiye 10 milyon liralık kurabiye... 15 milyon liralık da pişmaniye, diye...*

Ve kalabalık da bu reklâmlara bayılıyor. Nereden nereye?

“Koşunuz! Koşunuz! Koşunuz!”dan nereye? Nereye? Metin Akpınar ile Zeki Alasya’ya!

Bu arada ilâncılık tarihimizdeki eğlenceli bir fasıldan da söz etmek gerek. Bir zamanlar dükkân vitrinlerine reklâm bebekleri konulurdu. Bunların en meşhuru Bahçekapı’daki çaycı ünlü Albayrak’ın dükkânında idi. Vitrinde çay içen bir Çinli... Fincanını kaldırır, her yudumda kafasını sallar, gözlerini bir sağa bir sola çevirirdi.

Beyoğlu’nda meşhur bir kunduracı’nın vitrininde ise ayağını uzatıp, kundurası ile cama tak tak vuran bir cüce... Halk vitrin önünde toplanıp seyrederdi.

Ve bir de bakardınız ki, yanınızdan geçen, üstü açık bir fayton arabası içinde bir saz heyeti... Davul, zurna, ut, keman, darbuka çalarak geçen müzisyenler...

İşte eğlenceli bir reklâm dalı... Megafonla bağırان zurnacıya kulak verelim:

- *Bu akşam Belvü Bahçesi’nde... Memleketimizin medar-ı iftihar... Denizkızı Eftalya Hanım... 32 kişilik hususî saz heyeti refakatinde...*

Ve tabii en güzel reklâm motolarını bulan Kadıköy vapuru, Galata Köprüsü seyyar satıcıları...

“Aman vermez
Zaman vermez
Hemen gelir gelmez
Raaaap...
Fare kapanları!”

Yahut: “32 Osmanlı Padişahı 25 kuruş!” diye bağırان köprü üstündeki adam! Ama reklâm motosu bakımından Büyük Postahane önü de çok mühimdi. Her bağırان satıcıyı birbirini ile yarışıyor sanırdınız. Hele leke sabuncuları:

- *Elbisenin yağını, elinin karasını değil, alnının karasını bile çıkartıyor aziz ve muhterem vatandaş! Alman sabun sanayiinin bir harikası...*

Ve işte şehirde, yeni yeni kurulan reklâmlı kulübelerden biri. Tepesinde bir tahta uçak bulunan bir Tayyare Piyangosu bayinin köprü üstündeki kulübesi...

İlk alaylı reklâmcılardan sonra, bu işin ilk çağdaş öncüleri reklâm endüstrisini, reklâmın vatanında öğrendiler. Kemal Salih, Acıman, Moran, Suha, Büyükdoğan...

Dışarıda olduğu gibi bizde de çok sevilen reklâm tipleri çıkmıştı. Amerika'nın ıspanak reklâmcısı Temel Reis'e karşılık bizde de ressam Orhan Büyükdoğan'ın meşhur apartman kapıcısı...

“İzocaaaaaam!” diye bağırان...

Daha önceki ünlü ilân ressamlarını da unutmamak gerek! Meselâ meşhur jilet reklâmı ile İhap Hulusi... Yine aynı ressamın Ziraat Bankası kumbarasına sırtını dayamış, çubuk tüttüren köylü tipi...

Bütün bunlar ilâncılık tarihimizin büyük gelişmeleridir. Ve ileride Gazetecilik Enstitüsü'nde okutulacak “İlâncılık Tarihi”nde birer dönemeçtir.

“İlan sayfası bir toplumun aynasıdır!” derler. Doğrudur. Şimdi ben bu satırları yazarken önümde yabancı bir gazete duruyor. Sutyenli bir genç kadın resmi... Elinde telefon... Altında şu yazılar:

“Eğer bu şehirde yalnız iseniz lütfen beni arayınız. Gece ve gündüz, her zaman! Telefonunuzu bekliyorum!”

Ve başka bir resimli ilân:

“Avrupa’nın en çekici kızları... Size bütün gece arkadaşlık edebilir. İsterseniz siz bize geliniz. İsterseniz biz size! Ama görüşelim. Tatlı saatler için...”

Evet, bu ilânlar da en ciddi Avrupa basınında...

Yeşilköy, Ayastefanos İken...

JULES VERNE'İN, *20.000 Fersah Deniz Altında Seyahat, Balon ile Devr-i Âlem, Arz'dan Kamer'e Yolculuk!*

Acaba bütün bu büyük seyahat ve mâcera romanları bir şey mi ki?

Ben şimdi size daha heyecanlı bir vapur gezintisi yazacağım: Galata Köprüsü'nden Yeşilköy'e vapurla seyahat!

Bu vapur yolculuklarının tadı babalarımızın, amcalarımızın damağında kalmıştı. Ama isterseniz bunu, bütün yaşamını Yeşilköy'de geçirmiş olan büyük amcam Dr. Cemil Bey'den ve yine aile dostumuz ünlü şâir ve Dr. Bafralı Yanko Bey'den dinleyelim.

Aynen şöyle anlatırlardı:

- İstanbul'da denizaşırı semtlere işleyen vapurlar vardı: Adalar ve Kadıköy vapuru, Boğaz vapurları, Haliç vapurları gibi... Bu arada, Köprü ile Yeşilköy arasında işleyen İdare-i Mahsusa vapurları da sefere konulmuştu. Köprü'den kalktınız mı Kumkapı, Yenikapı, Samatya, Bakırköy ve Yeşilköy...

Yazın püfür püfür, nefis bir deniz yolculuğu... Ada vapurları dâhil hiçbir vapur seferi Köprü-Ayastefanos deniz seferi kadar zevkli ve lüks olamazdı.

O zamanlar Yeşilköy'e Ayastefanos derlerdi. Yolda, vapurun küçük büfesinde neler bulurdunuz neler... Meselâ halis Vichy suyu... Hem de Vichy'de şişelenmiş olarak! Çünkü Tünel'in yukarısındaki yâni Yüksekaldırım başında Vichy suyu, Skoç viskisi, Fransız konyağı satan dükkân sâhipleri işletirdi Yeşilköy vapurunun büfesini... Hani Atatürk ile arkadaşı Ali Fuat Paşa'nın, Tünel başında Vichy suyu satın aldıkları dükkânın sâhipleri...

Vapurumuz bir iskeleden, meselâ o zamanki adı ile Makriköy(Bakırköy)den kalkarken sahile bakardık ki, mahşer! Herkesin elinde mendiller, sanki kutba giden kahraman kâşifleri uğurluyorlarmış gibi bizleri heyecanla yolcu ederlerdi. El ve mendil sallayarak... Hatta Ayastefanos'tan kalkıyorsak, İngiliz gemicileri gibi: "Hurrrrrrrrrra!" diye bağırarak!

O zamanlar, Yeşilköy'de oturan İngilizler tarafından... Sanki okyanusları aşacağız!

"Köprü-Ayastefanos Deniz Hattı"

Tevfik Fikret'in oturduğu Bebek sırtları ne kadar Amerikalı ise, o zamanın Ayastefanos'u o kadar İngiliz idi. Türkiye'ye büyük yatırım yapmış İngiliz şirketlerinin genel müdürleri, sefaret erkânı, hep Yeşilköy'de...

Şâir ve Doktor Bafıralı Yanko Bey'le, Dr. Cemil Bey'in notlarına, eski bir *Servet-i Fünun* dergisinden şu satırları eklemek istiyorum:

"Bahriye Nezaret-i celilesinin gayret ve faaliyeti mahsulü olarak İdâre-i Mahsusa tarafından yeniden açılan Köprü-Ayastefanos hattı işlemeye başladı. Bu hattın gördüğü rağbeti târif imkânsızdır.

Köprü'den itibaren Kumkapı, Yenikapı, Samatya, Makriköy, Ayastefanos halkında denizden seyriüsefere, İdare-i Mahsusa vapurlarına karşı görülen arzu ve şevki yalnız akşamüzeri Köprü'den Ayastefanos'a doğru giden vapurda bulunmakla anlayabilirsiniz.

Geçen salı günü idi. Ayastefanos'tan saat yarımda hareket eden vapura bindik. Yeni yapılan iskele, kıyıda denize doğru kırk metre kadar ilerlediği halde denizin sığ olmasından dolayı kâfi gelmediğinden vapur burada da diğer iskelelerde olduğu gibi açıkta duruyor. Ve İdare-i Mahsusa hesabına işleyen köy kayıkları, yolcuları iskeleden alıp vapura taşıyor idi. Hareket zamanını haber vermek üzere vapur düdüğü çalıyor, kıyı, rıhtım seyircilerle dolu... Saat tam yarımda, bir düdüğü daha çalıp yola çıktık. Evvela Punto Kahvesi açığından, daha sonra Ayastefanos Feneri önünden dolaşıp sür'atle ilerlemeye başladık. Baruthane Körfezi'ni geçince, şimdi Makriköy yolcularını dâvet ediyoruz. Rüzgâr da var. Fakat kimin umurunda? Buradaki yolcular da kıyından vapura kayıklarla geliyorlar. Vapura atlıyorlar.

'Zararı yok, tek şu şimendiferin murdar vagonlarından, memurların terbiyesizliğinden kurtulalım da ne olsa katlanırsınız,' diyorlar. Hemen bütün yolcular bu fikirde..."

(Servet-i Fünun, 1907)

Evet, Köprü'den Yeşilköy'e vapur işlediği zamanlar... Ne idi o günler? Ne idi o Yeşilköy? Ne idi o Köprü'den kalkan Yeşilköy vapurunun, başta Mai ve Siyah yazarı Uşşakizâde Halid Ziya olmak üzere meşhur yolcuları!

İdare-i Mahsusa bu hatta en dayanıklı vapurlarını tahsis etmişti. Hâlbuki o zamanlar Haydarpaşa-Kadıköy-Aldar hattında çalışan meşhur Tonton adındaki vapurdan İstanbul halkı ne kadar şikâyetçi idi! Hatta bir sabah, bu tekneden kurtulmak için Tonton'u resmen batırmaya bile kalkışmışlardı. İstanbul halkı az daha bir vapuru linç ediyordu!

Köprü-Yeşilköy hattındaki vapurlardan ise aksine son derece memnun idiler. Hele akşamları Köprü'den kalkan son vapurun keyfine doyum olmuyordu. Fırtınalı günlerde, bütün mes'ele Sarayburnu'nu geçmekti. Ama Ahırkapı fenerini döndünüz mü gel keyfim gel! Hani Fransız ve İspanyol kıyılarına verilen, bâzı isimler vardır: Altın Sahiller, Güneş Kıyıları, Mavi Sahiller gibi... Yeşilköy vapuru da, Ahırkapı fenerinden sonra bir balık ve eğlence kıyılarını yalayarak yoluna devam ederdi. İlk iskelemiz Kumkapı... Meyhaneleri ve balığı ile ünlü... Sonra su üstünde salaş gazinoları ile Yenikapı İskelesi... Ve karpit lambaları ile ıslıl ıslıl Psamatya (Samatya)... Balığı ve meyhaneleri ile Kumkapı'dan asla aşağıda değildi.

Bugünkü istasyondan sahile inen yolun üzerinde, Bizans'tan kalma, mahzen şeklinde meyhaneler... Duvarları fiçıdan... Litrelik bakır maşrapalar, fiçıların koca musluklarından güldür güldür akan şarapla doldurulurdu. Hiçbir zaman kavga eksik olmayan, gürültülü ve kebab dumanları ile dolu Bizans bodrum meyhaneleri... Ayrıca, Polis Karakolu sırasında da, yan yana bir sürü meyhane...

Aşağıda, sahilde bir açık hava balık pazarı... Kuzu gibi palamutlar, uskumrular, pavuryalar... Camedânlar içinde en nefis lakerdalar... Üstünde lakerda kesme tahtasının iki yanında, İmralı'dan yeni gelmiş kırmızı soğanlar... Topik'ten kokareçe, midye tavasından, midye dolmasına kadar bir meze cenneti! Yazın en nadide meze, yakın bostanların efsanevi Langa hıyarı! O zamanlar Çengelköy hıyarı ile Langa hıyarı tam bir rekabet hâlinde...

Ama biz bunlara dalarsak vapurumuzu kaçırdık gitti. Baksanıza Kaptan Kör Hiristo Efendi, birinci düdüğü çaldı bile... İkinci düdüğü çeker çekmez, dinlemez hareket eder herif. Hiç şakası yoktur. İki düdük kâfi ve vâfi!

O zamanlar, Rum dilberlerinin bolluğu ile meşhur Yedikule de çok hareketli yerdı. Hele İstasyon meydanı... Akşamüstleri kalabalık bir piyasa yeri... Paris usulü, küçük küçük gazete kulübeleri... Tütün, yabancı içki, çikolata satılan minik dükkânlar... Ama vapur uğramazdı. Samatya'ya gelenler, Yedikule'ye faytonlarla giderlerdi. En önde de laterna faytonu! Samatya laternası, Kurtuluş (Tatavla) laternası kadar meşhurdu.

Samatya'dan sonra, ver elini Makriköy... Yâni Bakırköy! Kumkapı'dan Yedikule'ye kadar bu sahillere daha ziyade oldukça varlıklı ekalliyetlerin oturduğu yerlerdi. Biraz da eğlence muhiti... Balıkxane Nazırı Ali Rıza Bey'in yazdığına göre İstanbul halkının hafta tatilini Samatya'da geçirdiği günler... Samatya'ya çıkmak ha? Hımmmm!!!

Ama Bakırköy, Yeşilköy tamamıyla başka idi. Bakırköy'de de eski, büyük konaklar vardı. Edebiyatta ve politikada şöhretli insanlar otururdu. Meselâ istasyondan çıkınca, sizi Cenab Şehabeddin'in konağı karşılardı. İttihatçıların bir de gizli merkezi vardı. Burada esrarengiz bâzı törenlerde üye kaydolunurdu.

Öyle günler gelmiştir ki, Beyrut'a, Şam'a vali tâyin edilen koca Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi olmuştur Yeşilköy... Hükûmet, Ayan ve Mebusan Meclisleri, buradaki Yat Kulübü'nde toplanmıştır. Ama biz yolumuza devam edelim. Sahil çok sığ olduğundan, vapur açıkta duruyor, kayıkla gelip yolcuları alıyorlar. Hatta kaptan bâzı hatırlı kişilerin yalıları, kulübün önünde de stop ediyor. Aileler, özel kayıklarla gelip misafirlerini alıyorlar. İşte ünlü Marinistsch Yalısı, daha ötede Yat Kulüp...

Yeşilköy'e vapur işlediği günlerde, daha böyle ne yalılar ve ne köşkler... Tüm hükûmet erkânının köşkleri... İşte Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin köşkü... Dünya-

nın en dalgın adamı diye tanınan, kendi cebi diye arkadaşının cebinden fıstık yiyen, “Maarif Nazırlığı iyi iş; ama mektepler olmasa!” diyen dünyanın en namuslu adamı... İşte Rüsumat Emîni Köse Raif Paşa’nın köşkü... Ve ötekiler... Âdetâ tüm kabine Yeşilköy’de! Bir de İngiliz iş adamları, İngiliz hariciyeleri... Ama bunların arasında bir köşk vardı ki, hepsinden çok merak uyandırırdı: Romancı Halid Ziya’nın köşkü... Halid Ziya Yeşilköy’e nasıl gelmişti?

Hangi Ünlü Yazar Nerede Otururdu?

İstanbul haritasını, edebiyatçılara göre çizerseniz Bebek sırtlarında Tevfik Fikret, Rumelihisarı’nda Recaizâde’nin yalısı, Beykoz’da Ahmet Mithat ve Muallim Naci’nin çiftlik evleri, Mühürdar’da Sâmî Paşazâde Sezâî, Kadıköyü’nde Celâl Esat, Bakla Tarlası’nda Ahmet Rasim, Bahariye’de Ahmet Hâşim...

Tevfik Fikret, Robert Kolej’in altındaki küçük arsada kuracağı evinin planını kendi eliyle yapmıştı. Genç karısı ile haftalarca arsada oturup manzarayı her yönden inceledikten sonra...

Halid Ziya ise uzun süre, o meşhur Tonton vapurundan çok şikâyet etmesine rağmen Büyükkada’da oturmuştu. Bu sırada *Servet-i Fünun*’cu Ahmet İhsan Yeşilköy’de bir köşk yaptırmış, biraz ilerdeki arsayı da hemen zorla Halid Ziya’lara satın aldırılmıştı. Tevfik Fikret gibi Halid Ziya da, kendi köşkünü kendi planlamıştı, Berlin’den “Spath” ağaç mimarîsi kataloglarını getirterek...

Romancı, köşkten ziyade bahçeye önem veriyordu. Çiçeklerine ve tavuklarına... Halid Ziya için tavuk beslemek asla bir tekaüt zevki değildi. Gençliğinden beri tavuk beslerdi. Hatta yıllarca önce kendisi ile bir mülakatımda yazdığım gibi tavukları ile konuşurdu büyük ro-

manacı! Daha tuhafı koca Halit Ziya, tavuklarına sevdiği operet parçalarını söylerdi. Meselâ "Madam Ango'nun Kızı" operetini! Bâzen öyle coşarmış ki, tavuk ve horozlarını ürkütürmüştü hatta... Yeşilköy'deki geniş bahçede tavukları da, dünyanın en mutlu tavukları olacaktı üstâdın...

Köşk biterken, Ada'daki dostlarına, bahçede, bir garden parti vermişti. Ama ne garden parti! Tersine çevrilmiş şeker sandıkları üzerinde, kutu sardalyeleri, lop yumurta, Fransız rokforu! Arkadaşları Halid Ziya'nın yeni köşkünü hiç mi hiç beğenmemişlerdi. Celâl Esat âdetâ Halid Ziya'ya ayıplayarak bakıyordu.

Oysa bu köşk, biraz sonra gözümüze bir saray gibi görünmüştü. Hatta 31 Mart Vak'ası dolayısıyla Ayan ve Mebusan Meclisleri Yeşilköy'de toplandığı günlerde... Bütün hükûmet erkânını Yeşilköy'de barındırmak, ağırlamak, ikram etmek icap ediyordu.

Ayan Reisi Sait Paşa meşhur Marinistsch Yalısında... Mebusan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey, Hakkı Halid'in köşkünde kalacaklardı. Ayan'dan ünlü Rezaizâde Faik de, Halid Ziya'nın köşkünde misâfir oluyordu. Öteki her köşke, her yalıya devrin en büyük politikacıları yerleştirilmişti. Mahmut Şevket Paşa bile, hiç umulmadık zamanlarda pattadak geliyordu köye. Hareket Ordusu yaklaşmakta... Bu arada Bakırköy'de siyasî faaliyet yoğun, İttihat ve Terakki'nin gizli şubesi önemli kişileri merasimle üye yazıyor.

Yüzleri maskeli insanlar, Halid Ziya'yı dahi yeminler ettirerek üye yapmışlardı. 31 Mart İsyanı'ndan on sekiz saat önce...

Böylece birçok tehlikelerden sonra, yeniden hürriyet günlerine kavuşmanın ve Sultan Reşat'a biat edilmesinin hemen akabinde, bir akşam romancının kapısında bir araba! Köse Raif Paşa... Garip bir gülüşle Halid Ziya'ya:

- Sizi tebrik ederim, diyor.

Romancı da bunu hürriyete kavuşma şeklinde yorumlayınca:

- Hayır hayır! Öyle değil. Saray'a Başkâtip oldunuz. Yarın sabahki kabine toplantısında bulunacaksınız. Sizi bekliyorlar.

Yeşilköy'den Padişah Sarayı'na! Evet, işte böyle... Köprü'den Yeşilköy'e vapur işlediği zamanlar... Tayyarelerin Büyükdere'den kalktığı günler...

Nerede efendim o Yeşilköy? Nerede o, aktör Pappas'ın havadan kız kaçırdığı Büyükdere Tayyare Meydanı?

Zaman ne çabuk geçiyor...

Nerede O Eski Sinekler

YAKLAŞIK elli yıl önce, Köprü'den Kadıköy vapuruna bindiniz mi, salonda dolaşan o zamanki satıcıların seslerini işitirdiniz:

- On zarf, on kâğıt beş kuruşa!

- Naneeee... Limooooon...

- Tobler... Kaymaklı Victorya... Nestle mestle ye canını besle!

O zamanın gözde çikolataları: Üç köşe Tobler, mavi kâğıtlı Victorya...

Ve Cumhuriyet'in ilânından o kadar sene sonra acayip bir satıcı daha... Tipik bir Musevî şivesi ile:

- Otuz altı Osmanlı padişahı beş kuruşa!

Her birinde 4-5 padişah resmi olan kartpostallar, bir zarf içinde 5 kuruşa...

Fakat mevsim yaz ise, sıcaklar bastırmışsa, hele vapurunuz Kadıköy'den daha ileriki iskelelere gidiyorsa, en çok işittiğiniz satıcı sesi şu olurdu:

- Tahtaaaaaaaabiti... Pi... Re tozu... Taaaaaaaahahta biti... Pire tozu... Fabrikası yandı, tüccarı top attı... Gümrük bereketi... Taaaaahahta biti... Pire tozu...

- Medeniyetimizin en son harikası... Titoks pire tozu... Bu kere Amerika'daki fabrikalarımızdan hususi surette celp ettiğimiz, asrımızın kimya harikası!

Şimdiki gibi hele bira reklâmları kalktıktan sonra, bütün ekranı işgal eden haşarat öldürücü ilaç reklâmları nerede o zamanlar? Ama İstanbul duvarlarını süsleyen yazlık afişler arasında, en çok Filit ve Filitoks afişleri...

Ne imiş o eski pireler? O zamanların tahtakuruları? Şâir Ahmet Hâşim'e soracaktınız ki, size anlatsın. Âşıktı Ahmet Hâşim bunlara...

İşte Kadıköy vapurunun salonunda bir hanım sesleniyor:

- Tahtakurucu oğlum! Pireci oğlum! Bir paket de bana; ama iyisinden olsun. Geçen hafta aldığım tozu pireler, tahtakuruları yedikçe semirdiler; geliştiler. Gene öyle olmasın, e mi?

Bugünkü hayatımız, düne nazaran daha temizleştirdi de, haşarat azaldı mı? Yooo! Eski tahta evlerimiz, eski tahta mahalleler, eski tahta köşkler, birer pire ve tahtakuru cenneti idiler. Hele tavanlar... Yatak odası tavanları!

Gece, belirli bir zamandan sonra bâzı tahta konakların tavanlarından korkunç bir yağmur başlardı: Tahtakurusu, pire yağmuru! Tavanlar yetmiyormuş gibi bir de her biri tahtakurusu, pire yuvası hâlindeki eski eşya ile dolu tavan arasına vardı her evde. Buralarda, sınırsız bir hürriyet içinde üreyen bu sevimli yaratıklar, geceleri bölükler, taburlar, alaylar hâlinde aşağıya hücum ederler; sonra içtikleri kandan şişmiş mesut, ağır ağır yine tavan arasına çıkarlardı. Ama bâzen, hane halkına öyle insafsızca saldırırlardı ki, dayanamaz, kalkıp lambanızı yakardınız. Aydınlıkta bir de yatağı açardınız ki, aman Tanrım! Sanki Napoleon'un Waterloo Meydan Savaşı! Bir tarafta tahtakurusu kuvvetleri, bir tarafta pire havadan indirme birlikleri...

O zaman, korkunç bir pire ve tahtakurusu avı başlardı ki, burada daha fazla mâlûmat vermek istemem. Ama pireyi yakalayım, tahtakurusunu lamba şişesinden içeri

atayım derken bâzen evi tutuşturduğunuz hatta bütün mahalleyi yaktığınız olurdu maazallah...

Eski hâtıraları okumuş, eski mabeyincileri, mabeyin başkâtiplerini dinlemişseniz şayet bu iki sevimli böceğin, saray yataklarında hatta padişah yataklarında bile fink attıklarını size söylemişlerdir.

Vatandaş da, evden eve, köşkten köşke, konaktan konağa taşınırken Mısır Çarşısı'ndan çeşitli haşarat tütsüleri alıp yakarlarmış. Taşınmadan önce üç gece! Sonra bütün ev bol naftalinli su ile ovulurmuş. Mutfaktaki karafatmalar için de bol karbonatlı su...

Karyolaların ayakları su dolu büyük çanaklar içine oturtulurdu ki çıkmasınlar yatağa! Ama o namussuzlar, yine bir yolunu bulup sulu çanaktan geçerek karyolaya çıkmayı becerirlerdi.

Bizim kahraman pirelerin, kahraman tahtakurularının üstüne yoktu alimallah. Reşat Nuri Güntekin'in kendi ağzından dinlemiştim:

"Fransa Maarif Vekâletinden Türkiye'ye bir eğitimci gönderilmiş. Türkiye'de araştırmalar yapacak. İsimlerinden biri Pierre olan bir zat... *Çalılıkuşu* yazarı da o günlerde maarif müfettişi. Dil biliyor. Fransız'ı, Reşat Nuri'nin yanına vermişler. İki maarifçi Anadolu'yu dolaşacaklar. İlk gece konakladıkları otelde güç belâ iki oda buluyorlar. Gece yarısından sonra bizim romancının kapısı yumruklanıyor. Açıyor ki, karşısında Fransız! Adam:

- Aman Mösyö Nuri! Beni hemen bir hastahaneye... Karaciğer krizi geçiriyorum. Her tarafım paralanırcasına kaşınıyor!

Reşat Nuri işi anlıyor. Arkadaşının odasına gidiyor ki, felâket! Karaciğer krizinin sebepleri adamın yatağında, fıkır fıkır...

Daha ertesi akşam bir ağanın evine misafir oluyorlar. Sofrada kaymaklı baklavaya kadar her şey var. Ve Fransız maarifçi yine bir karaciğer krizi geçiriyor.

O tahta mimarî içinde, tahtakurusu ve pire ile âdetâ akrabalaşmıştık. Bakınız Paris seyahatine çıkan Ahmet Hâşim ne yazıyor? Aynen:

“İstanbul’dan uzak kaldığım müddetçe, bilhassa pire ve tahtakurusunun hasretini çekmiştim. Gerçi beni götüren (Marsilya’ya) vapurun süslü kamarasında yol arkadaşım, sayısız hamamböcekleri idi.

Fakat Marsilya’dan itibaren bütün eski dost böceklere vedâ etmek lâzım geldi. Paris’in hiçbir duvarında Filit veya Filitoks ilânlarına rastlayamadım. Fakat ne yalan söyleyeyim? Paris’te, yatakların tahtakurusuz ve piresiz oluşu beni rahatsız etmedi değil...”

Yazan: Ahmet Hâşim. Ve devam ediyor:

“Pisliği sevmemekle beraber, herkes gibi çocukluğumdan beri tanıdığım bu aziz âşınaların etrafımdaki eksikliği âdetâ hayatımın düzenini bozmuştu.”

Ahmet Hâşim, pirelerin ve tahtakurularının kendi kültürüne ne kadar hizmet ettiklerini de şöyle anlatıyor:

“Artık Paris’te geceleri, ikide bir iğne ucu ile dürtülerek uyandırılmaz olmuştum. Oysa bu kesintili uykular sayesinde ki, senelerden beri geceleri kalkar, lambamı yakar, masamın önüne geçer ve uykum gelinceye kadar okurum. Kitaplardan istifademin belki de yüzde kırkını gecenin bu munis böceklerine borçluyumdur. Piresiz Paris’te uykularım kara bir kâbusa dönmüştü. Paris’ten döndüğümün ilk gecesi, gözlerimi belki yarım saat geçmeden âşınalarımın ziyaretini haber veren bir acı ile uyandım. Sevimli bir pire, genç bir ceylan neş’esi ile etrafımda

sıçırıyordu. Bir tahtakurusu da, gece çalışma saatimin geldiğini haber vermek üzere bana yaklaşıyordu. Artık hayırsever küçük dostlarımla ortasında idim...”

Ahmet Hâşim böyle diyor...

Ya Sinekler? Sinek Tuzakları?

Ya o zamanın meşhur “Kurbağalıdere Sinekleri” başta, öteki sinekler?

Köprü’de, Kadıköy İskelesi’ndeki vapurun birinci mevki salonunda, çok garip bir satıcı daha vardı: Elinde, bobininden çözülmüş fotoğraf filmine benzeyen bir şey ile yürürdü. Bağırarak:

- Vatandaaaaaş! Al, misafir salonunun, yatak odasının tavanına as! Sinek de yakalar. İnek de yakalar. Aslan geçse yapışıp kalır. Uçan sinek yapışır. Kaçan sinek yapışır. Yaz tuzağı... Sivrisinek kapını!

Bu, “yaz tuzağı” denilen şey, makara veya film bobini gibi idi. Açınca uzardı.

Üzerinde de, gayet kuvvetli bir zamk... Görünüş itibarıyla iğrenç... Üstüne yüzlerce sinek yapışmadan kaldırılıp atılmazdı. Pahalı idi. Avrupa’dan gelirdi. Kartal markası makbuldü. Bir de sinek kâğıtları vardı. Masaların üstüne ve yatakların kenarına konulurdu.

Sinek denilen mahlûkun ne çeşit bir yaratık olduğunu ben Afrika’ya ilk gidişimde öğrenmiştim. Afrika’da, aslandan daha korkunç tek hayvan vardı: Sinek!

Gece yatmadan önce, bütün beyazlar vücutlarının her tarafını sinek ısırmasına karşı yağlar ve merhemlerle ovuyorlardı. Bize bu yağlar ve merhemler gelmediği için geceleri en emin sığınak ancak cibinlik idi. Bir tarafı açık

kalsa yahut cibinlikte bir delik olsa, içeriye giren sinekler, yataklarında masum masum yatanların canlarına okurlardı.

Sabahleyin misafirler ve hane halkı, aşağıya kahvaltıya inceklerdi ki herkes, hep birden kızamık dökmüş sanki! Yüz göz kıpkırmızı... Ve sivilceler içinde... Ahmet Hâşim de, bulmuş göklere çıkaracak mahlûkları...

O zamanlar Afrika Arapçasında “*namus*” cibinliğin ismi... Namussuz bir yatak insanı perişan edebilir. Onun için oteldeki kat hizmetçisine sıkı sıkı tembih edeceksiniz: “Yataklara da *namus*!...”

Ama bâzen itiraz ile karşılaştınız:

- *Efendim, namus mafiş; kalmadı bizim otelde!*

Her müşteri istediği için bâzen sahiden namus denilen şey kalmazdı. Bâzen de müşteriden fazla bahşiş almak için namusu saklarlar; sonra sizin için başkasının odasından kaldırmış gibi ortaya çıkarırlardı.

Afrika limanları ile İstanbul arasında işleyen gemilerin dezenfekte edilmesine rağmen yine de sineğin en tehlikeli cinsleri bize kadar gelmişti.

Meselâ uyku hastalığı yapan meşhur çeçe sineği gibi... Hatta çeçenin ısırdığı meşhur bir bestekârımızın torunu, uyku hastalığına tutulmuş ve ölmüştü.

Sinek bizim edebiyatımıza ve mizahımıza bülbül den kolay girmiş yaratıktır. Bir vakitler bir sinek karikatürü çok meşhurdu:

Adam ayna karşısına geçmiş, yüzünü sabunlamış, usturası elinde, tıraş oluyor. Çok hâin ve alçak bir sinek... Evvelâ adamın burnuna konuyor. Herif kovuyor elinin tersi ile, sinek biraz havalanıp yine pike burnuna! Adam sinirli elini hızla sallıyor. Sinek hooop, sağ yanağına! Hoooop sol yanağına...

Adam elindeki ustura ile bir sağ yanağına bir sol yanağına, bir burnuna, bir alnına doğru hamle eder-keeeeen... Burnunun ucu uçuyor. Pek de iç açıcı olmayan bu kanlı karikatürün altında da şu yazılar:

"Siz de bu akıbete uğramak istemiyorsanız, Filetoks kullanınız!"

Bir zamanlar, Mecidiyeköy'e korkunç bir sinek istilâsı olmuştu. Ünlü foto muhabiri Faik Şenol çok güzel bir resim çekmişti Mecidiyeköy'de... Bir vatandaş bakkaldan ekmek alıyor. Ama ekmeğin yalnız bir ucu görünmekte. O kadar! Sinekten bir ekmek... Resim, *Akşam* gazetesinin birinci sahifesinde çıkınca kıyametler koptu. Vali ve Belediye Başkanı küplere bindi:

"Efendim, ekmeğe bal sürmüşler; fotoğrafı öyle çekmişler." diyorlardı.

Oysaki bala ne hacet? Hem bal sürülse bile, demek dükkânda o kadar sinek varmış. Hâlbuki rahmetli Faik, buna tenezzül etmemişti. Sinek o kadar çoktu ki, böyle bir asparagasa lüzum yoktu. Resim çekilirken yanında ben de vardım. Hatta Faik, resmi benim için çekiyordu.

Bizi mahkemeye verdiler. Epey zaman da sürdü. Sonra beraat ettik. O zamanın gazetelerindeki meşhur "sinek dâvâsı" da işte bu dâvâdır!

İstanbul'un sineği böylesine şanlı ve şöhretli bir yarattı...

Bu da Bizim Turfandacılık Tarihimiz!

YOLUM lüks bir zerzevatçı dükkânına düştü. Efendim, şimdi manavların da sebzecilerin de lüks olanları var. Baktım, sepetler içinde zümrüt yeşili dolmalık biberler, taze ayşekadın, boncukayşe, mor topaz renginde kadife patlıcanlar, yakut yakut domatesler... Sahiden çiçeği burnunda körpe hıyarlar, sivribiberler, Brüksel lahanaları, kehribar renginde demet demet kuşkonmazlar, Alman marulları, göz büyüğü hâlinde bir yaz bostanı; öteki tarafta ise kış ve yaz yemişleri... Mandalinanın yanında Kırkağaç kavunları, üvez hevinginin altında bir sepet çilek, Managua çıkitaları...

Ve manav dükkânının duvarındaki takvime bakıyorsunuz: Şubat! Dışarıda kar yağıyor!

Kar Yağarken Domates Olur mu?

Elli yıl önce, birine şu manzarayı gösterseniz, hayretinden düşüp bayılırdı. Hem nasıl bayılmasın? Kar yağarken domates, pırasanın yanında ayşekadın, lahananın ağuşunda dolmalık biber, muşmulanın omuz başında kavun!

Dışarıda lapa lapa kar yağarken, siz içeride etli biber dolması yiyorsunuz! Eskiden bize Van sofrasını târif edenler: “*Dut yanında çavuş üzümü, kiraz yanında kara incir...*” dedikleri zaman inanmazdık. Doğanın, mevsim duvarları ile birbirinden ayırdığı yemişler, nasıl olur da yan yana gelebilirdi? Nasıl olur da böylesine ayrı yaratıklar, Van sofrasında birbirlerine randevu verirdi? Ama bugün, İstanbul’da, bir lüks manav veya zerzevatçıda, bir mevsim boyu beklememiz lâzım gelenleri meselâ patlıcan ile lahanayı başbaşa görebiliyoruz.

Eskiden Türkiye’de yaz, tereotlu bir hıyar salatasının kokusu ile başlardı. Askerliklerini yapanlar, arazi tatbikatına çıktıkları zaman yemekte: “Ah, bir domates çıksa...” diye içlerini çekerlerdi. Domatesin yolu, sevgili gibi beklenirdi.

Tahta evli kenar mahallelerinde ise yaz akşamlarının kokusu: Tavada kızartılmış patlıcan kokusu...

Mide zevklerine düşkün olanlar için en büyük saltanat, yılbaşı gecelerinde hindi değil domates salatası ve kavun yemekti. Bunun için de gayetle teknolojik usûller vardı: Kavun mâlûm, eski konakların büyük mutfak ve kiler duvarlarına, tavanlarına sapından asılırdı.

Domatesi saklamanın çok incelikleri vardı. Tenekede talaş içinde yahut gayet ince odun külüne bastırılırdı. Patlıcanın taze olarak saklanması ise büyük marifet işi idi. Çiroz kurutmak gibi bir operasyon... Yalnız uskumruları kuyruklarından ipe asmayacaksınız da, patlıcanları sıra sıra saplarından ipe geçireceksiniz. Ama daha önce her patlıcan ayrı ayrı hafifçe zeytin yağlayacaksınız. Bu suretle hazırlanan patlıcan dizileri tavana yakın çıkırıklara geçirilir, karşıdan karşıya çamaşır gibi çekilirdi. Başınızın üstünde patlıcandan bir tavan! Kopar kopar dolmasını yap, kopar kopar imambayıldısını yap, kopar kopar hünkârbeğendisini yap, böğürt böğürt salatasını yap...

Eski Kilerlerin Tavanları

Kışa üzüm saklamak da, aynı surette yâni hevenkleri sapından ipe bağlamak şeklinde olduğundan bâzen eski kilerlerin tavanları patlıcandan, salkım salkım üzümünden ve kavundan bir tavan hâline girerdi. Kiler askısına dâhil ekmek ayvalarını, üvez hevenklerini, Trabzon hurmalarını da eklerseniz, kiler tavanının bir ressam paleti hâline girdiğini kolaylıkla anlayabilirsiniz. Ama en iyisi, siz yaz sebze ve meyvelerinin kışa nasıl saklanacağını öğrenmek için Gazeteci Enis Tahsin Bey'in hazırladığı sayfaları okuyacaksınız.

O zamanlar Türkiye'de en çok okunan kadın sayfasını, bir erkek hazırlardı: Enis Tahsin Til... O vaktin en sansasyonel şeylerini yazarak! İşte birkaç başlık: “Yılbaşı Sofranızda Domates Bulunmasını İstemez misiniz?”

Kim istemez ki? Hemen dikkatle okuyalım:

İşte ikinci bir heyecanlı başlık: “Kar Yağarken Patlıcan Dolması!”

İnanılır şey değil! Ama Enis Bey, evinde, ailece, sayısız Fransız dergi ve gazeteyi karıştırarak bunları bulup meydana çıkarırdı. Öyle ilginç şeyler buluyordu ki, kadın sayfası, Nizameddin Nazîf'in *Delideryalı* romanı kadar okunmaya başlamıştı.

Türkiye'de turfandacılığın t'sinin bilinmediği o günlerde, meşhur Başyazar Ahmet Cevdet Bey de sâhibi olduğu *İkdam* gazetesine, tâ İsviçre'lerden başyazı yazardı: “İsviçre ve Hollanda'da Turfandacılık... Kar Yağarken Domates Yiyorlar!”

Vay canına! Kar yağarken sofrada domates... İnana-mazdık. Acaba atıyor mu üstat? Hâlbuki üstat hiç atmazdı. Ama Hollanda'da sahiden kar yağarken domates yer-

lerken, bizde patlıcanlar, biberler, kavun ve karpuzlar, kış uykusuna daldardı.

Kalk Kocacığım Aşeriyorum!

Aksi gibi de bütün “aşerme” vak’aları hep kış aylarında ortaya çıkardı. Meselâ çok ünlülerden birinin zevcesi bir şubat gecesi kocasını uyandırmıştı:

- *“Kalk kocacığım, aş eriyorum! Kavun yemesem öleceğim. Çocuğumu düşüreceğim; hemen bana kavun bul!”*

Arkadaş giyinip sokağa fırlamış ki, buram buram kar yağmakta! Oraya koşmuş, buraya koşmuş, kavun ne gezer? Henüz açık bulduğu dükkânlardan kavun sordukça yüzüne gülerler, kendisini deli zannederlermiş. Nihayet biri şu salığı vermiş:

- Albert’e git, Albert’e! Onda da yoksa arama. Kimse de bulamazsın!

Sahiii! Nasıl da akıl etmemişlerdi Albert’i?

Albert, bizim turfandacılık tarihimizde en önemli isimdi. Meşhur Taksim’deki manav ve sebzeçi...

Yalnız turfandacılık tarihinde değil Lokantacı Abdullah Efendi, Berber Marsel, Terzi Arman, Kunduracı Paçıkakis, Kravatçı Kolero, Gömlekçi Zara, Meyhaneci Lala gibi Beyoğlu tarihinin de en renkli, en meşhur simalarından idi: Lüks Manav... Dükkânı Taksim’de, cadde üzerinde, Büyük Kulüp binasının köşesinde, şimdiki Etap Oteli’nin karşısına isabet ediyordu. Mart, kar tipisi içinde, dükkânının buğulu vitrinleri arkasında mercan kırmızısı domatesler, zümrüt yeşili biber, taze fasulyeler, hıyarlar... Ve hevenk hevenk kehribar muzlar... Bu vitri ni seyretmek bile bir zevkti. Nitekim hiçbir hususta uyuşmayan Ahmet Hâşim ile Yahya Kemal Taksim’deki manav hakkında aynı kanaatte idiler. Hâşim:

“Her vitrini Şeker Ahmet Paşa’nın bir natürmortu” derken, Yahya Kemal de, Taksim’deki dükkânın vitrinleri ve içindeki renk renk yaz yemişlerine: “Albert’in Paleti” adını takmıştı.

Albert böyle bir Albert’ti!

Geçenlerde Gazinocular Kralı Fahrettin Aslan, arkadaşım Yener Süsoy’a çok ilginç bir açıklama yaptı. Hem Beyoğlu tarihi bakımından önemli bir açıklama, hem Türk turfandacılığı bakımından. Fahrettin Aslan diyor ki:

- O zamanlar seralar olmadığı için turfanda şeyler de yoktu. Şimdi her şey var. Kış ortasında istediğin kadar domates... Mayıs’ta domates ilk çıktığı zaman, Taksim’deki Manav Albert’in dükkânı önünde, İstanbul zenginleri kuyruk yaparlardı. Mis gibi kokardı o salatalıklar, o biberler...

Afiyet olsun Fahrettin! Doğru söylüyorsun. Albert, sahiden İstanbul’un ağız tadında mühim adam, Beyoğlu’nun çehresinde renk dolu bir sima idi. Ama siz belki o zamanlara henüz yetişmemiştiniz. Albert nisandan çok önce de turfanda domates satardı. Mayıs gelmeden, biber ve çilek getirirdi adama. Ve derlerdi ki Albert için: “Bostanı Beyrut’ta, Dükkânı Taksim’de...”

Doğru idi. Albert ne yapar yapar, yaz ürünlerini dükkânına tâ uzaklardan getirirdi. İşte, bunun içindir ki, hanımı aşeren arkadaş hemen Taksim’e koşmuş. Meşhur manav dükkânını polis marifetiyle açtırmış ve hanımının istediği kavunu alıp arabasına dönerken, meşhur manav kendisine: “Ne olur ne olmaz; aşerenlerin çoğu ister...” diye ona bir küçük sepet çilek de vermişti.

Kar yağarken! Bizde turfandacılığın simgesi olan çilek...

Abdülhamid'in Has Bahçedeki Çilekleri

Abdülhamid'in marangozluğa olduğu kadar turfandacılığı da merakı vardı. Yıldız Sarayı bahçesinde, karda çilek yetiştirmek için özel bahçıvan getirtmişti. Bu zat, ne yapıp yapıp, has bahçede on iki adet çilek yetiştirmişti. Mart ve şubat aylarında, Arnavutköy çileği... Yine aynı günlerde, güney illerimizde muz yetiştirmek girişimlerinde bulunuyordu. Ama sonuç sıfır! Türkiye'de ilk muz, bugünkü gibi çikita değildi. Acayip bir muzdu: Yalancı muz! Muz esansı ile yapılmış, aynı muz şeklinde, yumuşak bir şekerleme... Biz ilk muzunu, bu yalancı muz ile tanıdık.

Oysa mevsimleri bile meyvelerle ayırırdık. Türküler söylüyorduk:

*"Ey... Dimi dimi yaz geldi,
Pazara kiraz geldi..."*

Ve yaz geliyordu. Çocukların ellerinde, incecik değnekler üzerinde, küçücük kozalak kirazlar ile... Türkiye'de yaz böyle başlardı. Değnek ucundaki kiraz ile... Ve nihayet kapıya ayva, kestane dayanırdı. Kış ayları...

Taksim'deki Manav Albert gibi ama kış yemişlerini yaza aktaran, akla gelmez bir turfandacı daha vardı: Beyoğlu'nun ünlü Le Bonne'u... En sıcak yaz günlerinde, Karadeniz'den yahut Yugoslavya'dan sapsarı, sulu sulu, iri kış armutları getirirdi. Kutular ve pamuklar içinde vitrine koyardı. İstanbulluların en çok yutkundukları kış armudu... Bu en nefis, en sulu kış armudunu, yaz ortasında yiyenler pek çoktu.

Kavun, karpuz çıktığı zaman, Beyoğlu Balıkpazarı'ndaki ünlü manav kardeşler, gazetecilere hemen resim çı-

kartırlardı. Bir elde karpuz, bir elde kavun... Hıyarın çıkması da âdeta bir hâdise olurdu.

Bir Aşerme Vak'ası Daha

Eski Ulaştırma Bakanlarımızdan birinin, kendisinden 20-25 yaş küçük hanımı, aşermeye başlayınca kış ortasında tutturmuş: "İlle de yeşil caneriği! Kütür kütür ekşi, can eriği..."

Karısını pek seven bakan, hemen arkadaşı olan Aero Espresso Hava Yolları müdürünü uyandırmış. İşi Anlatmış. İtalyan havacı: "Üzülme, *akşam can erikleri hazır!*" cevabını vermiş.

Sabahleyin erkenden Büyükdere'den kalkan İtalyan Hava Yolları'nın deniz uçağı, akşam dönüşte bir sepet dolusu kütür kütür can eriği, Sicilya prunası...

Ya, işte böyle!

İşte, Türkiye'de domatesin romanı, işte Türkiye'de patlıcanın hikâyesi, hıyarın tarihçesi, kavunun serüveni, turfandacılık tarihinden sahneler ve sayfalar...

İNDEKS

- Abanoz Sokağı, 71
Abdülhak Hâmid, 286, 310
Abidin Daver, 128, 129
Acımusluk, 299
Adalar, 92, 233, 251, 324, 326
Adalet Cimcoz, 128
Adnan Adıvar, 286, 303
Afrika Hanı, 244, 284
Agâh Sırrı, 150
Agop Efendi, 141
Ahırkapı, 106, 171, 327
Ahmet Cevdet, 341
Ahmet Fehim Efendi, 309
Ahmet Hamdi Tanpınar, 70
Ahmet Hâşim, 24, 154, 240, 329,
333, 335, 337, 342
Ahmet Mithat, 329
Ahmet Rasim, 120, 302, 329
Ahmet Rıza, 330
Ajda Pekkan, 70, 218
Akıntıburnu, 201
Âkif Latif, 317
Aksaray, 279, 287
Akşam, 54, 55, 59, 61, 79, 82, 90,
117, 140, 179, 186, 198, 218,
220, 230, 261, 266, 271, 299,
300, 301, 303, 304, 306, 338
Ali Fuat Paşa, 325
Ali Karakurt, 64
Ali Kemal, 300
Ali Naci Karacan, 61, 300
Alibeyköyü, 30
Altıncı Dâire, 44, 73, 75
Altunîzade, 123
Amiral Byrd, 238
Anita Paje, 90, 318
Arditi, 68, 73
Arif Cemil, 303
Arjantin, 9, 71, 213
Asmalımescit, 78
Asri Sinema, 101
Aşıyan Liseleri, 150
Aşıyan Mektebi, 151
Atatürk, 68, 87, 128, 213, 242,
243, 283, 325
Ayancık, 124
Ayasofya, 92, 99, 106, 235
Ayasofya Müzesi, 99
Aynalıçeşme, 284
Babıali Caddesi, 226
Bafralı Yanko, 324, 325
Baha Tevfik, 155
Bahariye, 329
Bahçekapı, 98, 229, 253, 321
Bahçeköy, 89
Bahçesaray, 69, 211
Bahçesaray Barı, 69
Bakırköy, 87, 199, 201, 251, 283,
324, 325, 328, 330
Bakırköy Camii, 283
Baki Süha, 302
Bakla Tarlası, 329
Balıkpazarı, 9, 10, 170, 171, 176,
178, 180, 181, 182, 183, 192,
225, 344
Baltalimanı, 177, 179
Barbaros Bulvarı, 190, 258, 289
Baytar Mektebi, 153
Bebek Çarşısı, 182
Bebek İskele Camii, 283

- Bebek İskelesi, 201
 Bebek Meydanı, 199
 Bedia Muvahhit, 307
 Belvü Bahçesi, 146, 321
 Berbat Süleyman, 60
 Beşiktaş, 191, 251, 278
 Beyazıt, 9, 10, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 45, 64, 85, 92, 99, 101, 152, 153, 165, 253, 278, 282
 Beyazıt Kütüphânesi, 153
 Beyazıt Medresesi, 27
 Beyazıt Meydanı, 23
 Beykoz, 11, 223, 230, 251, 329
 Beylerbeyi, 190, 279
 Beyoğlu, 10, 44, 49, 54, 56, 63, 66, 68, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 100, 107, 115, 118, 132, 144, 164, 165, 170, 180, 183, 185, 191, 192, 194, 211, 212, 213, 215, 217, 237, 244, 251, 282, 283, 284, 286, 288, 318, 321, 342, 343, 344
 Bezm-i Alem Valide Sultan Kız Lisesi, 153
 Biga, 124
 Bizim Lokanta, 70
 Boğaz, 54, 61, 86, 94, 115, 117, 174, 179, 180, 182, 201, 225, 324
 Boğaziçi, 47, 61, 233, 278, 297
 Bostancı, 92, 283
 Bostancı Camii, 283
 Bostancı Mektebi, 283
 Brigitte Helm, 49
 Burhan Cahid Morkaya, 89
 Bursa, 130, 187, 233, 234, 263
 Burunsuz Tefik, 218
 Büyük Petro, 67
 Büyükdere, 54, 55, 56, 89, 92, 331, 345
 Büyükdere Tayyare Meydanı, 331
 Caddebostanı, 278
 Çağaloğlu, 150
 Cahide Sonku, 314
 Can Akbel, 76
 Celâl Esat, 302, 329, 330
 Cemal Nadir, 79, 90, 243, 302
 Cemal Nadir Sokağı, 299, 302
 Cemal Refik, 64, 242, 302
 Cenab Şehabeddin, 328
 Cenyo Birahânesi, 100
 Cerrahpaşa Hastahânesi, 155
 Cevat Fehmi, 59
 Champs Elysees, 74
 Cinci Meydanı, 142
 Cumbadan Rumbaya, 105, 214
 Cumhuriyet, 54, 78, 95, 129, 149, 215, 216, 240, 241, 332
 Cumhuriyet Bahçesi, 78
 Çalikuşu, 125, 334
 Çallı İbrahim, 70
 Çamlıca Kız Lisesi, 283
 Çarşıkapı, 69, 211
 Çengelköy, 190, 327
 Çeşme Meydanı, 142
 Çınaraltı, 26, 27, 28, 70, 153
 Çiçekpazarı, 77, 181
 Çiftlik Parkı, 146
 Darülbedayi, 78, 153, 156, 158, 318
 Darülbedayi Hanı, 78
 Debreli Fuat Bey, 107
 Debreli İsmail Paşa Yalısı, 278
 Deli Petro, 179
 Delideryalı, 341
 Demirhane Müdürü, 50
 Dil İskelesi, 244
 Doğanclar, 197
 Doktor Mazhar Osman, 46, 230
 Doktor Reşat Paşa, 284
 Domuzcular Sokağı, 40
 Dümbüllü İsmail, 308
 Edward Brown, 203
 Einstein, 45
 Ekmekçi Kadın, 50
 Emel Sayın, 82, 220, 221
 Emin Efendi, 24, 25, 26, 224, 226

- Eminönü, 45, 64, 99, 222, 251, 316
 Eminönü Meydanı, 64
 Emirgân, 225
 Emrullah Efendi, 328
 Enderunlu Vasıf, 137
 Enis Tahsin, 79, 90, 341
 Enis Tahsin Til, 301
 Ercüment Behzat, 308
 Ercüment Ekrem, 77, 313
 Erkek Muallim Mektebi, 153
 Ertuğrul Muhsin, 80, 156, 284
 Esat Fuat, 277
 Esat Lâmi, 155
 Esat Mahmut Karakurt, 59, 79
 Esentepe, 100
 Esrarengiz Hanesi, 49
Eşkal-i Zaman, 120
 Eşref Şefik, 169, 225, 303, 304
 Evliya Çelebi, 314
 Eyüp, 11, 21, 137, 143, 144, 145, 223, 251
 Eyüp Sultan, 144, 145
 Eyüp Sultan Camii, 21
 Eyüplü Halid, 60
 Fahrettin Aslan, 343
 Fahrettin Kerim Gökay, 85, 262
 Falih Rıfkı, 100
 Falih Rıfkı Atay, 100
 Fatih, 45, 72, 74, 133, 162, 175, 251, 262, 277, 282
 Fatih Sultan Mehmet, 162
 Fatih-Harbiye, 45, 72
 Fatin Gökmen, 87
 Felek, 48, 123, 318
 Felek Burhan, 123
 Feneryolu, 93
 Ferah Tiyatrosu, 48
 Ferdi Tayfur, 61, 70, 128, 218
 Feridun Dirimtekin, 99
 Fıstıkçı Nuri, 63
 Florinalı Nâzım, 286
 Florya, 34, 37, 94
 Fransız Tiyatrosu Pasajı, 63
 Galata, 40
 Galata Köprüsü, 34, 119, 197, 199, 200, 321, 324
 Galatasaray, 57, 66, 104, 121, 148, 149, 154, 164, 181, 205, 224
 Galatasaray Postahânesi, 121
 Garden Bar, 68, 213, 217
 General Pelle, 279
 Gilberto Primi, 55, 301
 Görtücü, 17, 20, 22
 Gülhane Parkı, 95
 Güneş Plajı, 199
 Habib Edip, 150
 Hacı Arif Bey, 303
 Hacı Cemil Efendi, 230
 Hafız Burhan, 142
 Hafız Cemal, 168
 Hafız Paşa Caddesi, 133
Hâkime-i Cihan, 48
 Hakkı Anlı, 89
 Hakkı Halid, 330
 Hakkı Süha Gezgini, 26, 155
 Hakkı Tarık Us, 155, 304
 Haliç, 34, 75, 77, 197, 225, 324
 Halid Ziya, 275, 276, 302, 326, 329, 330
 Halide Edip Adıvar, 221, 286
 Halide Edip Hanım, 133
 Halil Nimetullah, 153
 Hamparsum, 23
 Harbiye, 45, 72, 74
 Hasan Âli Yücel, 155, 303, 309
 Hasanpaşa Fırını, 152
 Hatchaduryan, 95
 Haydar Bey Havuzu, 10
 Haydarpaşa, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 326
 Haydarpaşa Garı, 241
 Hazım Körmükçü, 100
 Henry Medler, 98
 Hıfzı Tevfik, 155
 Hikmet Feridun Es, 157, 282, 313, 314

- Hilâl, 48
 Hiristo Efendi, 327
 Horhor, 307
 Hürriyet, 80, 176, 195
 Hürriyet-i Ebediye Tepesi, 80, 195
 Hüseyin Cahit, 302
 Hüseyin Rahmi, 64, 96
 I. Alexander, 160
 II. Mahmut, 197
 İbnülemin Mahmut Kemal, 279
 İbrahim Alaaddin Gövsa, 92
 İbrahim Zâti, 62
 İhsan Bekir, 158
 İhsan İpekçi, 90, 91
 İhsan Sabri Çağlayangil, 149
 İkdam, 341
 İlhami Örnekal, 230
 İpek Sineması, 90
 İskender Fahrettin, 79
 İsmail Cem, 90
 İsmail Galip, 78
 İsmail Galip Arcan, 307
 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 135
 İsmail Paşa Yalısı, 278, 279
 İsmet Paşa, 245, 246, 247
 İstanbul, 9-12, 14, 24-26, 28, 30, 34, 36, 37, 39, 45, 49, 54-57, 59, 61, 62, 64, 66-70, 73-76, 79, 80, 85-90, 92, 94, 98, 99, 102, 106, 110, 114, 115, 119-121, 124, 127-130, 132, 134, 140, 144, 149-154, 165, 170-172, 174-176, 179-182, 186, 190-192, 194, 195, 197-202, 204, 208-211, 213, 214, 216, 218, 220, 224, 231, 234-237, 239, 241-244, 247, 251, 253, 258, 259, 262, 267-270, 278, 281-284, 286, 288, 294, 296, 301, 306, 307, 310-312, 315, 316, 324, 326, 328, 329, 333, 335, 337, 338, 340, 343
 İstanbul Erkek Lisesi, 90
 İstanbul Kız Lisesi, 152
 İstanbul Lisesi, 149, 307
 İtalyan Lisesi, 150
 İvan Mojukin, 49
 İzmir Lokantası, 74
 İzzet Melih, 135
 Jasmund, 278
 Kadıköy İskelesi, 96, 98, 200, 336
 Kadıköy, 150
 Kadriye Hanım'ın Esrarı, 61
 Kâğıtçılar Çarşısı, 23
 Kâğıthane, 29, 30, 31
 Kaiser Wilhelm, 254
 Kalamış, 36
 Kandıra, 124
 Kanunuesası Kırathânesi, 74
 Karaköy Poğaçacısı, 162
 Karsun Efendi, 125, 126
 Kâzım Dersan, 90
 Kâzım Sevinç, 70
 Kâzım Şinasi, 90, 179, 300, 302, 304
 Kedici Selim, 62
 Kemal Salih, 150, 151, 319, 322
 Kemal Tahir, 59
 Kemanî Sadî, 201
 Kenan Hulusi, 60
 Keriman Halis, 128
 Kılburnu, 201
 Kırk Hamamı, 15
 Kızıltoprak, 299
 Kilisli Rifat Bilge, 155
 Kontes Soranzo, 310
 Köse Raif Paşa, 329, 330
 Kral Faruk, 232
 Kroker, 44, 73, 74, 75
 Kroker Hanı, 75
 Kumkapı, 171, 182, 199, 201, 324, 326, 327, 328
 Kumrulu Mescit, 287
 Kumrulumescit, 86
 Kuşuncu Hafize Molla, 249
 Kuşçular Çarşısı, 38
 Kuyumcu Babayan, 107

350 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

- Kuzguncuk, 190
Küllük, 9, 10, 24, 25, 27, 28, 70, 154
La République, 54
Laleli, 165, 281, 282, 286
Leblebiciler Sokağı, 101, 152
Levent, 79, 80, 86, 150
Lokman Hekim, 168
Lüsyen Hanım, 286
Maçka, 286, 310
Madam Raşel, 74
Mahmut Şevket Paşa, 246, 330
Mahmut Yesari, 307
Makriköy, 325, 326, 328
Mareşal Vorosilov, 240
Marinistsch Yalısı, 328
Mavi ve Siyah, 326
Mazhar Osman, 86, 87, 166, 230
Mc. Arthur, 240
Mecidiyeköyü, 80
Mehmet Hayri, 98
Mekki Sait Esen, 129
Memduh Şevket Esendal, 155
Mercan Altunyan Çetesi Baskını, 61
Meşhedî, 313, 314
Meşhedî Cafer, 313
Metin Akpınar, 321
Metropolis, Atlantid, 49
Meydanı, 245
Meymenet Hanı, 60
Mısır Çarşısı, 38, 39, 40, 41, 42, 185, 334
Mia Mae, 48
Mihaliç, 124
Mihran Efendi, 97, 153
Mihrimah Cami, 197
Millî Sinema, 48
Mimar Kemaleddin, 282, 283
Misbah, 58, 59, 76
Mişel Stročof, 49
Moda, 82, 236
Monte Carlo Kumarhânesi, 97
Muallim Naci, 329
Muharrem Feyzi, 302
Muhiddin Üstündağ, 245
Muhlis Sabahattin, 128
Mussolini, 55, 301
Mustafa Efendi, 28
Mustafa Kemal, 151, 254
Mustafa Ragıp Esatlı, 140, 303
Mustafa Reşit Paşa, 137
Mustafa Şekip, 70
Mühürdar, 93, 329
Münif Fehim, 11, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314
Münir Paşa Konağı, 151, 152, 307
Mürekkep Çarşısı, 25
Naci Sadullah, 59, 92
Nahit Sırrı Örik, 70
Nakşin Efendi, 27
Namık İsmail, 89
Narlıbahçe Sokağı, 220
Narlıkapı, 171
Narlıkuyu, 299, 302
Naşit Bey, 48
Nazmi Acar, 153, 307
Necmeddin Sadık, 61, 79, 299
Nedim, 262, 311
Neveser Kökteş, 128
New York, 48, 294, 295
Neyire Neyir, 80
Neyzen Tevfik, 155, 183
Nimet Abla, 99, 100, 102
Nişantaşı, 140, 141, 278
Nizameddin Nazif, 302, 341
Nizamettin Nazif, 60, 218
Nurullah Ataç, 28, 90, 155, 158, 302
Olga Tschekcova, 37
Osman Cernâl Kaygılı, 60, 65
Osman Paşa, 178
Osmanbey, 10, 107, 108
Osmanbey Gazinosu, 107
Osmanbey Postahânesi, 107
Paçacılar Kapısı, 38
Pandeli, 24
Panorama Bahçesi, 9, 10
Panoysan Efendi, 216

- Pendik, 194, 244
 Pera Palas, 58, 59, 68, 73, 76, 135, 165
 Pertev Paşa Türbesi, 137
 Peruz Hanım, 51, 52, 107
 Petit Champs, 44, 73, 74
Peyam-ı Sabah, 300
 Peyami Safa, 72, 114, 129, 214
 Pola Negri, 49, 318
 Prens Metternich, 160
 Prens Pierre, 66
 Prenses Şahmeran, 58, 59
 Ragıp Paşa, 278
 Rahmi Duman, 149, 157
 Ramazan Sokağı, 106, 109
 Randolph Hearst, 315
 Rasputin, 66
 Raşit Rıza, 70
 Recep Peker, 99
 Refi Cevat Ulunay, 194
 Refik Ahmet Sevgil, 209
 Refik Koraltan, 215
 Remzi, Semih Lütü, 28
 Reşat Nuri, 125, 126, 127, 260, 334
 Reşat Paşa Apartmanı, 78, 284
 Rıdvan Pekkan, 218
 Rıza Tevfik, 155
 Ronald Colman, 49
 Rumelihisarı, 59, 329
Sabah, 42, 65, 85, 97, 120, 121, 165, 166, 205, 232
 Saffet Nezihi Bülükbaşı, 158
 Safiye Ayla, 59, 299
 Sağırlar ve Dilsizler Okulu, 278
 Sahaf Musa Efendi, 153
 Sahaflar Çarşısı, 23, 25, 26, 27, 153, 155, 224
 Saint Nickolas, 145
 Sait Faik, 60, 70, 149, 157, 158
 Salıpazarı, 94, 127, 129, 199
 Samatya, 94, 171, 182, 199, 201, 324, 326, 327, 328
 Sâmî Paşazâde Sezâî, 286, 329
 Samiye Morkaya, 89
 Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âli, 89
 Santa Claus, 145
 Saraçhane, 151
 Saraçhanebaşı, 307
 Sarayburnu, 200, 201, 213, 225, 327
 Sarıyer, 223, 251
Savaş ve Barış, 66
 Sedat Simavi, 92
Seher Vakti, 49
 Selâmi İzzet, 79, 221
 Selçuk Karakılıç, 282
 Selim Sırrı Tarcan, 303
 Semih Muammer, 218
 Serencebey, 278, 299
 Sermet Muhtar, 210, 271, 309, 310, 311, 312, 315
 Server Bedi, 114
Servet-i Fünun, 325, 326, 329
 Sherlock Holmes, 131
Sinekli Bakkal, 279
 Soğanağa, 278
 Sokullu Mustafa Paşa, 203
Son Posta, 59, 218
 Sultan Mahmut, 137
 Sultan Reşat, 140, 254, 330
 Sultan Vahdettin, 284
 Sultanahmet, 64, 92, 133, 204, 221, 235
 Sultanahmet Meydanı, 64
 Sultanahmet Parkı, 133
 Sulukule, 289
 Süleymaniye, 152, 235, 245, 278
 Süleymaniye Külliyesi, 245
 Sülün Osman, 60
Şafak Sökerken, 90, 318
 Şamran Hanım, 50
 Şazi Tezcan, 304
 Şehap Gürler, 187
 Şehzade Darülfünü, 153
 Şehzade Karakolu, 60
 Şehzadebaşı, 48, 49, 50, 53, 153, 278

352 • Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

- Şekerci İsmail Efendi, 47
Şemsipaşalı, 177
Şevket Dağ, 59
Şevket Rado, 303
Şeyhülislam Dürriyade Abdullah, 196
Şile, 124
Şişhane, 74, 85
Şişli, 50, 60, 113, 281, 282, 283, 284, 289, 296
Şişman Yanko Mağazası, 98
Şişman Yanko Pazarı, 102
Tahsin Banguoğlu, 60
Tahsin Yazıcı, 162
Taksim, 9, 59, 66, 73, 100, 164, 216, 217, 262, 284, 342, 343, 344
Talat Artemel, 158
Talih Sokağı, 101
Talleyrand, 160, 161
Tamburi Cemil, 279
Tarabya, 183
Tatar Mahmut, 155
Tekkollu Cemal, 100
Tepebaşı, 44, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 101, 164, 165, 174, 180, 215, 222, 281, 284
Tepebaşı Bahçesi, 70, 74
Teşvikiye Cami, 140
Tevfik Fikret, 325, 329
Ticaret Lisesi, 153
Tiryakiler Çarşısı, 245
Tokatlıyan, 58, 77, 194, 195
Tokatlıyan Otel, 194
Tolstoy, 66
Tomtom Sokağı, 150
Topağacı, 140
Topkapı, 44
Torik Necmi, 313, 314
Turgut Özal, 257
Turşucu Cemal, 60
Tuzla, 244
Tünel, 47, 69, 216, 315, 325
Ubeydullah Efendi, 113
Union Française, 75
Üsküdar, 112, 187, 197, 251, 283
Üsküdar Ayazma Mektebi, 283
Üsküdar İskeleyi, 112
Vala Nureddin, 77, 150, 151
Va-Nu, 77, 79, 90, 150, 221
Vasfi Rıza, 307
Vefa, 152, 180, 245, 253, 264
Vefa Bozacısı, 152
Vefa Lisesi, 152
Venizelos, 240, 241, 242
Vişnezade, 299
Wilma Banky, 49, 50
Yahya Kemal, 77, 342
Yakup Kadri, 302
Yalova, 124
Yedi Gün, 92
Yedikule, 44, 94, 171, 199, 328
Yemiş İskeleyi, 34
Yeni Cami, 38, 92
Yeni İstanbul, 150
Yeni Sabah, 63
Yenikapı, 94, 127, 171, 199, 324, 326, 327
Yeşilköy, 55, 63, 92, 244, 283, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331
Yeşilköy Camii, 283
Yeşilköy Havalimanı, 92
Yorgancı Bahçesi, 9, 10
Yunus Nadi, 63
Yüksekkaldırım, 74, 151
Zeki Alaysa, 321
Zeynep Hanım Konağı, 23, 85, 99, 153
Zigota Cambazhânede, 48
Zihni Rona, 149, 157, 158
Ziya Gökalp, 70

Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar

HİKMET FERİDUN ES

İstanbul dünyanın en çok değişen şehri.
Hem yalnız semtleri ile değil, tipleri ile eğlence âlemleri ile
âdetleri ile yemekleri ve kaybolan bazı ağız tatları ile değişti.
Nerede akşamları bir sokak feneri altına ayaklı tablasını kurup
gece yarınlarına kadar muhallebi satan beyazlar giyinmiş seyyar
muhallecici?
Nerede: "Naaaaaaaneceeee suyu!", "Keeeeeekiik suuuyu!"
diye şişeleri meşin ceketinin geniş ceplerinde, sokak sokak
dolaşan zat?
Ve bir köşe başından yıldırım gibi önümüze çıkıp, sonra asmalı
dar bir sokağın loşluğunda bir hayal gibi kayboluveren alev
rengi elbiseli, eli fenerli, yangın habercisi, köşklü?
O sahici san'atkar Eyüp oyuncakçısı ne yapıyor?
Nerede o usta Beykoz paçacı? Artık paça pişirmiyor mu?
Nerede "Gökte melek, yerde de bulut! Goy, goy, goy canımı!"
diye kapı kapı dolaşan goygoycular?
Nerede faytonun bir tarafına yaslanıp bıyık bükerek kadınlara
işaret eden Kuşdili Don Juan'ı?
Hepsi sanki koşma koşma bir masalın içine girip gözlerden
kayboldular...

ISBN 978-975437796-5

9 789754 377965

83572
ASR

01835